

NF-rapport nr. 7/2012

	lav	høy
kv.	7,6	5,3
menn	2,4	6,2

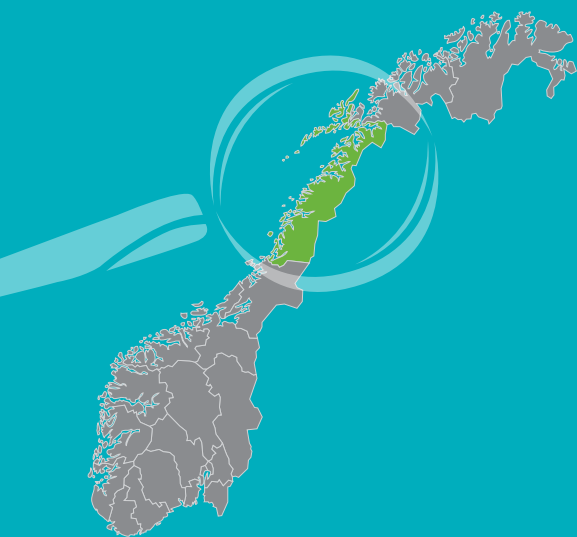
→ se Weber(1971)

Samisk Språkundersøkelse

2012

Karl Jan Solstad (red.)
Áila Márge Varsi Balto
Vigdís Nygaard
Eva Josefsen
Marit Solstad

20

15

10

5

SAMISK SPRÅKUNDERSØKELSE

2012

av

Karl Jan Solstad (red.)
Áila Márgé Varsi Balto
Vigdis Nygaard
Eva Josefsen
Marit Solstad

NF-rapport nr. 7/2012
ISBN-nr.: 978-82-7321-629-8
ISSN-nr.: 0805-4460

REFERANSESIDE - Rapporten kan også bestilles via nf@nforsk.no

Tittel Samisk språkundersøkelse 2012	Offentlig tilgjengelig: Ja	NF-rapport nr.: 7/2012
	ISBN nr. 978-82-7321-629-8	ISSN 0805-4460
	Ant. sider og bilag: 224	Dato: Juni 2012
Forfattere Karl Jan Solstad, Aíla Máрге Varsi Balto, Vigdis Nygaard, Eva Josefsen og Marit Solstad	Prosjektansvarlig (sign): Karl Jan Solstad	
	Forskningsleder: Terje Olsen	
Prosjekt: Samisk språkundersøkelse 2012	Oppdragsgiver: Sametinget	
	Oppdragsgivers referanse	
Sammendrag. Rapporten kartlegger den samiske språksituasjonen ut fra en kvantitativ undersøkelse på individnivå og kasusstudier i 12 kommuner. Det er store variasjoner i språkferdigheter og profilen på denne mellom nord-, lule- og sørsamisk. I samiske kjerneområder brukes samisk i mange ulike samhandlings-situasjoner. I lulesamisk område er språkferdighetene ennå relativt sterke, men språket brukes på færre arenaer. I småkommuner fra Finnmark til nordre Nordland er det i dag få som behersker samisk. For sørsamisk språk har en tidlig fornorskning til en viss grad blitt snudd til en revitalisering, men dette har ført til et mer skriftbasert språk. Økt bruk av samisk språk følger der kommuner og samiske miljø samarbeider. Tilgang til opplæring i samisk på skolen er ennå mangelfull. Også voksne har interesse av opplæringstilbud i samisk. Rapporten danner et godt empirisk grunnlag for videre arbeid for å styrke de samiske språkene i Norge.	Emneord: Samisk språk, lulesamisk, nordsamisk, sørsamisk, opplæring, språkbruk, urfolk, samiske forhold	
	Keywords: Sami languages, Lule-Sami, North-Sami, South-Sami, language education, language usage, indigenous peoples, Samisk issues	
Andre rapporter innenfor samme forsknings-prosjekt/program ved Nordlandsforskning	Salgspris NOK 250,-	

Nordlandsforskning utgir tre skriftserier, rapporter, arbeidsnotat og artikler/foredrag. Rapporter er hovedrapport for et avsluttet prosjekt, eller et avgrenset tema. Arbeidsnotat kan være foreløpige resultater fra prosjekter, statusrapporter og mindre utredninger og notat. Artikkel/foredragsserien kan inneholde foredrag, seminarpaper, artikler og innlegg som ikke er underlagt copyright rettigheter.

FORORD

Samisk språkundersøkelse 2012, som nå legges fram i rapport form, er utført gjennom et samarbeid mellom forskere ved Norut Alta og Nordlandsforskning på oppdrag fra Sametinget. Involverte medarbeidere ved de to institusjonene har for Norut Alta vært Eva Josefsen, Vigdis Nygaard og Áila Márge Varsi Balto og for Nordlandsforskning Marit Solstad og Karl Jan Solstad, med sistnevnte som formell prosjektleder. Det er også disse forskerne som er forfattere av rapporten.

Arbeidet som starta opp ut på høsten 2011 har vært særdeles interessant, men også svært utfordrende. Forskning som gjelder minoriteter er underlagt særlig strenge krav fra Personvern- og datatilsyn, noe som kompliserer så vel innhenting av empirisk materiale som rapportering.

Rapporten bygger på to typer data. Det gjelder først det vi kan kalle nærstudier at et utvalg kommuner med samisk innslag. Den andre typen data er ei kartlegging basert på spørreskjema til et stort antall personer. Det er denne siste typen data som det har vært spesielt krevende å få inn på tilfredsstillende måte.

Hensikten med kommunestudiene var å få innsikt i hvilke vilkår samisk språk har rundt om i landet, og hvorvidt kommunene legger til rette for at samer, det samme hvor de bor, skal få innfridd sine rettigheter til opplæring i og eventuelt også på samisk. Vi vil takke representanter for kommunale etater og organisasjoner og enkeltpersoner som alle villig brukte av sin tid til samtaler under våre besøk.

Svarprosenten på kartleggingsdelen av undersøkelsen vår kunne vi ønskt oss bedre. Vi har ikke fått inn data som gir grunnlag for presise svar på spørsmål av typen hvor mange nord-, lule- eller sørsamiske språkbrukere har vi i landet. Når det er sagt, har de nærmere 2000 personer som har fylt ut våre spørreskjema, gitt oss verdifull informasjon om egne språkferdigheter, om hvor og med hvem samisk blir bruk, om hindringer for mer bruk av språket, om opplæringsbehov osv. En takk til alle disse!

Endelig vil vi takke Språkavdelingen i Sametinget for godt samarbeid både om den konkrete gjennomføring av oppdraget og om reint faglige forhold ved arbeidet. Kanskje gir undersøkelsen ikke så presise svar oppdragsgiver gjerne ønsker seg, men vi er frimodige nok til å tru at så vel faglige avdelinger i Sametinget som den

politiske delen, vil finne mye interessant og verdifullt stoff som vil være til hjelp i det videre arbeid for samisk språk.

Bodø/Alta, juni 2012.

Innhold

FORORD	1
TABELLER	7
FIGURER	8
SAMMENDRAG	11
SUMMARY	15
1. BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLINGER	19
1.1 BRUKEN AV SAMISK SPRÅK - TREKK I DEN HISTORISKE UTVIKLINGA	19
1.2 TIDLIGERE KARTLEGGINGER OVER BRUKEN AV SAMISK SPRÅK	22
1.3 MÅL OG AMBISJONER FOR SAMISK SPRÅKUNDERSØKELSE 2012.....	23
2. OPPLÈGG OG GJENNOMFØRING	25
2.1 METODISKE OVERLEGGINGER	25
2.2 KASUSSTUDIENE	27
2.2.1 Valg av kasus	27
2.2.2 Gjennomføring av feltarbeidene.....	28
2.2.3 Vurdering av det kvalitative materialet.....	30
2.3 KARTLEGGINGSDELEN	30
2.3.1 Innledende overveielser	30
2.3.2 Definerings av utvalg	32
2.3.3 Utvikling av spørreskjema	33
2.3.4 Gjennomføring av datainnsamlinga	34
2.3.5 Vurdering av kartleggingsmaterialet.....	36
2.4 SAMLA VURDERING AV MATERIALET	38
3. SPRÅKSITUASJONEN I UTVALGTE KOMMUNER	39
3.1 FORMELLE BESTEMMELSER OM BRUK AV SAMISK SPRÅK	39
SAMISK SPRÅK I KOMMUNER INNENFOR FORVALTNINGSOMRÅDET	41
3.2 UNJÁRGGA GIELDA/ NESSEBY KOMMUNE	41
3.2.1 Om Nesseby kommune.....	41
3.2.2 Det samiske språkets stilling i kommunen.....	42
3.2.3 Samiske institusjoner	43
3.2.4 Samisk i skole og utdanning	44
3.2.5 Språklig tilrettelegging i helse- og sosialsektoren	46
3.2.6 Næringsliv og fritidsaktiviteter	47
3.2.7 Drøfting	48
3.3 GUOVDAGEAINNU SUOHKAN/KAUTOKEINO KOMMUNE.....	49
3.3.1 Om Kautokeino kommune	49
3.3.2 Det samiske språkets stilling i kommunen.....	49

3.3.3	Samiske institusjoner	51
3.3.4	Samisk språk i kommunens politiske og administrative arbeid	51
3.3.5	Samisk i opplæring.....	52
3.3.6	Tilrettelegging i helsesektoren.....	54
3.3.7	Drøfting	54
3.4	GAIVUONA SUOHKAN - KÅFJORD KOMMUNE	55
3.4.1	Om Kåfjord kommune.....	55
3.4.2	Det samiske språkets stilling i kommunen	55
3.4.3	Samiske institusjoner og organisasjoner	56
3.4.4	Språkopplæring i barnehage og skole.....	58
3.4.5	Bruk av samisk i helseinstitusjoner	59
3.4.6	Det samiske språket, bruk og status	60
3.4.7	Drøfting	61
3.5	DIVTASVUONA SUOHKAN - TYSFJORD KOMMUNE	62
3.5.1	Om Tysfjord kommune.....	62
3.5.2	Samiske institusjoner	62
3.5.3	Samisk i kommunens politiske og administrative arbeid	63
3.5.4	Samisk i skole og opplæring.....	64
3.5.5	Tilrettelegging i helse- og omsorgstjenesten	66
3.5.6	Det samiske språkets status og bruk i kommunen.....	67
3.5.7	Drøfting	68
3.6	SNÅASEN TJIELTE - SNÅSA KOMMUNE	69
3.6.1	Om Snåsa kommune	69
3.6.2	Samiske institusjoner	69
3.6.3	Samisk språk i kommunens politikk og forvaltning.....	70
3.6.4	Samisk i skole og opplæring.....	71
3.6.5	Tilrettelegging i helse- og sosialsektoren.....	74
3.6.6	Konklusjon	75

**SAMISK SPRÅK I SMÅKOMMUNER UTENFOR SAMISKE
SPRÅKFORVALTNINGSOMRÅDE** 76

3.7	KVALSUND KOMMUNE.....	76
3.7.1	Samisk språk i Kvalsund kommune	77
3.7.2	Samisk språk i kommunepolitikk, forvaltning og tjenesteyting	78
3.7.3	Samisk språkopplæring.....	78
3.7.4	Samisk i helsesektoren.....	79
3.7.5	Samiske institusjoner og organisasjoner	80
3.7.6	Et grunnlag for samisk kulturell og språklig mobilisering?	80
3.7.7	Kvalsund - en oppsummering.....	81
3.8	SKÅNLAND KOMMUNE.....	81
3.8.1	Om Skånland kommune.....	81
3.8.2	Det samiske språkets stilling.....	82
3.8.3	Samiske institusjoner og organisasjoner	83
3.8.4	Samiske hensyn i kommunal politikk og administrasjon.....	84
3.8.5	Situasjonen for det samiske i skole og utdanning	85
3.8.6	Tilrettelegging i helse- og sosialsektoren.....	86
3.8.7	Har samisk noen plass i nærings- og samfunnsliv for øvrig?	87

3.8.8	Drøfting	88
3.9	HATTFJELLDAL	89
3.9.1	Om Hattfjelladal kommune	89
3.9.2	Det samiske innslag i kommunen	89
3.9.3	Samiske institusjoner og organisasjoner	90
3.9.4	Samiske hensyn i kommunal politikk og administrasjon	91
3.9.5	Situasjonen for det samiske i skole og utdanning	93
3.9.6	Tilrettelegging i helse og sosialsektoren	93
3.9.7	Har samisk noen plass i nærings- og samfunnsliv for øvrig?	94
3.9.8	Drøfting	94
3.10	RØROS KOMMUNE	94
3.10.1	Om Røros kommune	94
3.10.2	Samiske institusjoner	96
3.10.3	Samiske hensyn i kommunens virksomhet	96
3.10.4	Samisk i skole og utdanning	98
3.10.5	Tilrettelegging i helse- og sosialsektoren	100
3.10.6	Drøfting	100
SAMISK SPRÅK I BYKOMMUNER		101
3.11	TROMSØ KOMMUNE	101
3.11.1	Om kommunen	101
3.11.2	Samiske institusjoner og organisasjoner	102
3.11.3	Samiskopplæring	103
3.11.4	Bruk av samisk språk i Tromsø	105
3.11.5	Tromsø kommune inn i samisk språkforvaltningsområde?	106
3.11.6	Drøfting	108
3.12	BODØ KOMMUNE	109
3.12.1	Om kommunen	109
3.12.2	Historisk framvekst av samiske institusjoner	109
3.12.3	Samisk i kommunens politiske og administrative arbeid	110
3.12.4	Det samiske språkets stilling innen skole og utdanning	110
3.12.5	Språksituasjonen i helse- og omsorgstjenesten	113
3.12.6	Øvrig bruk av samisk språk i Bodø kommune	113
3.12.7	Drøfting	113
3.13	OSLO KOMMUNE	114
3.13.1	Om Oslo kommune	114
3.13.2	Samiske institusjoner og organisasjoner	115
3.13.3	Samiske hensyn i kommunal politikk og administrasjon	116
3.13.4	Situasjonen for det samiske i skole og utdanning	116
3.13.5	Andre forhold	118
3.13.6	Drøfting	118
3.14	AVSLUTTENDE OPPSUMMERING OG DISKUSJON	119
4. KVANTITATIV ANALYSE		122
4.1	EN BESKRIVELSE AV DET INNSAMLEDE MATERIALET	123
4.2	SPRÅKKUNNSKAPER	126

4.3	SPRÅKFERDIGHETSPROFILER.....	129
4.3.1	<i>Språkferdigheter blant nordsamer</i>	130
4.3.2	<i>Språkferdigheter blant lulesamer</i>	133
4.3.3	<i>Språkferdigheter blant sørsamer</i>	138
4.3.4	<i>Sammenlignende "differanseprofiler" for nord-, lule- og sørsamisk</i>	141
4.4	SPRÅKBEHERSKELSE AV SAMISK SPRÅK I FORVALTNINGSKOMMUNENE.....	145
4.5	BLANDINGSSPRÅK SAMISK- NORSK – EN TRUSSEL MOT DE SAMISKE SPRÅKENE I NORGE?.....	148
4.6	OPPVEKSTSPRÅK	150
4.7	BRUK AV SAMISK SPRÅK	155
4.7.1	<i>Språkvalg</i>	155
4.7.2	<i>Språkrelasjoner</i>	162
4.7.3	<i>Samiske språkarenaer</i>	164
4.8	OPPLÆRING I SAMISK.....	173
4.8.1	<i>Egen og barns opplæring i samisk</i>	173
4.8.2	<i>Interesse for voksenopplæring i samisk</i>	177
4.9	SAMMENFATTENDE DRØFTING.....	185
5.	KONKLUSJON	191
5.1	SPRÅKSITUASJONEN FOR SAMISKE SPRÅK UNDER ULIKE FORUTSETNINGER.....	192
5.2	OPPLÆRING I SAMISK.....	195
5.3	MULIGE INNSATSOMRÅDER.....	196
5.4	FORSLAG TIL TILTAK	198
	REFERANSER	201
	VEDLEGG	204

TABELLER

Tabell 1 Informanter etter informantkategori og kommunetype. Antall.	29
Tabell 2 Fordeling etter kjønn og alder. Prosent kvinner og totalt antall i hver av aldersgruppene. (Vedlegg 2, spm. 1 og 2).....	124
Tabell 3 Fordeling etter tilhørighet til samisk språkgruppe. Antall og prosenter. (Vedlegg 2, spm. 4).....	124
Tabell 4 Kvinneandel blant respondentene fra de ulike samiske språkgruppene. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 2 og 4)	125
Tabell 5 Fordeling etter kommunetype. Antall og prosenter. (Vedlegg 2, spm. 5)	125
Tabell 6 Fordeling etter egen kommunegruppering for det nordsamiske området. Antall og prosenter. (Vedlegg 2, spm. 5).....	126
Tabell 7 Muntlige språkferdigheter etter samisk språkgruppe. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 4 og 7).....	127
Tabell 8 Muntlige språkferdigheter etter kjønn og språkgruppe. Prosent innen hver gruppe som kan samisk flytende, veldig godt og bra. (Vedlegg 2, spm. 2, 4 og 7) ..	129
Tabell 9 Hvor godt nordsamer <i>forstår</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	131
Tabell 10 Hvor godt nordsamer <i>snakker</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	131
Tabell 11 Hvor godt nordsamer <i>leser</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	132
Tabell 12 Hvor godt nordsamer <i>skriver</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	132
Tabell 13 Hvor godt lulesamer <i>forstår</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	134
Tabell 14 Hvor godt lulesamer <i>snakker</i> samisk etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11) .	134
Tabell 15 Hvor godt lulesamer <i>leser</i> samisk etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	135
Tabell 16 Hvor godt lulesamer <i>skriver</i> samisk etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11) ...	136
Tabell 17 Hvor godt sørsamer <i>forstår</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	138
Tabell 18 Hvor godt sørsamer <i>snakker</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11).....	139
Tabell 19 Hvor godt sørsamer <i>leser</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	139
Tabell 20 Hvor godt sørsamer <i>skriver</i> samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	139
Tabell 21 Språkvalg for utvalgte grupperinger. Prosentdel fra hver respondentgruppe til venstre i tabellen som ønsker å uttrykke seg på henholdsvis samisk eller norsk når de er opprørte eller vil snakke om nære ting. Antall og andel som angir norsk, samisk eller annet språk innen ulike kommunegrupperinger og samiske språk.	154

Tabell 22 Valg av samisk for ulike respondentgrupper. Prosentdel samiskspråklige innen hver gruppering som velger alltid eller som oftest å snakke samisk med personer som kan en del samisk. (Vedlegg 2, spm. 4, 7 og 12).....	158
Tabell 23 Prosentdel samiskspråklige som oppgir at det er bestemte personer de synes det er vanskelig å snakke samisk med for ulike respondentgrupper. (Vedlegg 2, spm. 14)	161
Tabell 24 Prosentdel samiskspråklige som oppgir å bruke samisk i samtale med personer og grupper til venstre i tabellen. (Vedlegg 2, spm. 13)	162
Tabell 25 Andel som arbeider i en samisk institusjon fordelt på arbeidsmarkedstilknytning. Antall. Prosentter i parentes i randfordelingene. (Vedlegg 2, spm. 9 og 10)	172
Tabell 26 Samisk språkbeherskelse blant ansatte i samiske institusjoner. Prosentter. (Vedlegg 2, spm.4, 7 og 10).....	172
Tabell 27 Samiskopplæring etter alder. Prosentter og antall i gruppene. (Vedlegg 2, spm. 8)	173
Tabell 28 Samiskopplæring for respondentenes barn etter språknivå (ingen, 2.-språk, 1.-språk) og skoletrinn. Prosentter viser andel av respondentenes barn som får opplæring i samisk fordelt på opplæringstrinn. (Vedlegg 2, spm. 22)	174
Tabell 29 Ønske om egen opplæring i samisk etter språkgruppe. Prosentter. (Vedlegg 2, spm. 4 og 26).....	178

FIGURER

Figur 1 Antall respondenter i ulike aldergrupper. (Vedlegg 2, spm. 1).....	123
Figur 2 Samiskkunnskaper for sørsamer, lulesamer og for utvalgte grupper nordsamer. Prosentter som oppgir å beherske samisk "flytende/veldig godt" eller "bra". (Vedlegg 2, spm. 5 og 7)	128
Figur 3 Nordsamisk språkprofil. Prosentdel nordsamer som rapporterer å beherske de fire ferdighetskategoriene på de to høyeste nivå etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	133
Figur 4 Lulesamisk språkprofil. Prosentdel lulesamer som rapporterer å beherske de fire ferdighetskategoriene på de to høyeste nivå etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11) * For de eldste er forståelsen av samisk og snakkeferdighetene på samme nivå, slik at rød linje ligger oppå og dekker en blå linje.	137
Figur 5 Sørsamisk språkprofil. Prosentdel sørsamer som rapporterer å beherske de fire ferdighetskategoriene på de to høyeste nivå etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)	140
Figur 6 Differanseprofil for forholdet mellom å forstå godt og snakke godt samisk for hvert av de tre samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk etter alder. Prosentdifferanser. (Vedlegg 4, spm. 1, 4 og 11)	142

Figur 7 Differanseprofil for forholdet mellom å forstå godt og skrive godt samisk for hvert av de tre samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk etter alder. Prosentdifferanser. (Vedlegg 4, spm. 1, 4 og 11)	143
Figur 8 Differanseprofil for forholdet mellom å snakke godt og skrive godt samisk for hvert av de tre samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk etter alder. Prosentdifferanser. (Vedlegg 4, spm. 1, 4 og 11)	144
Figur 9 Grad av forståing av samisk for samer i forvaltningskommunene. Prosentdel som rapporterer å forstå mye eller alt. Antall i kommunene er fra venstre til høyre i figuren som følger: 152, 106, 71, 39, 68, 39, 50 og 18. (Vedlegg 2, spm. 5 og 11) ..	146
Figur 10 Ferdigheter i å snakke samisk for samer i forvaltningskommunene. Prosentdel som behersker ferdigheten på de to høyeste av fire nivå. Antall som i Figur 9 over. (Vedlegg 2, spm. 5 og 11)	147
Figur 11 Språkblandingsprofiler. Fordeling på spørsmålet "I hvor stor grad bruker du norske ord når du snakker samisk i dagligtale?" for utvalgte nordsamiske kommuner og for lule- og sørsamisk. (Vedlegg 2, spm. 4, 5 og 17)	149
Figur 12 Grafisk framstilling av oppvekstspråk for hver av de tre samiske språkene etter alder. Figuren er basert på antall respondenter i hver språk og aldersgruppe. N (NS) – 1309; N (LS) – 168; N (ss) – 162. (Vedlegg 2, spm. 1, 3 og 4)	151
Figur 13 Beherskelse av muntlig samisk etter oppvekstspråk. Bare nordsamisk. Prosentdel. N (bare samisk) – 426; N (samisk og norsk) – 212; N (bare norsk) - 743. (Vedlegg 2, spm. 3 og 7)	153
Figur 14 Samisktalende personer i den enkeltes omgangskrets for samer innenfor de ulike grupperinger. Prosentdel som rapporterer at mange eller de fleste innen hver kategori til høyre i figuren er samisktalende. Grunnet noe varierende svarprosent, er prosentene basert på noe ulike antall, men er for gruppene fra venstre mot høyre om lag slik: 400, 140, 120, 330, 125 og 110. (Vedlegg 2, spm. 5 og 20).....	156
Figur 15 Valg av samisk som samtalepråk for grupper beskrevet til høyre i figuren. Antall i gruppene ovenfra og ned som følger: 1419, 527 og 98. (Vedlegg 2, spm. 4, 7 og 12)...	157
Figur 16 Ulike grunner til at det er lett å velge norsk selv om en kunne ha brukt samisk når en snakker med en annen som kan en del samisk. N = 1205-1273. (Vedlegg 2, spm. 12 og 21).....	159
Figur 17 Samtalepartnere på samisk for sørsamer (N=120), lulesamer (N=115), nordsamer i Alta/Tromsø (N=140) og nordsamer i forvaltningskommunene i Finnmark (N=405). Prosentdel.....	163
Figur 18 Prosentdel som snakker samisk ("nesten bare") og som snakker begge språk ("noe oftere samisk" og "like mye") på ulike arenaer. Utgangspunktet er de som kan samisk når de har noen å prate samisk med på den aktuelle arenaen.	164
Figur 19 Andel innen ulike aldersgrupper som bruker minst like mye samisk som norsk på ulike arenaer oppgitt til høyre i figurfeltet. (Antall respondenter hjemme: 923, på besøk: 997, i naturen: 993, i sosiale medier 782). (Vedlegg 2, spm. 5 og 19)	165

Figur 20 Andel innen ulike aldergrupper som bruker minst like mye samisk som norsk på ulike arenaer oppgitt til høyre i figuren. (Antall respondenter: På butikken: 756, på religiøse samlinger 589, på fritidsaktiviteter: 588 og i frivillig eller politisk arbeid: 627) (Vedlegg 2, spm. 5 og 19).....	166
Figur 21 Bruk av samisk i private sammenhenger i de ulike språkforvaltningskommunene. Prosent som rapporterer å bruke like mye samisk og norsk eller mest samisk i ulike sammenhenger. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19).....	167
Figur 22 Bruk av samisk i organisasjonslivet for forvaltningskommuner for samisk språk. Prosent som rapporterer å bruke like mye samisk og norsk eller mest samisk på de ulike arenaene. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19).....	168
Figur 23 Bruk av tjenester på samisk i forvaltningskommunene for samisk språk. Prosent som rapporterer å bruke like mye samisk og norsk eller mest samisk i ulike samhandlingssituasjoner til høyre i figuren. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19).....	169
Figur 24 Bruk av samisk i offentlige tjenester i forvaltningskommuner for samisk språk. Prosent som rapporterer å bruke like mye samisk eller mest samisk overfor ulike kommunale tjenester. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19).....	170
Figur 25 Tilfredshet med offentlig tjenestetilbud på samisk i forvaltningskommuner for samisk språk. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 5 og 16).....	171
Figur 26 Grunner til at egne barn ikke får opplæring i samisk. Prosent. (Noe varierende svarprosent på de ulike alternativene til venstre på figuren. N i området 380-420) (Vedlegg 2, spm. 25).....	175
Figur 27 Faktorer som kan ha betydning for å ta samiskopplæring. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 27).....	179
Figur 28 Vektlegging av opplæring på begynnernivå. Andel respondenter innen hver gruppe. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 83, 64, 62, 171, 66, 60).....	180
Figur 29 Betydningen av snakkegruppe for gjennomføring av samisk språkopplæring. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 86, 64, 67, 170, 66, 62).....	181
Figur 30 Betydningen av formell kompetanse for å ville gå i gang med (mer) opplæring i samisk. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 89, 64, 60, 165, 64, 62).....	182
Figur 31 Betydningen av betalt permisjon for å gjennomføre ønsket opplæring i samisk. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 86, 666, 59, 159, 66, 62).....	183
Figur 32 Betydningen for foreldre med barn i skolen av at opplæring i samisk knyttes opp mot barns skolegang. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 42,27,23, 68, 27, 25).....	184

SAMMENDRAG

Denne rapporten er utført på oppdrag fra Sametinget som sammen med FAD og KD i 2011 tok initiativ til ei kartlegging av bruken av samiske språk i Norge. Dette initiativ må ses i sammenheng med den usikkerhet som rår om den faktiske språksituasjonen og som dermed vanskeliggjør så vel prioritering av tiltak for hvordan disse språkenes stilling kan styrkes, som vurdering av hvordan det enkelte tiltak best kan gjennomføres. I generelle vendinger formulerte Sametinget formålet med undersøkelsen slik:

...skaffe en oversikt over hvor mange som behersker hvert av de samiske språkene muntlig og skriftlig, i hvilke sammenhenger de bruker språket og i hvor stor grad samisk språk brukes som samhandlingsspråk i barnehage, skole, jobb , utdanning, fritid, lokalsamfunn og i frivillig eller politisk arbeid.

For å ha en populasjon å gå ut fra, har vi tatt utgangspunkt i Sametingets valgmanntall som er det eneste offentlige register over samer i Norge. Med nesten 14.000 kan dette registeret regnes å inkludere nesten halvparten av voksne samer (minst 18 år). Det blei gjort et utvalg for vår kartlegging på 5000 personer slik: Alle registrerte fra Sør-Samisk valgkrets, alle fra de kommuner i Nordland fylke som kan regnes å representere det lulesamiske området, og endelig et utvalg på ca. 30 % av valgmanntallsregistrerte i landet for øvrig. På denne måten ville vi sikre oss tilstrekkelig representasjon i utvalget fra de samiske minoritetsspråkene lule- og sørsamisk. Spørreskjema, gjennom post og elektronisk, blei sendt ut. Etter puring nådde vi opp til en svarprosent på nærmere 40, men svarprosenten varierte betydelig fra språkgruppe til språkgruppe. Den var dårligst for de små samiske språkene, og særlig for lulesamisk. Disse forhold svekker undersøkelsen noe. Det kan dessuten stilles noe spørsmål med hvorvidt de som registrerer seg i valgmanntallet utgjør et representativt utvalg av "alle voksne samer".

I tillegg til denne kartlegginga baserer studien seg på dybdestudier i 12 utvalgte kommuner med større eller mindre samisk innslag, hvor alle tre samiske språkgrupperinger er representert, og hvor kommuner så vel innenfor forvaltningsområdet for samisk språk som utenfor er med. Viktige tema for denne delen av studien er den generelle situasjonen for samisk språk i kommunen, bruk av samisk i kommunal tjenesteyting, hensynet til det samiske i kommunal

planlegging, tilbud innen skole og barnehage og helse- og sosialsektoren. Denne kvalitative delen av studien må tillegges like stor vekt som kartleggingsdelen.

Til sammen gir disse to empiriske tilnærmingene et bra grunnlag for å beskrive situasjonen for samisk språk i Norge. De største vanskelighetene i forhold til oppdraget er knyttet til mer eksakte tallfestinger av språkbrukere på hvert av de tre samiske språkene. Strengt tatt gir ikke vårt materiale grunnlag for annet enn kvalifiserte gjetninger. Vi har derfor i stor grad basert analysene på andeler. Dette gir viktig informasjon om hvor sterkt samisk språk står i ulike områder, om relative ferdigheter i ulike aspekter av språket (forstå, snakke, lese og skrive), og om ulikheter i tilgang til språkarenaer og kommunikasjonspartnere.

I det kvalitative materialet opererer vi med tre kommunetyper: kommuner innenfor språkforvaltningsområdet, små kommuner utenfor forvaltningsområdet og bykommuner. Forvaltningskommuner hvor de fleste innbyggerne er samer, eller hvor samiskspråklige utgjør en betydelig andel av befolkningen, vil ha andre betingelse for språkarbeid enn områder hvor samisk er på vikende front.

I vårt materiale kan nærmere halvparten av de som tilhører nordsamisk språkgruppe nordsamisk på et rimelig bra nivå, og en tredjedel av lule- og sørsamene det samme i sine språk. De geografiske forskjellene er imidlertid store, ikke minst for nordsamisk språk. Kautokeino og Karasjok skiller seg fra resten av landet ved at omtrent alle forstår og snakker samisk, samt at samisk brukes på de fleste arenaer og i alle typer samhandling, om enn på noe ulikt nivå. Samisk språk står også sterkt i resten av språkforvaltningsområdet i Finnmark og i Tysfjord, men betydelig svakere i Lavangen, Kåfjord og Snåsa. For sørsamisk språk ser en tydelig at flere unge enn eldre kan språket slik at det har vært en revitalisering. For nord- og lulesamisk var det en nedgang i språkferdighetene for mellomgenerasjonen, mens situasjonen også her er noe bedre blant de under tretti år. I Tysfjord er det særlig påtakelig at andelen som kan snakke samisk er svært lav for dem mellom 30 og 49 år.

For flere av kaskommunene i vårt materiale var det tidligere slik at samisk ble snakket overalt unntatt i skolen, mens det i dag bare er i barnehage og i skole at det snakkes samisk. Dette illustrerer et hovedproblem når målet er å bevare samisk: Det må finnes språkarenaer og språket må brukes i dagliglivet. I mange av de små kommunene utenfor språkforvaltningsområdet synes vilkårene for det samiske å avhenge av ildsjeler, i tillegg til kommunal innsats gjennom barnehage

og skole. I større bykommuner er det ressurssterke innflyttere som gjerne er initiativtakere og utgjør pressgrupper overfor kommunale og statlige instanser.

I den kvantitative undersøkelsen kommer det tydelig fram at samisk er et språk som i særlig grad brukes hjemme og i naturen, men også opplæringssektoren er en viktig arena. I noen av forvaltningskommunene er samisk også et viktig samhandlingsspråk i offentlig administrasjon og innen helsesektoren. Situasjonen er særlig vanskelig i Tysfjord, der samisk heller ikke blir mye brukt blant venner. Det er også store variasjoner i bruk av samisk i det offentlige rom (butikk, kafé).

Hvis vi ser på forvaltningskommunene for samisk språk, oppgir rundt fire av fem av respondentene i Tysfjord, Karasjok og Kautokeino å bruke samisk i jobbsammenheng. Også i Snåsa er andelen som bruker samisk på jobb relativt høy, med to av fem. Mens samisk nok kan brukes i de fleste typer jobber i Karasjok og Kautokeino, er dette ikke tilfellet i Tysfjord og på Snåsa. Dette indikerer, slik feltarbeidet også gjorde, at samiske institusjoner er svært viktige som språkarenaer der det finnes færre slike i samfunnet for øvrig.

Språklig samhandling er avhengig av samtalepartnere. I denne undersøkelse har spørsmålene i stor grad vært knyttet til bruk av samisk i kommunikasjon med andre som kan en del samisk. Muligheten til å praktisere språket er imidlertid svært ulik avhengig av hvor mange potensielle samisktalende samtalepartnere en har. Tilgang til samtalepartnere følger i stor grad mønsteret for ferdigheter og bruk av samisk. For sørsamer er slekt- og familie av særlig betydning.

Både det kvantitative og det kvalitative materialet viser at det er tydelige forskjeller mellom kommuner både innenfor og utenfor språkforvaltningskommunene i forhold til kommunenes evne og vilje til å fronte og dra lasset sammen med samiske organisasjoner og institusjoner. I kommuner der lokalpolitikere har en positiv tilnærming til samisk språk, har de også en mer offensiv og praktisk tilnærming. Samarbeid er en nøkkelfaktor.

At det ligger til rette for å bruke samisk språk, er ikke alltid tilstrekkelig for at språket faktisk blir brukt. Det bare én av fem sørsamer og én av tre lulesamer som oppgir å bruke samisk når de har muligheten til det. Selv blant nordsamer i språkforvaltningsområdet er det bare to av tre som oppgir som oftest å velge samisk dersom mulig. Samlet sett er begrensede ferdigheter en hyppig årsak. Men to av fem er til en viss grad redde for å gjøre feil, og svært mange oppgir at de synes det er særlig vanskelig å snakke samisk med de som kan språket godt.

Samlet sett får vi et bilde der videre opplæring i samisk er viktig, og til dels helt sentralt for oppblomstring av samisk språk. Når det gjelder våre respondenter, så fant vi at de økende lese- og skriveferdigheter for yngre aldersgrupper samsvarer bra med muligheten de har hatt til opplæring i samisk i oppveksten. Andelen av respondentenes barn som får samiskopplæring i dag, er på omtrent samme nivå som blant de yngste respondentene på undersøkelsen. Derimot viste undersøkelsen at mangelen på opplæringstilbud i samisk er den hyppigste årsaken til at unger i dag ikke får opplæring i samisk, til tross for sine rettigheter.

Halvparten av lule- og sørsamene som svarte på denne undersøkelsen oppgir at de ønsker opplæring i samisk. Andelen nordsamer er lavere, men det kan komme av at flere tross alt behersker samisk på et nivå som gjør det mindre aktuelt med videre opplæring. Det er et stort behov for begynneropplæring. Det er en forutsetning for en tredjedel av respondentene, mens nesten like mange synes det vil være ønskelig. Det er også svært viktig for mange at opplæringen finner sted i deres eget lokalmiljø. Betydningen av tilgjengelighet reflekteres dessuten i at mange ønsker fleksibel tilrettelegging (nettbasert) og samlingsbaserte opplegg. Det er ikke mange som anser formell utdanning som avgjørende, men mange ønsker snakkegrupper. Samtidig kom det fram via feltarbeidet at behovet for fagpersoner med samisk språkkompetanse er svært stort. Det er viktig at formell utdanning på høyere nivå ikke går på bekostning av begynnerkurs, og vice versa.

Konklusjonen på dette arbeidet er at det er svært store forskjeller i språkferdigheter, bruksarenaer og språkholdninger både mellom språkgrupper og i ulike deler av landet. Undersøkelsen kan derfor ikke gi noen generell oppskrift på tiltak, men heller brukes som et grunnlag for å kunne utvikle mer skreddersydd tiltak rettet mot den lokale situasjonen det skal iverksettes i. Dette innebærer at tiltak må bli skreddersydd for den lokale språksituasjonen. Vi har likevel presentert noen generelle anbefalinger for å styrke de samiske språkene.

SUMMARY

This report results from an initiative by the Sami Parliament in cooperation with the Ministry of Administration and the Ministry of Education to review the usage of Sami languages in Norway. The need for such a survey is connected to the prevailing uncertainty regarding the actual language situation, which in turn makes it difficult to make priorities on how these languages can be strengthened. In general terms, the aim of this research, as formulated by the Sami Parliament, is:

To create an overview of the number of oral and literate language users, the situations in which Sami languages are used, and the degree to which the languages are used for communication in relation to nursery school, school, work, education, spare time, in the local community and in voluntary and political work.

The Sami electoral register is the only official register based on Sami identity and is thus used to define the target population for our investigation. With almost 14,000 registered, the electoral register may include approximately half the adult Sami population of 18 years and older. A sample of 5,000 individuals was drawn based on the following principles: Everyone registered in the South Sami election district; everyone registered in the Nordland County municipalities which represent the Lule Sami area; and finally, a sample of almost 30 % of those registered in the rest of the country. This procedure was chosen to secure sufficient representation of the minority Lule and Sami languages. The questionnaire was sent out by post, but included a link which also allowed for electronic replies. After reminders the response rate came close to 40 %, but it differed substantially from one language group to another. It was lowest for the Sami minority groups, and especially for the Lule Sami group. The reliability of the results are thus somewhat reduced, and one must also question the representativeness of the Sami register as a reflection of "all Sami adults".

In addition to this quantitative survey, the investigation is also based on case studies in 12 different municipalities with varying size of the Sami population, both within and outside the Sami Language Administration Area (SLAA), and including municipalities from the three main Sami languages. Important themes for these case studies are: the general situation for Sami language in the municipality, the place of Sami language in municipal services, the consideration

of Sami matters in municipal planning, Sami language services within the education and social and health sectors. This qualitative part of the investigation is as important as the quantitative part.

These two research approaches taken together provide a sound empirical basis to picture the overall situation for the Sami language in Norway. There is a problem however, related to the demand for more exact figures on how many people have the mastery of each of the three Sami language. Strictly speaking, our data only allows for rough estimates.

In presenting the case studies we made the following grouping of municipalities: municipalities within SLAA; rural municipalities outside this area; and urban municipalities. In SLAA municipalities where most are Samis and Sami speakers, the conditions for the use of Sami language are very different from those of municipalities in which Sami language has been in decline over a long period of time.

In our data about half of those belonging to the North-Sami language group have a reasonable mastery of the North Sami language, whereas such a mastery level of their respective languages are for South Samis and Lule Samis only reached by around one third. There is, however, huge variation geographically, in particular for the North Sami language. Kautokeino and Karasjok stand out from the rest of the country as municipalities in which almost everyone understand and speak Sami, and are places where Sami is accepted as the medium of communication in all types of relationships and situations. Sami language also has a strong position in the rest of the SLAA municipalities in Finnmark and also in Tysfjord, but considerably weaker in the municipalities of Lavangen, Kåfjord and Snåsa. For the South Samis we observe clearly that more young than older people know the language. Both for the North and Lule Samis those belonging to the age groups in the middle (30 - 50 years old) had the poorest language skills.

In several of the case municipalities Sami was previously spoken everywhere but in the schools. To day it may be in the school and kindergarten only that the Sami language is practised. This situation points to a main problem related to language survival: there must be places and circumstances in which to practise the language. In many of the rural municipalities not belonging to the SLAA, the situation for the Sami language seems to depend heavily on enthusiasts in addition to the by law regulated municipal provision through nursery school and compulsory education. In the cities there are more often young Sami

professionals taking initiatives and pressing the authorities to provide adequate services.

Our quantitative data clearly demonstrates that the Sami language more than anything, is a medium for communication in the private sphere. In some of the SLAA municipalities Sami is also an important means of communication within public administration and in the social and health sector, in others the actual use of Sami is dismal. The perception of municipal services with regard to Sami language was particularly bad in Tysfjord. In this municipality the use of Sami among friends is also relatively limited.

Among those from the SLAA municipalities Tysfjord, Karasjok og Kautokeino, about four of five claim to apply Sami in their work. Also in Snåsa a relatively high proportion, two in five, report to practice Sami at work. In the Finnmark municipalities of Kautokeino and Karasjok the Sami language may be used in most types of job, which is not possible in Tysfjord and Snåsa. These findings indicate that Sami institutions are important arenas for language usage in places otherwise lacking such arenas.

The qualitative as well the quantitative data demonstrate differences between municipalities, whether inside or outside the SLAA, regarding the ability and willingness to front the Sami issue and to cooperate locally with Sami organisations and institutions. In municipalities where the local politicians share a positive attitude towards the Samis and their language, these politicians also indicate a more determined and practical approach. Cooperation is a key factor.

Opportunities for using Sami are not always enough for actually practising it. Only one in every five South Sami and one in every three Lule Sami report using the language in situations where it can be used. Even within the North Sami SLAA municipalities only two of three claim to choose the Sami language most often when possible. A main reason for avoiding using Sami language are a feeling of insufficient skills and consequently a fear of making mistakes. Interestingly, many point to being particularly reluctant to apply Sami when talking to someone regarded as especially good Sami speakers.

Our data underlines the importance of Sami language training at all levels as essential if the language is to thrive, or, in some cases, merely to survive. The improved skills in reading and writing Sami among the younger part of our sample, those between 18 and 30, correspond to the period in which we saw a

marked up-scaling of Sami instruction across school levels. The proportion of the respondents' children receiving Sami language education is roughly at the same level as among the 18 – 30 group of respondents. All the same, the study also suggest that lack of adequate Sami language provision, is the most common reason for children not receiving Sami instruction.

Around half of the Lule and South Samis who responded to our questionnaire indicate that they should like to have more language training. In particular there is a high demand for elementary language training. A somewhat lower proportion of the North Sami ask for such training, in part due to the larger part of this group who already has the necessary skills. Most of those who want language instruction ask for such training to be provided locally. The importance of accessibility is also underlined by the preference for flexible arrangements, for instance a combination of net based distance education and gatherings. Only a few see formal training as essential, but many ask for arranging "talk groups". As was strongly indicated in the case studies, there is a considerable demand for professionals with high level Sami language expertise. It is important that formal higher level language training is not giving priority at the expense of training at elementary level, or vice versa.

A main conclusion from this study is the huge differences in language skills, in number of accessible arenas for the use of the Sami language and in terms of language attitudes between the three language groups and geographically within each of these groups. This means actions must be tailored to specific circumstances. We have nevertheless presented some general suggestions on how to strengthen the Sami languages.

1. BAKGRUNN OG PROBLEMSTILLINGER

Karl Jan Solstad

1.1 BRUKEN AV SAMISK SPRÅK - TREKK I DEN HISTORISKE UTVIKLINGA

Et eget språk blir gjerne sett på som et svært viktig kjennetegn ved en folkegruppe som ønsker å oppfatte seg som et eget folk. Sjøl om samenes status som urfolk ikke *bare* er basert på eksistensen av et eget språk, er det samiske språkets stilling likevel også et uttrykk for hvor sterkt samene framstår som et eget folk, så vel internt innen den samiske folkegruppen som utad blant majoritetsbefolkningene i de aktuelle nasjonalstatene. Da samene, etter en prosess som kanskje kan tilbakeføres til FNs menneskerettserklæring i 1948, i 1988 fikk formalisert sine retter som eget folk gjennom en tilleggsparagraf til Grunnloven, paragraf 110A, blir nettopp språk eksplisitt nevnt og som det første av i alt tre forhold:

Det paaligger Statens Myndigheter at lægge Forholdene til Rette for at den samiske Folkegruppe, kan sikre og utvikle sit Sprog, sin Kultur og sit Samfundsliv.

Her omtales språk i entall, men samerettsutvalget har slått fast at sjøl om det i grunnlovsparagrafen er brukt entallsformen, så gjelder myndighetenes forpliktelser de ulike samiske språk eller dialekter (NOU 1984: 18).

Budskapet i denne paragrafen står i sterk kontrast til det som lenge var offisiell nasjonal politikk overfor samer og samisk språk, da spesielt i hundreårsperioden fra midt på 1800-tallet fram til etter andre verdenskrig. Denne hundreårsperiode preges av aktiv fornorskningsspolitikk overfor samer og kvener. "Finnfondet" fra 1851 som blant anna gav ekstra lønn til lærere som dokumenterte effektivt fornorskingsarbeid, Språkinstruksen fra 1880 som slo fast at lærere ikke skulle bruke samisk overfor barna så sant det ikke var "... uomgjængeligt fornødent", eget skoledirektørembete for Finnmark fra 1902, og etableringa av statsdrevne internatskoler i Finnmark fra samme tid var de viktigste innsatsfaktorene gjennom skoleverket for språklig 'avsamifisering' av samiske barn (Reiersen 1915, Dahl 1976, Meløy 1980, Jensen 2005, Hoëm 2007, Solstad *et al.* 2009). Også på andre

måter kunne samisk språk komme under press, ikke minst ved at samer overfor alt av myndigheter i den norske nasjonalstaten var avhengig av å beherske norsk. Av spesiell interesse i denne sammenheng var en jordsalgslov av 1902 som satte krav om at den som skulle eie jord måtte være norskspråklig og at navnet på eiendommen også måtte være norsk (NOU 1984: 18, Tonstad 1985).

Et minoritetsspråk vil ellers alltid være utsatt for press fra majoritetens språk, uten at dette er en følge av en aktiv språkpolitikk fra majoritetens side. Jo mer omfattende økonomisk og sosial samhandling det er mellom minoritets- og majoritetsbefolkninga, dess større må dette presset forventes å være. Borgos (1987) har redegjort for hvordan de spredte sjøsamiske bosettingene i Vesterålen gradvis blei språklig fornorska på 1700- og tidlig på 1800-tallet, og Eidheim (1973) beskriver hvordan sjøsamer i Finnmark kom under stadig større språklig og kulturelt press etter hvert som nye driftsformer i fiskeriene med større motoriserte fiskebåter, og gårdsdrift med krav til investeringer i bygninger og redskaper resulterte i større krav til samene om å beherske norsk språk for å kunne konkurrere med bumannen om ressurser og levebrød. Det blir også hevda at med pomorhandelens avvikling i 1917 mista sjøsamene i Finnmark og Troms en handelsforbindelse der samene stilte like sterkt som de norskspråklige, og at denne hendinga sånn sett også var et tilbakeslag for det samiske. Endelig må det i denne sammenheng pekes på at brenninga av Finnmark og Nord-Troms og evakueringa til reint norskspråklige områder lenger sør i landet for mange samer, ikke minst barna, representerte et tilbakeslag for samisk språk og kultur for øvrig (Sámi instituhtta 1990).

Uten at det her er rom for noen omfattende redegjørelse og dokumentasjon av de prosesser, både de uformelle som et minoritetsspråk utsettes for, og de aktive tiltak fra nasjonalstatens side, er det uten videre klart at disse til sammen har hatt dramatiske konsekvenser for utbredelsen av samisk språk. Effektene har vært størst i alle de områder der samer og andre nordmenn har levd i sterk samhandling og der samene har vært i mindretall. Det gjelder de nordsamiske sjøsamebygdene og det gjelder sørsamene. Lulesamene har til en viss grad vært i ei særstilling. Fram til ut på 1950-tallet, da størsteparten av de norske lulesamene ennå bodde heller isolert i de ulike fjordarmene til indre Tysfjord, var presset mot fornorskning relativt begrensa til det som skjedde gjennom skolen, og også for skolens del blei Tysfjord lenge fritatt fra den strenge formelle fornorskningspolitikken (Evjen 2004). Med boligaksjonen og massiv avfolking av samiske bosettinger i indre Tysfjord og etablering av en lulesamisk "ghetto" i området

rundt Drag, kom også det lulesamiske språket under et sterkere fornorskingspress.

Det er neppe for sterkt å si at den heilomvending fra nasjonalstatens side i språkpolitikken som vi har sett fra 1990-tallet og utover, kom i ellefte time. For mange samer var språket allerede tapt. Ulike språkdiskriminerende tiltak og øvrige prosesser i samfunnet, fikk etter hvert mange samiske foreldre til sjøl å være aktive og, er det grunn til å tru, særlig effektive fornorskere overfor sine barn. Denne prosessen var kanskje særlig virksom på 1950- og 1960-tallet (Solstad *et al.* 2009). I det dette skrives (våren 2012) pågår det i media en debatt om hvor stor "skyld" samiske foreldre sjøl har hatt for den generasjon av samer som slik tapte sitt morsmål ved at foreldra ikke bare var bevisste på at barna skulle lære norsk, men også på at de *ikke* skulle lære samisk. Forklaringa på denne holdninga fra mange samiske foreldre er trulig enkel. De ville spare sine barn for den diskriminering og de mange praktiske vanskeligheter de sjøl hadde opplevd på grunn av dårlige kunnskaper i majoritetens språk. Den erkjennelse at læring og beherskelse av ett språk snarere styrker enn hemmer læring av andre språk, er av forholdsvis ny dato, i alle fall for folk flest. Likevel, slik det også framgår av den pågående debatten, kan det også i dag være mange foreldre som ikke gir barna sine den støtte og oppmuntring for samiskopplæringa som er nødvendig.

Vi har her vist til tre ulike forhold som har bidratt til at samisk språk har blitt svekka gjennom lang tid: (1) generelt trykk fra majoriteten gjennom økonomisk, sosial og kulturell påvirkning, (2) aktive tiltak fra majoritetens side, ikke minst gjennom skoleverket, for å fornorske språkminoriteter som samer og kvener, og til sist (3) bevisst innsats fra mange samiske foreldre for at barna skulle få norsk som morsmål, en innsats som sannsynligvis må ses på som en naturlig konsekvens av de to første (Høgmo 1989, Minde 2003). Det er neppe mulig å avgjøre hvilke av disse tre forhold har hatt størst betydning, men det er sannsynligvis slik at den relative betydning av det enkelte forhold har variert med tid og sted. I alle fall er det slik at de tre gjenlevende samiske språkvariantene i Norge som i dag har status som opplæringspråk i skolen, blir karakterisert som *trua*. Ifølge UNESCOs liste over *trua* språk i Europa, er lule- og sørsamisk kategorisert som *sterkt trua* mens nordsamisk har status som *trua*.

1.2 TIDLIGERE KARTLEGGINGER OVER BRUKEN AV SAMISK SPRÅK

Det er og har vært betydelig usikkerhet både over størrelsen på det samiske innslag i Norges befolkning og på hvor mange som behersker samisk språk. Å følge utviklinga i antall samer og samisktalende over tid vanskeliggjøres også ved at kriteriene for "same" og for "samiskspråklig" ikke alltid er entydige og heller ikke de samme fra den ene registrering til den andre. I boka *Samene – en håndbok* (Sámi instituhtta 1990) er det gitt en oversikt over utviklinga i forsøkene på å tallfeste samer og samiskspråklige fra den første norske folketelling i 1845, da registreringa gjaldt samisk "nationalitet", via folketellinger i 1855, 1865, 1875, 1891, 1900, 1910, 1920, 1930, 1950 og fram til siste folketelling som eksplisitt søkte å identifisere samer og/eller samiskspråklige i 1970. Mens folketellingene fram til og med 1930 gjaldt heile landet, gjaldt spørsmål om samisk i 1950- og 1970-tellingene bare Nord-Norge og for 1970-tellinga bare utvalgte kretser i Nord-Norge. For å holde seg til de to siste tellingene som begge konsentrerte seg om "samiskspråklige" kom 1950-tellinga fram til 9.817 samiskspråklige (inklusive kategorien samisk- og norsk-/kvenskspråklige) mens tellinga i 1970 gav 10.535 med samisk som førstespråk. I kommentarene til disse tallene blir det pekt på at slike tellingsresultat kan være mer prega av holdninger til samisk og til samisk språk enn av praktisk virkelighet (*ibid.*, s. 109). Det er påfallende at i 1970 var det en betydelig del, heile 13 prosent, av de som hadde oppgitt å ha samisk som førstespråk som likevel ikke regna seg sjøl som same. Dette er forhold som vi kommer tilbake til (pkt. 2.1 nedafor). En stor svakhet ved folketellingene i 1950 og 1970 var ellers at det sørsamiske i liten grad kom med.

Med Samisk språkråd som oppdragsgiver gjennomførte Samisk nærings- og utredningssenter (SEG) i 2000 ei kartlegging av bruken av samisk språk. Vi kommer tilbake til metodiske sider ved denne kartlegginga nedafor (jf. igjen pkt. 2.1), men vil her bare referere til den hovedkonklusjonen at i området 25.000 personer i Norge er samiskspråklige i den forstand at de forstår samisk godt nok til å følge en vanlig samtale på samisk.

Ole Henrik Magga (2002) gir i ei framstilling med tittelen *Samisk språk – en oversikt* også et forsøk på å anslå tallet på brukere for hvert av språka nord-, lule- og sørsamisk. Dels med Sammallahti (1998) som kilde vurderer han antall nordsamisktalende til i alt (Norge, Sverige og Finland) å være nærmere 20.000, av disse om lag halvparten i Norge. For lule- og sørsamisk er tallene henholdsvis 2.000-3.000 og 300-500, men her gjør han ikke forsøk på å presisere hvor store andeler

gjelder Norge. Vurderinger som er gjort i St.meld. nr. 28(2007-2008): *Samepolitikken* går ut på at det kan være om lag 2.000 lulesamisktalende på norsk side, men at bare rundt 600 av disse "...bruker språket aktivt" (s. 187 i meldinga). Her antydes det at noe under 500 personer i Norge behersker sørsamisk. Disse svært så omtrentlige og dels noe motstridende anslag fra en framstående forsker på samisk språk og fra en departemental faglig gjennomgang illustrerer godt hvor mangelfullt kunnskapsnivået er på dette feltet.

1.3 MÅL OG AMBISJONER FOR SAMISK SPRÅKUNDERSØKELSE 2012

Etter 1998 da den *Europeiske pakt om regions- eller minoritetsspråk* (Språkpakten) fra 1992 blei gjort formelt gjeldende for norsk språkpolitikk, er norske myndigheter forplikta til å gi periodiske rapporter til Generalsekretæren for Europarådet om de samiske språkenes stilling i Norge. I den siste rapporten fra Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet (FAK 2011a) blir det gitt en gjennomgang av nyere initiativ fra nasjonalt nivå for å fremme stillinga til samiske språk. Rapporten peker særlig på to slike initiativ fra regjeringshold, nemlig den alt nevnte stortingsmeldinga *Samepolitikken* som særlig fokuserer på samisk språk og på det som blir omtalt som "hverdagspolitikken" overfor samer i landet. Med utgangspunkt i denne meldinga kom så i 2009 regjeringas *Handlingsplan for samiske språk* med ikke mindre enn 66 tiltak for å fremme bruken av samisk språk, da med spesielt fokus på de to aller mest trua språka – lule- og sørsamisk (AID 2009). I 2011 kom det en revisjon og supplement til denne handlingsplanen, og nå er antall tiltak kommet opp i 78 (FAK 2011b). Når Sametinget og departementene FAD og KD har tatt initiativ til nærværende kartlegging av bruken av samiske språk, kan det naturlig settes i sammenheng med den usikkerhet som rår om den faktiske språksituasjonen og som dermed vanskeliggjør så vel prioritering av tiltak som vurdering av hvordan det enkelte tiltak best kan søkes gjennomført.

I Konkurransesgrunnlaget (Sametinget 2011) for nærværende kartlegging blir det da også nettopp vist til denne handlingsplanen som grunnlag for, som det heter, en "... bred og langsiktig innsats for de samiske språkene på tvers av sektorer og forvaltningsnivå", og at det derfor er behov for "... mer systematisert kunnskap om bruken av de samiske språkene" som igjen krever ei kartlegging av "...språksituasjonen på individnivå blant den samiske befolkningen". Det overordna mål for undersøkinga blir nærmere presisert slik:

Formålet med undersøkelsen er å få en oversikt over hvor mange som behersker hvert av de samiske språkene muntlig og skriftlig, i hvilke sammenhenger de bruker språket og i hvor stor grad samisk språk brukes som samhandlingsspråk i barnehage, skole, jobb, utdanning, fritid, lokalsamfunn og i frivillig eller politisk arbeid. (S. 7 i Konkurransgrunnlaget.)

I vår presisering av de oppgavene denne målformuleringa innebærer, lista vi opp følgende oppgaver for vår arbeid:

- Kartlegging av samiske språkbrukere.
- Kartlegging av hvor og når samisk språk brukes - på hvilke samfunnsarenaer språket brukes.
- Kartlegging av foreldres språkvalg for sine barn.
- Kartlegging av behov for språklæring og språkutvikling innenfor de samiske språkene.

2. OPPLEGG OG GJENNOMFØRING

Karl Jan Solstad

2.1 METODISKE OVERLEGGINGER

I oppdraget for denne undersøkelsen er det "... språksituasjonen på individnivå blant den samiske befolkningen" som skal kartlegges. Som vi har sett, har tilfredsstillende kartlegginger av denne typen ikke blitt gjennomført etter at det ved folketellingene i 1970 for siste gang var stilt spørsmål om samisk språkbeherskelse for medlemmene i den enkelte husstand, og da bare for visse deler av Nord-Norge. Nå er heller ikke slike folketellingsdata uten feilkilder. Også disse er basert på egenrapportering og på "ærlige" svar. I perioder hvor det i enkelte deler av landet, i enkelte lokalsamfunn eller innen enkelte familier ikke av omgivelsene eller av samene sjøl blei sett på som like bra å være same som å være bumann ("etnisk norsk"), måtte en regne med ei viss underrapportering av det å klassifisere seg sjøl eller sin familie som samisk, og en tilsvarende underestimering av egne eller familiemedlemmers ferdigheter i samisk språk. Denne tendens blant mange samer til å underkjenne sin egen samiske identitet, kan tolkes som en naturlig reaksjon på diskriminering og aktiv assimileringsspolitikk fra majoritetens side over flere hundreår (Høgmo 1989, Minde 2003, FAK 2011a). Wilhelm Aubert (1978) peker nettopp på slike forhold i sine kommentarer til 1970-folketellinga og til sin egen detaljundersøking over stillinga til samisk språk i markabygdene i Skånland. Nå er slike negative egenvurderinger blant samer sannsynligvis noe mindre framtreddende i dag enn for bare 20-30 år sia, slik utviklinga i den nordsamiske forvaltningskommunen for samisk språk, Kåfjord, tyder på (Pedersen og Høgmo 2004).

Ut fra disse betraktningene kunne det være nærliggende å tru at sjølrapportering av egne eller familiemedlemmers kunnskaper i samisk og bruk av samisk språk gjennom ei omfattende kartlegging av typen folketelling i dag ville gi et sannere bilde av situasjonen enn tilfelle var i 1970. Men mens det i 1970 langt på veg kunne være tilstrekkelig å konsentrere ei slik kartlegging om visse geografiske område med sterke samiske innslag i befolkningen, ville det nå, med den større mobilitet også blant den samiske befolkningen i Norge, bare være en landsdekkende kartlegging som kunne gi fullgodt svar på oppgaven. Med de ressurser og tidsrammer som gjelder for vårt forsøk på kartlegging, er imidlertid

en slik tilnærming utelukka, om den formelt hadde kunnet fått godkjenning fra personvern og datatilsyn.

Å besvare ei folketelling er å betrakte som en lovpålagt oppgave. I ei undersøkning som vår, står folk fritt om de vil besvare et spørreskjema eller ikke. Det er en alminnelig erfaring innen forsknings- og utredningsmiljø at det blant folk flest er en betydelig skjematrøtthet. Derfor er det generelt krevende å oppnå tilfredsstillende svarprosent på kartleggingsundersøkinger. Spørreskjema som tar opp såkalt sensitive tema, slik vår vil gjøre, vil ha enda større problem, noe vi kommer tilbake til (pkt. 2.3.2 nedafor).

I forsknings- og utredningssammenheng vil det ikke, slik som i ei folketelling, være nødvendig å omfatte alle enheter for å kunne uttale seg om størrelsen på eller karakteristika ved en populasjon som "den samiske befolkningen". Et statistisk representativt utvalg vil kunne gjøre jobben. I prinsippet var det en slik tilnærming som blei brukt i den alt nevnte "Undersøkelse av bruken av samisk språk" (SEG 2000). Her blei det gjennomført telefonintervju av et tilfeldig utvalg innafor de nærmere 40 kommunene i landet med antatt størst innslag av samer (alle finnmarkskommunene, 10 kommuner i Troms, seks i Nordland, fire i trøndelagsfylka og én i Hedmark). Av det representative og tilfeldig uttrukne utvalget på noe over 11.500 personer, var om lag 1.500 ikke mulig å nå over telefon, og ca. 4.300 av de som telefonintervjuerne fikk tak i, nekta å svare på spørsmåla, slik at materialet som det kunne gjennomføres telefonintervju for, var på 5.750 personer. Av disse igjen opplyste knappe 1.000 personer at de var samisktalende, de aller fleste med nordsamisk som språk og bare 37 personer på hver av språkgruppene lule- og sørsamisk. I tillegg til disse vanskelighetene med å få svar, hadde denne Gallup-tilnærminga den store svakhet at den ikke fanga opp de mange samene som er å finne i byene hvor de likevel relativt sett reint tallmessig utgjør svært små innslag. Dette gjelder først og fremst Tromsø og Oslo, men også byer som Narvik, Bodø og Trondheim.

Ut fra slike resonnement og erfaringer, og med de rammene som nærværende kartlegging må operere innafor, fant vi å definere den (voksne) samiske befolkningen som *personer registrerte i Sametingets valgmanntall* (heretter kalt Valgmanntall). Dette er samer som står fram som samer og som det kanskje også er sannsynlig vil finne det naturlig å svare på spørreskjema av den typen det her er snakk om, spesielt om spørreskjemaet er kort (Oppenheim 1992). Også et slikt utgangspunkt har store svakheter. De to viktigste er at utvalget bare omfatter personer på 18 år eller mer og at det uten tvil er mange voksne samer som velger

ikke å la seg registrere i valgmanntallet, noe vi kommer tilbake til i pkt. 2.3.1 nedafor. Både for å unngå for langt spørreskjema og dermed ytterligere problem med svarprosent, og fordi en del av de forhold som Sametinget ønsker belyst (se pkt. 1.3 over), vanskelig kan fanges opp gjennom spørreskjema til enkeltpersoner, omfatter vår kartlegging også kasus-studier. Vi vil i det følgende gå noe nærmere inn på disse to tilnærmingene.

2.2 KASUSSTUDIENE

2.2.1 Valg av kasus

Kommune blei valgt som enhet for kasusstudiene. Kommunen utgjør en lett identifiserbar enhet med ulike offentlige og private arenaer hvor språk praktiseres. Med kommune som enhet er det også lett å sikre variasjon etter to spesielt viktige dimensjoner i denne sammenheng. Det gjelder de tre offisielle samiske språkvariantene nord, lule- og sørsamisk, og det gjelder den formelle status som det aktuelle språket har i vedkommende område, altså om kommunen har status som forvaltningskommune for samisk språk eller ikke. Det blei i kasusstudiene ikke tatt sikte på at antall enheter tallmessig skal stå i direkte forhold til størrelsen på de grupperingene enhetene hentes fra (nordsamiske, forvaltningskommuner etc.), bare at ulike kategorier skulle være representerte. Det dreier seg altså om et skjønnsmessig utvalg, hvor det, for å følge en typologi utarbeidd av Patton (1987) for utvelging av kasus for kvalitative studier, først og fremst blir søkt oppnådd typiske kasus og kasus som sikrer variasjon¹. For eksempel vil vi ta med tre sørsamiske kommuner mot bare to lulesamiske, dette fordi den sørsamiske befolkningen i særlig grad er spredt over et stort område og omfatter ulike typer kommuner. I tillegg til å ta med kommuner i det vi kunne kalle tradisjonelle samiske områder, har vi også tatt med bykommunen Oslo. Som landets hovedstad og byen med klart størst arbeidsmarked og tjenestetilbud, har Oslo også tiltrukket seg samer fra alle språkgrupper og geografiske områder. Det samla antall kasuskommuner er først og fremst begrensa av tilgjengelige ressurser. Ut fra de hensyn som vi her har vist til, fant vi å operere med i alt 12 kasuskommuner som følger:

- Nordsamiske kommuner: Forvaltningskommunene *Nesseby*, *Kautokeino*, begge finnmarkskommuner, og tromskommunen *Kåfjord*, og utafor

¹ Patton (1987) opererer med følgende typer kasus: ekstreme kasus, typiske kasus, varierte kasus, kritiske kasus, sensitive kasus og lett tilgjengelige (*convenient*) kasus.

forvaltningsområdet for samisk språk kommunene *Kvalsund* (Finnmark), *Tromsø* og *Skånland* (begge Troms).

- Lulesamiske kommuner: Forvaltningskommunen *Tysfjord* og *Bodø* som ikke-forvaltningskommune, begge nordlandskommuner.
- Sørsamiske kommuner: Forvaltningskommunen *Snåsa* (Nord-Trøndelag) og de to kommunene *Hattfjell* (Nordland) og *Røros* (Sør-Trøndelag) utafor forvaltningsområdet.
- "Allsamisk" kommune: *Oslo*.

2.2.2 Gjennomføring av feltarbeidene

Som nevnt i innleiinga til dette kapitlet, er hovedoppgaven for denne språkundersøkinga å kartlegge "...språkbruken på individnivå", men kartlegginga skal også gi informasjon om "...hvor og når samisk språk brukes – og på hvilke samfunnsarenaer...". Det å gå nærmere inn på situasjonen i typiske kommuner med samisk innslag både i og utafor forvaltningsområdet for samiske språk og i hvert av de tre ulike samiske språkområdene, vil både gi eksempler på de faktiske vilkåra for samisk språkutøvelse i landet og gi støtte til tolking av resultatene fra sjølve kartleggingsundersøkinga basert på spørreskjema til enkeltindivid.

Med utgangspunkt i Sametingets konkurransegrunnlag og vår egen prosjektskisse, men også med referanse til spesifikke områder for minoritetsspråklig utøvelse slik disse kommer til uttrykk i den nevnte Språkpakten, blei følgende områder og typer informanter definert som viktige for våre studier i de 12 utvalgte kommunene:

- Den generelle samiske språksituasjonen i kommunen. Alle informantgrupper i alle kommunekategorier.
- Bruk av samisk innen kommunal forvaltning og planarbeid. Spesielt informanter på kommunalt nivå og i forvaltningskommuner for samisk språk.
- Om bruken av tospråklighetsmidler. Informanter på kommunalt nivå i forvaltningskommuner for samiske språk.
- Samarbeid med andre kommuner, samiske organisasjoner/institusjoner om samiske spørsmål. Informanter på kommunalt nivå i alle kommuner.
- Synliggjøring av samisk i kommunen (samisk skilting, samiskspråklige møteplasser). Alle informantkategorier i alle kommunetyper.
- Situasjonen for samisk språk innen helsesektoren. Informanter på kommunalt nivå og fra relevante institusjoner (sjukeheimer, eldreheimer, legekantor) innen alle kommunetyper.

- Situasjonen for samisk språk innen opplæring. Informanter på kommunalt nivå og fra relevante institusjoner (barnehager, skoler) innen alle kommunetyper.
- Situasjonen for samisk språk innen kultursektoren. Informanter fra kommunal kulturretat og fra ulike kulturtilbud (som kulturskole, fritidsklubb) i alle kommunetyper.
- Tiltak, ideer til styrking av det samiske i kommunen. Alle informantkategorier i alle kommunetyper.

Det blei utarbeidd i alt sju ulike, men dels overlappende, intervjuguider som følger vedlagt som Vedlegg 1. Antall informanter varierte noe fra sted til sted alt etter språksituasjonen og hva som var mulig å få til på de i regelen to dagers besøk i hver kommune. De fleste samtalene blei gjennomført med én informant, men i en del tilfelle blei intervjuet gjennomført som gruppeintervju. I en del tilfeller blei det gjennomført telefonintervju i etterkant av kommunebesøket for å nå viktige informanter som ikke var tilgjengelig på besøkstidspunktet. Tabell 1 viser en oversikt over det samla antall informanter innafor de ulike kategorier som våre kasusstudier bygger på.

Tabell 1 Informanter etter informantkategori og kommunetype. Antall.

Kommune- type	Informantkategori					
	Kom.nivå: Politisk og adm. leiing	Skole – opp- læring	Helse- og sosial- sektor	Kultur og fritid	Samiske org., foreninger, institusjoner	Andre – som elever, foreldre
Forv. kom. for samisk språk	11	15	8	3	8	6
Ikke forv. kom.	13	19	7	5	12	10
Alle	24	34	15	8	20	16

I tabellen er det operert med seks informantkategorier. Den enkelte informant er rubrisert i den kategori vedkommende først og fremst representerte, men mange informanter var også interessante ut fra sitt kjennskap til to eller flere områder. Derfor er informasjonsgrunnlaget for det enkelte område breiere enn det kan se ut som fra tabelloppsettet.

Intervjuene blei gjennomført som relativt lause samtaler med intervjuguidene som sjekklister for at relevante moment skulle dekkes. Det blei tatt fortløpende notater under samtalerne eller samtalerne blei tatt opp på lydbånd. Her stod den enkelte medarbeider fritt. I alle tilfelle blei det utarbeidd skriftlige referat fra hvert intervju med vekt på å få med faktiske opplysninger og respondentenes vurderinger som grunnlag for å beskrive språksituasjonen og vilkårene for samisk språkutøvelse i de ulike kaskommunene. Bare i spesielle tilfelle blei direkte utsagn søkt gjengitt ordrett i referatene. I beskrivelsene er det ikke operert med navn på de som er blitt intervjuet, heller ikke i tilfelle hvor vedkommende er blitt direkte sitert.

Kommunebesøkene blei gjennomført i februar-mars 2012. I tillegg til intervjumaterialet fra de utvalgte kommunene, fikk vi også i regelen tilgang til aktuelle plandokument hvor hensynet til samiske forhold inngikk, men noen systematisk gjennomgang av slike dokument blei ikke sett på som mulig innen rammene for vårt arbeid.

2.2.3 Vurdering av det kvalitative materialet

Det opplegg som er skissert over, gir ikke grunnlag for svært djuptgående beskrivelser og analyser av den aktuelle språksituasjonen og vilkårene for samisk språkutøvelse i de utvalgte kommunene. Valget stod mellom svært få og mer omfattende kaskusstudier på den ene side, og noe mer overfladiske karakteristikker av flere kommuner på den andre. Med den variasjon i kommuner som det var viktig å få representert i våre kaskusbeskrivelser, måtte vi legge oss på det siste alternativet. At kaskusbeskrivelsene mer er å betrakte som eksempler på viktige kontekster som våre kartleggingsdata kan tolkes inn i, understreker verdien av relativt rikt utvalg av slike kontekster. Vi vil, med de pretensjonene som det har vært realistisk å sette for vårt arbeide, hevde at datagrunnlaget for våre kaskusbeskrivelser har vært fullt ut tilfredsstillende.

2.3 KARTLEGGINGSDELEN

2.3.1 Innledende overveielser

Som alt nevnt, og slik det også blir pekt på i FAKs femte periodiske rapport til Europarådets ministerråd i samband med den europeiske Språkpakten som trådte i kraft i 1998 (FAK 2011a), finnes det i dag bare ett offentlig register som gir opplysninger om etnisk tilhørighet, nemlig Sametingets valgmanntall. Valgmanntallet blei etablert i 1989. Det blir fortløpende ajourført etter hvert som personer på eget initiativ søker om å bli registrert, eventuelt ber om å bli sletta av

registeret. Fra første gangs registrering i 1989 fram til tidspunkt for planlegging av denne undersøkinga høsten 2011 har antallet registrerte personer steget fra ca. 5.500 til nærmere 14.000.

Etter § 2-6 i Sameloven er vilkåra for å bli registrert i Valgmanntallet som følger:

Alle som avgir erklæring om at de oppfatter seg selv som same, og som enten

- a) har samisk som hjemmespråk, eller
- b) har eller har hatt forelder, besteforelder eller oldeforelder med samisk som hjemmespråk, eller
- c) er barn av person som står eller har stått i Sametingets valgmanntall, kan kreve seg innført i Sametingets valgmanntall.

I tillegg gjelder det generelle krav for å ha stemmerett i Norge, nemlig at personen må være minst 18 år eller fylle 18 år i valgåret. Om vi regner at det i Norge er om lag 35.000 samer (jf. Sámi instituhtta 1990), og at om lag 75 % av disse er potensielt stemmeberettigede (SSB 2004), dvs. fyller kravene a-b over og er minst 18 år, kan det være i området 25.000 personer som kvalifiserer for registrering i Valgmanntallet. Dette grove overslaget indikerer at Valgmanntallet kanskje omfatter noe over halvparten av de som potensielt kunne latt seg registrere.

For å bli Valgmanntalls-registrert må personen ta et eget initiativ og erklære seg som same. Samtidig er det en personlig og privat sak å registrere seg, og ettersom Valgmanntallet ikke er generelt åpent for inspeksjon, innebærer ikke slik registrering at personen står offentlig fram som same. Hvorvidt de manntallsregistrerte som gruppe betrakta framstår som "mer" samiske, for eksempel i forhold til samisk språkbeherskelse, enn den andre halvparten av samer som har valgt ikke å registrere seg, er det umulig å gi noe klart svar på. Om det skulle være en forskjell, må vi tru den går i retning av å være noe "mer samisk". Dette innebærer at anslag over og omfang av og nivå på samiskkunnskaper i vårt kartleggingsmateriale kan gi ei viss overestimering av språkbruk og språkferdigheter i den samiske befolkning som heilhet, men sannsynligvis vil denne skeivhet i materialet ikke være særlig stor. Det er nok mange andre forhold enn egen samisk språkbeherskelse som avgjør hvorvidt samer registrerer seg i Valgmanntallet. I betingelsen b) i Samelovens § 2-6 som er referert over, er det da også tilstrekkelig å ha minst én oldeforelder med samisk som morsmål for reint språklig å være kvalifisert for registrering.

De forhold som her er trukket fram om den populasjonen som vårt kartleggingsmateriale bygger på, vil det være viktig å ha *in mente* ved tolking av funn i dette materialet. La oss nå se nærmere på sjølve utvalget.

2.3.2 Definerings av utvalg

I denne kartlegginga er det viktig å få tilstrekkelig tallmateriale til å kunne si noe om situasjonen for, og vilkårene for bruken av, alle tre samiske språkvariantene, nord-, lule og sørsamisk. Da den nordsamiske språkgruppen må ventes å være 7-9 ganger større reint tallmessig enn de to samiske minoritetsspråka til sammen, vil det derfor være nødvendig å foreta et disproporsjonalt uttrekk slik at vi sikrer et tilstrekkelig grunnlag for å kunne uttale oss også om disse to små samiske språka. Valgmanntallet er gruppert i sju valgkretser, hver med et visst antall kommuner. Sjøl om tilhørighet til språkgruppe ikke er registrert i manntallet, er det mulig ut fra disse valgkretsene og kommunene innen disse å finne de områdene hvor henholdsvis nord-, lule- eller sørsamisk språk dominerer. Dette blei gjort på følgende måte:

- Overveiende nordsamisk: Personer fra de fire nordligste valgkretsene (Østre, Ávjovári, Nordre og Gáisi). I tillegg kommer personer fra alle tromskommunene og fra nordlandskommunene nord og vest for Tysfjord i Vesthavet valgkrets. Også Oslo og øvrige kommuner i Sør-Norge valgkrets vil vi gruppere som overveiende nordsamisk. Dette gjøres ut fra den vurdering at nordsamer, som den langt største gruppe, utgjør flertallet av samer utafor de områder som geografisk er å oppfatte som lule- eller sørsamiske distrikt. (I alt 12.457 personer etter siste ajourføring 2009.)
- Overveiende lulesamisk: Personer fra Vesthavet valgkrets og som tilhører kommunene Tysfjord, Hamarøy, Steigen, Sørfold, Fauske, Saltdal, Bodø, Beiarn, Gildeskål og Meløy, alle i Nordland fylke. Dette innebærer at det tradisjonelt pitesamiske området er tatt med her. (549 personer.)
- Overveiende sørsamisk: Personer fra Sørsamisk valgkrets som omfatter seks hedmarkskommuner, tre kommuner i Møre og Romsdal, 25 kommuner i Sør-Trøndelag, 24 kommuner i Nord-Trøndelag og 18 kommuner i Nordland. (884 personer.)

Betegnelsen "overveiende" er brukt for igjen å understreke at det ikke for noen av grupperingene dreier seg om rene grupper. I "lulesamiske" kommuner som for eksempel Bodø og Fauske vil det sikkert være flere nordsamer og kanskje noen sørsamer, og i mange av de "nordsamiske" kommunene, spesielt fra valgkretsen

Sør-Norge, vil det også være både lule- og sørsamer. Men ut fra gjeldende registerdata er det ikke mulig å operere med mer avgrensede grupper. I det innsamla materialet vil språktilhørighet inngå som spørsmål slik at mer korrekte kategoriseringer kan oppnås.

Vi vurderte det i utgangspunktet som ressursmessig forsvarlig å ta sikte på et bruttoutvalg på 5.000 personer, som med en forventa svarprosent på 30-50 ville gi et brukbart utgangspunkt for statistiske analyser. Igjen for å sikre et tilstrekkelig grunnlagsmateriale for hver av de tre samiske språkvariantene, valgte vi i bruttomaterialet å ta med alle fra gruppene "overveiende lulesamisk", altså 549 personer, alle fra gruppen "overveiende sørsamisk", 884 personer, mens det for "overveiende nordsamisk" blei gjort et tilfeldig utvalg på 28,6 % eller 3.567 personer, slik at vi fikk et samla materiale på 5.000 personer. For den store gruppen "overveiende nordsamisk" blei det i tillegg gjort et tilfeldig reserveuttrekk på 1.000 personer, først og fremst for å kompensere for utsendte spørreskjema som måtte forventes å komme i retur på grunn av feil postadresse eller personer som aktivt returnerer utsendte spørreskjema med melding om ikke å ville svare.

2.3.3 Utvikling av spørreskjema

Mens vi gjennom kassustudiene får et bilde av den generelle situasjonen for samisk språkutøvelse i ulike kommuner, er det først og fremst gjennom kartleggingsdata basert på spørreskjema til enkeltpersoner at vi kan få inntak til språksituasjonen på *individnivå* slik oppgaven beskrives i Konkurranses grunnlaget. Det er en stor utfordring å lage et spørreskjema om samiske språkkunnskaper, holdninger til språket og bruken av det som høver like godt og oppfattes som like meningsfullt for samer med svært ulike samiskkunnskaper. Disse varierer fra det å ha samisk som morsmål og dagligspråk til det å ha hatt norsk som morsmål, bare bruke norsk i dagliglivet og heller ikke kjenne samisk som skolefag. I sjølve disposisjon og opplegg for utforming av spørreskjema har vi sett på tidligere forsøk på slike kartlegginger, men først og fremst henta inspirasjon fra boka *Tospråklighet, minoritetsspråk og minoritetsundervisning* (Engen og Kulbrandstad 2004).

I skissa som lå til grunn for prosjektet, blei det operert med et spørreskjema på to-tre sider. Denne nøkternhet var i vesentlig grad grunnlagt ut fra den negative sammenheng det erfaringsmessig er mellom lengden på et spørreskjema og svarprosent. Imidlertid førte nærmere vurderinger av forhold som burde belyses gjennom spørsmål på skjemaet (jf. pkt. 1.3) og de reinte faglige hensyn som det var

ønskelig å ta, til at vi endte opp med et skjema som i papirversjon blei på seks sider. I dette arbeidet hadde prosjektet også tett dialog med Sametingets Språkavdeling, noe som uten tvil styrka kvaliteten på skjemaet, men som også var krevende med hensyn til tid og ressurser.

Spørreskjemaet er bygd opp etter følgende enkle lest:

- Bakgrunnsinformasjon (alder, kjønn, kommune, språkgruppe, egen opplæring i samisk, eget yrke).
- Vurdering av egne språkkunnskaper i samisk (forstå, snakke, lese, skrive).
- Om språkbruk og språkvalg (bruk av samisk – hvor ofte, med hvem, i hvilke situasjoner; evt. bortvalg av samisk – hvorfor, i hvilke situasjoner)
- Om språklæring (for eventuelle egne barn – hvilke tilbud, vurdering av kvalitet på tilbud; for egen del – planer om å lære mer samisk, synspunkter på hvordan slik opplæring bør tilrettelegges)

En første samla norskspråklige versjon av spørreskjemaet blei prøvd ut på ti personer, med noe ulik bakgrunn i samisk språk. Den reviderte versjon (Vedlegg 2) blei så oversatt til de tre samiske språkvariantene.

2.3.4 Gjennomføring av datainnsamlinga

I prosjektskissa som lå til grunn for dette prosjektet, var det lagt opp til at undersøkinga skulle gjennomføres postalt, dette ut fra ei vurdering av at ikke alle som er registrert i Valgmanntallet kunne forventes å ha tilgang til, eller være fortrolige med, utstyr for å kunne svare elektronisk, samtidig som vi uansett ville måttet sendt ut en eventuell link via ordinær post siden Valgmanntallet ikke har e-postadresser. På oppstartmøte for prosjektet i august 2011 mellom representanter for Språkavdelinga innen Sametingets sekretariat og prosjektmedarbeiderne, aksepterte prosjektet også å legge til rette for elektronisk besvaring av spørreskjema. Det lå også i opplegget at spørreskjema skulle foreligge på de tre samiske språkvariantene og på norsk. Alt i alt skulle det vise seg at prosjektet møtte mange utfordringer med gjennomføring av sjølv undersøkinga, noe som igjen skulle få konsekvenser for det oppsatte tidsskjema og planlagte ressursbruk. Vi trur det kan være av interesse for mulig framtidige prosjekt å trekke lærdom av våre erfaringer. Derfor skal vi kort kommentere de viktigste av disse utfordringene.

Formell godkjenning for bruk av Sametingets valgmanntall. Prosjektledelsen tok for gitt at når Sametinget godtok vårt opplegg med bruk av Valgmanntallet for å identifisere vårt utvalg for kartlegginga, var også nødvendig tillatelse på plass. Slik

er det ikke. Det må søkes eksplisitt til Sametinget som så etter en vurdering av søknaden kan gi slik tillatelse. Slik søknad blei sendt i august 2011, men svar forelå ikke før etter tre måneder. Detaljert planlegging og tilrettelegging for gjennomføring av kartlegginga kunne ikke skje før det forelå endelig godkjenning av opplegget med bruk av adresselister fra Valgmanntallet.

Leveranse av navn- og adresselister. Det er EDB Business Partner AS som forvalter Valgmanntallet. I vårt tilfelle tok det om lag én måned fra vi leverte vår bestilling for uttrekk til vi fikk utskriftslistene.

Godkjenning fra Personvernet, Norges samfunnsvitenskapelige datatjeneste (NSD). Norsk forskning er underlagt strenge krav fra Personvernet som forvaltes av NSD, og særlig er krava strenge når det dreier seg om såkalt sensitive data slik som spørsmål om etnisitet og bruk av språk knytta til etnisk tilhørighet. I instruksjonen til et slikt spørreskjema må det ikke bare eksplisitt presiseres at det er frivillig å svare. Det må også opplyses at eventuelle svar kan trekkes tilbake så lenge undersøkinga varer. Slike opplysninger i instruksjonen kan få det å svare til å virke noe skremmende, og dermed føre til at mange velger å avstå fra å svare. I tillegg bidrar det å åpne for tilbaketreking av svar til ekstra krevende prosedyrer, som både kan påvirke svarprosenten og i alle fall auke kostnadene. Det er grunn til å tru at slike forhold har vært medvirkende til den låge svarprosenten for vår kartlegging (se under).

Klargjøring av spørreskjema, papirversjon og elektronisk, i fire språkvarianter. Originalutgaven for spørreskjemaet blei utarbeidd på norsk, det språket alle prosjektmedarbeiderne beherska. For de samiske språkvariantene blei det brukt profesjonelle oversettere, én for hvert av språka. Oversetting av spørreskjema er svært krevende, uansett hvilke språk det gjelder, noe som er vel kjent fra de mange internasjonale kartleggingsundersøkingene som Norge deltar i. Vi hadde ikke ressurser til kryss-sjekkning av de ulike skjema. En god, men ressurskrevende, metode for slik kontroll er at nye kvalifiserte oversettere fører hver av de tre samiske versjonene tilbake til norsk slik at disse tilbakeoversatte norske versjonene kan sammenliknes med hverandre og med originalen. Uten slik kontroll må vi regne med at det kan ligge nyanseforskjeller i utforminga av en del av spørsmåla som igjen kan skape usikkerhet ved tolking av materialet. Det som imidlertid skulle vise seg spesielt krevende, var å få lagt alle språkvariantene inn på QuestBack, det programmet for elektronisk svaring som var tilgjengelig. Dette programmet var tilrettelagt for norsk og nordsamisk, men ikke for lule- og sørsamisk, noe som resulterte i betydelig merarbeid for prosjektet. – Det skulle i

ettertid vise seg at relativt få, mindre enn 15 prosent, respondenter valgte å besvare spørreskjemaet elektronisk. Om vi forutsetter at de aller fleste av disse som valgte den elektroniske versjonen, ville ha svart på papirversjonen om det elektroniske alternativet ikke hadde foreligget, så er konklusjonen at prosedyrene og kostnadene knytta til denne løsningen i vårt tilfelle ikke var rasjonelt bruk av tid og ressurser. I ettertid kan vi derfor beklage at vi valgte å gå ut også elektronisk med spørreskjemaet.

Låg svarprosent. Vi var i utgangspunktet klar over at det ville bli krevende å få inn svar på våre spørreskjema. Det er ei alminnelig erfaring at det generelt er en betydelig vegring mot å svare på spørreskjema, noe som iallfall delvis har sammenheng med en skjematrøtthet i samband med at svært mange instanser innen forskning, media og markedsføring er ute med spørreskjemaer til folk. I tillegg har vi indikasjoner på at det innen samiske grupperinger, kanskje fordi disse er relativt små og spesielt "interessante" og dermed enda mer utsatte, kan være særlig krevende å få inn besvarte spørreskjema. Dette så vi under arbeidet med evaluering av sørsamisk opplæring ved heimeskolen (Rønning 2005), ved evalueringa av L97-Samisk (Hirvonen 2004) og nå sist ved evaluering av Kunnskapsløftet 2006–Samisk (Solstad *et al.* 2012). Så i tillegg kommer de ekstra krevende prosedyreproblem nevnt i foregående punkt. Ca. 300 eller 6 prosent av utsendte spørreskjema kom tilbake fra postverket med opplysning om ukjent adresse. Samla svarprosent etter fratrukk av skjema som ikke nådde adressaten, var 28. Etter remplussing fra "reserveuttrekket" av de 300 som ikke nådde fram til adressaten og i tillegg noen få som ikke ville eller kunne svare (hevda ikke å være i Valgmannallet, opplysning om demens) og purring på alle de øvrige som ikke i første omgang besvarte postalt eller elektronisk, fikk vi inn 1968 spørreskjema², noe som gir en svarprosent på 39,4.

2.3.5 Vurdering av kartleggingsmaterialet

En svarprosent på i underkant av 40 er ikke forskningsmessig fullt ut tilfredsstillende. Vi hadde nok i utgangspunktet håpa på at ved å vende oss til personer som sjøl hadde tatt et aktivt standpunkt til det å stå fram som same ved å la seg registrere i Valgmannallet, ville vi også nå personer som aksepterte og så som viktig formålet med kartlegginga slik dette blei beskrevet i innleiinga til spørreskjemaet (jf. Vedlegg 2). At undersøkinga, slik det også gikk fram av introduksjonen til skjemaet, var bestilt av Sametinget, ville vi også tru skulle virke

² Vi har fått inn svar helt til siste dag i mai måned, noe som betyr at noen besvarelser kom inn for seint til at vi kunne ta dem med i analysen.

positivt på tendensen til å svare. Kanskje har da også begge disse forhold bidratt til at svarprosenten ikke blei enda lågere. Vi har alt pekt på det generelle klimaet for datainnsamling av denne typen i Norge, på den spesielle vegring til å utlevere seg gjennom spørreskjema som synes å være typisk for minoriteter, og på de rammebetingelser, inklusive prosedyrekrav, som vi var underlagt.

Imidlertid kompliseres bildet ved at det var betydelig variasjon i svarprosent innafor de ulike deler av materialet. For de nordsamiske bykommunene under ett, Alta og Tromsø, var svarprosenten 46, mens vi i den andre enden av skalaen, for den lulesamiske forvaltningskommunen Tysfjord, bare oppnådde en svarprosent på 18. For den sørsamiske forvaltningskommunen Snåsa var svarprosenten 36 og for de fem nordsamiske forvaltningskommunene i Finnmark samla fikk vi inn 32 prosent av utsendte skjema.

Vi har tidligere (pkt. 2.3.1 over) pekt på at valgmanntallsregistrerte kan utgjøre en positiv seleksjon i forhold til samiske verdier som samisk språk sammenligna med den tenkte populasjonen "alle voksne samer". På tilsvarende måte vil de som velger å svare på et spørreskjema gjennomsnittlig være mer positive til og interesserte i innholdet i spørreskjemaet enn den gruppen som velger å la det heile ligge. Denne mulige effekten vil være særlig stor for de grupperinger der svarprosenten er spesielt liten, som for den lulesamiske forvaltningskommunen. Alt i alt er det slik at vi må regne med at det kartleggingsmaterialet som vi legger fram, kan gi et noe mer positivt eller optimistisk bilde av situasjonen for de samiske språkene enn det som er tilfelle for de respektive samiske språkpopulasjonene – nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk.

Med den utvalgsprosedyre som vi fant å måtte bruke, altså samtlige manntallsregistrerte innen gruppene "overveiende lulesamisk" og "overveiende sørsamisk" og et tilfeldig utvalg på ca. 30 % innen gruppen "overveiende nordsamisk" (se pkt. 2.3.2 over), og med de svært ulike svarprosentene innafor ulike delpopulasjoner, må det datamaterialet vi har til statistisk bearbeiding sies å være uoversiktlig og lite egna for formell generalisering på statistisk grunnlag. Vi kan likevel reint prinsipielt si at jo mindre antall for eksempel en prosentberegning eller en gjennomsnittsverdi baserer seg på, dess større usikkerhet knytter det seg til tallet.

2.4 SAMLA VURDERING AV MATERIALET

Gjennom de to tilnærmingene som vi her har redegjort for, har vi til rådighet et omfattende empirisk materiale for å beskrive situasjonen for de tre samiske språkvariantene nord-, lule- og sørsamisk. Det kvalitative materialet representerer godt variasjonen i kontekster for samisk språkutøvelse i Norge. Sjøl om kapasitetsbegrensningene ikke muliggjorde svært inngående studier av de utvalgte kaskommunene, er det vår vurdering at det bildet som vi i neste kapittel gir av disse kommunene, også tilfredsstillende rimelige krav til gyldighet for den virkelighet som søkes avdekket. At våre medarbeidere alt før de to dagers datainnhenting i hver kommune i de aller fleste tilfelle hadde bra kjennskap til vedkommende kommune, bidrar også til denne troverdighet.

Når det gjelder kartleggingsmaterialet, har vi pekt på en viss skeivhet som kan ligge i materialet på grunn av den egenseleksjon som sjølve valgmanntallsregistreringa representerer. Et større problem reint forskningsmessig har sammenheng med låg svarprosenten generelt, men spesielt for deler av materialet. Disse forhold vanskeliggjør generaliseringer til populasjoner som "alle sørsamer" eller "alle nordsamer". Spesielt uheldig er den svært låge svarprosenten for den lulesamiske forvaltningskommunen. Det er grunn til å tru at de fra denne kommunen som har svart på spørreskjemaet i særlig grad representerer det vi kan kalle et positivt utvalg når det gjelder språkkunnskaper og holdninger til samisk språk. Denne påpekning illustrerer hvor viktig det vil være at vi ved tolking av våre funn ser det kvantitative kartleggingsmaterialet og kaskusstudiene i sammenheng.

At det hefter svakheter ved kartleggingsmaterialet som grunnlag for generaliseringer på mer statistisk grunnlag, betyr imidlertid ikke at ikke nettopp dette materialet vil gi verdifull innsikt i den faktiske språksituasjonen på individnivå, i hvordan samer vurderer mulighetene for å praktisere samisk språk og hvordan de ser på opplæring i samisk for seg sjøl eller eventuelle barn. Vi vurderer det slik at det kvantitative materialet, sammen med de kvalitative studiene, gir et bra grunnlag for å belyse de spørsmål og tematiske områder som oppdragsgiver har gitt oss.

3. SPRÅKSITUASJONEN I UTVALGTE KOMMUNER

Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen, Vigdis Nygaard, Marit Solstad og Karl Jan Solstad

Gjennom dette utvalget av kaskommuner ønsker vi å synliggjøre variasjonen i betingelser for bruk av samisk språk i Norge. Undersøkelsen gir ikke et komplett bilde, men viser allikevel at det er store forskjeller som spenner fra kommuner hvor så å si alt av tjenester kan fås på samisk, i alle fall muntlig, til kommuner hvor det samiske språket er på det nærmeste fraværende både i det offentlige rom og i kommunale tjenester.

Denne undersøkelsen deler kommunene inn i tre kategorier, henholdsvis kommuner innenfor det samiske språkforvaltningsområdet, småkommuner utenfor forvaltningsområdet og bykommuner utenfor språkforvaltningsområdet. Ved å dele kommunene på en slik måte, mener vi å kunne synliggjøre at det så vel innen gruppen av forvaltningskommuner som gruppen av andre kommuner med betydelig samisk innslag er svært ulike betingelser for samisk språk. Det viser at det også er andre faktorer enn formelt lovverk som har betydning.

Det finnes flere samiske språk i Norge. I denne rapporten dekker vi kommuner i nordsamisk, lulesamisk og sørsamisk språkområde. Innenfor hvert av disse språkområdene finnes det i tillegg dialektvariasjoner. For en nærmere presentasjon av de samiske språkene, viser vi til Pekka Sammallahtis bok *The Saami Languages* (Sammallahti 1998).

De formelle språklige rettighetene er ulike for kommuner innenfor og utenfor språkforvaltningsområdet, slik det framkommer i Samelovens bestemmelser om samisk språk i kapittel 3.

3.1 FORMELLE BESTEMMELSER OM BRUK AV SAMISK SPRÅK

Sameloven sier at samisk og norsk er likeverdige språk, slik det framkommer i lovens kapittel 3 som regulerer rettigheter for befolkningen innenfor det samiske språkforvaltningsområdet, som i dag teller ni kommuner. I disse kommunene har befolkningen rett til å henvende seg til offentlige instanser og få svar på norsk eller samisk i henhold til egne språkpreferanser. Retten gjelder både muntlige og skriftlige henvendelser. Retten gjelder ikke i tilfeller der forvaltningsorganet selv

tar initiativ til kontakt. Alle kunngjøringer fra offentlige organer innen forvaltningsområdet som retter seg mot hele eller deler av befolkningen, skal skje både på norsk og samisk.

Sameloven har også konsekvenser for de ytre tjenesteytende etater slik som helse- og sosialetaten, skoler, barnehager, bibliotek, domstoler, kirkelige tjenester og skilting i disse kommunene.

Sameloven (§ 3-5) gir også rett til utvidet bruk av samisk overfor lokale og regionale helse- og sosiale institusjoner i forvaltningsområdet. Retten inkluderer også sykehus som ligger utenfor forvaltningsområdet, men som mottar pasienter fra forvaltningsområdet. Begrunnelsen for den utvidede retten var den samme som i rettsvesenet, dvs. at språklig kommunikasjonssvikt kan få særdeles alvorlige konsekvenser for den enkelte. Dette er også tatt inn i ny lov om kommunale helse- og omsorgstjenester (fra 2011) der det er kommet en egen paragraf om at kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk skal ...”sørge for at samiske pasienters eller brukeres behov for tilrettelagte tjenester blir vektlagt ved utformingen av tjenesten” (§ 3-10).

I Sameloven § 3-6 gis enhver rett til individuelle kirkelige tjenester på samisk. Dette gjelder sjelesorg, dåp, konfirmasjon, vigsel og nattverd. Prester som ansettes innen forvaltningsområdet, må gjennomføre samisk språkopplæring om de på forhånd ikke behersker samisk.

Bestemmelsene i Sameloven er avgrenset til definerte kommuner, og regionale organers språklige forpliktelser er begrunnet opp mot språklige rettigheter til befolkningen i disse kommunene. Det er imidlertid også etablert et knippe språklige bestemmelser som også gjelder i kommuner utenfor dette forvaltningsområdet.

Det er tatt inn bestemmelser og anbefalinger om retten til opplæring i samisk både i Opplæringslova (1998) og i Lov om barnehager (2005). Utfyllende regler og anbefalinger er nedfelt i rammeplaner (Kunnskapsløftet 2006S og 2006N) og i barnehageloven av 2005 med tilhørende rammeplaner. I forvaltningskommunene (i loven omtalt som «samiske distrikt») har alle elever rett til opplæring etter Kunnskapsløftet Samisk, og de har mulighet til å velge samisk som opplæringsspråk. Elevene kan også velge norsk som opplæringsspråk, kombinert med opplæring i samisk språk. I andre kommuner som ligger utenfor det samiske språkforvaltningsområdet, har elever kun rett til opplæring i samisk språk på

individuelt grunnlag. For å få opplæring *på* samisk må minst 10 elever i kommunen kreve dette, og retten til slik opplæring består så lenge det er minst seks elever igjen i gruppen. Elever er her, i henhold til loven, definert som barn av personer som kan skrive seg inn i Sametingets valgmanntall.

I den nye barnehageloven er det understreket at kommunen har *ansvaret* for at barnehagetilbudet til barn i samiske distrikter (forvaltningsområdet for samisk språk) bygger på samisk språk og kultur. Det samiske innholdet i barnehager utenfor forvaltningsområdet er langt svakere regulert. Her skal kommunene *legge forholdene til rette for* at samiske barn kan sikre og utvikle sitt språk og sin kultur. Samiske barn utenfor dette området er definert til å gjelde barn med minst én forelder som kan skrives inn i Sametingets valgmanntall.

Samer i grunn- og videregående opplæring har en individuell rett til opplæring *i* samisk språk. Innenfor språkforvaltningsområdet har samiske elever også rett til opplæring *på* samisk. Dette kan også gis i kommuner utenfor forvaltningsområdet for samisk språk under spesielle forutsetninger. Sameloven har også bestemmelser om språkfremmende tiltak for ansatte i offentlige organer innen forvaltningsområdet. Tilsatte i et lokalt eller regionalt organ har rett til permisjon med lønn for å skaffe seg kunnskap i samisk språk, når organet har behov for slik kunnskap (§3-7).

Samisk språk i kommuner innenfor forvaltningsområdet

3.2 UNJÁRGGA GIELDA/ NESSEBY KOMMUNE

3.2.1 Om Nesseby kommune

Unjárgga gielda/Nesseby kommune er med sine 900 innbyggere en liten kommune. Den er imidlertid stor i areal og har omlag 1,5 kvadratkilometer til disposisjon for hver innbygger. Nesseby kommune ligger innerst i Varangerfjorden i Øst-Finnmark. Hovednæringene har de siste 100 årene vært reindrift, jordbruk og fiske. Offentlig sektor er imidlertid den største arbeidsgiveren i kommunen. Geografisk grenser kommunen til Tana, Sør-Varanger og Vadsø kommune. Kommunen profilerer seg som en sjøsamisk kommune og har satset mye på å synliggjøre sin sjøsamiske bakgrunn gjennom blant annet Varanger samiske museum. Kommunen har en spredt bosetning i mindre bygder på sør- og nordsiden av fjorden, og hvor Varangerbotn utgjør administrasjonssenteret.

Som en av de seks første kommunene ble Nesseby i 1992 innlemmet i språkforvaltningsområdet for samisk språk. Kommunen er en tospråklig kommune hvor samisk og norsk er likestilt, og som del av forvaltningsområdet er kommunen forpliktet til å følge språkbestemmelsene i Sameloven.

Slik som mange andre små kommuner utgjør fraflytting, høy arbeidsledighet og lave fødselstall en trussel også for Nesseby kommune. Kommunen har imidlertid de siste tre-fire årene fått en betraktelig økning i fødselstallene. Kommunen har i den forbindelse satset stort på å beholde småbarnsfamiliene i kommunen blant annet ved å ha gratis barnehageplass. Ordningene er nå avviklet.

3.2.2 Det samiske språkets stilling i kommunen

I Nesseby kommune har et stort flertall av innbyggerne samisk bakgrunn. Fornorskingsperioden har satt sine spor og mange av dagens voksne i kommunen har mistet språket. I kommunens språkplan anslås det at ca. 60-70 prosent av kommunens befolkning er tospråklige, og snakker både samisk og norsk. Flere av informantene bekrefter dette inntrykket, men bemerker at det er flest eldre som snakker samisk i kommunen. Interessen for samisk øker i kommunen og anses for å være et resultat av den positive vendingen den samiske språkutviklingen tok på 1980-tallet. Det skjedde en ny bevisstgjøring som bidro til at samisk som hjemmespråk ble mer vanlig igjen. Det har resultert i at den største andelen tospråklige er i aldersgruppa over 40 og under 20 år³. Den generasjonen som i dag er på rundt 40 år betegnes for å være den tapte generasjon med hensyn til språket. Det finnes også mange med et passivt samisk språk, som forstår, men ikke snakker. De fleste av informantene anser at det samiske språket, etter en lang periode i nedgang, nå er på vei opp igjen. Mange viser til den positive utviklingen i barnehagen med en økning av andelen barn i samiskspråklig barnehage. Det viser ifølge informantene at revitaliseringen av språket skjer gjennom barn og unge. Som dagligspråk blant de yngre er det imidlertid norsk som dominerer, mens samisk er mer eller mindre fraværende.

Det finnes enkelte forskjeller i språksituasjonen mellom de ulike bygdene, men disse forskjellene er relativt små. Enkelte påpeker at det kan like godt tenkes at det er mer forskjell mellom de nevnte generasjonene enn mellom bygdene. Forskjellene som finnes er mellom småbygdene på sør- og nordsida og kommunesenteret Varangerbotn. Karlebotn og Nesseby og småbygdene rundt fjorden anses for å være mer samiskspråklige enn de tidligere handelsstedene

³ Fra Samisk språkplan for Nesseby kommune 2011-2014. Vedtatt av kommunestyret 28.04.2011.

Nyborg og Mortensnes. I Varangerbotn er det også norsk som dominerer, ettersom det er mye gjennomgangsboliger med unge folk og innflyttere her.

3.2.3 Samiske institusjoner

Av samiske institusjoner i kommunen er språksenteret Isak Saba senter, Varanger samiske museum og Sametinget lokalisert til kommunesenteret Varangerbotn.

Som en av kommunene i det samiske språkforvaltningsområdet får Nesseby kommune årlig tildelt tospråklighetsmidler fra Sametinget. Tospråklighetsmidlene finansierer merutgiftene kommunen har for administrering på to språk, med oversetting og tolking. De kommunale målsetningene for samisk språk er at samisk skal være et levende språk som skal brukes i alle sammenhenger. Videre skal samisk og norsk være likestilte språk i den kommunale forvaltningen.

Kommunestyret har vedtatt språkplan for 2011-2014 som skal fungere som et styringsverktøy for kommunen. Kommunestyret har i tillegg vedtatt en egen språkplan for barnehage og skole. Kommunen har et overordnet mål om å styrke samisk språk og sjøsamisk kultur og identitet. Målsettinger for samisk språk er at samisk også i framtiden skal være et levende språk som skal brukes i alle sammenhenger. Videre skal samisk og norsk være likestilte språk i alle sammenhenger i den kommunale forvaltningen. Kommunen har et mål om at alle ansatte, spesielt i barnehage, grunnskole og kulturskole skal bli tospråklige; samisk-norsk.

All informasjon som går ut fra kommunen til kommunens innbyggere skal være både på samisk og norsk. På de enkelte tjenesteområdene er det derimot mer tilfeldig ut fra kompetanse og tid om informasjon blir oversatt. Det er forholdsvis god språkkompetanse blant de kommunalt ansatte, men det er få som behersker samisk skriftlig. Administrasjonsspråket er følgelig i all hovedsak norsk. Kommunens språkmedarbeidere har ansvaret for oppgavene med oversetting og korrekturlesing, men på grunn av kapasiteten er det bare mulig å oversette politiske saksinnstillinger og vedtak, og ikke hele saksframlegg. Kommunestyremøter tolkes, mens andre møter til dels blir tolket. Det blir en ressursvurdering fra kommunens side, men dersom det er behov for det, så blir det tolket.

Kommunens språkmedarbeidere er fysisk lokalisert på språksenteret og ikke i kommuneadministrasjonen. Hensikten har vært å skape et større samisk

språkmiljø, men også samarbeidet mellom kommunen språkmedarbeidere og språksenteret har blitt fremhevet som viktig.

Det samiske språksenteret ble opprettet i 2001 og får tildelt driftstilskudd direkte fra Sametinget. Språksenteret er organisert under kommunen og har hovedansvaret for å styrke og bevare det samiske språket. Språksenteret karakteriseres av samtlige informanter som en svært viktig aktør og pådriver for å fremme det samiske språket i kommunen. Nesseby Sameforening skriver følgende i et høringssvar på språkplan for Nesseby kommune 2011-2014: «Spesielt vil vi fremheve den unike innsatsen Isak Saba Guovddáš står for ved å tilby kurs, etablere språkarenaer, utvikle språkprofileringsprodukter, innsamling av språkkunnskap og begrep i indre Varanger og øvrige språktilbud for store og små». Enkelte informanter uttrykker likevel en bekymring over at det kan bli en tendens til å skyve alt ansvaret over den samiske språkutviklingen på språksenteret, når dette er noe alle bør ta større del i dersom kommunen skal lykkes med å få det samiske språket mer likestilt med det norske.

Kommunens ansatte gis tilbud om å følge språkkurs ved språksenteret, men deltakelsesfrekvensen varierer veldig. Fra kommunens side hevdes det at de fleste som har jobbet i to - tre år har hatt mulighet til å få permisjon med lønn til å følge språkkurs. Tidligere hadde kommunen et ekstra lønnstillegg for samiskspråklige ansatte og to lønnstrinn ekstra for de som behersket samisk skriftlig. På grunn av kommunens dårlige økonomi ble ordningen avvirket, til tross for at den bidro til at det ble populært å bruke samisk på arbeid. Som et generelt rekrutteringstiltak har kommunen satt av midler til stipend for bosatte i kommunen til høyere utdanning innenfor pedagogikk, helsefag, tekniske fag, administrasjons- og juridiske fag, men også andre typer utdanning. Stipendets omfang avhenger av årlig budsjettvedtak. Søkere med samiskkompetanse prioriteres.

Varanger samiske museum har som hovedmål å dokumentere og formidle den sjøsamiske kulturhistorien i Finnmark med hovedvekt på varangerområdet. Også museet gjør etter informantens oppfatning et viktig formidlingsarbeid, men de uttrykker misnøye med at formidlingen ikke skjer på samisk.

3.2.4 Samisk i skole og utdanning

Høsten 2011 ble det bygget et nytt oppvekstsenter i Varangerbotn. Det skjedde en omorganisering av kommunens skolestruktur og alle kommunens barnehagebarn og skolebarn ble i januar 2012 flyttet under samme tak på Oppvekstsenteret. Skolene i Nesseby og Karlebotn ble nedlagt. Alle elever ved

skolen har samiskundervisning, enten samisk som førstespråk, andrespråk eller andrespråk nivå tre.

Både informanter og kommunens språkplan framhever at samisk språk har oppnådd en høyere status enn det tidligere hadde. I den forbindelse vises det til at flere og flere velger samiskspråklig barnehagetilbud, hvor også foreldre som selv ikke behersker samisk ønsker at egne barn skal lære samisk. De ser at barna lettere kan få arbeid, og høyere lønn dersom de ønsker å bo i Finnmark. Men det poengteres også at mange anser det viktig i seg selv at unge lærer samisk i dag ettersom det er avgjørende for å bevare det samiske språket.

Over en lengere periode har andelen elever med samisk som førstespråk holdt seg stabil på om lag 20-25 prosent. Fra og med neste år forventer imidlertid skolen at 30 prosent av elevene velger samisk som førstespråk. Forventingene er basert på at økningen i andel samiskspråklige barn i barnehagen også vil følge videre til skolesystemet. Tidligere har det vært flere barn i den norskspråklige barnehagen, mens det i dag er like mange i de samiske avdelingene som i de norske avdelingene.

Kommunen har nå en samisk barnehage hvorav to avdelinger er rene samiskspråklige avdelinger og to er norskspråklige. I de to samiske avdelingene er alle ansatte samiskspråklige og alt foregår på samisk. De to norske avdelingene har imidlertid også enkelte samiskspråklige ansatte. Alle avdelingene har en egen språkmedarbeider og samisk høres i alle avdelinger.

Undervisningen for samisk førstespråkelever er organisert på følgende måte: fra 1.-4. klasse er all undervisning på samisk, fra 5.-7. klasse er de fleste fagene på samisk, alle utenom engelsk og norsk. Fra 8.-10. klasse er kun de muntlige fagene på samisk, dvs. samfunnsfag, naturfag og samisk. Årsaken til det er mangel på samiskspråklige lærere med den fagkompetansen det er krav om. I tillegg er det mangel på samiskspråklig læremidler i de fagene. Derfor har skolen vært nødt til å slå sammen de samiske klassene med de norske. Informanter utenfor skolen anser det som bekymringsfullt for elevenes språkutvikling når førstespråkelever blir satt over i de norskspråklige klassene.

I tillegg har skolen utfordringer med at elever slutter med samisk underveis i skoleløpet, og går over fra samisk som førstespråk til samisk som andrespråk. Informanter innenfor opplæringssektoren tror det både kan være faglig og sosialt betinget. Uten de nødvendige læremidlene på samisk leser elevene faget på norsk

mens opplæringen skjer på samisk og de må prestere i faget på samisk. Uten læremidlene får de ikke styrket det faglige språket. Det kan være tungt å lære faget på den måten og de anser det som en løsning å gå over til samisk som andrespråk. Det sosiale går på at de samiske klassene er relativt små og at de kanskje ønsker å være mer sammen med elevene i norskspråklig klasse. Andre informanter innenfor opplæringssektoren mener at elevene i førstespråksklassen ikke får den tilpassede opplæringen de har krav på. For de som har et høyt språknivå i samisk, er nivået på samiskopplæringen for lav, mens opplæringen blir for vanskelig for de som har et lavere språknivå. Det blir en utfordring for dem å følge det muntlige nivået i førstespråksklassen, noe som kan være årsak til at disse elevene slutter underveis og går over til samisk som andrespråk. Ifølge foreldre og lærere blir ikke barna i andrespråksklassen funksjonelt tospråklige. Opplæringstilbudet blir for svakt. Dermed får foreldrene en motivasjon for å sette barna i førstespråksklassen til tross for at de kanskje passer best i andrespråksklassen. Det igjen kan ha konsekvenser for det generelle språklige nivået i samisk på skolen. Språknivået betegnes ikke for å være like bra som ved andre samiske skoler, men til gjengjeld er det flere som får samiskopplæring. De anser det som svært positivt med samiskundervisning for alle skolens elever, men mener samtidig at det ikke må gå på bekostning av kvaliteten på språket blant elevene. Det påpekes videre at disse forhold ikke bør eller skal settes mot hverandre. Løsningen ville vært å tilpasse samiskopplæringen i større grad.

Videre er det en samiskspråklig ansatt på SFO, og i leksehjelptimene har skolen prioritert å ha en samiskspråklig ansatt. I tillegg samarbeider skolen mye med språksenteret for å styrke språket spesielt til førstespråks elevene. De anser samarbeidet for å gi stor uttelling men på grunn av mangel på kapasitet fra språksenterets side har de ikke mulighet for å få utvidet samarbeidet ytterligere.

3.2.5 Språklig tilrettelegging i helse- og sosialsektoren

I Nesseby er det kommunale helsetilbudet delvis organisert i et samarbeid med Deanu gielda/Tana kommune, hvor blant annet det meste av legetjenesten er lokalisert. De to kommunene har imidlertid hver sin pleie- og omsorgstjeneste. Nesseby sykehjem har 14 langtidsplasser og en egen hjemmetjeneste. På sykehjemmet er det omtrent 60 prosent av de ansatte som er samiskspråklige, mens omtrent 80 prosent av pasientene er samiskspråklige. I hjemmetjenesten er det bare ca. 20 prosent av de ansatte som behersker samisk, mens de fleste av pasientene er samisktalende.

Ifølge informanter innenfor sektoren er den mest akutte utfordringen med samiske pasienter stort sett knyttet til demensproblematikk. Kommunikasjonen kan bli en utfordring ettersom morsmålet da ofte kommer fram. De har blitt mer bevisste på nettopp dette ettersom Nesseby kommune er med i et pilotprosjekt som omhandler samiske demente. Men også i møte med andre samiskspråklige pasienter kan det oppstå språklige og kulturelle kommunikasjonsproblemer. Spesielt ser de utfordringer med å uttrykke smerte på andre språk enn morsmålet. Et tjenestetilbud på samisk er viktig ut fra behov for riktig utredning, diagnostisering og behandling. I verste fall kan pasientene avstå fra å benytte seg av helsetjenestene på grunn av kommunikasjonsvanskeligheter.

Informanter innenfor helsektoren anser at de har tilstrekkelig med samiskspråklig personale til å imøtekomme det språklige behovet hos pasientene, men vedkjenner at man får et annet tillitsforhold gjennom språket og at kvaliteten på tjenesten blir løftet dersom pasientene får den utført på morsmålet. Det er heller ingen systematiske ordninger for bruk av tolk. Så lenge kommunen ikke klarer å få rekruttert flere samiskspråklige med den nødvendige fagkunnskapen det er behov for, mener informanter innenfor sektoren at kommunen må få satt i gang tilbud om tolketjenester.

3.2.6 Næringsliv og fritidsaktiviteter

I kommunens språkplan fremmes den rollen primærnæringene reindrift, fjordfiske og utmarksnæring har hatt for bevaring av det samiske språket i kommunen. Disse næringene har bidratt til at språket, i motsetning til mange andre sjøsamiske kommuner, har klart å holde sin stilling. Informanter utenfor kommunen bekrefter at de fleste innenfor reindrift og fiskeri er samisktalende og at disse næringene således utgjør viktige språkarenaer i kommunen.

For å få flere samiskspråklige arenaer utenfor barnehage og skole har språksenteret satt i gang en lekearena, «Duhkoratta», annenhver uke for barn under åtte år som behersker samisk. Tiltaket betraktes som et vellykket tiltak for å få til alternative samiske språkarenaer for barn. Duhkoratta har imidlertid møtt noe motstand fra foreldre med norsktalende barn som føler at deres barn blir ekskludert. Flere informanter mener det kan skyldes manglende forståelse og kunnskap for de vilkår som er nødvendig for bevare det samiske språket. Informantene påpeker også at dette representerer en ny type utfordring de ikke har opplevd før. Fra kommunens side blir det arrangert informasjonsmøter og kurs i tospråklighet nettopp for å forhindre denne type konflikter og øke forståelsen for kommunens tospråklighetspolitikk. Enkelte hevder at

informasjonsarbeidet fra kommunens side ikke når fram slik den er organisert og utformet, og at kommunen kanskje må finne alternative måter å øke forståelsen på. Andre informanter mener på sin side at motstand kan skyldes uenighet i prioriteringer i kommunens politikk.

3.2.7 Drøfting

Kommunen har gjort en innsats for å styrke det samiske i kommunen gjennom holdningsskapende arbeid for å få samiskspråklige til ta i bruk språket i større grad og ved å arrangere samiskspråklige lekearenaer for barn. Tiltakene har gjort at samisk har blitt mer populært i Nesseby, men fortsatt har de utfordringer spesielt med å få barn og unge til å bruke språket utenfor barnehagen og skolen.

Kommunen har en målsetning om at samisk og norsk skal være likestilte språk i alle sammenhenger i den kommunale forvaltningen. Det er kommunens språksenter som har hovedansvaret for arbeidet med det samiske språket. Flere informanter frykter imidlertid at ved å legge alt ansvaret om «det samiske» på språksenteret kan dette bli en sovepute for resten av den kommunale forvaltning. Kommunen gir riktignok permisjon med lønn til sine ansatte for å følge språkkurs, men kommunen har de siste årene ikke gjort en særskilt innsats for å oppfordre egne norskspråklige ansatte til å øke sin samiskkompetanse. Dette til tross for at de har vanskeligheter med å rekruttere samiskspråklige med den fagkunnskapen de trenger. Mangel på samiskspråklige fagpersoner er særskilt utfordrende innenfor helsesektoren og i opplæringssektoren. Fra kommunens side begrunnes valget ut fra økonomiske hensyn og manglende økonomiske ressurser.

Slik vi vurderer det, har kommunen, ut fra de ressursene de disponerer, kommet et stykke på vei i arbeidet med å få styrket og løftet det samiske språket. Kommunen trenger imidlertid andre typer virkemidler som de ikke selv rår over, for å ta arbeidet steget videre. Konkrete eksempler kan være økonomiske midler for lønnstillegg til samiskspråklige og stipendordninger for høyere utdanning og fagutdanning. De virkemidler som igangsettes, bør på den ene siden fokusere på å stimulere til økt fagkunnskap blant de samiskspråklige, og på den andre siden til økt samiskkompetanse blant de norsktalende. Innenfor opplæringssektoren ligger også læremiddelproblematikken utenfor kommunens ansvarsområde.

3.3 GUOVDAGEAINNU SUOHKAN/KAUTOKEINO KOMMUNE

3.3.1 Om Kautokeino kommune

Kautokeino kommune er landets største kommune, målt i areal. Kommunene er del av det sentrale samiske bosettingsområdet hvor flertallet av innbyggerne er samer. Pr 1. januar 2012 var innbyggertallet 2927. Kommunesenteret er bygda Kautokeino med vel 2000 bosatte. I bygda Máze bor det nærmere 400. Resten er spredt på 14 småbygder over hele kommunen. Litt i overkant av halvparten av befolkningen er under 40 år. Ved sametingsvalget i 2009 var det 1557 innmeldte i Sametingets valgmanntall, mens det var 2216 stemmeberettigede til stortingsvalget i kommunen.

Kommunen har vært en del av samisk språkforvaltningsområde siden opprettelsen, noe som gir innbyggerne språklige rettigheter i møte med kommunal forvaltning. I den kommunale forvaltningen i Kautokeino er samisk og norsk formelt sett likestilt som forvaltningsspråk.

Kautokeino kommune er også en del av Ávjovárri urfolksregion, et interkommunalt samarbeidsorgan mellom Kautokeino, Karasjok og Porsanger kommuner.

Reindrift er en sentral primærnæring i kommunen, og næringen er viktig som språkbærer. I språksammenheng er også Samisk høgskole sentral institusjon hvor samisk er utdanningspråket og hovedspråket både i undervisning, forskning, administrasjon samt blant ansatte og studenter. Sysselsettingsmessig er kommunen den største enkeltarbeidsgiveren i Kautokeino.

3.3.2 Det samiske språkets stilling i kommunen

Kautokeino kommune er en samiskspråklig kommune hvor hverdagspråket er samisk. Det betyr at så og si all aktivitet skjer på samisk; i matbutikker, hos frisøren, på skolen, hos legen, osv. Anslagsvis 85-90 % av innbyggerne er samisktalende. Samisk språk i Kautokeino har både en høy formell og en høy sosial status, og samisk språk er et karrierefremmende.

Informanter peker imidlertid på noen utfordringer for kommunen. En informant mener at den største utfordringen som kommunen i alle fall tidvis møter fra sin befolkning, er forestillingen om at alt går av seg selv. Innbyggerne har forventninger til at kommunen skal ha tid, økonomi og kapasitet til å ivareta det ansvaret for samisk språk og kultur i all tjenesteproduksjonen som er bestemt i ulike lover.

Flere informanter er opptatt av kvaliteten på det samiske språket som snakkes. Det hevdes at hverdagssamisk har mange norske ord i seg, og at dette er en tendens som forsterkes. Én av informantene trakk også fram at det er tendenser til at samisk språk snakkes med norsk setningsoppbygging og grammatikk. Denne informanten mente imidlertid at det aldri har vært så mange, i faktisk antall, som snakker samisk som i dag, men samtidig at det aldri har vært så mange som snakker så dårlig som i dag. Språkblanding skjer overalt, ble det sagt, ikke bare hjemme og i sosialt samvær, men i barnehagen, i klasserommet og under fritidsaktiviteter. Eksempler på dette var at ordet bleier ble brukt istedenfor det samiske ordet «lihppat» og på fotballbanen sa man «valdde innkasta». Og etter hvert har også engelske ord blitt tatt inn. Én av informantene mente at det var flaut når ordfører eller folk fra kommuneadministrasjonen brukte mye norske ord når de ble intervjuet på TV. Andre informanter mente at blant ungdom ble det oppfattet som «ČSV»⁴, altså noe negativt, det å være bevisst på å bruke, eventuelt ikke bruke, norske eller engelske ord. Det ble også vist til at det ikke alltid finnes samiske ord.

Det var imidlertid delte meninger blant informantene om hvor alvorlig dette var. Flere informanter mente at dette var noe som det bør tas tak i før det var for sent. Det ble videre pekt på at det burde vært en større bevissthet om samisk språk, og at kommunen burde gå målrettet inn med språkrøkt både i barnehage og skole. Språkrøkt kunne for eksempel være et tema på skolens felles kursdag. Én av informantene mente på den andre siden at det nok var beklagelig at det var såpass mye innblanding av norske ord, men spurte samtidig om det ikke alltid har vært slik at de eldre klager på ungdommen. Og dessuten har man da også i norsk mange lånord fra andre språk, ble det framholdt. «Det vi bør bekymre oss for, er hvis ungdom og barn begynner å snakke norsk seg imellom», mente denne informanten. I hvilken grad dette er en reell utfordring, har vi fra vårt intervjumateriale ikke grunnlag for å si noe om. Samisk språk er imidlertid primærspråket både i barnehagene og skolene i kommunen.

⁴ ČSV fungerte i en periode på 70-tallet som et symbol på samepolitisk arbeid og den samepolitiske kampen. Laila Stien skriver om dette: «I dag har begrepet noe av samme innhold som det norske sekstiatler - nemlig en betegnelse på en gruppe mennesker som markerte sin politiske holdning i en bestemt tidsperiode (...)» (Laila Stien: ČSV. I En nasjon blir til. Tidsskriftet Ottar, Tromsø museum. Nr.232, vol 4, 2000, s. 24)

3.3.3 Samiske institusjoner

Samisk organisasjons- og institusjonsbygging som har samiskspråklig relevans og betydning, har skjedd i flere perioder. I 1948 ble Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL) stiftet og Norske Samers Riksforbund (NSR) i 1968, begge med lokallag i Kautokeino. Etter dette har også andre samiske frivillige organisasjoner blitt etablert, og har eller har hatt lokallag eller hovedkontor i Kautokeino. Eksempler på dette er Sámi bivdo- ja meahcástanservi, Mama Sara-organisasjonen og Sami Journalisttaid Searvi. Politisk har Kautokeino hatt tradisjon for mange lokale lister i kommunestyret. I sametingsammenheng har blant annet stiftelsen av partiet Árja sitt utspring i Kautokeino.

Kautokeino kommune har også vært, og er, vertskommune for ulike samiske institusjoner. Nordisk samisk institutt ble etablert i 1973 som en forskningsinstitusjon og som en del av Nordisk Ministerråds organisasjon. I 1975 ble Samisk utdanningsråd første gang oppnevnt av regjeringen og hadde ansvar for undervisningstiltak i samisk, veiledning og informasjon og være rådgivende organ for myndighetene. Disse to institusjonene er siden blitt en del av henholdsvis Samisk høgskole og Sametinget. Både Samisk høgskole og Sametinget ble etablert i 1989. Sametinget har en desentralisert organisasjonsstruktur med kontor blant annet i Kautokeino. Andre institusjoner er Samisk arkiv, Gáldu (Kompetansesenter for urfolksrettigheter) og Samisk videregående skole og reindriftsskole. Av andre aktuelle institusjoner kan nevnes Beaivváš Sámi Teahter og Internasjonalt samisk filmsenter. Av kulturmønstringer er påskefestivalen den mest kjente og den med lengst historie. Det gjøres oppmerksom på at denne oppramsingen langt fra er fullstendig, men kan likevel gi et inntrykk av bredden av organisasjoner og institusjoner i Kautokeino.

3.3.4 Samisk språk i kommunens politiske og administrative arbeid

Samisk språks dominans i lokalsamfunnet avspeiler seg også i den sentrale kommuneforvaltningen. Kautokeino kommunes servicekontor er samiskspråklig. Kommunen har egne kommunetolker og kunngjøringer fra kommunen etterstrebes å bli gitt både på samisk og norsk. I forbindelse med behandlingen av kommunens økonomiplan vedtok kommunen følgende visjon: «Kautokeino kommune – veiviseren i Sápmi». Kommunen har imidlertid en utfordring i å være gjennomført skriftlig tospråklig fordi planer og andre dokumenter ikke fullt ut foreligger på begge språk. Kautokeino kommune har vedtatt at 40 % av saksbehandlingen skal skje på samisk. Ifølge våre informanter viser det seg imidlertid svært vanskelig å få dette til. Å saksbehandle på samisk tar lengre tid enn på norsk, ble det sagt, blant annet fordi det ikke alltid er opplagt hvilke

begreper som kan brukes på fagfelt hvor terminologi og lovgivning er på norsk. Et eksempel som ble trukket fram, var begrepene «makt» og «tvang» i sosiallovgivningen. Det er ikke gitt at det meningsinnholdet som lovgiver har lagt i disse norske begrepene med enkelhet kan gjenfinnes i samisk. Hva er makt og tvang på samisk, som begreper? Kommunen valgte til slutt å bruke de norske begrepene når de refererte til lovtekst.

Når saksbehandling skal skje på samisk, kan det derfor ta lengre tid. . Dette er et kostnadsspørsmål som informanter hevder ikke fullt ut dekkes gjennom Sametingets tospråklighetsmidler.

Informanter i kommuneadministrasjonen peker også på utfordringer knyttet til elektroniske systemer, som økonomisystemer og systemer i tjenestesektoren. En informant opplyser at det innenfor helse- og sosialsektoren finnes 9 ulike system som kommunen er pålagt å ha. Alle disse datasystemene er ikke nødvendigvis tilpasset lange samiske navn, og systemene kan enten mangle samiske bokstaver eller man må gjøre mange ekstra grep for å få fram samiske tegn. Denne utfordringen omfatter ikke ordinær tekstbehandlingssystem, hvor samiske tegn er integrert.

Det er heller ikke automatikk at standardiserte skjema som blir brukt av alle kommuner, nødvendigvis foreligger på samisk. I slike tilfeller må kommunen selv bruke ressurser på å oversette.

3.3.5 Samisk i opplæring

Alle barnehagene er samiskspråklige, selv om også barn med andre språk, som norsk og finsk, går i barnehagene. Det samme gjelder grunnskolen, hvor de aller fleste elevene har samisk som opplæringspråk. I Kautokeino kommune har det vært samiskopplæring i grunnskolen i flere tiår, helt fra 1960-tallet (Lund 2003). Den tidlige samiskopplæringen hadde ikke som mål å styrke samisk språk, men å styrke kunnskapen i norsk blant elevene. Dette endret seg etter hvert. Med ny grunnskolelov i 1969 kunne samiskspråklige foreldre kreve samiskopplæring til sine barn, og i 1972 ble det satt i gang andrespråksundervisning i samisk ved Kautokeino barneskole (Lund 2003:36-37). Det er derfor grunn til å anta at en større andel av befolkningen i Kautokeino, i alle fall blant de som er yngre enn 50 år, har hatt en eller annen form for opplæring i samisk i sin utdanning, fra grunnskole til høgskole.

Opplæringa i dagens Kautokeino er organisert på den måten at på små- og mellomtrinnet får flertallet av barna opplæringen på samisk. Det er imidlertid

også et norskspråklig tilbud med fådelte klasser. På ungdomstrinnet er det språkblandingsklasser, det vil si at elever uansett førstespråk går i samme klasse. Undervisningen foregår på begge språk, tidvis bare på samisk, tidvis bare på norsk, noe som innebærer at alle elevene får opplæring på begge språk.

I skoleåret 2011-2012 er opplæringsspråket i grunnskolen i Kautokeino kommune derfor både samisk og norsk. Tall hentet fra Grunnskolens informasjonssystem viser at det er til sammen 338 elever i grunnskolen i kommunen i skoleåret 2011-2012. Av disse har 313 elever samisk som opplæringsspråk og 25 elever har norsk som opplæringsspråk. Ut fra disse tallene synes det ikke å være en umiddelbar fare for det skal skje et språkskifte blant barn og ungdom. Opplæringsmodellen for opplæring på samisk har blitt kategorisert som en sterk tospråklig modell og gir som resultat elever med et aktivt samisk språk (Todal 2004). Informanter viste imidlertid til at elever med samisk som 2.-språk, på tross av at de bor i en samiskspråklig kommune, ikke nødvendigvis blir fullt ut funksjonelt tospråklige. Kan dette skyldes den lokale organiseringen av språkfaget? Eller, dersom det er slik at selv ikke 2.-språkselever i Kautokeino blir fullt ut funksjonelt tospråklige, finnes årsaken i selve modellen for 2.-språksopplæringen?

Kautokeino videregående skole og reindriftsskole har ca. 150 elevplasser, er en statlig videregående skole, og direkte underlagt Kunnskapsdepartementet. Skolen er opprettet med utgangspunkt i tradisjonelle næringer og samisk kultur. Samisk språk og kultur er viktig i skolens opplæring. Derfor har skolen opplæringstilbud i reindrift og duodji (samisk håndtverk), i tillegg til de tilbudene som ellers finnes på andre skoler. Skolen gir opplæring etter Kunnskapsløftet – Samisk, og det gis opplæring både i samisk som 1.-språk og 2.-språk.

Selv om samisk er primærspråket på skolen, så gir elevinformanter uttrykk for at den samiske språkopplæringen ved skolen er lite utfordrende, det blir mye repetisjon av det samme som de lærte på ungdomsskolen. Som en mulig forklaring på dette, ble det pekt på at elevene kan være på såpass ulike nivåer faglig sett, at det kan være vanskelig å tilpasse språkopplæringen slik at det passer til alle. Informantene trekker samtidig fram at de ønsker å få styrket samiskundervisningen. De ønsker mer fokus på samiske begreper, kultur og historie. For eksempel er det mye norsk historie i norskfaget, men i samisk er det bare «Ailu kaster lasso», slik en informant spissformulerte det. Informantene tok imidlertid forbehold om at reindriftslinja kan ha mer alternative læringsmetoder.

Elevinformantene fortalte at de brukte samisk også på sosiale medier og tekstmeldinger, eller et blandingspråk. Men de sa også at det ikke var vanlig å bruke de samiske bokstavene. Hvis man bruker samiske bokstaver, virker man

veldig «ČSV» (ikke så kult). De fortalte også at de fleste ungdommene i Kautokeino forsto samisk, men at ikke alle snakker språket.

3.3.6 Tilrettelegging i helsesektoren

Samisk språk er dagligspråket også i helsesektoren i Kautokeino kommune. Kommunens målrettede rekruttering av samiskspråklige leger har gitt resultater som gjør at pasienter i dag kan snakke samisk med sin lege uten å måtte bruke tolk. Også av annet helsepersonell, som sykepleiere, hjelpepleiere, osv. har kommunen en god dekning med hensyn til samiskspråklige ansatte. Samiskspråklige leger og sykepleiere har blitt rekruttert med et årlig lønnstillegg. Flere informanter trekker fram at nøkkelen for å få et samiskspråklig tjenestetilbud innenfor helsesektoren, er rekruttering av samiskspråklig ansatte.

Bruk av tolk, og særlig med utenlandske leger, ble trukket fram som svært utfordrende for pasientene. Det vil også være en utfordring å få gjort gode språktester av barn dersom helsesøster ikke snakker samme språk som barnet. Også kulturforskjeller kommer fram gjennom språket, ble det sagt. Man snakker på ulike måter om sykdom og smerte. Eldre pasienter bruker lengre tid til å formidle sin sykdomsopplevelse og kommer for eksempel sjelden direkte inn på hvor de har vondt.

Skriftlig er derimot helsesektoren langt mer norskspråklig. Rapportering skjer på norsk og skjemaer foreligger på norsk. Også legejournaler skrives på norsk. En informant på brukersiden forteller at også skriftlig innkalling til lege bare finnes på norsk. Dette er et standardskriv som enkelt kunne vært oversatt til samisk.

3.3.7 Drøfting

Til forskjell fra andre kaseskommuner i denne rapporten, er samisk dagligspråket i Kautokeino. Der er det norsk som er et minoritetsspråk. Skriftlig er imidlertid ikke kommunen fullt ut samiskspråklig. Skjemaer og planer foreligger på norsk, og til en viss grad på samisk. Tospråklig saksbehandling oppleves å være krevende for saksbehandlere og hevdes å være en kostnad som kommunen ikke fullt ut får dekket inn over tospråklighetsmidlene.

Selv om samisk høres i alle sammenhenger i kommunen, uttrykkes det allikevel en viss bekymring for samisk språks framtid. Flere informanter trekker fram den tydelige påvirkningen fra norsk språk, ikke bare gjennom at norske ord og uttrykk kommer inn i dagligspråket, men også at setningsoppbyggingen preges av norsk grammatikk. Dette kan handle om holdninger og mangel på bevissthet fra

språkbrukerne, om at alle ikke har et like omfattende vokabular i samisk, og også om at innblanding av særlig engelske ord kan være ungdommers markør av særegenhet. Selv om ikke alle informantene var unisone i sin bekymring, er dette tydelig noe som flertallet av våre informanter mente var en utfordring. Selv om Kautokeino kommune er en samiskspråklig kommune, avtegner det seg derfor et behov for en målrettet språkrøkt.

3.4 GAIVUONA SUOHKAN - KÅFJORD KOMMUNE

3.4.1 Om Kåfjord kommune

Kåfjord kommune ligger på østsiden av Lyngenfjorden i Nord-Troms med en spredt bebyggelse i mindre bygder langs fjorden og inn i de to dalførene Kåfjorddalen og Manddalen. Kommunen har i dag 2210 innbyggere, og har siden 1970 hatt en vedvarende negativ befolkningsutviklingen grunnet stor utflytting og lave fødselstall. Kommunesenteret ligger i Olderdalen som er knyttet til Lyngen kommune med ferje. Kommunen er et tradisjonelt sjøsamisk område hvor det nordsamiske språket har stått sterkt fram til krigen. Den lokale varianten av nordsamisk, "kåfjordsamisk", er influert av karesuandosamisk. Gjennom kontakten med reindriftsutøvere fra Kautokeino med sommerbeite i kommunen, er den også den språkvarianten som ligger nærmest opp til det nordsamiske skriftspråket. I Kåfjord kommune er 347 personer registrert i valgmannallet til Sametinget (2009), noe som utgjør 20 % av kommunens stemmeberettigede til Stortinget.

3.4.2 Det samiske språkets stilling i kommunen

I folketellingen fra 1930 fremstår kommunen som landets største samekommune med 1149 samisktalende innbyggere (Pedersen og Høggmo 2004). Etter krigen satte en sterk fornorsking inn, og overføringen av språket fra den eldre til den yngre generasjon ble svekket. I 1970 oppga 58 % å ha samisk bakgrunn (minst én av besteforeldrene hadde samisk som første talespråk), mens 17 % oppga selv å ha samisk som første talespråk, og under 5 % regnet seg selv som same. Hovedskillet gikk mellom de indre og ytre områdene. Manddalen og Kåfjorddalen ble på dette tidspunktet fortsatt karakterisert som samiske lokalsamfunn, mens Olderdalen hadde et adskillig svakere innslag av samiske kjennetegn (Aubert 1978). Aubert peker også på store forskjeller mellom generasjonene. I 1970 var det nesten ingen under 30 år som hadde samisk som førstespråk, men i generasjonen over 60 år, lå andelen mellom 60 og 75 % for hvert tiende årskull. På tross av at samekulturutvalget anså at kommunen hadde en svak samisk identitetsforankring, valgte det (NOU 1985:14) å legge vekt på at store deler av

befolkningen hadde en overveiende samisk bakgrunn, og anbefalte at kommunen kom med i språkforvaltningsområdet.

I 1992 ble kommunen som en av de seks opprinnelige kommuner med i språkforvaltningsområdet for samisk språk, og språkreglene i Sameloven ble gjeldende for hele kommunen. Innlemmelsen førte til en rekke konflikter i befolkningen, også innad i familier hvor meningene for og imot det samiske ble uttrykt. I media ble skyting på tospråklige skilt et symbol på den uforsonlige linjen mellom de to leirene. Konflikten blusset opp igjen ved innføringen av samisk læreplan i 1997. Utover 2000-tallet roet dette seg ned, og perioden blir omtalt som en forsoningstid hvor det stadig ble en større aksept for det kulturelle mangfoldet og det samiske sin plass i kommunen (Pedersen og Høgmo 2004).

3.4.3 Samiske institusjoner og organisasjoner

Som et resultat av innlemmelsen i forvaltningsområdet for samisk språk, ble samepolitisk utvalg opprettet. I dette utvalget behandles alle saker av samisk relevans. Utvalget er primært rådgivende, men fikk for et par år tilbake budsjettansvar for tospråklighetsmidlene. Tospråklighetsmidlene brukes til å finansiere virksomheten til Samepolitisk utvalg, språkkonsulent, samisk språksenter, kompetanseheving av kommunalt ansatte, foreldre og næringsliv ved blant annet å tilby gratis språkkurs og kurs i kulturkunnskap, samt lønnskompensasjon og stipend for å gå på språkkurs eller ta samisk på videregående skole. Det finnes også en søknadsbasert pott til lag og foreninger, og tospråklighetsmidlene brukes for å støtte opp om ulike kulturtiltak. Samepolitisk utvalg har utarbeidet handlingsplaner for å følge opp språkløvens intensjoner. Den siste ble vedtatt i 1998, og er derfor moden for rullering. Mange av målene i planen blir av informanter betegnet som urealistiske, og det er behov for å ta planen ned til et gjennomførbart nivå. Rulleringsarbeidet er startet opp i 2012.

I kommunens førstelinjetjeneste/resepsjon blir en i dag hilst velkommen både på samisk og norsk, men dette er forholdsvis nytt. Det er sjelden innbyggere henvender seg og ønsker oppfølging på samisk, og det er heller ikke utarbeidet rutiner for hvordan telefoner og andre eventuelle henvendelser på samisk skal følges opp. På rådhuset høres ikke samisk daglig, og selv om kanskje 10 personer behersker samisk, blir det ikke brukt aktivt hverken mellom ansatte eller i den daglige kontakten med innbyggerne.

Språkkonsulent ble ansatt i kommunen i 1993, og vedkommende har hatt en viktig rolle i koordineringen av kommunale samiske tiltak og satsinger. Språksenteret i

Kåfjord ble etablert i 1994, som en kommunal avdeling lokalisert til Manndalen. Flere informanter trekker fram muligheten til å ta samiskkurs lokalt i Manndalen uten å behøve å reise ut av kommunen. I årenes løp har språksenteret kurset flere hundre innbyggere, også i nabokommunene, og vært en spydspiss i å heve språkkompetansen. Fra 1997 har det blitt arrangert kompetansehevende kurs på språksenteret i samarbeid med Samisk høgskole og Tromsø universitet, først samisk semesteremne, så grunnfag. Det første kullet med samisk semesteremne hadde rundt 20 deltakere, og flere av deltakerne er i dag viktige språkbærere gjennom arbeid som samisklærere i skolen eller som ansatte i andre kommunale etater. Språksenteret arrangerer også språkkafé i Olderdalen, Birtavarre og Manndalen i samarbeid med husflidslagene. Språksenteret jobber også direkte inn mot skole og barnehage med språkbad og utarbeidelse av ulikt undervisningsmaterieell.

Aja samiske senter ble etablert i Manndalen i 1996. I 2009 ble det gjort en omorganisering til Senter for nordlige folk. Senterets primærvirksomhet er kulturproduksjon og kulturformidling med utgangspunkt i det sjøsamiske og nordlige folks kultur. I dag huser bygget ulike samiske institusjoner som Nord-Troms museum, samisk bibliotek, Riddu-Riddu, Sametinget, NRK Sápmi og Kåfjord språksenter. I alt er 23 arbeidsplasser knyttet til bygget som må sies å være den sterkeste, og kanskje eneste institusjonen i kommunen hvor det samiske språket brukes aktivt på daglig basis.

Den nå velkjente urfolksfestivalen Riddu–Riddu, som hver sommer arrangeres i Manndalen, hadde sitt utspring i opprettelsen av en samisk ungdomsforening i 1990. Festivalen har vært viktig for bygdas ungdom, deres identitet og stolthet rundt det samiske, og på mange måter ufarliggjort og alminneliggjort den samiske kulturbakgrunnen.

Husflidslagene i kommunen er sterke bærere av samisk håndverkstradisjoner, duodji, og har en viktig funksjon for å fremme, dokumentere og ta vare på lokal husflid.

Sameforeningen i Kåfjord (NSR) ble etablert i 1977. I tillegg til valgarbeid samarbeider foreningen med andre foreninger og institusjoner om arrangementer, bl.a. feiringen av samisk nasjonaldag og prosjekter omkring lokal historie og kultur, som bruk av Lyngenkofta.

3.4.4 Språkopplæring i barnehage og skole

Alle ansatte i barnehage og skole har fått grunnleggende opplæring i samisk kulturkunnskap. Kåfjord kommune har tre barnehager og tre skoler lokaliserte til henholdsvis Olderdalen, Trollvik/Birtavarre og Manndalen. Små barnekull har bare i løpet av de siste tre årene ført til en nedgang i antall barnehagebarn på 25 %. Alle de tre barnehagene gir et samiskspråklig tilbud, men det er bare den samiske avdelingen ved Fossen barnehage i Manndalen som oppfyller Sametingets krav om å gi et fullverdig samisktilbud. Tidligere mottok alle barnehagene støtte fra Sametinget, men etter at reglene ble skjerpet, er dette ikke lenger tilfelle. Kommunen har store utfordringer med å rekruttere samiskspråklig pedagogisk personell, og har de siste to årene hatt en 50 % pedagogisk stilling som dekker opp dette tilbudet i alle de tre barnehagene. Pedagogen reiser rundt til barnehagene for opplæring i samisk kultur og språk. Eldre samisktalende ressurspersoner er også knyttet til barnehagene.

Alle de tre skolene i kommunen har 1.-10. trinn, og følger læreplanen Kunnskapsløftet samisk. Hvis vi ser på kommunens skoler totalt, har rundt 30 % av elevene valgt samisk på et eller annet nivå. Elevene har samme rett på samiskopplæring ved de tre skolene. Forskjellene mellom skolene er imidlertid store ved at over 70 % av elevene i Manndalen har valgt samisk, mens bare en håndfull har det i Olderdalen og Trollvik. I skoleåret 2011-12 hadde 73 elever samisk, fordelt på 9 elever med førstespråk (får all undervisning på samisk), 29 elever med andrespråk 2 og 35 elever med andrespråk 3. Andelen elever med samisk har gradvis økt etter innlemmingen i språkforvaltningsområdet, men vært stabilt de siste par årene. Små barnekull har imidlertid ført til at det reelle antallet barn med samisk har gått ned. Informanter trekker fram at et av tildelingskriteriene for tospråkligmidler fra Sametinget er antallet barn med samisk førstespråk og andrespråk, og at kommunen taper penger – ikke på grunn av at færre tar samisk, men at barnetallene går ned. Som i andre kommuner er det også et visst frafall av elever med samisk når disse kommer opp i klassene. Ved Manndalen er frafallet lite, mens dette er mer hyppig på de to andre skolene. Ingen elever har i dag samisk på ungdomstrinnet i Olderdalen. Årsaker som trekkes fram, er ustabil lærerdekning på disse skolene, og et lite samisk miljø hvor elevene blir alene. Som en prøveordning våren 2012 blir elevene ved Trollvik skole busset til Manndalen for å få sin samiskundervisning der.

Rekruttering av samisklærere er en stor utfordring, særlig av førstespråklærere som bør ha samisk som morsmål. Kommunen har rundt 10 samisklærere, men det er alltid noen som er ute i permisjon for å videreutdanne seg eller jobbe med

utvikling av lokalt tilpasset læringsmateriell eller andre prosjekter. Til tider har det bare vært én lærer ved Olderdalen og Trollvik skoler, og det har vært behov for å omplassere kompetansen mellom skolene. Manndalen skole har et mer stabilt samisk læringsmiljø med seks lærere, hvorav to underviser i førstespråk. Noen informanter trekker fram at å være samisklærer er en krevende jobb med lite utviklet læremateriell. Mye tid går derfor med til å tilrettelegge undervisningen. Det legges blant annet vekt på å lære elevene ord og uttrykk fra den lokale samiske dialekten. Dette krever en god porsjon idealisme og samarbeid innad i kollegiet.

Å velge samisk som skolefag gir elevene flere uketimer med undervisning. Dette kan oppleves som belastende, og være en mulig årsak til at elever slutter med samisk (Solstad m.fl. 2012). I Kåfjord kommune følger elevene Kunnskapsløftet samisk. De elevene som ikke har samisk, får ekstra timer med fordypning i norsk. Kommunen har valgt å gi dette tilbudet for at alle elever (med eller uten samisk), skal få det samme timetallet. Så vidt vi kjenner til, er det ingen andre kommuner i landet som har et slikt tilbud.

Foreldre, med elever som velger samisk språkopplæring i skolen eller barnehagen, får tilbud fra kommunen om å delta på samiskkurs slik at de står sterkere som språklige støttespillere for sine barn. Kommunen kan yte lønnskompensasjon etter søknad. Kommunen har ganske nylig gjennomført brukerundersøkelser blant foreldre om samiskopplæring i skole og barnehage, og gjør justeringer i tilbudet etter foreldres ønsker.

Kommunen har ikke tilbud om videregående opplæring, og de fleste elevene reiser til Nord-Troms videregående skole i Nordreisa (vel én times reisetid). Skolen har et godt tilbud i samisk 1, samisk 2 og fremmedspråk, og kommunen gir elever som velger samisk på videregående skole stipend.

3.4.5 Bruk av samisk i helseinstitusjoner

Kommunens helsesenter er lokalisert til Birtavarre med legekontor, fysioterapi, helsesøster, hjemmetjeneste, hjemmesykepleien og sykehjem. Ansatte i helse- og sosialsektoren fikk både før og etter innlemmelsen i språkforvaltningsområdet et løft med kursing i samisk kulturkunnskap og språk, samt holdningsskapende arbeid. Et slikt kompetanseløft er igjen nødvendig pga. utskiftninger i personalet, men har foreløpig ikke blitt realisert i samme målestokk. Ledelsen prøver å gi helsepersonell permisjon for å gå på språkkurs, men det er utfordrende da det er vanskelig å fylle opp stillingene med vikarer. Ved helsesenteret har de ingen

oversikt over det samiske behovet for språkkompetanse, men informanten antar at omkring 10 av 60 ansatte er samiskspråklige. Det finnes ingen samiskspråklige hjelpemidler som er tatt i bruk ved institusjonen. Sykehjemmet har størst språklige utfordringer overfor demente pasienter som snakker samisk. Institusjonen kan ikke garantere at brukerne blir møtt på samisk, og oppfatter heller ikke at det er et akutt behov for å sikre at dette skjer. Imidlertid ser de ansatte at brukerne får en bedre tjeneste med samiskspråklig personell.

3.4.6 Det samiske språket, bruk og status

Ved gjennomgangen av bruken av samisk i kommunale institusjoner, er det kommet fram at språket i bare begrenset grad brukes utenfor Manndalen skole og de samiske institusjonene rundt Senter for nordlige folk. Flere informanter sier at samisk er et skolespråk og et institusjonsspråk med liten bruk på bygdene. Likevel trekkes det fram at det i den eldre generasjon er en viss bruk i de private hjem, i sosiale og familiære sammenhenger, og på butikken eller i foreningslivet. Noen barn med samisk i skolen har mulighet til å praktisere språket med besteforeldre eller andre familiemedlemmer i den eldre generasjon.

Å gi en vurdering av hvor bruken av samisk står sterkest, er vanskelig da skillene ikke nødvendigvis går mellom bygdene. Noen trekker fram at i Manndalen finnes det språkbærere innenfor ulike aldersgrupper, og her har det vært en viss grad av språkovertlevering mellom generasjoner. Kanskje har også den yngre generasjon vært flinkere til å ta språket tilbake i denne bygda. I Birtavarre, Kåfjorddalen og Skarvik er det primært den eldre generasjon som bruker språket, uten en vesentlig overføring til yngre generasjoner. Riddu-Riddu festivalen trekkes fram som en viktig institusjon for den samiske kulturoppvåkningen i bygda Manndalen og resten av kommunen.

Det kommer også fram at en helst må ha samisk som morsmål for at andre samisktalende vil bruke språket i sin kommunikasjon med deg. En informant som lærte seg samisk i voksen alder, sier: «Folk kjenner meg som norsktalende, og vil derfor fortsette å snakke norsk til meg selv om jeg gjerne vil praktisere samisken». Andre som har gått på samiskkurs, trekker fram at de ikke føler at de behersker språket godt nok, vet at de gjør grammatiske feil og har en svakt ordforråd, og derfor ikke tørr hive seg utpå. Noen informanter trekker også fram forskjeller mellom skriftlig samisk og kåfjordsamisk som en utfordring i kommunikasjonen.

Foreldrerepresentanter er spurt om motivasjonen for å velge samisk for sine barn i barnehage og skole. Her trekkes fram at språket er i ferd med å dø ut, og at

overføringen til den unge generasjon er helt nødvendig. Utenfor skolen er det få unger som snakker samisk. Selv de som har samisk som førstespråk, bruker helst norsk i lek og kommunikasjon seg imellom. Besteforeldre trekkes frem som viktige for å motivere til bruk av samisk, og i Manndalen er samisk alminneliggjort gjennom skolens sterke satsing på språk og kultur. Sommerleir med bruk av ungdommer som ledere og forbilder trekkes også fram som gode tiltak for å stimulere barna til å bruke samisk. Et samisk foreldrenettverk har forsøkt å skape samiske møteplasser for barn, men har ikke vært aktivt den siste tida.

3.4.7 Drøfting

Etter innlemmelsen i forvaltningsområdet for samisk språk, satte kommunen i gang en rekke tiltak for å styrke den samiske identiteten og språket. Tiltakene var rettet både mot kommunens innbyggere generelt, og spesielt for å heve kompetansen hos kommunalt ansatte. Det dårlige utgangspunktet med at samisk var i ferd med å dø ut som et dagligspråk, har ført til at kommunen har måttet jobbe på andre måter enn kommunene i Indre Finnmark. De grunnleggende språkkunnskapene var ikke lenger til stede, og kompetansen måtte bygges stein for stein gjennom aktiv utvikling av nye samiske institusjoner og tiltak innenfor den kommunale forvaltning og samarbeidsparter i frivillig sektor. Mens språket er i ferd med å tas tilbake i deler av den yngre generasjon, og delvis er holdt ved like hos eldre, er det hos mellomgenerasjonen med 40- og 50-åringer at det samiske språket står svakest.

Sett i lys av intensjonen i samelovens språkregler om at forvaltningskommunene skal betjene sin befolkning på samisk, når ikke Kåfjord opp. Språket er ikke i daglig bruk i den kommunale forvaltning på rådhuset, og selv om en håndfull behersker samisk til et visst nivå, brukes det ikke som et forvaltningsspråk i kommunikasjonen med innbyggerne. Utfordringen i Kåfjord er at det finnes få arenaer hvor det samiske språket brukes daglig, og hvor de som har lært seg språket i voksen alder eller på skolen kan praktisere sine kunnskaper. Mange har, etter å ha deltatt på språkkurs tilegnet seg en basiskunnskap i samisk, men uten en aktiv bruk skjer det ingen utvikling, og det er en fare for at kunnskapen igjen går tapt. Det er behov for å heve kunnskapsnivået til de som alt kan en del samisk slik at kvaliteten på språkbruken heves. Samtidig må det jobbes for at flere får grunnleggende kunnskaper i samisk språk og om samisk kultur. Mye er gjort gjennom kommunens satsinger og tiltak, men effektene av arbeidet tar adskillig lenger tid enn i kommuner der språket i utgangspunktet stod sterkere.

3.5 DIVTASVUONA SUOHKAN - TYSFJORD KOMMUNE

3.5.1 Om Tysfjord kommune

Tysfjord kommune ligger i Nord-Salten i Nordland fylke. Kommunen er sentrum for den lulesamiske befolkningsgruppa i Norge med noe tradisjonell bosetting også i nabokommunene. I Sverige er den lulesamiske folkegruppa konsentrert i Jokkmokk- og Gällivare-traktene. UNESCO har klassifisert lulesamisk språk som alvorlig truet.

Kommunesenteret Kjølpsvik/Gásluokta med rundt 900 innbyggere er fremdeles et industrisamfunn preget av tungindustri. I likhet med i Kjølpsvik ansees også de fleste av de opp mot 200 personene som bor på Storjord/Stuorgiedde som nordmenn. Derimot regnes befolkninga på Drag/Ájluokta på rundt 800 personer som ei norsk-samisk bygd. Her kan man anslå at rundt 500 identifisere seg selv som samer, mens det samme kanskje er tilfelle for et par hundre for øvrig i kommunen. Den lille veiløse grenda Musken/Måsske er ei reint samisk bygd med et titalls personer. 272 personer er registrert i valgmanntallet til Sametinget, noe som utgjør om lag 22 % av de stemmeberettigede i kommunen.

Bevaringa av samisk språk og kultur henger til en viss grad sammen med læstadianismen som ga den lulesamiske befolkninga en samisk arena der det ikke ble stilt spørsmål til deres identitet (Jensen 1991). Ifølge Nystø (1982) bidro den etnopolitiske mobiliseringen til en splittelse av religiøs og politisk makt som tidligere hadde vært konsentrert i den læstadianske forsamlinga. Denne konfliktlinja preger nok ennå det samiske miljøet i Tysfjord, der språk blir en viktigere identitetsmarkør utenfor forsamlinga enn innenfor. Motstand mot synliggjøring av det samiske i det offentlige rom henger derfor både sammen med fornorskings-sår (Bals og Turi 2012⁵) og en alternativ samisk arena for identitetsforvaltning der en ikke trenger å forklare sin samiskhet. Samfunnet i dag preges imidlertid nettopp av uavklarte identiteter der informanter forteller at mange kan ha problemer med hva de er og om de er gode nok som nordmenn eller som samer.

3.5.2 Samiske institusjoner

Nuortta-Sálto Sámi Sijdda (Nord-Salten sameforening) ble stiftet i 1979. Videre ble det tidlig på 1990-tallet startet opp en foreldredrevet samisk barnehage. Denne ble i 1995 overført til Árran lulesamiske senter som var opprettet året før.

⁵ Foredrag av Margarethe Bals og Anne Lene Turi på Samiske pedagogiske fagdager, Røros, 21.-22. februar 2012.

Senteret har siden vokst, og er nå en betydelig institusjon. Fra i 2003 har senteret fått støtte fra Sametinget som et samisk språksenter, men voksenopplæring i samisk kom ikke skikkelig i gang før i 2007. I tillegg utgjør museumsdrift og et nytt forskningssenter i samarbeid med Universitetet i Nordland viktige sider av driften. Senteret har et flott bygg med samisk framtoning der en rekke leietakere også holder til. Dette gjelder institusjoner som NRK-Sápmi, Sametinget og én ansatt fra lærerutdanninga i Bodø. Alle disse er med på å styrke det lulesamiske miljøet og bidra til at unge mennesker bosetter seg i kommunen.

3.5.3 Samisk i kommunens politiske og administrative arbeid

Tysfjord kommune ble innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk i januar 2006 som følge av et kommunestyrevedtak med én stemmes overvekt. Språkkurs for innbyggere i kommunen og en seminarrekke om samisk kultur var særlig nyttig for skolesektoren som gikk over til samisk læreplan for hele kommunen. Det tok imidlertid to år før samisk språkplan ble vedtatt i kommunestyret, og mange opplevde at kommunen trenerte tospråklighetsarbeidet. En del tospråklighetsmidler ble ikke brukt, samtidig som slike midler er blitt brukt for å delfinansiere ordinære administrative stillinger. Samisk språkkonsulent ble ikke ansatt før i 2011. På samme tid ønsket kommunen å fjerne ressurser fra språkarbeid ute i skole- og helsesektoren og overføre mer til administrative stillinger på rådhuset (Aira, H. 2011). Samisk språkmedarbeider i skolen ble likevel videreført, mens språkkonsulenten som vi skal se, nå er i oppstarten med et samarbeidsprosjekt med helsesektoren. Kontakten mellom Árran og kommuneledelsen har vært relativt svak. Fra informanthold ble det også hevdet at kunnskapen om hva det innebærer å være en tospråklighetskommune ennå synes å være svak i kommuneadministrasjonen. En språkkonsulent på rådhuset vil derfor kunne være en svært viktig pådriver i kommunens videre arbeid. Kommunens språkplan vil måtte revideres og ikke minst tas i bruk på en mer aktiv måte slik at samiske perspektiv blir integrert i kommunens planarbeid.

Når det gjelder bruk av samisk i kommuneledelsens aktiviteter, ble vi fortalt at det i forrige politiske periode var noen kommunestyrerepresentanter som konsekvent brukte samisk og "krevde" tolk, mens det i dag er to stykker som behersker samisk og til dels bruker samisk språk på kommunestyremøter. At språkkonsulenten nå konsekvent bruker samisk til de som kan samisk, kan bidra til at språket nå høres noe mer på rådhuset på det uformelle plan. I resepsjonen/servicesenteret til kommunen kunne de fortelle at de svært sjelden fikk henvendelser på samisk, og at alle kunne norsk. Hvis samisk språkkonsulent ikke var til stede for å kunne besvare henvendelser på samisk, var det en annen ansatt i kommunen som kunne

trå til. Selv om vi ikke fikk inntrykk av at servicesenteret hadde som fast rutine å besvare telefonen med det samiske navnet på kommunen, fikk vi fortalt om en positiv opplevelse der dette nettopp ble gjort.

Kommunen har ikke kommet så veldig langt i arbeidet med å synliggjøre det samiske, for eksempel med skilting. På hjemmesidene til Tysfjord kommune står det heller ikke *Divtasvuona suohkan* verken i logoen eller i velkomsthilsenen på åpningssida på samisk. Noe er likevel oversatt til samisk, men retten til informasjon på samisk kan ikke sies å være innfridd.

3.5.4 Samisk i skole og opplæring

Vi har alt nevnt den lulesamiske barnehage på Árran lulesamiske senter. Arbeid med å opprette en samisk avdeling i den andre barnehagen på Drag har ikke ført fram, og vi får opplyst at samisktilbudet i denne barnehagen er veldig begrenset.

Ifølge flere informanter har språkarbeidet og språksituasjonen i den samiske barnehagen de senere år beveget seg i en uheldig retning. Det kom til dels fram kritikk av at språket ikke lenger ble tilstrekkelig prioritert i barnehagen. Tidligere var det et krav at all kommunikasjon skulle foregå på samisk og at bare svært få unger med "utilstrekkelige" samiskspråklige ferdigheter fikk plass i barnehagen. Samtidig fikk vi kommentarer om at en streng språkpraksis kanskje hadde vært vel hard overfor ungene, og foreldre hadde opplevd det som ubehagelig å hente barn "på samisk". Mindre konsekvent bruk av samisk i barnehagen svekker helt klart språkutviklinga både i forhold til status og språkopplæring, men situasjonen er også i stor grad knyttet til at dagens foreldregenerasjon i større grad enn tidligere har mistet språket. I dag er det faktisk bare én av de 19 ungene i barnehagen som har samisk som hjemmespråk. Samlet sett har disse faktorene bidratt til at barna ikke lenger leker på samisk, selv om de forstår samisk og i stor grad kan svare de voksne på samisk ved direkte henvendelser. Samisk blir dermed ikke dagligspråket, men noe ungene lærer i tillegg og som de dermed i liten grad velger å bruke.

Tysfjord kommune har tre skoler. Drag skole der det store flertallet av de samiske elevene går, er kommunens største med rundt 100 elever fra 1.-10. trinn. Kommunen gir ikke ut felles informasjon om retten til opplæring i samisk. Kjøpsvik skole var først ute med et tilbud om opplæring i samisk, men arbeid med samisk språk og kultur sies i stor grad å ha vært drevet av ildsjeler. Det var noe uklart hvordan skolen for tiden informerer om samisk språkopplæring, mens skolen på Drag gir informasjon om samisk språktilbud ved innskriving på skolen. Her hevdes

det samtidig at tilbudet deres er godt kjent i lokalmiljøet. Samtidig kom det fram at informasjon om tospråklighet og samiskopplæring gjerne fungerte vel så godt på det uformelle plan der det er lettere å komme foreldrene i møte når det gjelder deres dilemmaer omkring språkvalg. På Drag skole tar rundt halvparten av elevene samisk, mens bare to elever ved skolen i Kjøpsvik og én elev på Storjord ønsket opplæring i samisk innværende år.

Alle elevene i Tysfjord kommune følger samisk læreplan (LK06-samisk), men det er opp til elevene selv å velge om de vil ta samisk på skolen. For å tilrettelegge for førstespråksopplæring i samisk kjører Drag skole parallelle fådelt samiske og norske klasser (1.-4. trinn, 5.-7. og 8.-10 trinn). Til sammen går 20 elever i førstespråksklassene, av disse er halvparten i ungdomsskolen, mens omtrent 30 elever i norskklassene tar samisk som andrespråk. Skolen har fem lærere som underviser i samisk, alle med både pedagogisk og god samiskspråklig kompetanse. Samiskklassene undervises utelukkende på samisk i småskolen, mens en del fag undervises i aldersbaserte klasser der elevene fra samiskklassen og norskklassen slås sammen på ungdomstrinnet.

I tråd med det vi har rapportert fra barnehagehold, merker også skolen at språksituasjonen er forverret i løpet av de siste årene. Mens det for noen få år siden var nærmere 30 unger til sammen i samiskklassene, er antallet i år halvert. Noe skyldes årskull med få elever, men det er også færre som velger førstespråksopplæring. Nedgangen er knyttet til ungenes lavere språknivå på grunn av mindre språkstøtte i hjemmet. Det er derfor også en del frafall fra samiskklassen ved overgang til mellom- og ungdomstrinnet, selv om det også har vært eksempler på det motsatte. For foreldre blir det vanskelig å velge samisk eller norsk klasse da de vet at språkopplæringen i samisk andrespråk oftest vil være utilstrekkelig for å oppnå funksjonell tospråklighet, mens de ikke føler seg kvalifiserte for å hjelpe ungene med skolearbeidet i samiskklassen. For å imøtekomme dette behovet organiseres det leksehjelp på skolen. Tilbudet gis til alle, men en prøver å ha samiskspråklig lærer tilstede, og informerer elevene om dette.

Tysfjord kommune eier lulesamisk bokbuss som gir et utlånstilbud til den lulesamiske befolkningen fra Evenes i nord til Bodø i sør, samt til en viss grad på svensk side. Bussen har sin base ved Biblioteket i Tysfjord sin filial på Drag.

I 2009 fikk Drag skole etter et omfattende forarbeid status som ressurskole for lulesamisk opplæring, men arbeidet med læremiddelproduksjon ble for krevende.

Høsten 2011 greide kommunen heller ikke å rekruttere lærer til å kunne videreføre fjernundervisningstilbudet. Forholdene og ulike interesser omkring dette er noe uklare, men flere mener at kommunens innsats for å bygge opp og styrke tilbudet har vært for laber over tid.

Kollapsen i fjernundervisningstilbudet fra Drag har ført til at elever både i Tysfjord og andre kommuner ikke har fått innfridd sin rett til opplæring i samisk. I samarbeid med Fylkesmannen i Nordland tok Bodø kommune på seg oppgaven med å opprette et fjernundervisningstilbud i lulesamisk med oppstart i januar 2012. For lulesamisk språk og miljø er dette et tap. Bodø har ikke samme mulighet til å tilby hospiteringsopphold eller elevsamlinger i et lulesamisk miljø, slik Drag skole burde kunne ha.

For videreopplæring må de unge flytte ut av kommunen. Arran tilbyr da fjernundervisning både til Knut Hamsun videregående skole samt øvrige skoler i landet. Selv om opplæringa i dag skal være gjennomgående fra 1. klasse til og med videregående, må alle elevene i Tysfjord bytte fra samisk læreplan (LK06S) til norsk læreplan (LK06) etter ungdomsskolen, og førstespråkselevne må over til undervisning bare på norsk bortsett fra i samisktimene.

3.5.5 Tilrettelegging i helse- og omsorgstjenesten

Omsorgssektoren i Tysfjord kommune er delt i to distrikt for henholdsvis Kjøpsvik, og for Drag, Storjord og Musken. Kommunens eneste sykehjem er lokalisert i Kjøpsvik, mens det ellers finnes omsorgsboliger og hjemmetjeneste.

På Kjøpsvik-siden ble det pekt på at alle kommunens samiske innbyggere var tospråklige og den vi intervjuet hadde aldri vært borti noen med utilstrekkelige norskferdigheter. Det kunne skje at en dement pasient begynte å snakke sitt morsmål, men det fantes i så fall noen få ansatte på denne siden av fjorden som ville kunne tre til med litt språkferdigheter (4 av 70 ansatte). Det hadde vist seg vanskelig å rekruttere helsemedarbeidere fra Drag-siden over til Kjøpsvik, men vi fikk opplyst at samiske pasienter uansett foretrakk å snakke norsk. På sykehjemmet hørtes nesten bare norsk og dette ble tolket som et resultat av at eldre med besøkende valgte å snakke norsk av hensyn til andre tilstedeværende. Samiske språkmedarbeider hadde også fortalt om situasjoner der henvendelser til pasienter på samisk ble møtt med uttalelser fra pasientenes side om at de kunne da norsk. Fra annet hold ble denne typen hendelser forklart som tydelig resultat av både tidligere og trolig nåværende holdninger som gjør at eldre, når de kommer til Kjøpsvik, ikke lenger føler seg bekvemme med å bruke språket sitt. Et

eksempel som ble nevnt gjaldt feiring av jul der en eldre samisk beboer var tatt med på ei julefeiring som ikke var i tråd med læstadiansk lære.

Selv om ansatte i helse- og omsorgssektoren hadde fått tilbud om språkkurs, var det få som hadde gjennomført slike. På Drag var imidlertid situasjonen en langt annen enn i Kjøpsvik. Her ble det oppgitt at nærmere 80 % av de ansatte var samiske og flere behersket samisk i større eller mindre grad.

Allerede tidlig på 2000-tallet ble det satt i gang et arbeid for å utvikle en lulesamisk fraseordbok til hjelp i helse- og omsorgssektoren. Ord og uttrykk for helse- og omsorgssektoren kom likevel ikke ut før i 2010-11 og var, sammen med medisinsk ordbok, ennå ikke tatt i bruk. Nå var et nytt tiltak på gang der personell i sektoren skulle få ei lita innføring i samisk for å skape motivasjon og mindre usikkerhet. Deretter skulle samisk språkkonsulent gå aktivt ut på avdelingene for å bistå de ansatte i et forsøk på å få inn en del begreper i den daglige aktiviteten, inkludert merking på samisk av ulike ting på sykehjemmet. Målet er å gjøre det samiske til en mer integrert del av det ordinære arbeidet, noe helseledelsen mente ville være lettere med denne nye tilnærmingen, enn via samisk språkmedarbeider.

Tysfjord kommune har videre gjort et betydelig arbeid for å få opprettet det som var tenkt som et samisk helse- og omsorgssenter på Drag. Denne planen er nå endret slik at en i dag snakker om et tverrkulturelt senter som, i tillegg til å inneha lulesamisk språk- og kulturkompetanse, også skal kunne gi et tilbud i forhold til flyktninger i regionen samt til den øvrige befolkningen på Drag. Planen er å utvikle et Distriktsmedisinsk senter innenfor rammene av Samhandlingsreformen. En vil da også få bygd opp et tilbud med 12 sykehjemsplasser som kan gi et bedre tilbud til de mest pleietrengende i den samiske befolkningen og lette kontakt mellom dem og deres pårørendes, som da ikke lenger vil være avhengig av fergetransport. Fra samisk hold ble det imidlertid påpekt at arbeidet med et slikt senter ikke må bli en sovepute for kommunen som uansett må ta hensyn til kommunens tospråklige status i kommunesenteret.

3.5.6 Det samiske språkets status og bruk i kommunen

Ifølge informanter er det i dag noe mer vanlig å høre samisk på offentlige arenaer enn tidligere. Det er i større grad "lov" å snakke samisk ute samtidig som det nok sitter i hos svært mange at samisk er et språk til innendørs bruk. Mens de unge som har fått førstespråksopplæring gjennom hele skoleløpet sitt bare så vidt begynner å vende tilbake til Tysfjord og ennå i liten grad har stiftet familie,

nærmer den generasjonen som hadde samisk som sitt morsmål seg nå pensjonsalder. Fra flere hold nevnes det at det lulesamiske samfunnet nå har ei luke på en 10-15 år der en ennå har gode språkbærere i lokalsamfunnet som kan bidra til å bevare språket.

I næringslivet har særlig ASVO som er lokalisert på Drag utmerket seg ved å gjøre et arbeid for å likestille det samiske og det norske i sin virksomhet. Her har de merking av ting på samisk og utstillinger som bringer fram den samiske kulturen parallelt med den norske. De har også hatt en del samarbeidsprosjekt med Árran på språk, duodji og feiringa av 6. februar. Ellers er det en del av de språksterke unge som har satt i gang en del næringslivsaktiviteter som oversettingsarbeid og samisk turisme. I den forstand kan en si at Tysfjord har et sterkt potensial om de lykkes med å få de unge tilbake til kommunen. Nettopp her utgjør kompetansearbeidsplassene som er samlet på Árran en mulighet for mange unge, noe som også kommer til uttrykk ved at det er denne bygda som i minst grad opplever problemer med fraflytting. Samtidig har vi sett at det er svært vanskelig å rekruttere ungdom inn i for eksempel læreryrket.

I fritidsaktiviteter er samisk i svært liten grad et språk som brukes, men lagledere henvender seg av og til, til unger på samisk. Vi har fått kommentarer om at samisk i stor grad er blitt et språk som bare brukes med bestemte personer, og ikke ellers. Et svært positiv tiltak var Nuoraj TV drevet av ungdom. De produserte filmsnutter som ble lagt ut på Youtube og som fikk mye oppmerksomhet fra barn og unge. Dette var en nyskaping en håper igjen å finne finansiering til.

Kirka i Tysfjord har vært en drivkraft i forhold til det samiske i kommunen. Selv om presten ikke preker på samisk, leser han ofte opp tekster på samisk samt at fadervår alltid leses både på norsk og samisk. Han gjennomfører også et opplegg der en salme synges på norsk og på samisk samtidig, noe han mener fungerer ganske bra. Fra kirkas side er det altså jobbet for å likestille de to språkene og befolkningsgruppene. Dette har møtt en del motstand. Selv om den ennå til en viss grad finnes slike holdninger i kommunen, så er det som flere informanter var inne på, ikke lenger stuerent å si det rett ut.

3.5.7 Drøfting

Alt i alt har Tysfjord kommune et rimelig godt utgangspunkt for å arbeide med det lulesamiske språket, men det er ennå mye upløyd mark. Det er ikke lenger slik at om en lærer snakker samisk med elev i skolegården så skaper det et ramaskrik.

Derimot var det en sak i vinter der norske foreldre protesterte fordi en samisk lærer hadde pratet litt samisk i norsktimene.

En mer offensiv tilnærming fra kommunens side vil være nødvendig for at kommunen skal kunne leve opp til sine forpliktelser som tospråklighetskommune. I arbeidet framover vil kommunen og Árran måtte samarbeide tettere, samtidig som fagmiljøene på Árran og på Drag skole også vil kunne styrke hverandre og bidra til en mer samlet innsats for å revitalisere lulesamisk språk. Et tverrkulturelt helse- og omsorgssenter vil kunne styrke kompetansemiljøet på Drag ytterligere og gi et løft for helse- og omsorgssektoren. Også her vil potensialet i forhold til språkrevitalisering være avhengig av en større felles innsats som gjør at ulike tiltak kan føre til ringvirkninger på andre felt.

3.6 SNÅASEN TJIELTE - SNÅSA KOMMUNE

3.6.1 Om Snåsa kommune

Snåsa kommune ligger i Nord-Trøndelag sentralt i sørsamisk område. Kommunen har rundt 2.170 innbyggere og er således en liten kommune regnet i folketall, men med et stort areal per innbygger. Fraflytting er som i de fleste av landets utkantkommuner med basis i primærnæringene en utfordring. Det anslås fra kommunalt hold at rundt 4 % av kommunens befolkning er samer. Av disse er 53 personer innmeldt i Sametingets valgmannstallet.

Som landbrukskommune står norsk bondekultur sterkt, ikke minst utenfor Snåsa sentrum. Innmelding i samisk språkforvaltningsområdet ble likevel vedtatt i kommunestyret mot bare én stemme (Frp). Fra 2008 er Snåsa den eneste tospråklige kommune i sørsamisk område. I tråd med det informanter i ulike posisjoner i kommunen fortalte oss, var også vårt umiddelbare inntrykk at kommunen tok statusen på alvor. Det samiske er tydelig synlig i kommunesentret der ikke bare offentlige institusjoner, men også gatenavn og noen private tjenesteytere hadde samisk skilting.

3.6.2 Samiske institusjoner

Saemien Sijte, samisk kulturhus, ble etablert som en samisk kulturforening allerede i 1964, og flyttet inn i eget museumsbygg i 1980. Dette ga samer i området et felles møtested samtidig som museet har jobbet bredt for å dokumentere og formidle sørsamisk kultur. Etter hvert er flere andre samiske institusjoner etablert i Snåsa. Sametingets lokalkontor for sørsamisk område, Duodjeinstituhitta og Reindriftsforvaltningen i Nord-Trøndelag leier lokaler hos

Saemien Sijte. I tillegg har Snåsa sørsamisk prest og en avdeling av NRK sameradioen.

I 1968 ble Åarjel-Saemiej Skuvle Snåasesne – Sameskolen i Snåsa og det sørsamiske "midtområdet" opprettet. Denne kommunale skolen med statlig støtte ble raskt den største skolen for sørsamiske barn. I dag inngår skolen, internatet og sørsamisk barnehage i kommunens samiske enhet. Denne er lokalisert rett nedenfor Saemien Sijte slik at mye av det samiske miljøet holder til i samme område.

Språksenteret Gielem Nastedh, som betyr noe sånt som å nøre opp under språket, ble opprettet som et prosjekt i forbindelse med innlemmingen i språkforvaltningsområdet og har kommet inn under Sametingets ordning med direkte tilskudd til samiske språksentre. I tillegg til daglig leder har senteret en prosjektmedarbeider og en språkmedarbeider som jobber i den sørsamiske barnehagen. Senteret gir språkopplæring til voksne på ulike nivå og med mulighet til å gå opp til eksamen på videregående- og høgskolenivå. De som går opp til eksamen, får et stipend fra kommunen, i tillegg til at kommunen gir permisjon med lønn for å ta språkkurs. En mer utradisjonell tilnærming til språkarbeidet var at Gielem Nastedh på et tidspunkt regelmessig sendte ut små lydfiler med ulike ord og uttrykk på samisk til alle kommunens ansatte. Ønsket om å skape generell interesse og nysgjerrighet for samisk språk var også bakgrunnen for et fotonprosjekt. Bilder av ulike aktører i kommunen som eier av frisørsalongen, en fra scooterbutikken, banken, en bonde osv. ble hengt opp på ulike steder i kommunen med samisk tekst. For å se hva den avbildede personen sa, måtte en kikke på ei ordliste på veggen.

Gielem Nastedh har også jobbet mye med synliggjøring av samisk kultur gjennom skilting og et kunstprosjekt. Som vi vil komme tilbake til etter hvert, bidrar dette til at kommunens samiske identitet synliggjøres som likestilt med den norske på flere arenaer.

3.6.3 Samisk språk i kommunens politikk og forvaltning

Annonser, møteinnkallinger og sakslister foreligger normalt sett på både samisk og norsk. Samisk brukes imidlertid ikke på administrative- og politiske møter, men vi får opplyst at kommunen vil stille med tolk dersom noen ønsker å bruke samisk. Oversetting av sakspapirer skjer heller ikke automatisk. Det ble oversatt mer i forrige periode fordi en person i kommunestyret da ba om dette.

Som et kommunalt språk- og kultursenter fungerer Gielem Nastedh i stor grad som et samisk servicesenter. Kommunestyret har tre representanter i styringsgruppa og bruker senteret som et middel til å imøtekomme sitt ansvar som tospråklighetskommune. Det er derfor først og fremst i forbindelse med Gielem Nastedh og barnehage- og skolesektoren at samiske saker tas opp i politiske møter.

Snåsa kommune har også ansatt en samisk språkkonsulent som er lokalisert sentralt i administrasjonen. Dette ansees som strategisk riktig da tilstedeværelsen kan bidra til å synliggjøre og minne sentraladministrasjonen om sitt ansvar overfor sin samiske befolkning. Konsulenten jobber med oversetting, tolkning, terminologiutvikling og saksbehandling.

Logoen til kommunens hjemmesider er frontet med samisk og norsk navn på kommunen. Under "Aktuelt i kommunen" på første side kommer det opp nyheter både på samisk og på norsk slik at begge språkene er synlige når en går inn på kommunens sider. I beskrivelsen av kommunen legges det også stor vekt på dens tospråklige status og samiske institusjoner. Det heter blant annet at "... gjennom større fokus på det sørsamiske språket og utviklingstiltak vil kommunen bidra til å styrke både språk og kultur innenfor det samiske" (www.snasa.kommune.no). Når kommunen lyser ut stillinger, søkes det også etter folk med kompetanse på det samiske feltet. I utlysning av lærerstillinger (til de norske skolene) står det: *Som tospråklig kommune ønsker Snåsa kommune også å rekruttere inn personer med sørsamisk språk og kulturkompetanse.*

Fra informanthold kom det fram en viss skepsis til at alt som skal gjøres på det samiske feltet krevde at Gielem Nastedh måtte bidra med egenfinansiering. Noen var inne på at dette kanskje bidro til en interesse for å inkludere samiske hensyn på ulike felt. Samtidig ble det poengtert som veldig positivt at det var en stor bevissthet i kommunen om å bruke språksenteret for å dra inn kompetanse på det samiske feltet og sette i gang tiltak i tråd med intensjonene knyttet til statusen som språkforvaltningskommune.

3.6.4 Samisk i skole og opplæring

Den samiske barnehagen Åarjel-saemien maanagierte kom i gang for 10 år siden. Barnehagen har ifølge informanter bidratt til å opprettholde elevtallet på sameskolen i en tid der elevtallet ved skolene i kommunen har vist en nedadgående trend. I tillegg til de 10 faste barna i den samiske barnehagen, får ytterligere tre unger fra andre barnehager dagtilbud to dager i uka. Barnehagen

strever med å rekruttere samiskspråklig personale, men har nå fått ekstra støtte til språkstimulering fra en ansatt fra Gielem Nastedh. Denne personen bidrar også inn mot SFO og leksehjelptilbudet på sameskolen som er samlokalisert med barnehagen.

Snåsa sameskole og internat ble opprettet i 1968 som en kommunal skole med statlig finansiering. For sørsamiske elever i Sør-Trøndelag og ikke minst lenger sør i landet, ble tilbudet godt mottatt da den statlige sameskolen i Hattfjelldal lå langt fra disse bosettingsområdene. I dag får imidlertid elever fra den sørlige sørsamiske regionen opplæring fra ressurskolen på Brekken i Røros.

10 elever får i dag stedlig undervisning etter samisk læreplan på sameskolen. To andre elever i kommunen går på sin lokale skole og får fjernundervisning fra sameskolen. En av dem kombinerer dette med noe stedlig undervisning på sameskolen. Ytterligere sju elever utenfor kommunen får fjernundervisning fra skolen, mens en lærer som er ansatt på Sameskolen, men har arbeidssted eksternt, gir stedlig undervisning til tre elever i Namsskogan kommune. Av de ansatte på internatet er det kun én ansatt i en 30 % stilling som kan sørsamisk. Språkstimulatoren i barnehagen fungerer også som en ressurs opp mot SFO og leksehjelp på internatet der også en samiskspråklig lærer bidrar én time i uka.

På ungdomsskolenivå samles alle elevene i kommunen på Snåsa ungdomsskole som ligger rett ved sameskolen. To lærere fra sameskolen kjøpes inn for å gi samiskopplæring til de åtte elevene som får samiskopplæring i ungdomsskolen. Det er langt flere elever fra ungdomsskolen som bor på internat enn fra sameskolen, slik at rekrutteringen til sørsamisk opplæring på ungdomsskolenivå i større grad favner utenfor kommunen.

Fire elever i Snåsa kommune får i tillegg til opplæring i sørsamisk også fjernundervisning i nordsamisk. Disse elevene får bare to timer i uka med nordsamisk mot normalt tre. Dette begrunnes med at sameskolen kjører et komprimert skoleår med lengre skoledager for alle samtidig som vel sørsamisk gis en viss prioritet.

Alle elevene i Snåsa kommune har i prinsippet rett til opplæring i sørsamisk, men en har ennå ikke aktivt motivert ikke-samiske barn til å ta samisk. Med innføringen av valgfag i ungdomsskolen, kan samisk muligens bli et alternativ. På slutten av 7. klasse informerer ungdomsskolen om mulighetene for å velge samisk på ulike nivå, samt som språklig fordypning. Ellers skal mulighetene for

samiskopplæring være veldig godt kjent i det samiske miljøet og i kommunen for øvrig.

Relasjonene mellom de norske og de samiske elevene vurderes som bra, men det kom fram at det kanskje er en slags usynlig barriere som medfører en viss avstand. I så måte ble det vist til at det den 6. februar i år hadde vært et felles arrangement i regi av Saemien Sijte og sameskolen. Alle elevene fra de ulike skolene i kommunen kom på besøk til sameskolen og ble guidet rundt av de samiske ungdomsskoleelevene før de fikk matservering på internatet. Gjennom å trå over terskelen til en ukjent verden, og ved å åpne sin verden, kan denne distansen reduseres.

Alle elevene i Snåsa kommune følger i tråd med reglene for samisk språkforvaltningsområde Kunnskapsløftet Samisk. På ungdomsskolen innebar dette ifølge rektor at fem fag ble undervist etter samisk læreplan. Å ha to lærere fra sameskolen med i teamarbeid og generelt i kollegiet ble vurdert som positivt i forhold til kunnskap om det samiske og til det å sette et samisk preg på skolen. Skolen greide imidlertid ikke å gi et tilstrekkelig godt tilbud i duodji. Det hadde ikke vært mulig å rekruttere kvalifiserte lærere og, selv med kompetanseheving i samisk håndverk, ville manglende kulturkompetanse til å forstå mønstre, leveuttrykk osv. gjøre at norske lærere ville være redde for å gjøre noe feil. Det ble derfor etterspurt muligheter for å løse dette på andre måter ved å kunne følge norsk læreplan i kunst og håndverk og så legge inn bolker med duodji der en kunne hente inn spesialkompetanse.

Ungdomsskolen avholder et årlig samisk foreldremøte. Det velges også en samisk foreldrerepresentant til å sitte i skolemiljøutvalget og FAU.

Alle elevene med tilknytning til Åarjel-Saemiej Skuvle oppmuntres til å delta på fire ukessamlinger der stedlige og tilreisende elever møtes og følger felles undervisningsopplegg. Dette ansees som viktig for elevene da det gir både faglig og sosial uttelling og opplevelsen av å være i et større sørsamisk fellesskap. Det kan likevel være litt problematisk i den forstand at faglig svake elever kan ha problemer med å følge opp andre fag mens de er på samling.

I Snåsa får vi opplyst at nærmest alle elevene med samisk bakgrunn velger samiskopplæring. Dersom eleven strever faglig, blir samisk sett på som et hvilket som helst annet fag, og elever med rett til individuell opplæringsplan får eget opplegg også i samiskfaget. For videregående opplæring må elevene i Snåsa reise

til Grong videregående der det også finnes et opplæringstilbud i sørsamisk. Fra 2013 skal Snåsa kommune ha klar en ny sentralskole. Fra Sameskolens side, knytter det seg en del spenning til hvordan dette vil påvirke elevtallet fra kommunen.

3.6.5 Tilrettelegging i helse- og sosialsektoren

Helsesektoren i Snåsa kommune beskriver seg som i startgropa når det gjelder å tilrettelegge for samiske brukere. Retten til å bli møtt på samisk i helsesektoren er ikke oppfylt, men en del tiltak er satt i gang. Kommunen har imidlertid kommet langt i forhold til å inkludere et samisk perspektiv på overordnet nivå i sitt planverk på feltet, samtidig som de har utarbeidet konkrete tiltak for å ivareta slike hensyn.

Det har vært gjennomført fagdager i regi av SANKS (Samisk nasjonalt kompetansesenter i psykisk helsevern) og kommunen har deltatt i et treårig prosjekt på demensomsorg. Mens to ansatte har fulgt dette opplegget, har en samisk ansatt og en som er inngiftet i en samisk familie bidratt ved å intervju eldre samer. Dette arbeidet har ført til en økt bevissthet rundt betydningen av kultur i pleiesektoren. Som en sa, "vi skjønner at vi ikke skjønner". Denne forståelsen kan bidra til at helsesektoren blir mer lydhør overfor samiske pasienter og pårørende.

Sykehjemmet har ikke noen fraseordbok eller liknende for å kunne hjelpe personalet til å forstå samiske pasienter. Dette behovet er til stede dersom pasienter blir demente, men det er da særlig viktig å finne måter å kommunisere med den gamle på. Det har vært utfordrende for kommunen å få tak i ansatte som kan ivareta språklige og kulturelle behov i helsesektoren, og den læringen de hadde som lærte seg samisk, gikk deretter inn i samisk barnehage. For å kunne gi et tilfredsstillende tilbud til samiske brukere, søkte kommunen for et år siden Sametinget om å få en stilling som samisk helsemedarbeider i hjemme- og sykehjemspleien. For øyeblikket følger hjemmepleien opp to samiske pasienter, mens de ikke har samiske beboere på sykehjemmet.

Helsesektoren har iverksatt et prosjekt der språksenteret Gielem Nastedh ble involvert som faglig og med finansiering. De utviklet en sansehage utenfor sykehjemmet. Her er både samisk og norsk kultur representert med gapahuk og gamle, reinskinn og melkeramp. I tillegg har en satt inn knapper som en kan trykke på for å få fram lyder de eldre har vokst opp med enten det er kyr som rauter eller lyden av rein.

Gielem Nastedh sitt utsmykkingsprosjekt har alt vært nevnt. Det åpnet for at ulike institusjoner, inkludert private bedrifter, kunne søke om utsmykning. Ved sykehjemmet har dette satt tydelige spor da både samisk og norsk kunst og tradisjonelle bruksgjenstander gir en god atmosfære. Moderne samisk kunst ga imidlertid ikke gjenklang hos de eldre, mens det vel er med på å gi sykehjemmet et inkluderende inntrykk for den noe yngre samiske befolkningen.

3.6.6 Konklusjon

Inntrykket vårt fra feltarbeid i Snåsa er at kommunen utgjør en sjelden arena for bruk av sørsamisk språk. Det er også en åpenhet i samfunnet og fra kommunens side for bruk og synliggjøring av språket. Selv om en som jobbet i en byggevarebutikk oppga at han aldri hadde hørt noen bruke samisk i butikken, kunne betjeningen på kafeen like ved fortelle at hun nesten daglig hørte samisk i bruk blant sine gjester.

Språkarbeidet er likevel sårbart. Som informanter sier, så er det svært variabelt hvor godt, og hvor mye, ulike personer kan og bruker samisk. Flere av dem som jobbet med samisk språk hadde lært seg sørsamisk som voksen. Dette viser interessen og innsatsen for å revitalisere språket, men det gjør det også ekstra krevende å komme tilbake til en situasjon der samisk er det naturlige omgangsspråket. Likevel er det i dag unger som vokser opp med sørsamisk som hjemmespråk, slik at en på sikt kanskje vil kunne få flere som velger samisk som førstespråk i skolen.

Det norske språkets dominans vises imidlertid ved at ungene på sameskolen i stor grad bruker norsk som kommunikasjons- og lekespråk selv når alle kan samisk. Samtidig kunne de fra sykehjemmets side berette at det hendte de hørte samisk som et språk mellom generasjonene. De hadde observert at det særlig var yngre som insisterte på å bruke språket.

Miljøet i Snåsa synes altså relativt åpent i forhold til bruk av samisk språk i det offentlige rom, men vi fikk også her høre om indre sperrer som gjorde det vanskelig å ta i bruk språket. Å ta tilbake en samisk identitet etter at familien hadde fortiet den, var heller ikke så lett, verken innad i familien eller overfor dem som hadde større legitimitet som same.

3.7 KVALSUND KOMMUNE

Om Kvalsund kommune

Kvalsund kommune (Fálesnuori gielda) er en liten distriktskommune i Vest-Finnmark. Kvalsund har opplevd et fall i innbyggertall, særlig siden 1980-tallet, og hadde pr 1. januar 2011 til sammen 998 innbyggere. Ved valget i 2009 var det 831 stemmeberettigede til stortingsvalget i kommunen og 159 personer var registrert i Sametingets valgmanntall. Kommunen har størstedelen av sitt areal på fastlandet, men deler av øyene Kvaløya (Fálá) og Seiland (Sievju) tilhører også kommunen. Kvalsund kommune er et gammelt samisk bosettingsområde, der flertallet var samisktalende til godt ut på 1900-tallet. I mellomkrigstiden skjedde det et språkskifte i Kvalsund. Men det var store forskjeller mellom bygdene, og ifølge Lund (2009) holdt samisk seg lengre i områder som Kokelv og Refsnes. De siste barna som vokste opp med samisk som hjemmespråk gikk på folkeskolen på 1960-tallet.

Kvalsund kommune er med i Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling (STN-området), og er sommerarbeidsområde for reindrifta. Reindrifta har møtt planer om større arealinngrep i kommunen, slik som planer om vindkraftverk og gruvedrift, med innsigelser. Her har også arealkonflikten mellom hyttebygging og reindrift vært tydelig. Mens kommunen har hatt et sterkt ønske om mer hyttebygging og reiselivssatsing, har reindriften lenge ment at tålegrensen for inngrep er nådd.

Kommunesenteret i Kvalsund kommune er tettstedet Kvalsund (Ráhkkerávju). Andre tettsteder er Stallogargo (Stállugárgu), Neverfjord (Návvuotna), Revneshamn (Áhpenjárga), Skaidi (Skáidi) og Kokelv (Goavkejohka).

Det er en barnehage og en skole i kommunesenteret. I tillegg er det to oppvekstsentre i to bygder, Neverfjord oppvekstsenter og Kokelv oppvekstsenter. Her er det både barnehage, SFO og grunnskole. I pleie og omsorgstjenesten har kommunen ansvar for Kvalsund helsesenter og Kokelv bo- og servicesenter. Det er særlig pleie- og omsorgstjenesten som har vært i fokus i vårt arbeid. Denne tjenesten er delt inn i to soner i kommunen: Kvalsund og Kokelv. Kommunen har et sykehjem i kommunesenteret, hjemmebasert omsorg og Kokelv bo- og servicesenter.

3.7.1 Samisk språk i Kvalsund kommune

Det snakkes sjøsamisk i Kvalsund. Ved folketellingen i 1970 var det 15,6 % av befolkningen i Kvalsund kommune som oppga at samisk var deres 1.-språk, mens 32 % oppga at en av deres foreldre og 37,7 % oppga å ha minst en besteforelder som hadde samisk som sitt førstespråk. 11,4 % av befolkningen oppga at de regnet seg som same (Aubert 1978). Det var imidlertid forskjeller bygdene imellom (Aubert 1978, vedlegg 4). I Kokelv krets oppga halvparten (123 av 246) at de hadde samisk som førstespråk. I de andre kretsene i kommunen var prosentandelen langt lavere, men det var allikevel til sammen 276 personer i hele kommunen som oppga at de selv hadde samisk som sitt førstespråk. Aubert (1978) viser til at ved folketellingen i 1930 ble over halvparten av befolkningen registrert som samiskspråklig (s. 39). På grunn av fornorskingsprosessen og det stigma som knyttet seg til samisk språk og identitet, kan de oppgitte opplysningene om språklig tilhørighet være ufullstendige, og det kan derfor knytte seg en viss usikkerhet til tallmaterialet. Med utgangspunkt i folketellingen i 1930 og 1970 konkluderer Aubert med at fornorskningen i Kvalsund meldte seg med full styrke først i etterkrigstiden.

Dette tallmaterialet gjenspeiler seg også blant informantene når de blir bedt om å beskrive samisk språk i Kvalsund geografisk. Alle informantene peker på bygdene Kokelv og Refsnes som de delene av kommunen hvor samisk språk enda prates til daglig, selv om det også her er på tur å bli borte ettersom de samiskspråklige blir eldre. Om samisk språk i andre bygder i kommunen har informantene ulike oppfatninger. En informant mener at det ikke er samiskspråklige i kommunesenteret. En annen informant sier at det ikke er noen naturlige språkarenaer eller plasser i kommunesenteret hvor det kan komme fram at man snakker samisk, men at det kan hende at folk snakker samisk på butikken.

En tredje informant har jobbet på den lokale butikken i kommunesenteret, og forteller at vedkommende ofte snakket samisk med eldre der. Det var både folk fra tettstedet, men også folk fra bygder som Klubben, Refsnes og Repparfjorden. Disse tre informantene beskriver ulike forståelser av situasjonen for samisk språk; den utenforstående som ikke har mistanke om noe er skjult og derfor ikke vet, den utenforstående som *vet* at han ikke ser alt som er å se, og innsideren som forstår det han ser og vet at han forstår det (Meløe 1979 i Saus 1998: 128-129). Denne tredelingen er nok ganske vanlig blant informanter når temaet er samisk språk og samisk kultur, og bør tas med i vurderingen når datamateriale fortolkes. Men uansett, budskapet fra alle informantene i Kvalsund er at samisk språk er på

vikende front og at dersom det ikke gjøres noe snart, vil samisk språk om ikke lenge være borte i regionen.

Denne oppfatningen bekreftes også når det gjelder Kokelv og Refsnes. En informant forteller at de som snakker samisk i Kokelv er i hovedsak fra 50-60 år og eldre. Av de som er yngre enn 50 år, men allikevel godt voksen, er det ennå noen som forstår ord og enkeltsetninger. De kan snappe opp hovedpunkter i en samtale, forstå hva samtalen handler om, men ikke få med seg detaljer og heller ikke det grammatikalske. Informanten forteller at samiske stedsnavn i naturen er i daglig bruk, selv om de kan være litt fornorsket. Informanten hadde for eksempel lastet ned kart på GPS-en og funnet navn på kartet som vedkommende ikke hadde tenkt over var samiske stedsnavn.

3.7.2 Samisk språk i kommunepolitikk, forvaltning og tjenesteyting

I Kvalsund kommune er det, ut fra opplysninger fra informanter, ingen overordnede sektorplaner innen skole eller helse- og sosial hvor samiske hensyn er innarbeidet. Det vil si at samiske spørsmål problematiseres bare når det kommer til uttrykk i konkrete behov. Kommunen synes ikke å jobbe proaktivt på plannivå med dette temaet. Det er ikke tilbud om samisk språkopplæring eller morsmålstrening i barnehagene i kommunen, og samiskopplæring gis bare ved Kvalsund skole i kommunesenteret. Samisk språk og kultur er ikke en etterspurt kvalifikasjon ved ordinære stillingsutlysninger. Samefolkets dag markeres imidlertid ved kommunale institusjoner som barnehager, skoler og sykehjem.

3.7.3 Samisk språkopplæring

Ved Kvalsund skole i kommunetettstedet gis det et tilbud om opplæring i samisk språk. I inneværende skoleår er det tre elever med samisk som 1.-språk og en elev med samisk som 2.-språk ved Kvalsund skole. På tross av at det ofte pekes mot Kokelv når temaet er samisk i Kvalsund kommune, har det ikke blitt gitt samiskopplæring på bygdas skole siden 90-tallet. I en artikkel på internett fra 1999 forteller Ingar Eira fra Kokelv om kampen for å få samiskopplæring ved skolen i bygda og om hvordan ulike institusjoner som skulle tatt et slikt ansvar, har sviktet. Han beskriver dette slik: «Det har vært som å treffe på en slags Berlinmur» (<http://skuvla.info/skolehist/ingar-tn.htm>).

Ved skolen i Kokelv har det blitt informert muntlig på foreldremøte om retten til opplæring i samisk. Sist dette ble tatt opp på foreldremøte var for to år siden. Det har også tidvis vært uttrykt ønske om samiskopplæring fra foreldre. Også ved Kvalsund skole informeres det muntlig om muligheten for samiskopplæring på det

første foreldremøte om høsten. Det blir ikke informert skriftlig om barns rettigheter til samiskopplæring. Det er også påfallende at mulighetene for fjernundervisning ikke synes å ha vært presentert som et reelt alternativ ved lærermangel. Etter vår oppfatning kan en felles oppfatning blant foreldre om at det ikke har vært mulig å finne lærere, kombinert med en opplevd mangel på støtte fra sentralt samepolitisk hold, forklare at ønsket om samiskopplæring ikke har vært sterkere artikulert de siste årene.

Ved Kvalsund skole var det skifte av samisklærer ved skolestart høsten 2011. Det kan tenkes at usikkerhet rundt lærersituasjonen kan forklare at det ved skolen var frafall av elever på samisk som 2.-språk høsten 2011. Samisklæreren ved Kvalsund skole har også andre timer enn samisk. Fordelen er at når vedkommende snakker samisk med samiskelevne i andre timer, gjør dette at norskspråklige elever også blir nysgjerrig og spør om samiske ord. Etter vår vurdering kan dette bidra til å alminneliggjøre samisk i skolehverdagen. Samisk språk blir på denne måten ikke bare et språk som noen få elever har i et eget klasserom, men et språk som kan høres også i andre timer. Omfanget av dette har vi imidlertid ikke data på.

En av informantene mener at dersom ingenting skjer, så vil utviklingen fortsette til det ikke er noen igjen i Kvalsund som snakker samisk. Men det er ennå ikke for sent. For å snu denne utviklingen mener informanten at de må ha hjelp for å komme i gang, de må få «et spark i ræva», som det ble formulert. Men hjelpen må også komme utenfra, fra Sametinget og fra høyere myndighetshold.

3.7.4 Samisk i helsesektoren

Samisk er fortsatt et språk som snakkes i kommunen blant de godt voksne. Og selv om de blir færre, så er det fortsatt samiskspråklige eldre som har behov et kommunalt tjenestetilbud innenfor helse- og omsorgssektoren.

En informant forteller at det enda for et tiår siden var brukere ved sykehjemmet i kommunesenteret som hadde samisk som sitt primærspråk, eller som på grunn av demens ble enspråklig samisk. Den gang hadde pleiepersonellet en glosebok med enkle ord og uttrykk som hjelpemiddel. I dag er det ingen brukere som er samiskspråklige her, får vi opplyst. Det er heller ingen samiskspråklige ansatte ved sykehjemmet. Om det er noen brukere i hjemmetjenesten som er samiskspråklige, kan våre informanter ikke si noe om.

I bygda Kokelv er imidlertid språksituasjonen en annen. På Kokelv bo- og servicesenter har de brukere som er enspråklig norske, mens omtrent halvparten

også er samiskspråklige. Det er samiskspråklige ansatte ved institusjonen, men ikke på alle vaktene. De hadde imidlertid et samiskkurs for ansatte for noen år siden. Kurset var finansiert blant annet av Sametinget.

3.7.5 Samiske institusjoner og organisasjoner

Vest-Finnmark sjøsameforening, som er et lokallag i den samiske organisasjonen Samenes Folkeforbund (SFF), har en sterk medlemsmessig forankring i Kvalsund kommune, og lokallaget har i alle år hatt leder fra Kvalsund. Dagens styre består av leder og kasserer fra Kvalsund, nestleder fra Porsanger og sekretær fra Hammerfest. På SFFs hjemmeside oppgis lokallaget å ha ca. 120 medlemmer. (www.samene.no)

I 1983 ble Kokelv sameforening dannet. Denne foreninga var ikke tilsluttet noen samisk hovedorganisasjon, men hadde som hovedmål å ivareta og fremme sjøsamekulturen i Kokelv og Vest-Finnmark for øvrig. For å dokumentere, sikre og synliggjøre sjøsamisk kultur, startet innsamling av gjenstander og fotografier. Dette arbeidet ble videreført i 1991 gjennom dannelsen av Kokelv museumslag og Kokelv sjøsamiske museum.

Kokelv sjøsamiske museum (Jáhkovuona mearrasámi musea) er lokalisert i Nillagården, et sjøsamisk småbruk, bygget i gjenreisningstiden etter krigen. Gården ble drevet etter selvbergingsprinsipp, med småbruk og fiske, noe som også gjenspeiles i gjenstandssamlingen.

3.7.6 Et grunnlag for samisk kulturell og språklig mobilisering?

Samtidig med at språket er på vikende front, viser informantene også til at flere vil vedstå seg en samisk identitet i dag enn for 10- 20 - 30 år siden. Det er en samisk identitet hvor det sjøsamiske blir framhevet. Flere av informantene etablerte et skille mellom det sjøsamiske og reindrifta. En av informantene mente til og med at folk tar avstand fra den samiske på grunn av reindriftras innsigelser mot arealinngrep, altså at skylda for en nedgang i samisk språk og et identitetsskifte fra samisk til norsk ikke bare skyldtes den tidligere statlige fornorskningspolitikken. Hvor vanlig dette er som forklaring på at samisk språk er i ferd med å dø ut i Kvalsund, og at det ikke mobiliseres lokalt for å stoppe denne utviklingen, har vi ikke data på. Andre informanter rapporterer derimot om et godt forhold til reindrifta, særlig mellom reindriftingsungdom og lokal ungdom.

I Kvalsund har det vært få spor av samepolitisk mobilisering på lokalt nivå. Sameforeningen Vest-Finnmark sjøsameforening er ikke en motor for slik språklig,

kulturell og identitetsmessig mobilisering. Foreninga framstår som en lokal og regional forening som tar opp lokale saker som angår befolkningen generelt, for eksempel veistandarden til bygdene. Foreninga har også støttet planene om sjødeponi av slam i Repparfjorden fra en eventuelt framtidig gruvevirksomhet. Det samepolitiske argumentet har imidlertid vært brukt i «nyere» tid. Argumentet om Kvalsund som en sjøsamisk kommune ble aktivt brukt som motargument mot en sammenslåing av Kvalsund og Hammerfest kommuner i 1992.

Det er ingen offentlige arrangementer i forbindelser med Samisk nasjonaldag 6. februar i Kvalsund, utover det som skjer på skoler og i barnehager. På Samisk nasjonaldag i 2012 ble det tatt et privat initiativ til en markering av at det var 100 år siden den første samiske romanen "Bæivve-Alggo" som ble skrevet i Repparfjorden, ble utgitt. Forfatteren Anders Larsen var lærer i Kvalsund kommune fra 1902 til 1918 (Lund 2009). Denne markeringen gjorde en ukjent del av Kvalsund kommunes samiske historie kjent for flere. Dette er en historie som i henhold til informantopplysninger i liten grad blir formidlet i skolene. I hvilken grad lokalhistorie generelt formidles i skolene har vi ikke data på.

3.7.7 Kvalsund - en oppsummering

Samisk språk, kultur og identitet henger nøye sammen. Gjennom å studere Kvalsund kommune nærmere får vi et blikk for hvordan situasjonen er i kommuner i mange sjøsamiske områder. Den samiskspråklige del av befolkningen blir eldre og eldre. Det er ingen offentlige språkarenaer. Samisk hører man bare unntaksvis i det offentlige rom, som for eksempel på butikken, i politiske møter, osv. Det er få eller ingen tegn på en samisk språklig eller kulturell mobilisering. Sametinget og sentrale samepolitiske miljøer oppfattes ikke som en potensiell ressurs. I skolen kan samisk kultur og språk tidvis være representert, men samisk (lokal)historie formidles ikke systematisk. På tross av at Kvalsund kommune til dels presenteres som en sjøsamisk kommune, kan kommunen stå som et godt eksempel på hvordan samisk språk og kultur taper terreng og om noen få år vil være helt borte om det ikke tas aktive grep for å endre utviklingen.

3.8 SKÅNLAND KOMMUNE

3.8.1 Om Skånland kommune

Skånland kommune (Skániid suohkan) ligger lengst sør i Troms fylke. Administrasjonssenteret er Evenskjer. Kommunen har i overkant av 2900 innbyggere. Kommunen grenser i aust mot Gratangen, i sør mot kommunene

Tjeldsund, Evenes og Narvik i Nordland fylke og i vest mot Norges største øy, Hinnøya og kommunene Harstad og Ibestad.

Kystkommunene i Sør-Troms og nordre Nordland har alle større eller mindre innslag av gammel sjøsamisk bosetting som stort sett blei språklig assimilert i den norske majoritetsbefolkninga i det 19. århundre eller noe tidligere. Det som i dag omtales som samiske markabygder, er i alt vesentlig relativt nyere samiske bosettinger av samiske familier med forankring på svensk side av den, i samisk sammenheng, noe diffuse svensk-dansk/norske grensa. Det dreia seg ofte om samer som tradisjonelt gjennom reindrift hadde kjennskap og eierforhold til de områdene de etablerte seg i særlig mot slutten av 1700- og tidlig på 1800-tallet. De slo seg gjerne ned i ubebygde fjordbotner, som i de indre fjordarmene av Tysfjord, eller i utmarka godt innafor det oppdyrka areal som hørte til gardsbruka langs med fjordene eller på strandlinjene på øyene. Slike relativt nye samiske markabygder finner vi for eksempel på de store øyene Hinnøya og Senja og i de indre områdene av kommunene i Sør-Troms og nordre Nordland. Det største sammenhengende samiske markabygdområde er det vi finner på begge sidene av fylkesgrensa mellom Troms og Nordland, i kommunene Skånland, Evenes, Tjeldsund og Ankenes (nå del av Narvik).

3.8.2 Det samiske språkets stilling

I 1970 blei det gjennomført ei folketelling som for tellekretsene i markabygdene i Skånland forsøkte å klarlegge det samiske innslag av befolkningen. I disse kretsene blei det registrert litt over 1100 personer eller 36 prosent av folketallet i kommunen (Aubert 1978). På grunnlag av disse folketellingsdata og feltarbeid i tellekretsene vurderte Vilhelm Aubert (ibid.) det slik at over 80 % av befolkninga i de skånlandske markabygdene var samer, og at noe over halvparten hadde samisk som sitt førstespråk. Det aller mest interessante ved dette materialet er likevel den påfallende sammenheng det er mellom alder og morsmål. Mens samisk var morsmålet for de aller fleste over 40 år (90 % i aldersgruppa 40-50 og 98 % i aldersgruppa 70-80), var dette for aldersgruppa 20-30 tilfelle for bare 33 %, for gruppa 10-20 år, 18 % og for de under 10 år mindre enn 7 %. Det synes altså å være i 1940- og 1950-åra at norsk i løpet av få år tar mer og mer over som morsmål i disse områdene med i alt vesentlig samisk bosetting. Dette samsvarer godt med observasjoner i ei anna markabygd i tidligere Ankenes kommune (Solstad 2003). De 175 personene i Skånland som har latt seg registrere i Sametingets valgmanntall, utgjør snaue 10 % av de stemmeberettigede til kommune- og stortingsvalg.

På denne bakgrunn er det nå interessant å se hvordan språksituasjonen er i Skånland 40 år seinere, etter at politikken med aktiv motarbeiding av samisk gjennom skolen er forlatt og etter at vi iallfall i de siste 20-30 åra ikke bare har tillatt opplæring i samisk, men særlig fra 1990-tallet har iverksatt læreplaner og øvrige tiltak for aktivt å stimulere til undervisning i og eventuelt på samisk. Men først litt om hvilken formell plass samisk språk har i kommunen.

3.8.3 Samiske institusjoner og organisasjoner

Til tross for det sterke samiske innslag i befolkningen i Skånland som vi her har vist til, måtte vi heilt fram til 1980-tallet før vi kan snakke om spesifikt samiske etableringer. Det blei i 1986 med utgangspunkt i lokale initiativtakere starta en barnehage i Trøssemark, ei typisk markasamisk grend. Dette var et privat initiativ som i de første åra fikk noe økonomisk og faglig støtte gjennom et internasjonalt utviklingsprosjekt. I dag inngår denne samiske barnehagen som del av den viktigste samiske institusjonen i det markasamiske området, nemlig Várdobáiki senter som riktignok i hovedsak er lokalisert på sørsida av kommune- og fylkesgrensa, altså i Evenes kommune i Nordland.

Várdobáiki senter blei etablert som et andelslag rundt år 2000 etter forberedende arbeid over et par tiår med utgangspunkt i samiske organisasjoner, da spesielt Norske samers riksforbund (NSR). Flere kommuner i regionen, lag og foreninger og privatpersoner gikk inn som andelseiere. I dag er sentret i ferd med å bli organisert som aksjeselskap, noe spesielt fylkeskommunene Troms og Nordland anser som en bedre organisasjonsmodell, og som viktig for å kunne gå inn med økonomisk støtte til sentret som ellers får betydelige tilskott fra Sametinget. Etter de planer som nå foreligger, vil arbeidet med å bygge nye mer egne lokaler for sentret komme i gang i 2013, et byggeprosjekt som skal skje i regi av Statsbygg. Sjøl om sentret, med unntak av barnehagen, altså ligger i Evenes, har det heile regionen nordre Nordland og Sør-Troms som sitt nedslagsfelt. Skånland, den kommunen med tallmessig størst markasamisk bosetting, er naturlig den enkeltkommunen som i størst grad vil kunne nyttiggjøre seg sentrets tjenester. Foruten den nevnte barnehagen, som nå heter Márkománák, omfatter sentret følgende enheter og aktiviteter: Samisk språksenter, Samisk kultursenter (som inkluderer et ungdomssenter), Várdobáiki museum og endelig helserelevante prosjekter. Flere av våre informanter understreker at Várdobáiki senter har svært stor betydning for vedlikehold og styrking av samisk språk og kultur for øvrig i Skånland og i heile det markasamiske området.

3.8.4 Samiske hensyn i kommunal politikk og administrasjon

I en kommune med så pass stort samisk innslag som i Skånland, kunne en kanskje vente at hensynet til samiske forhold og interesser kom sterkt inn i kommunal planlegging, tilsettingspolitikk og i lokalpolitiske initiativ. Vårt riktignok korte feltarbeid tyder ikke på at så er tilfelle. Dette henger trulig sammen med den historiske arv om at det samiske var et ikke-tema eller noe som helst skulle avvikles så smertefritt som mulig, for øvrig oppfatninger som etter hvert fikk betydelig gjennomslag blant samene sjøl (Minde 2003, Pedersen og Høgmo 2004). At bruken av samisk språk, slik vi har sett, hadde gått så sterkt tilbake før omslaget i nasjonal politikk og generelle holdninger overfor det samiske kom særlig på 1980-tallet og utover, er også her en viktig faktor. Likevel blir det av flere informanter pekt på at det i dag stort sett, iallfall offisielt, er kommunal velvilje og positive holdninger til det samiske, mens det derimot fremdeles kan skorte mye på handlingene. Det blir for eksempel i samband med tilsetninger innen helse- og sosialsektoren ikke lagt vekt på kjennskap til samisk språk og kultur.

Samisk skilting av vegnettet blir av flere trukket fram som en positiv markering av det samiske innslag i kommunen. Sjøl om slik skilting også har skapt protester, også fra samisk hold ("vi vil ikke stemples som et samisk reservat"), blir tiltaket sett på som positivt, og det har fått støtte fra kommunestyret, mens det blei fortalt at tilsvarende initiativ for Evenes kommune fikk tommelen ned i kommunestyret der. Ellers er det i Skånland kommune kommet noen få skilt på samisk, for eksempel på tannlegekontoret, etter – som en uttrykte det – "... 30 års arbeid av ildsjeler".

Et uttrykk for engasjement overfor det samiske fra kommunalt hold er at spørsmålet om å få status som forvaltningskommune for samisk språk har vært oppe til behandling i kommunale organ. Både Skånland og Evenes kommune har i prinsippet sagt "ja" til søknad om slik status, men på nåværende tidspunkt (vår 2012) er ennå ikke formell søknad fremma overfor Sameting og departement. Våre intervju med tidligere og påtroppende ordfører (høst 2011), og ellers inntrykk fra en rekke andre intervju, tyder på at kommunen nå etter siste kommunevalg har fått en politisk ledelse med et klart mindre engasjement overfor samiske problemstillinger enn det som blei opplevd som situasjonen under det forrige regimet. Denne oppfatning blir ikke svekka ved den skolenedleggingssaka som vi skal se på i neste punkt. I denne sammenheng kan også nevnes at avtroppende ordfører synes å ha vært en aktiv pådriver og politisk nettverksbygger for å få gjennomslag for bygging av nye og mer egnete lokaler for Várdobáiki.

3.8.5 Situasjonen for det samiske i skole og utdanning

Den "store" saka under vårt feltarbeid vinteren 2012 var spørsmålet om nedlegging av Boltås skole midt i det markasamiske området. Skolen hadde i flere år drevet et engasjert og vellykka arbeid i forhold til å gi samiskopplæring for samiske elever, både på førstespråksnivå for de få elevene med, iallfall delvis, samisk som heimespråk, som for andrespråkselever med samiske foreldre, men hvor foreldregenerasjonen hadde tapt språket. Skolens arbeid for revitalisering av samisk språk blei sett på som ei svært viktig og nødvendig oppfølging av det arbeidet som alt hadde starta opp i den samiske barnehagen (se over). Slik det har skjedd i en rekke kommuner etter innføringa av nytt inntektssystem midt på 1980-tallet (Solstad 2009), kom vedtaket om nedlegging under budsjettbehandlinga i kommunestyret høsten 2011, og det til tross for at de større partiene under valgkampen hadde proklamert at skolestrukturen i kommunen stod fast.

Ved budsjettbehandlinga var skolens spesielle rolle overfor de samiske bygdelaga ikke tema. De aller fleste av våre informanter, men med nåværende ordfører som det ene unntak, så på nedlegging av denne skolen som et stort tilbakeslag for samisk språkvitalisering i markabygdene. Det blei pekt på at ved en forholdsvis liten skole som Boltås midt i det markasamiske kjerneområdet, vil elevene med samiskopplæring utgjøre en relativt stor og sterk gruppe som gir grunnlag for en trygg samisk identitet. Ved den vesentlig større skolen i kommunesentret med sterk norsk og norskspråklig dominans vil de samiske elevene stå vesentlig svakere, og en del vil velge ikke å skille seg ut ved å ta samiskopplæring. Det var nå søkt om å få Boltås skole godkjent som privatskole på Montessori-pedagogisk grunnlag.

Men også et annet tilbakeslag på skolesektoren for det samiske opptok mange av informantene i Skånland, nemlig nedlegginga av en avdeling for videregående opplæring lokalisert til Skånland. Denne skolen kom i gang på initiativ fra de tre kommunene Evenes, Tjeldsund (begge Nordland) og Skånland (Troms), gjerne omtalt som ETS-kommunene, og gjennom et økonomisk samarbeid mellom Troms og Nordland fylkeskommuner, men med Troms som skoleeier. Skolen rekrutterte i alt vesentlig sine 100-120 elever fra de tre kommunene, en forholdsvis stor del av disse – minst 20-30 %⁶ - med samisk bakgrunn.

I desember 2009 vedtok Troms fylkeskommune å legge ned denne skolen og, som det hette, samlokalisere den med Heggen videregående skole i Harstad. De tre

⁶ Basert på estimat gitt i brev til Kunnskapsdepartementet av 23.3.2010 fra de tre ETS-ordførerne.

ETS-ordførerne søkte i brev av 23.3.10 Kunnskapsdepartementet om å få godkjent videreføring av det videregående skoletilbudet som (inter)kommunal skole. I søknaden blei skolens funksjon overfor det markasamiske området trukket fram som viktig. Om lag hver femte elev ved skolen tok samiskopplæring. I søknaden blei det også vektlagt at de samiske ungdommene som kunne ta videregående opplæring uten å flytte fra sine heimsteder, var viktige for å holde oppe aktiviteter for den samiske befolkningen innen kultur og idrett. Begrunnelsen var at disse aldersgruppene er viktige deltakere og fordi mange i tillegg tok på seg lederoppgaver. Ordførerne pekte i brevet også på at de samiske elevene i et stort etnisk norsk miljø i Harstad ikke ville få den støtte for samisklæring og samisk identitetsbygging som ved en liten videregående skole nært opp til det markasamiske området og hvor det var lagt til rette ikke bare for samisk språkopplæring, men også for innslag av samisk kultur og historie i den øvrige undervisninga ved skolen. Kampen for å opprettholde det videregående skoletilbudet i Skånland synes nå å være oppgitt.

I en kommentar til begge disse skolenedleggingene pekte én av våre informanter på at nå var to av tre sentrale pilarer innen skolesektoren for den samiske oppblomstringen i de samiske markabygdene i grenseområdet mellom Nordland og Troms borte, bare barnehagen stod igjen. En annen informant karakteriserte nedleggingssaka av Boltås-skolen som "... en katastrofe [for det samiske]". Det blei også pekt på at ved nedlegging av denne skolen ville på sikt også barnehagen stå i fare for å bli avvikla fordi unge samiske familier ikke ville etablere seg i kretsen når skolen var borte.

Når det gjelder samisk opplæring, må også nevnes de tilbud med kortere og lengre kurs, både som tradisjonell voksenopplæring eller som kompetansegivende kurs som drives i regi av Samisk språksenter som igjen inngår som del av Várdobáiki. Denne virksomheten omfatter ulike støtteaktiviteter for samiskundervisninga i grunnskolen som nettverksarbeid for lærere, språkbad og leirskoleopphold, og tilbud overfor foreldre og førskolebarn med tanke på å støtte opp om arbeidet ved den samiske barnehagen som, som nevnt, også drives av sentret.

3.8.6 Tilrettelegging i helse- og sosialsektoren

Vi har alt referert til at det i kommunale stillingsutlysninger, med unntak av samisklærere for grunnskolen, ikke vektlegges kjennskap til samiske forhold. Det blei i ett av intervjuene pekt på at Skånland og Evenes, særlig i festtaler, gjerne understreker sine statuser som tradisjonelt tokulturelle kommuner – norsk og

samisk, mens mye gjenstår når det kommer til handlinger. Helse- og sosialsektoren framstår som et område hvor hensynet til de eldres språk og kultur kan være viktig. I våre samtaler med representanter for denne sektoren, både i Skånland og i et par andre kaskommuner, kom det fram interessante observasjoner på hvordan eldre demente kan komme i den situasjon at det språket de sitter igjen med, er det de lærte først som barn, og for mange i Skånland vil det nettopp være samisk. Det å ha personell, spesielt innen eldreomsorgen, med kunnskaper i samisk vil derfor være viktig. I regi av Várdobáiki har det vært drevet språkkurs som tilsatte innen sosial- og helseetaten har deltatt på og gjennomført.

Dette samiske sentret har også viktige tilbud spesielt retta mot eldre. Det gjelder prosjektet *helsetreff* som organiserer et treffsted for eldre hvor det legges vekt på oppfrisking av samisk språk, trim, opplysningsarbeid om forhold ved eldres helse i tillegg til generelt sosialt samvær. Disse eldretreffa, gjerne én gang i måneden, er i nasjonal samisk sammenheng blitt trukket fram som eksemplarisk, og ideen er tatt opp av andre samiske sentra. Sentret driver også et tilbud spesielt retta mot eldre på institusjon og som går under navnet *mimretreff*. Her er det språk og kultur som står i fokus.

Vi kan ut fra vårt feltarbeid i Skånland si at sjøl om det i kommunal regi ikke i særlig grad blir lagt spesielt til rette for det samiske, så har den samiske delen av befolkningen gjennom det samiske sentret Várdobáiki flere tilbud innen samisk språk og kultur som dels kommer kommunalt personale til gode, men som i særlig grad tilgodeser samiske eldre, så vel heimeværende som på institusjon.

3.8.7 Har samisk noen plass i nærings- og samfunnsliv for øvrig?

Vi har i liten grad kunnet registrere spesifikt hensyn til, eller innslag av, det samiske innafor næringslivet i kommunen, for eksempel bedrifter med produksjon av varer eller tjenester med samisk innhold. Unntaket er et lite samisk forlag som blant anna har gitt ut flere småhefter og ei bok om bosettinga i markabygdene med støtte fra Várdobáiki-sentret. Ellers må den samiske festivalen Márkomeannu trekkes fram som et viktig samisk-kulturelt innslag i det markasamiske miljøet. Festivalen hadde en beskjeden start i 1999 med om lag 200 deltakere, men har utvikla seg til en stor årlig samisk kultur- og musikkfestival som går over flere dager, som gir tilbud til alle aldersgrupper og som trekker til seg folk fra heile Sapmi, i alt ca. 2000 personer i 2011. Festivalen bidrar til synliggjøring av det markasamiske miljøet i Norge, og synes å utgjøre en viktig samlende oppgave for markabygdene i Sør-Troms og nordre Nordland.

De eldre som behersker det lokale samiske språket, er ikke heilt komfortable med det nordsamiske skriftspråket, det gjelder både syntaks og vokabular. I regi av språksentret ved Várdobáiki har det derfor blitt arrangert lesetrening for eldre og dialektkurs for noe yngre som har lært nordsamisk gjennom skole eller kurs for voksne. Her inngår eldre språkbærere som lærere.

Fjell skilag med basis i Boltås blir trukket fram av flere som viktig så vel for styrking av samisk identitet som for den samiske markabygdsungdommens interesse for samisk språkopplæring. Idrettslaget deltar blant anna i samiske arrangement på nordisk basis hvor det kan være nyttig og gir status å kunne samisk språk. Slike forhold synes for enkelte å være et incitament for å gå videre med samiskopplæring på ungdomstrinnet eller på videregående, eventuelt starte med samisk på disse nivåene.

3.8.8 Drøfting

Skånland er den kommunen i det markasamiske området med størst innslag av samisk befolkning. Vi har ikke tallmessig grunnlag for å estimere antall personer som i dag behersker samisk, men ut fra de folketellingsdata som vi refererte til innledningsvis, vil flertallet av personer fra dette området som er over 70 år, ha samisk som sitt opprinnelige morsmål. Fra 1980-tallet kan det registreres en aktiv innsats fra ildsjeler og foreldregrupper for å få opp interessen for samisk opplæring i barnehage og skole. En offensiv samisk barnehage og en barneskole med solid språklig og pedagogisk kompetanse synes over flere år å ha fått opp interessen for samisk språkopplæring slik at en betydelig del av ungdommen fra markabygdene også har fortsatt med samisk på den videregående skolen som inntil 2010 var lokalisert til området. Ved at denne videregående skolen er nedlagt og nå også grunnskolen i Boltås, er trulig vilkåra for samiskopplæring i den markasamiske delen av Skånland kommune vesentlig svekka, sjøl om de generelle holdningene til det samiske blant befolkningen og fra kommunalt politisk og administrativt hold kan være positive nok, og iallfall vesentlig mer positive enn for 30-40 år sia.

Den innsatsfaktoren som bidrar mest til styrking av samisk språk og kultur i dette området, kanaliseres gjennom det samiske sentret Várdobáiki. I regi av dette sentret, som også omfatter samisk språksenter, drives et vidt spekter av aktiviteter som støtter opp om samisk historie, kultur og språk - fra museumsvirksomhet til moderne festivaler, fra drift av samisk barnehage til

arrangering av *treff* og *mimrekvelder* for eldre, fra stedsnavnsregistreringer til språkkurs for unge og eldre.

Det er forholdene med skoletilbudet, og det at svært få barn i området vokser opp med samisk som aktivt heimespråk, som utgjør de største truslene overfor videreføring av den samiske språkarven i markabygdene i Skånland.

3.9 HATTFJELLDAL

3.9.1 Om Hattfjelldal kommune

Det sørsamiske området strekker seg langs med grensa mot Sverige fra Rana kommune i nord til Engerdal kommune i sør. I Nordland fylke gjelder dette kommunene Rana, Hemnes, Vefsn, Hattfjelldal og Grane på indre Helgeland, men reint tallmessig dreier det seg i dag likevel om få familier.

Hattfjelldal kommune ligger heilt sør i Nordland fylke og grenser i sør mot Nord-Trøndelag og i aust mot Sverige. Kommunen er på 2683 kvadratkilometer og har nærmere 1500 innbyggere. Mye av kommunen består av fjell og vatn. En stor del av Børgefjell nasjonalpark ligger i Hattfjelldal, det samme gjelder Røsvatn, Norges nest største innsjø.

3.9.2 Det samiske innslag i kommunen

Det området som nå utgjør Hattfjelldal kommune, gikk fra gammel tid inn i ressursgrunnlaget for svensk-norske samer som livnærte seg av nomadisk eller halvnomadisk reindrift. Ifølge Lappecodicillen av 1751 fikk denne form for økonomisk tilpasning basert på arealutnytting over landegrensene et visst rettsvern. Denne avtalen mellom Sverige og Danmark/Norge skulle, som det hette, trygge den "lappiske Nations Conservation", og blant anna forhindre at samer blei skatta av begge nasjonalstatene. Den tradisjonelle tilpasningen for samene i dette området var opphold på norsk side i sommerhalvåret og på svensk side om vinteren. Av materielle konstruksjoner inngikk *kåter*: enkle ettroms hus i tømmer, som jordgammer eller som enkle reisverk som blei kledd med skinn som overtrekk; *bur*: små tømra "hytter" for oppbevaring av mat bygd på høge påler, én midt under buret eller påle i hvert hjørne, slik at mus, mår eller andre dyr ikke slapp til; og *melkegjerder*: gjerder i tre for samling av simlene for mjølkning. Spesielt i Susendalen, et stort dalføre fra Hattfjelldal sentrum og sørover, hvor det tradisjonelt ikke var etablert norsk bosetting, hadde mange svensk-norske samefamilier sine faste sommerboplasser som gjennom generasjoner var sett på som del av deres eiendom og livsgrunnlag.

I første halvdel av 1800-tallet blei denne samiske tilpasning gjort umulig ved at, slik Elsvatn (1985) beskriver det, "...jordhungrige husmenn fra Gudbrandsdalen, Østerdalen og Sør-Trøndelag kom [etter invitasjon fra myndighetene] inn i området og fortrengte samene helt. Gamle reinhager ble forandret til åkrer og slåtteng, men verst var det at nybyggerne la beslag på enorme myr og vollområder til utslåtter". Samene hadde ingen sanksjonsmidler, og for mange var det ikke lenger mulig å holde oppe tilstrekkelig store reinflokker til å livberge seg. Også en del samer etablerte seg i denne tida som gårdbrukere i skogsrydninger som innflytterne ikke så mon i, dels i ly av de ordningene som var mynta på de norske innflytterne sørfra⁷, men den relativt lettdrevne og fruktbare dalbotnen var tapt for den tradisjonelle samiske næringsdrift. (Jacobsen 1975, NOU 2007: 14)

I dag er det samiske innslaget i Hattfjelldal kommune svært beskjedent. Ifølge Sametingets valgmanntall har 31 av disse latt seg registrere, noe som utgjør i overkant av 3 % av de stemmeberettigede i kommunen. Våre informanter hevder at det bare er i to eller tre familier at sørsamisk brukes som heimespråk slik at barn lærer sørsamisk som morsmål. En del flere kan sørsamisk, men neppe over 20 personer i Hattfjelldal kommune. En av våre informanter med inngående kjennskap til det sørsamiske miljøet i Nordland anslår at det i fylket samla kanskje bare er noe over 50 personer som behersker sørsamisk, de fleste av disse i kommunene Hattfjelldal og Grane. Ut fra næringsdrift og familieband kan vel disse to kommunene i sørsamisk sammenheng gjerne sees som en enhet. Sørsamisk språk og sørsamisk identitet generelt kan nok generelt i større grad enn det som er tilfelle for nord- og lulesamisk knyttes til reindrift, noe som godt illustreres gjennom følgende svar fra en sørsamisk elev på spørsmål om hvor ungene fikk høre språket snakka: "Ja det er no ved reingjerdet" (Solstad *et al.* 2011).

3.9.3 Samiske institusjoner og organisasjoner

Den første etablering med betydning for det sørsamiske miljøet på indre Helgeland var Gaske-Nøtjen Saemienskuvla – Sameskolen i Midt-Norge (seinere referert til som sameskolen) som blei etablert i 1951. Denne blir nærmere omtalt seinere i denne framstilling. Når arbeidet for et sørsamisk kultursenter i Hattfjelldal 20 år seinere blei tatt opp, har dette i stor grad sammenheng med at sameskolen alt var etablert i kommunen. Initiativet kom nemlig fra Foreldrerådet

⁷ En interessant og omfattende, men noe usystematisk, dokumentasjon av disse prosessene er gitt i boka *Samene i Susendal* av Václav Marek (1992).

ved sameskolen, og et viktig argument for etableringa av et slikt senter var at det ville kunne støtte opp om arbeidet for samisk språk og kultur ved sameskolen. Sjølve byggearbeidet for et sørsamisk kultursenter i Hattfjelldal kalt *Sijti Jarng*e kom i gang i 1980 med Norsk kulturråd som viktigste finansieringskilde. Kommunen stilte bearbeidd tomt til disposisjon og prosjektet fikk også støtte fra Nordland fylkeskommune. Bygningsmassen blei tatt i bruk i 1984, men formell innvielse kom ikke før i 1987.

I regi av Sijti Jarng e blir det drevet språkkurs, kurs i samisk kunsthåndverk (diehtie/duidje) og bygningsvern, det siste i nært samarbeid med riksantikvaren. Det kan synes som at en del intern uenighet og diskusjoner om styringsform og ledelse i perioder har gjort sentret mindre slagkraftig i arbeidet for den sørsamiske sak enn det potensielt kunne ligge til rette for. Dette gjelder også den planlagte støtte for arbeidet ved Sameskolen.

Sørsamisk bok- og kulturbuss, *Gærjah*, kom i drift i 2006. Bussen som eies og drives av Nordland fylkesbibliotek administreres fra Hattfjelldal sentrum og betjener i alt 14 kommuner i Nordland og Nord-Trøndelag. I tillegg til bibliotektenester overfor samiske brukere, og eventuelt andre som oppsøker bussen på dens stoppesteder, blir bussen også brukt til kulturformidling gjennom samiske temautstillinger på hjul. I noen grad har bussen også betjent sørsamiske bosettinger på svensk side av grensa.

Det har over flere år vært arbeidd for etablering av et sørsamisk kompetansebibliotek med egne lokaler knytta til Sijti Jarng e. Dette bibliotekprosjektet blir også sett i sammenheng med den alt omtalte bokbussen og med sameskolen. Det foreligger konkrete byggetekniske planer og budsjettberegninger. Sametinget er sentral i dette arbeidet, men i finansieringen vil også flere fylker og kommuner, også kommunene Vilhelmina og Storuman på svensk side, bli invitert til å delta.

3.9.4 Samiske hensyn i kommunal politikk og administrasjon

Vi har sett at det sørsamiske innslaget i befolkningen i Hattfjelldal i dag er heller beskjedent, men likevel er inntrykket fra våre informanter at samiske hensyn kommer forholdsvis sterkt inn i kommunal planlegging og virksomhet. Dette kan nok forklaras noe ut fra at sentrale aktører som rådmann og ordfører synes å være genuint interessert i samiske saker, noe som igjen iallfall delvis skyldes at Hattfjelldals reint geografisk sentrale plass i det sørsamiske område i Nordland har bidratt til at viktige sørsamiske institusjoner har fått sitt sete her. I tillegg kommer at reindriftnæringa, om den ikke teller mange driftsenheter, likevel utgjør et

viktig element i næringsgrunnlaget for kommunen. I denne sammenheng kan nevnes at en av de større reindriftsfamiliene har starta opp med produksjon av matprodukter basert på eget reinkjøtt. Reinkjøttet på Helgeland skal være av særlig god kvalitet. En av informantene nevner at gjennomsnittlig slaktevekt for helgelandsreinen er vesentlig høyere enn for finnmarksrein.

Hensynet til det samiske inngår ifølge våre informanter eksplisitt i kommunale plandokument; samene skal sikres forutsetninger for å drive sin virksomhet så vel økonomisk som kulturelt. For eksempel blir det i arealplanlegginga, den såkalte LNF-planen (plan for landbruks, natur- og friluftsområder), for Hattfjelldal lagt inn en R (reindrift), slik at arealplanen her heter LNFR-planen. Kommunen støtter opp om Sameskolen i Midt-Norge ved å dekke utgiftene til elever ved hattfjelldal-skolene som deltar på samlingene i samband med fjernundervisning, utgifter som ifølge vår informant tidligere blei dekket av staten. Fra den kommunale ledelsen blir det også pekt på at kommunen arbeide aktivt overfor fylkeskommunen og Vefsn videregående skole for å få lagt en del av landbrukslinja til Hattfjelldal. I dag er den for reindriften viktige snøscooteropplæringa lagt til Hattfjelldal, ei opplæring som rekrutterer elever fra heile Nordland og deler av Troms.

Kommunen har støtta samiske kulturinitiativ og tok alle utgiftene med klargjøring og trykking av et omfattende manus om samisk bosetting i Susendal (se fornote over) skrevet av en tjekker på dårlig norsk. I samband med behandling av samiske saker på fylke og i departement, deltar kommunen så sant det foreligger invitasjon.

Det blir ikke stilt spesielle krav til samiskkunnskaper ved utlysning av kommunale stillinger. Det er mer tilfeldig at det er en medarbeider på den kommunale pleie- og eldreheimen som har sørsamisk som morsmål. Vedkommende har også oppdrag for barnehagen (se under). I kommunal regi er det heller ingen skilting på samisk, men i kommunesentret har Sameskolen, snøscooteropplæringa og Sijti Jarne sørsamisk skilting.

Det foreligger framlegg fra ordføreren om å få Hattfjelldal godkjent som forvaltningskommune for samisk språk. Et kommunalt utvalg skal nå (mars 2012) til Snåsa for å sette seg inn i hvilke erfaringer den kommunen har gjort som forvaltningskommune.

3.9.5 Situasjonen for det samiske i skole og utdanning

At Sameskolen for Midt-Norge ble etablert som en statlig skole i Hattfjelldal i 1951, var tilfeldig. Dette året ble det lagt ned en internatskole for sørsamiske barn i Havika i Nord-Trøndelag, en skole som Finnemisjonen hadde drevet fra tidlig på 1900-tallet. Ei tysk offisersmesse som i noen år hadde blitt forsøkt drevet som hotell, ble sett på som egne lokale for internatdrift slik at nødvendige investeringer til oppretting av en slik skole i Hattfjelldal var moderate. Fra kommunalt hold blir det pekt på at det nok ville være bedre om Sameskolen gikk over fra statlig til kommunal drift slik som tilfelle er for Sameskolen i Snåsa. På denne måten ville virksomheten bedre kunne samordnes med den øvrige skoledrift i kommunen. Inneværende skoleår, er det bare fire elever fra Hattfjelldal kommune som har samiskopplæring, to førstespråkselever og to andrespråkselever. De barna som får samiskopplæring, er fra tre familier. Opplæringa skjer dels ved fjernundervisning fra Sameskolen, og dels ved ukesamlinger på Sameskolen. Sameskolen har ikke lenger fulltids internatelever, men baserer virksomheten på fjernundervisning, særlig til elever fra kommuner i Nordland, men også til en del fra andre deler av landet. En informant meinte at det tilbudet kommunen gav, ikke var tilfredsstillende for førstespråkselevne fordi disse ikke fikk flere timer enn andrespråkselever.

Hattfjelldal kommune har et visst samisk innslag i de kommunale barnehagene. Det er knytta barnehage til alle de tre grunnskolene i kommunen. I alt er det satt av seks uketimer til arbeid med samisk språk og barnekultur i barnehagene, altså gjennomsnittlig to timer ukentlig i hver barnehage. En person med samisk morsmål og uten førskolelærerutdanning, men med erfaring fra sørsamisk barnehage i en annen kommune, har tatt på seg oppgaven. Tiltaket blir møtt med interesse og velvilje både fra barna og fra det øvrige personalet i barnehagene.

3.9.6 Tilrettelegging i helse og sosialsektoren

Det er alt nevnt at det ved den kommunale pleie- og eldreheimen er en tilsatt med samisk som morsmål. Vedkommende inngikk også som en av våre informanter. I tillegg var det ved legekantoret en utdanna sjukepleier med samisk som morsmål. Denne samiske kompetansen innen helsesektoren var nok mer en tilfeldighet enn resultat av en kommunal tilsettingspolitikk. Informanten fra sjukeheimen kunne berette om et interessant tilfelle der en eldre syk og dement samisk pasient bare fikk fram *tjöije boåktjie* som jo var uforståelig for norskspråklig personale, men som altså betyr "mage vondt". Dette illustrerer et fenomen som vi også kom bort i fra informanter i andre kommuner. Ved visse former for demens kan seinere innlært språk komme bort slik at det opprinnelig

lærte morsmålet er det vedkommende demente person er i stand til å kommunisere på.

3.9.7 Har samisk noen plass i nærings- og samfunnsliv for øvrig?

Vi har i samband med de foregående punkt fått med oss det meste – bokbuss, virksomheten ved Sijti Jarne, og samisk relatert næringsdrift. Fra kommunens side blei dette med lokal matproduksjon med utgangspunkt i reindrifta sett på som lovende, og som noe som i framtida kunne få større betydning enn i dag. Såkalt kortreist mat er et slagord som gir gjenklang, og den gode kvaliteten på reinkjøtt fra Helgeland (se over), vil kunne være et konkurransefortrinn. Det samme vil merking på et eksotisk språk som sørsamisk også kunne være.

3.9.8 Drøfting

Reint tallmessig er det samiske innslag i Hattfjelldal i dag svært beskjedent. Går vi tilbake til midt på 1800-tallet, da dagens kommune var del av Vefsn herred, var det samiske innslag betydelig, kanskje opp mot halvparten av et, rett nok beskjedent folketall. Kommunen synes i dag bevisst sitt samiske ansvar, og så vel rådmann som ordfører var kjent med den innstillinga fra samerettsutvalget som omhandler de samiske distriktene i fylkene Troms til Hedmark (NOU 2007: 14). Det er også interessant at kommunen seriøst vurderer å søke om status som forvaltningskommune for sørsamisk språk.

Hvorvidt sørsamisk språk har ei framtid i kommuner som Hattfjelldal, er et annet spørsmål. Vår sørsamiske informant fra eldreheimen som vi har vist til over, hadde følgende betraktning som kanskje kan gi grunnlag for en noe optimistisk konklusjon på det sørsamiske språks vegne:

Jeg ser nå positivt på det. Det er veldig mange unge som tar samisk. [Da tenkes det ikke bare på unge fra Hattfjelldal kommune. Vår tilføyning.] Jeg trur nå at sørsamisk kan overleve. Da jeg var 20-30 år [dvs. for 30-40 år sia], ville jeg sagt at språket måtte dø.

3.10 RØROS KOMMUNE

3.10.1 Om Røros kommune

Røros kommune ligger høyt over havet i Sør-Trøndelag og regnes som landets største sørsamiske kommune. Av 5.600 innbyggere bor rundt 3.500 i kommunesenteret Røros, mens kommunens to andre tettsteder Brekken og

Glåmos er relativt små. 72 personer i Røros kommune er innmeldt i Sametingets valgmannstall. Det svarer til om lag 2 % av de stemmeberettigede. I Brekken-området, der de fleste samene bor, anslås det at noe over 10 % av befolkningen er samisk.

Ved årets åpning av Rørosmartnaden gav ordføreren en historisk framstilling av hvordan rørossamfunnet vokste fram og hvor tilflytting av gruvearbeidere fra ulike dalfører ble nevnt. Men han unnlot å nevne samenes tilstedeværelse i traktene. I intervju uttalte han imidlertid at den samiske befolkningen hadde vært i området i århundrer, og at det samiske derfor var en viktig del av kommunens identitet. Flere informanter, inkludert fra kommunalt hold, anerkjenner reindrifta og tilstøtende produksjonsvirksomhet som svært viktig for kommunen. Ifølge en informant kan det dreie seg om opp mot 150 arbeidsplasser.

Det samiske samfunn på Røros er i stor grad knyttet til reindrift slik at konflikter med hensyn til arealbruk har vært framtreddende. Forholdet mellom grunneiere og reindrifta har vært verre i noen deler av kommunen enn i andre, samtidig som et generelt press på arealer grunnet utbygginger, kulturminner og verdensarvstatus, har bidratt til økte spenninger også innad i det samiske miljøet. Uten pågående konflikter i rettsapparatet er imidlertid stigmatiseringen og konfliktnivået nå redusert. Selv om det ennå kan forekomme negative ytringer i pressen, er bildet i media blitt mer nyansert.

Fra informanter fikk vi høre at det samiske samfunnet på Røros er godt sammenvevd og knyttet til reindrifta. Samtidig ble det påpekt at selv om de fleste hadde en slags slektstilørighet inn mot reindrifta, så betød modernisering og endringer i samfunnet at mulighetene for å delta i reindrift og interessen for dette ikke lenger representerer hele miljøet. Dermed finnes det her, som mange andre steder i Sápmi, en del som føler seg ekskludert eller diskvalifisert fra det gode selskap. Likevel har nok reindrifta bidratt til at det ikke er den samiske identiteten som i størst grad har vært truet i Rørostraktene, men heller språket som hele tida har vært under sterkt press. Spenninger knyttet til det å ta fram igjen en samisk identitet som en i foregående generasjoner gjorde alt for å skjule, virker ikke å være særlig framtreddende i rørossamfunnet. I stedet fikk vi høre at de fleste nok ønsker en revitalisering av språket, selv om det er få som gjør noe aktivt for at dette skal skje.

3.10.2 Samiske institusjoner

Med bakgrunn i press fra foreldre var det noe sporadisk undervisning i samisk på 1980-tallet, mens det på Brekken skole har vært et stabilt språkopplæringstilbud siden høsten 1989. I 2003 ble det opprettet et sørsamisk opplæringsprogram. Poenget var å få i gang et arbeid med samisk språk utover det lovpålagte. Som følge av programmet ble Aajege sørsamiske språk- og kultursenter stiftet i 2006 som et samisk språksenter. Senteret ble lagt inn som en avdeling under Røros videregående skole, noe som medfører at Aajege kan fokusere mer på sine primæroppgaver, mens skolen har arbeidsgiver- og regnskapsansvar. Eierskapet er fordelt mellom Sør-Trøndelag fylkeskommune, Hedmark fylkeskommune og vertskommunen Røros. Disse tre samt Sør-Trøndelag og Hedmark Reinsamelag og Sør-Trøndelag og Hedmark Saemiej Saervie har representanter i senterets styringsgruppe. Aajege gir fjernundervisning i sørsamisk på videregående nivå, og tilrettelegger for elevsamlinger både for elever i videregående opplæring og for grunnskoleopplæringa knyttet til Brekken skole. I tillegg gjennomfører senteret språkkurs for voksne på ulike nivå og tilrettelegger for andre aktiviteter som samisk sløyd, samisk kafé og mer sosiale aktiviteter som svømming. Det er imidlertid en utfordring at norsk ofte blir hovedspråket på ulike aktiviteter bortsett fra i språkopplæringen. Selv om mange er kjent med og hører en del samisk og positive til revitalisering av språket, så er de flestes språkbeherskelse svak, samt at en stor grad av inngifte med ikke-samer gjør at samisk språkbruk i familiene blir begrenset.

Foruten Aajege er reindriftsforvaltningen representert med lokalkontor på Røros og Norske Reindriftssamers Landsforbund (NRL), Norske Samers Riksforbund (NSR) samt Áarjel Saemien Diedtie har også lokallag i kommunen.

3.10.3 Samiske hensyn i kommunens virksomhet

Fra informanthold fikk vi klare signaler på at det samiske språket er helt usynlig i kommunen. Det er samisk skilting på Røros videregående skole der Aajege holder til og på Brekken oppvekst- og lokalsenter, men ellers ikke. 6. februar flagges det med samisk flagg på kommunens nye Storstuggu og på Brekken, men ikke ellers i kommunen. Det oppfattes også som liten interesse fra kommunens side når Aajege og Røros museum tilrettelegger for Samefolkets dag uten at kommunen selv bidrar i feiringa.

Samisk språk og kultur opplevdes som helt usynlig i det offentlige rom og det finnes ingen offentlige organ en kan henvende seg til på samisk. Flere informanter

var inne på at opprettelsen av språkforvaltningsområdet hadde ført til en voldsom forskjellsbehandling mellom samer innenfor og utenfor forvaltningsområdet.

Kommunen har dermed heller ikke måttet gjøre noen stor innsats for å ta inn over seg den samiske tilstedeværelsen i kommunen. Også informanter fra kommunen ga uttrykk for at kommunen som helhet ikke har noen dyptgående tanker rundt det samiske, og at både kunnskap om og forståelse for samiske språk og kultur var mangelfull. Kommunens representant i styret for Aajege har over flere år knapt møtt til styremøter, men en ny person har nå gått inn i styret. Aajege ønsker nettopp at kommunen skal bli mer aktiv slik at ikke senteret blir som en sovepute for kommunen.

Det har i flere tiår vært jobbet med å få på plass et samisk hus på Røros. På et tidspunkt var til og med finansieringen på plass, men kommunen greide ikke å skaffe tomt. Fra politisk hold i kommunen virket det som om det nå er vilje til å sette i gang med prosjektet, selv om kommunen alene ikke vil kunne finansiere det. Selv om viljen til å sette av arealer er på plass, er arbeidet med en konkretisering av både bruksbehov og eventuelle samlokaliseringer bare så vidt i gang. Aajege vil være en pådriver i dette arbeidet.

Fra administrativt hold ble tilbudet med samisk bokbuss kuttet, men på grunnlag av politisk press ble tilbudet videreført finansiert fra fylkeskommunen og med en liten egenandel fra kommunen.

Røros kommune er også involvert i sørsamisk kulturfestival som nå heter Raasten Rastah. Denne festivalen legges annen hvert år til Røros og til Härjedalen i Funäsdalen på svensk side. Kultursjefen i kommunen har hatt en sentral rolle i arbeidet med festivalen sammen med blant annet Aajege.

Samlet sett er vårt inntrykk at det som er gjort i forhold til det samiske, har vært avhengig av ildsjeler og enkeltpersoner, men at kommunen som helhet i liten grad har anerkjent og tatt ansvar i forhold til den samiske befolkningen i kommunen. Utlysningen av rektorstillingen ved Brekken oppvekstsenter etterspurte for eksempel ikke kunnskaper om, eller interesse for, samisk språk og kultur. Når strukturer for å integrere det samiske som del av kommunens virksomhet ikke bygges opp, står en i fare for å svekke tilbud hvis individuelle pådrivere ikke lenger presser på.

3.10.4 Samisk i skole og utdanning

Det kan se ut til at tilbudet til samiske barn er vel så bra i skolen som i barnehagen. Forrige skoleår drev imidlertid Aajege et prosjekt der alle de samiske barna i kommunen ble samlet en gang i uka, inkludert noen unger som ikke gikk i barnehage. Dette tilbudet med ulike aktiviteter og språkstimulering hadde ifølge en forelder vært svært positivt, men prosjektet var nå avsluttet. Prosjektlederen var likevel ansatt som samisk språkstimulator i 60 % stilling som skulle fordeles på barnehagen på Brekken og den i Røros sentrum. Siden denne personen måtte gå ned i redusert post, ble tilbudet til de samiske barna redusert. I dag kjøper derfor kommunen inn en liten stillingsandel fra Aajege for å gi et lite tilbud til sørsamiske barn i barnehagen i kommunesenteret.

Prosjektet Sørsamisk opplæring ved heimeskolen startet opp i 2000 med det målet for øye å opprette lokale opplæringstilbud ved sørsamiske elevers hjemmeskoler slik at de ikke lenger skulle måtte sendes på internat for å få språkopplæring og et kulturelt fellesskap. På dette tidspunktet hadde Brekken oppvekst- og lokalsenter alt samarbeidet med foreldre for å få bygd opp et fagmiljø og kunne tilby opplæring i samisk og tilby en viss opplæring i og tilpasning til samisk kultur. De jobbet dessuten opp mot en del andre skoler og var i oppstartsfasen med fjernundervisning. Ut fra dette er Brekken oppvekst- og lokalsenter blitt en ressurskole for sørsamisk opplæring, men skolen har ikke fått etablert noen fast finansiering knyttet til denne rollen.

I dag har skolen bare én samisklærer i fast stilling. De tre andre som er rekruttert fra svensk side er alle i midlertidige stillinger. Skolen har dessuten to eksterne lærere som er ansatt i prosentstillinger. Den ene gir stedlig undervisning på Stjørdal, mens en annen lærer som har flyttet fra Røros, gir fjernundervisning i nordsamisk fra Gällivare til en elev ved Brekken.

I løpet av de siste årene har Brekken hatt mellom fem og ti elever som tar samisk ved skolen. I år har de seks hvorav to er førstespråkselever. Lærerne fungerer også som ambulerende lærere både til kommunens skoler i Røros og på Glåmå og til nabokommuner så langt det lar seg gjøre, og da gjerne i kombinasjon med noe fjernundervisning. På grunn av det samiske språkets svake stilling, er det først og fremst andrespråkopplæring som har vært etterspurt, men to av de seks elevene som i år får opplæring i samisk på Brekken, får førstespråkopplæring. Likevel fikk vi høre at det er vanskelig å få mer enn tre timer i uka med opplæring i samisk selv om en ønsker førstespråkopplæring.

For å styrke både den lokale opplæringen og opplæringen via fjernundervisning, arrangerer Brekken felles samlinger for sine stedlige elever og fjernundervisnings-elevene. I tillegg til to slike fellessamlinger på tre dager, får elevene også delta på en tredje aldersdelt samling der de norske elevene får møte elever på samme alder fra svensk side. Samlingene organiseres i et samarbeid mellom Aajege og skolen, der Aajege tar seg av de organisatoriske oppgavene mens lærerne fokuserer på det faglige opplegget. Samarbeidet er nødvendig for å kunne drive et slikt arbeid, og finansieringa kommer på plass via ekstra midler som tildeles fordi samlingene jobber med utvalgte kompetansemål fra samiske læreplaner i andre fag enn samisk. Skolen har dermed vært flink til å dra inn samisk kultur og samfunn på en systematisk måte på samlingene, i tillegg til at skolen også tilbyr elevene sørsamisk diettie og gir elevene en viss mulighet til fri fra skolen for å delta i reindriften.

Samarbeidet med Aajege har også som mål å bidra til en smidigere overgang til videregående opplæring. Senteret har oversikt over elever som skal inn i videregående opplæring og kan informere om muligheter og hjelpe elevene til å etterspørre fjernundervisning om de begynner på videregående skoler der dette ikke er på plass. Også disse elevene får møtes på samlinger. En av disse legges gjerne til sørsamisk kulturfestival eller innebærer reise til et annet sted enn Røros. I dag er det fire elever ved Røros videregående skole som får opplæring i samisk, én tar 1.-språk, to 2.-språk og den siste 2.-språk på nivå 3. Det er en felles oppfatning av at samlingene er veldig viktige for elevenes motivasjon til å ta samisk og for å bidra til en språkarena samt til tilhørighet og identitetsutvikling.

Ifølge ordføreren hadde Røros kommune i mange år gitt opplæring i samisk høy prioritet slik at situasjonen i dag var tilfredsstillende. Vårt inntrykk via feltarbeid gir også et rimelig positivt bilde på opplæringssida i kommunen. Dette anerkjennes også i stor grad fra samisk hold, men utfordringen er at dagens situasjon tilskrives innsatsen fra enkeltpersoner heller enn innsats fra kommunens side. I den forbindelse er det en fare for at nye rektorer på henholdsvis Brekken og Røros videregående skole kan få negative konsekvenser for opplæringstilbudet. Kommunens manglende forståelse for spesielle samiske behov kommer til uttrykk i uttalelser om at alle må få samme tilbud og være med på det samme. Generelt er det stor oppslutning om at det er behov for å øke lokalsamfunnets kunnskaper om samisk språk og kultur, samtidig som en aktør som Aajege i liten grad har maktet å drive fram slike tiltak fordi de interne behovene i det samiske samfunnet har vært krevende nok.

3.10.5 Tilrettelegging i helse- og sosialsektoren

Røros kommune har et ønske om å tilrettelegge for den eldre samiske befolkningen, men i dag er det ingen samiske beboere på sykehjemmet. Informanter forteller at de kjenner til flere eldre samer i 80-årene, men de er foreløpig veldig spreke slik at heller ikke hjemmetjenesten er særlig involverte. For sju-åtte år siden var situasjonen en annen og kommunen hadde da et dagtilbudsprosjekt rettet mot sine samiske brukere, men som også andre fikk delta på. Det var mangel på brukere og ikke økonomien som førte til at prosjektet ble avsluttet.

En av kommunens ansatte i helse- og omsorgssektoren var en same som behersket samisk, mens en som ikke var same hadde lært seg samisk. I tillegg kunne en som jobbet på demens noe samisk fordi hun var giftet inn i en samisk familie. Særlig to ansatte deltok regelmessig på kurs og konferanser rettet mot helse- og omsorgsarbeid for samiske brukere. Kommunen hadde også vært del av et demensprosjekt og var veldig klar over at også samisk språk kunne bli påkrevd ved demens, selv om norsk hadde vært pasientens dagligspråk i årtier. Det ble også vist til at det nå var blitt en bevissthet rundt betydningen av kultur. Mens en tidligere hadde tenkt at her er det ingen forskjeller, var det nå forståelse for forskjeller og at samer må få leve i sin kultur også i alderdommen. Det ble i denne sammenheng pekt på at skole- og opplæringssektoren hadde bidratt til ei positiv utvikling.

Aajege hadde hatt mye kontakt med helse- og omsorgssektoren. Fra kommunens side var de interesserte i å få til et samarbeid, men de mente det var vanskelig så lenge de ikke hadde samiske brukere. Det var imidlertid laget en plan for hva som kunne gjøres, og Aajege ble trukket fram som en viktig ressurs som de kunne henvende seg til ved behov.

3.10.6 Drøfting

I denne beskrivelsen av språksituasjonen i Røros kommune har vi sett at samisk språk er i en prekær situasjon, men at tiltak over de siste 10-20 årene har bidratt i riktig retning. Flere voksne har lært seg samisk og gått inn i revitaliseringsarbeidet, men behovet er stort, og antall ressurspersoner begrenset. Det er også påpekt at vanlig andrespråksundervisning ikke er tilstrekkelig for å oppnå funksjonell tospråklighet. I løpet av feltarbeidet vårt i kommunen kom det fram synspunkter på at veien å gå videre er å dra samisk språkopplæring inn i andre skolefag slik det med hell har vært prøvd ut på Elgå skole i Hedmark. Utvidet bruk av samisk språk i andre skolefag er i enda større grad påkrevd for elever som ønsker å følge

førstespråksplanen. Dette er uansett en stor utfordring da få elever har tilstrekkelig språkstøtte, og slik støtte er nærmest fraværende utenfor hjemmet. Det poengteres at en må jobbe mer med synliggjøring av det samiske og at kommunen må komme mer på banen.

SAMISK SPRÅK I BYKOMMUNER

3.11 TROMSØ KOMMUNE

3.11.1 Om kommunen

Tromsø kommune (Romssa suohkan) er den fjerde største kommunen i Troms fylke, målt i landareal, og den største kommunen i Nord-Norge, målt i antall innbyggere. Flesteparten av de i underkant av 70 000 innbyggerne i kommunen bor i byen Tromsø. Her finner man mange organisasjoner og institusjoner med et større regionalt nedslagsfelt, både når det gjelder offentlig forvaltning og politikk, utdanning, helse og sosial, kunst og kultur, osv. Mange samer er bosatt i Tromsø, både gjennom jobb og på grunn av studier. Den tradisjonelle samiske bosettingen i Tromsø kommune finner man utenfor bykjernen, i mindre bygder. På tross av fornorskning og tilflytting, kan man ennå finne samiske spor i kommunen. På kommunens hjemmeside (www.tromso.kommune.no/samisk-historie.121091.-no.html) kan man for eksempel lese om dette:

(..) noen kulturtrekk som dreier seg om religiøs forståelse, normer, verdier, tankemønstre, bevissthet om ens fortid og ens plassering i en slekt eller et lokalsamfunn, kan sies å være en del av en ubrutt samisk tradisjon. Derfor kan en hevde at det samiske på mange måter fortsatte å leve videre i Tromsø-området gjennom 1900-tallet og helt fram til i dag».

I folketellingen fra 1970 ble bare et mindretall av kretsene i Tromsø kommune tatt med i tellingen. I de tre kretsene Lakselvbukt, Lakselvdalen, Sørstrøm/Stordal, som er med i SSBs «Den samiske befolkning i Nord-Norge» (Aubert 1978, vedlegg 4), er det 135 personer av til sammen 1.889 som oppgir å ha samisk som sitt førstespråk (7,1 %). Det er imidlertid bare 21 personer som oppgir at de selv er same. Derimot oppga 357 (19 %) at en av deres foreldre og 521 (27,9 %) oppga at en av deres besteforeldre, snakket samisk som sitt førstespråk.

I Tromsø kommune var det i 2009 til sammen 994 stemmeberettigede til sametingsvalget. Dette utgjorde 2 % av alle velgere i kommunen, og gjorde Tromsø til en av de store kommunene i antall registrerte i Sametingets valgmannstall. Deler av Tromsø kommune er med i Sametingets tilskuddsordninger til næringsutvikling (STN-området).⁸

I 2002 utarbeidet Tromsø sameforening NSR/Romssa Sámi Searvi NSR et forprosjekt med tittelen «Tromsø som internasjonal urfolksby». Forprosjektet gir en beskrivelse av en rekke aktiviteter og tilbud som allerede eksisterer i Tromsø. Det trekkes også fram at tjenestetilbudet for den samiske befolkning bør utvikles videre. Også reiselivet, universitetets betydning og Tromsø som en «Port til Sameland» blir framhevet (Romssa Sámi Searvi 2002, s 51). Tromsø har profilert seg som en inkluderende og flerkulturell by. I forbindelse med valget høsten 2011 ble dette bildet utfordret da spørsmålet om innlemmelse av Tromsø kommune i Samisk språkforvaltningsområde synliggjorde en motstand mot det samiske i deler av befolkningen, se omtale i eget delkapittel lengre ned.

3.11.2 Samiske institusjoner og organisasjoner

En viktig del av det offentlige samiske samfunnet er frivillige organisasjoner og offentlige institusjoner. Av samiske lag og foreninger i kommunen kan nevnes Samisk foreldrenettverk, Samisk studentforening, Tromsø sameforening NSR og Ullsfjord NSR, Lakselvbukt sameforening SFF og Ishavsbyen SFF.

Av offentlige samiske institusjoner, eller hvor samisk er organisert inn som en del av større institusjoner, kan nevnes Samisk senter ved Universitetet i Tromsø (UiT) og Tromsø kommunes samiske språksenter, Gáisi. Tromsø er også fylkeshovedstaden, hvor både Troms fylkeskommune og Fylkesmannen i Troms er lokalisert.

Universitetet i Tromsø har et nasjonalt ansvar for urfolksrelatert forskning, utdanning og formidling, og samisk forskning og kunnskapsoppbygging har stått sentralt ved universitetet siden opprettelsen. Senter for samiske studier ved UiT ble opprettet i 1990, og skal blant annet stimulere til tverrfaglig virksomhet og styrke rekrutteringen til samisk forskning. På UiTs hjemmeside er det en oversikt over samiskspråklige studietilbud. Det tilbys årsstudier i samisk som fremmedspråk og samisk som morsmål, bachelorgrad i samisk som morsmål,

⁸ Pr. 2011 besto STN-området av Jøvik, Olderbakken, Lakselvbukt, Lakselvdalen, Sjøvassbotn, Stordal, Sjursnes, Reiervik, Breivika og Ullsfjordmoane, jf <http://www.ssb.no/vis/samisk/om.html>

bachelorgrad i samisk som fremmedspråk, mastergradsprogram i språk, mastergradsprogram i litteratur og lektorprogram i språk og samfunnsfag.

Troms fylkeskommune inngikk en samarbeidsavtale med Sametinget i 2002. Avtalen har blant annet som formål å legge forholdene til rette for at samene skal kunne bevare og utvikle sitt samiske språk. I artikkel 3 *Samisk språk* framkommer konkrete språktiltak som partene er enige om å jobbe for.

Språksenteret Gáisi Giellagouvdáš er Tromsø kommunes eget samiske språksenter. Språksenteret ble offisielt åpnet i april 2004, har lokaler i grendehuset i Lakselvbukt og er også å finne på rådhuset i Tromsø. Språksenteret skal fremme samisk språk og kultur i Ulsfjorden, og være et kompetansesenter for Tromsø kommune og omkringliggende kommuner.

I Tromsø kommune er det anslagsvis 5-6 personer på rådhuset som er samiskspråklig.

3.11.3 Samiskopplæring

Tromsø kommune har én to-avdelings kommunal samiskspråklig barnehage, med 30 til 40 hele plasser i alderen 0-6 år. Det gis mulighet for delte plasser. Barn som tildeles plass, må ha samisk som hjemmespråk eller ha samisk som ett av hjemmespråkene. Barnets hjemmespråk må opplyses på søknadsskjemaet. I tillegg består Gimle studentbarnehage av tre norske avdelinger og én samisk. I den samiske avdelingen er samisk hovedspråket, og samisk kultur og tradisjoner er i fokus.

Utenfor språkforvaltningsområdet er det retten til samisk språkopplæring som er sterkest lovfestet. Tromsø var tidlig ute med en egen samisk «klasse», det vil si opplæring på samisk. Samiskopplæringa i grunnskolen er derfor todelt, det gis både en opplæring på samisk og i samisk. Opplæringa på samisk skjer i et eget fådelt opplæringstilbud ved Prestvannet skole hvor det gis en samiskspråklig opplæring etter Kunnskapsløftet Samisk, det vil si at undervisningsspråket er samisk. Rekrutteringsgrunnlaget for dette tilbudet er i all hovedsak den samiske barnehagen. Elevene skifter over til norske klasser før ungdomsskoetrinnet.

I tillegg gis det opplæring i samisk til barn ved 21 skoler i Tromsø kommune, det vil si opplæring i språkfaget samisk. Dette kan være enten samisk som førstespråk, som andrespråk 2 eller som andrespråk 3. Lærerne på disse timene er ansatt som samisklærere, og har sin faste stasjon på Prestvannet skole. Derfra ambulerer de

til skolene hvor de kan ha fra to timer hver uke opp til to dager med undervisning. Undervisningen i språkfaget samisk følger Kunnskapsløftet Samisk, all annen opplæring for disse elevene følger Kunnskapsløftet som Tromsø kommuner for øvrig følger. Det avholdes foreldremøter to ganger i året ved Prestvannet skole og foreldresamtaler. For samiskopplæringen ved kommunens øvrige skoler er det ett felles foreldremøte og i tillegg foreldresamtale én gang i året.

På seks av de videregående skolene i Tromsø har til sammen 41 elever samiskopplæring, enten samisk som 1.-språk, som 2.-språk (samisk 2 eller 3) eller som fremmedspråk. Elevene får opplæring enten med lærer eller gjennom fjernundervisning.

Ved å sette søkelyset på samiskopplæringa i Tromsø får man også et innblikk i hvor variabel og mangfoldig forutsetningene og betingelsene for bruk og styrking av samisk er. Det varierer fra hjemmesituasjon hvor foreldre har samisk som morsmål, til hjem hvor foreldre ikke behersker norsk. Mellom disse to ytterkategoriene finner man alle slags variasjoner. Dette er en situasjon som man må ta hensyn til når samisk språks status og posisjon skal belyses. Dette handler om hvilke forutsetninger barn har når de skal lære *på* samisk eller *lære* samisk. En nøkkelfaktor som framholdes både av foreldre og av lærere er *motivasjon* hjemmefra, uansett om foreldrene hovedsakelig er norsk- eller samiskspråklig.

Samtidig er samisk et sårbart språk, både i skolen og i fritiden. Flere informanter trekker fram at undervisningen i samisk kan gå ut over andre fag. På grunn av organisering av elever fra flere trinn og flere klasser er det heller ikke alltid mulig å ta timene fra norskfaget, slik det er forskriftsfestet. Dermed kan samiskfaget kollidere med kjernefag og artige fag og timer. Det fortelles også at enkelte lærere i disse fagene kan legge press på elevene til å slutte på samisk fordi de ligger tilbake i andre fag. At undervisningen blir lagt utenfor ordinær skoletid (etter at andre elever er dratt hjem) blir også holdt fram som negativt. Det blir framholdt at dette i sum kan bety at elevene lærer at samisk ikke er viktig å lære.

Fordommer hos lærere ble også holdt fram som en barriere. En av informantene, som har samisk som morsmål, fortalte om da vedkommende flyttet til Tromsø og begynte på ungdomsskolen. På den første innleveringsoppgave i norsk hadde læreren stilt spørsmål om hvem det var som *egentlig* hadde skrevet den, fordi den var så bra.

Negative holdninger fra lærere i skolen trekker flere av informantene fram for å forklare utfordringer med organisering av samiskundervisningen.

Dette kan ses på som enkelthendelser av skoler, rektorer og lærere, mens foreldre og barn kan oppleve det som et kontinuerlig press. De fortellingene som framkommer fra de ulike informantene, tegner et bilde av en opplærings situasjon hvor elevene lett kan få en negativ opplevelse av samiskfaget. Samiskfaget vil da verken være kjernefag, et artig fag eller et statusfag i elevenes øyne. Fra foreldrehold blir det uttrykt et ønske om at det må settes inn et løft blant rektorer, lærere og elever, hvor opplæring om samiske forhold må gis til alle. Som eksempel trekkes det fram at en samisklærer også er en lærer, en lærer som også kan undervise i andre fag. Men flere stedlige lærere ved enkeltskolene kunne også samiskfaget blitt en mer naturlig og integrert del av undervisningen ved den enkelte skole. Også Tromsø sameforening har foreslått dette som et nødvendig tiltak i grunnskolen. I et referat fra medlemsmøte 22. november 2011 pekes det blant annet på at samiskkompetanse i den faste lærerstaben vil gjøre samiskundervisningen «mer integrert i skolehverdagen og gi mer kontinuitet, og også gjøre timeplanene mer fleksible».

3.11.4 Bruk av samisk språk i Tromsø

Samisk er også sårbart fordi språket er lite synlig i det daglige i Tromsø. Det er skiltet på offentlige bygg som for eksempel UiT, UNN og rådhuset, og du kan høre det av og til på bussen eller i butikken. Men det finnes generelt sett få samiskspråklige fritidsarenaer eller samiskspråklige treffplasser, og for ungdom finnes det ingenting. Utfordringen for de som ønsker å etablere slike treffplasser eller språkarenaer, er at dette fort blir oppfattet som ekskludering av ikke-samiskspråklige samer. En av informantene pekte på utfordringen i at «det vil alltid være norskspråklige tilstede, så da kan man ende opp med at man aldri snakker samisk». Ikke bare vil organiserte språkarenaer stimulere til økt bruk av samisk blant barn og unge, det ville også vært en sosial arena hvor samiskspråklige kunne bli kjent med hverandre. I større byer som Tromsø er slike organiserte arenaer etter vår vurdering nødvendige om unge samiske språkbrukere skal stimuleres til å bruke samisk mer i fritiden.

Det ble videre hevdet i et intervju at i lek slår samiskspråklige barn over på norsk straks det kommer barn i nærheten som snakker andre språk, selv når de ikke lekte sammen. Andre minoritetsspråklige barn gjør ikke dette, ble det hevdet. Innebærer dette at samiskspråklige barn, helt fra de er små, lærer å ta hensyn til ikke-samiskspråklige? Det har ikke vært, og er heller ikke i dag, uvanlig at

norskspråklige krever at samiskspråklige skal snakke norsk i språkblandede situasjoner.

Internett, sosiale medier som Facebook og SMS er nye medier som nærmest alle bruker. Her går det mye på norsk. Slik en av informantene sier det: «Det blir bare sånn, det er lettere å skrive på norsk». Hvis samisk blir brukt, så er det som svar til andre som skriver på samisk.

Også det generelle klimaet for å være same og bruke samisk ble drøftet av informantene. Dette ble i stor grad rammet inn av debatten om Tromsø skulle inn i forvaltningsområdet for samisk språk som blusset opp under valgkampen høsten 2011.

3.11.5 Tromsø kommune inn i samisk språkforvaltningsområde?

I rapporten om Tromsø som urfolksby vises det til at kommunen i 1996 vedtok sin første handlingsplan for samisk kultur og næring. I juni 2011 ble *Handlingsplan for samisk språk 2013-2016* fremmet av det Ap-ledede bystyret og behandlet av Tromsø kommunestyre, og vedtatt av et flertall av representantene. Handlingsplanen dannet grunnlag for å søke om å innlemme Tromsø kommune i forvaltningsområdet for samisk språk. Det borgerlige mindretallet i kommunestyret stemte imot dette. Høsten 2011 ble dette spørsmålet et hett valgkamptema, hvor ikke bare saklige argumenter, men også fordomsfulle utsagn kom til overflaten. Denne striden ble også gitt nasjonal oppmerksomhet gjennom en paneldebatt på NRK TV. Valgresultatet ga skifte av politisk ledelse i Tromsø kommune, og det ble flertall for å trekke tilbake vedtaket fra juni.

I etterkant av dette møtet ble det arrangert en demonstrasjon mot kommunestyrets vedtak om å trekke søknaden om innlemmelse i språkforvaltningsområdet, hvor flere hundre deltok. Et resultat av dette møtet var at en ad-hocgruppe på tre personer tok kontakt med ordføreren og tilbød et kurs for kommunepolitikere om samiske forhold. Og 13. januar 2012 ble det avholdt et dialogmøte mellom kommunens politiske ledelse og samiske organisasjoner hvor det ble lagt fram en rekke forslag på hva kommunen konkret kan gjøre for å bedre forholdene for samisk språk og kultur. Forslagene omfattet blant annet å opprette en arbeidsgruppe for å følge opp forslagene, opprette en samisk-koordinator knyttet til samiskundervisningen, lage ny handlingsplan for samisk språk og kultur, gi språktilllegg til samiske barnehageansatte, opprette en lokal, samisk kunnskapsportal, og arrangere samiske helsetreff.

Torsdag 19. april 2012 møtte Tromsø kommune, ved ordfører Jens Johan Hjort og byråd Jonas Eilertsen, Sametingsrådet i Karasjok. I møte ble partene enige om å utforme en avtale som inneholder en rekke konkrete tiltak for å bedre forholdene for den samiske befolkningen i Tromsø.

Spørsmålet om Tromsø kommune skulle søkes inn i forvaltningsområdet for samisk språk ble i valgkampen i stor grad gjort om til et spørsmål om man var for eller imot samer, og med en tilspisset retorikk som ikke inviterte til konstruktive debatter. En årsak til dette kan være den politiske prosessen i forkant av valgkampen, hvor Ap vedtok å fremme en slik søknad uten at den samiske befolkningen eller befolkningen for øvrig ble inkludert, slik det framgår i avisa Nordlys (Nordlys 27.02.2012).

Men uansett årsak til at samisk språk ble en valgkampsak i Tromsø, så er det samer i kommunen som må bære konsekvensene. Og særlig barn og ungdom har merket dette. Til juleentamen 2011 var en av oppgavene som samiskelevne kunne velge «Samisk ungdom i dag i Tromsø». At nesten alle elevene valgte denne oppgaven viser at dette var noe de var opptatt av. Informanter forteller om konkrete eksempler på mobbing i skolen, og at det er barn og ungdom som i størst grad har fått gjennomgå. Tilbakemeldingen er at barna «vil gjemme seg», slik en informant formulerte det. En annen mente at det virket som om det er blitt «lov» å erte eller mobbe samiske elever. Vedkommende informant kobler dette direkte til valgkampen og hevdet at det hadde blitt mer akseptert etter valgkampen. Før den saken kom, så var det ingen som reagerte i butikken om man snakket samisk, hevdet vedkommende.

En annen informant trekker frem at også studenter på universitetet forteller om slengkommentarer og det som oppleves som trakassering. Konsekvensen av dette kan være at bruken av samisk i det offentlige rom, i butikken, på utestedet, i bussen, går ned. Ikke nødvendigvis fordi folk faktisk blir trakassert hver eneste gang de snakker samisk, men på grunn av at de, fordi de har fått det tidligere, *forventer* å få negative kommentarer.

Debatten om språkforvaltningsområdet kom også til å handle om det visuelle samiske språket, for eksempel gjennom skilting av offentlige bygninger, gater og steder. Utenom den nevnte skilting på UNN, UiT og rådhuset, er det i dag ingen stedsnavn eller veiskilt på samisk i Tromsø, slik man kan finne det i kommuner som Skånland, Kåfjord, Bodø, Narvik, Alta, Porsanger, Nesseby, Tana, Karasjok og Kautokeino.

Selv om denne politiske saken og den politiske prosessen har hatt negative konsekvenser, så kan det også komme noe positivt ut av dette. Saken virvlet opp mye frustrasjon. At det ble avholdt et dialogmøte mellom kommunens politiske ledelse og samiske organisasjoner, gjorde at mange av de utfordringene som samiske innbyggere i Tromsø støter på for få gode samiskspråklige tjenester, ble trukket fram og beskrevet for politikerne. Dette er utfordringer som kommunen kan velge å håndtere i en eventuell samarbeidsavtale med Sametinget. Hva avtalen vil inneholde med hensyn til styrking av samisk språk i Tromsø gjenstår imidlertid å se. I hvilken grad og eventuelt hvordan den lokale samiske befolkningen, gjennom sine organisasjoner og foreninger, blir trukket med i dette arbeidet gjenstår også å se. Størst sjanse for suksess er det imidlertid om lokale samiske lag og foreninger blir gitt en aktiv rolle, det er tross alt de som best vet hvor skoen trykker.

Til slutt: En episode som ble trukket fram som en positiv opplevelse, skjedde under feiringen av Samisk nasjonaldag 6. februar i år. Da holdt ordfører Hjort en tale. Først på samisk og så på norsk. Og han hadde kofta på. En av informantene fortalte at Ordføreren hadde hatt kofte på seg, og snakket samisk. Da ungene hadde hørt hvem han var - og at han egentlig ikke kan snakke samisk – ble de både overrasket og glade. Informanten mente at slike «små» ting, slike enkle grep, bidrar til å synliggjøre og alminneliggjøre samisk.

Ofte er slike symbolske handlinger et viktig element for å gi styrke til de mer konkrete tiltakene som settes i verk.

3.11.6 Drøfting

Selv om kommunens håndtering av spørsmålet om samisk språkforvaltningsområde under valgkampen høsten 2011 ga uønskede og negative konsekvenser for den samiske befolkningen, har kommunen gjennom mange år også tatt et språklig ansvar for den samiske befolkningen i kommunene. Det vises både gjennom grunnskole og barnehage, og kan brukes for å bygge opp tillit og respekt. Den første prøvesteinen blir om den planlagte samarbeidsavtalen mellom Sametinget og Tromsø kommune blir utviklet «over hodene på folk» eller i nært samarbeid med det sivile samiske samfunnet, representert ved de lokale samiske organisasjonene og foreningene.

Med en stadig tilflytting av samer fra andre samiske området, vil Tromsø kommunes håndtering av samisk språk og kultur kunne være med å legge

standarden for hvordan andre byer og tettsteder ivaretar framtiden for samisk språk i byene.

3.12 BODØ KOMMUNE

3.12.1 Om kommunen

Bodø kommune er tatt med som en kommune utenfor samisk distrikt, men med et betydelig antall lulesamer, da sett i forhold til det samlede antallet i Norge. Bodø ligger i skjæringsfeltet mellom tradisjonelt lule- og pitesamisk område, men den tidligere pitesamiske bosettingen er i stor grad "forsvunnet". Av en befolkning på 48.000 er 113 innskrevet i valgmannntallet til Sametinget, men en andel av disse er trolig nordsamer. Det er imidlertid overfor det lulesamiske miljøet at kommunen føler et spesielt ansvar. Det er umulig å vite hvor mange lulesamer som bor i Bodø, men siden de aller fleste har røtter fra lulesamisk kjerneområde i Tysfjord og derfor kjenner til hverandre, har vi fått anslag på rundt 100 personer eller i hvert fall over 50. Det finnes ingen konsentrasjon av samer i noen bydel eller bygd, men de fleste bor nok i kommunesenteret.

3.12.2 Historisk framvekst av samiske institusjoner

Bodø kommune har ingen direkte samiske institusjoner, men vi vil her gå nærmere inn på ulike aktører som jobber med det samiske feltet.

Universitetet i Nordland er tildelt et spesielt ansvar for lulesamisk lærerutdanning, dels som følge av initiativ tatt ved Bodø lærerhøgskole på 1980-tallet. Det har derfor over mange år blitt tilbudt 30 pluss 30 studiepoeng i lulesamisk. Høsten 2012 er målet å få på plass en bachelor i lulesamisk. Dette vil innebære tilbud om 30 tilleggspoeng i lulesamisk. For øyeblikket jobbes det med å få tak i lærerkrefter. Universitetet ansatte i fjor en rådgiver med ansvar for det samiske. Han er pådriver både for det nye studietilbudet og ei satsing på økt samarbeid mot Årran lulesamiske senter i Tysfjord. Det har også utviklet seg et miljø med interesse for det samiske, særlig innen lærerutdanningen og historiefaget, men også blant en del samfunnsvitere.

Bodø kommune ansatte for noen år siden en samisk koordinator med ansvar mot opplæringsfeltet. Dette resulterte i at kommunen i 2007 for første gang arrangerte ei offentlig feiring av 6. februar. Etter hvert utviklet arrangementet seg til å bli ei samisk uke for hele kommunen med arrangement rettet mot ulike grupper. Arbeidet drives av samisk nettverk hvor Fylkesmannen i Nordland, Nordland fylkeskommune, Universitetet i Nordland, Nordland museum, Flymuseet

og Bodø kommune er representert. Selv om hver enhet tilrettelegger for egne arrangement i løpet av uka, har den samiske koordinatoren en viktig overordnet funksjon i dette arbeidet.

Kommunen er også sete for Nordland fylkeskommune som er innlemmet i forvaltningsområdet for samisk språk via Tysfjord sin innmelding. Både fylkeskommunen og Fylkesmannen i Nordland har informasjon på sine hjemmesider om samiske forhold, også på samisk. For øvrig har museet i Bodø en liten samisk utstilling, men denne er lite benyttet av skolene.

Samiske organisasjoner er mer regionalt organisert, mens Bodø *sámi* kultur club til tider arrangerer sosiale sammenkomster og også samarbeider inn mot Samisk uke. En kan imidlertid ikke snakke om noe sterkt lulesamisk miljø, selv om ei foreldregruppe har jobbet for å få opplæringstilbud i lulesamisk både på skole- og seinere på barnehagenivå.

I februar 2011 ble Bodø by for første gang skiltet med sitt samiske navn *Bådåddjo*. Dette møtte, som mange andre steder, motstand og hærverk, men en heller hissig debatt stilnet etter noen måneder.. En informant mente at kulturuka i februar og den oppmerksomheten den har fått både i byen og i Sápmi trolig har bidratt til å heve statusen til det samiske i byen. Men ennå i mai 2012 ble det rapportert om at veiskilt ble utsatt for hærverk.

3.12.3 Samisk i kommunens politiske og administrative arbeid

Siden kommunen ikke er innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, og den samiske befolkninga er relativt liten, har det ikke vært snakk om bruk av samisk i forbindelse med kommunens politiske- og administrative prosesser. En sørsamisk representant i bystyret er også samepolitisk aktiv. Kommunen bruker ikke Bodø bys samiske navn på sine nettsted, og informasjon om tilbud i samisk opplæring er kun gitt på norsk. Det er først og fremst innen opplæringssektoren kommunen har jobbet med å utvikle språktilbud, mens samisk uke er et tiltak som er mer rettet mot samisk kultur.

3.12.4 Det samiske språkets stilling innen skole og utdanning

Opplæring i lulesamisk kom i gang i 2004-05, mens et barnehagetilbud ikke var på plass før helt på slutten av året 2008. Begge deler ble startet på initiativ fra foreldre som krevde slike tilbud for sine barn. Ved oppstart av tilbudet i Jentoftsletta barnehage ble en håndfull samiske barna samlet på en avdeling sammen med norske barn. Selv om barnehagen nå har 13 barn som skal ha

samiskspråklig tilbud, er disse spredt på ulike avdelinger. Norsk blir dermed mer dominerende enn det kunne vært om de samiske barna var samlet i en egen avdeling. Barnehagen har hatt to ansatte med samiskspråklig kompetanse, hvorav én er førskolelærer, men nå i permisjon. Hvis barnetallet holder seg på dagens nivå, er det sannsynlig at kommunen vil prøve å få i stand en egen samisk avdeling i barnehagen. I søknaden om barnehageplass, kan foreldre krysse av for at de ønsker et samisktilbud for sine barn.

I skolen medførte manglende pedagogisk kompetanse og stor gjennomtrekk av timelærere at kontinuiteten og kvaliteten på opplæringstilbudet lenge var så som så. I løpet av de siste årene har tilbudet blitt betraktelig bedre ved at en lulesamisk lærer i kommunen overtok ansvaret og fikk permisjon med lønn for å ta 30 pluss 30 studiepoeng i lulesamisk. Hun er ikke førstespråklig, men hadde vokst opp i et samiskspråklig miljø slik at hun hadde et godt utgangspunkt å bygge på. I forhold til tidligere år tjener nok ungene på at læreren er utdannet og integrert i skolemiljøet slik at språkopplæringa nå legges systematisk opp mot læreplanen. I år er elevene delt inn i tre grupper med fem elever på småskoletrinnet, seks på mellomtrinnet og tre i ungdomsskolen, mens en håper på en fjerde gruppe til neste år når tre nye førsteklasinger ventes å ønske samiskopplæring. Av årets elever er det en førsteklasing som får opplæring i samisk førstespråk, mens de øvrige følger andrespråksplanene på Samisk3-nivå. Det er kun førstespråkeleven som er reelt tospråklig og bruker samisk som hjemmespråk. De øvrige elevene har i liten grad språkstøtte i hjemmet. Alle elevene fraktes til Mørkvedmarka skole for å få ei tretimersøkt med samiskundervisning i uka. Førstespråkeleven får i tillegg to timer undervisning integrert i egen klasse eller på grupperom. Mørkvedmarka skole får besøk av lulesamisk bokbuss

En fordel med dagens organisering av språkopplæringa er at elevene møtes og får et samisk miljø som er fordelaktig både for språkutvikling og identitetsmessig trygghet. Utfordringene er knyttet til organisatoriske forhold som transport fra elevens hjemmeskole til Mørkvedmarka skole. Det er heller ikke alltid tilrettelegginga av samiskundervisninga fra elevenes hjemmeskoler blir optimal. Dermed hender det at samiskopplæringa for eksempel legges på samme tidspunkt som elevens svømmeundervisning som skolen mener er for verdifull til å gå glipp av, eller et "morsomt" fag som eleven ikke vil gå glipp av. Det ble også nevnt at lærernes manglende kunnskaper og lærernes holdninger til samiskfaget kunne bidra til å gi samiskfaget en negativ status. Det var eksempler der elevens lærer uttrykte at det kunne vel ikke være så farlig å være borte fra samisktimene.

Ved innskriving til skolen kan foreldrene krysse av for at de ønsker samiskundervisning til sine barn. Den enkelte skole skal da melde dette inn til opplæringsavdelinga i kommunen. Likevel hevdes det fra flere hold at det nok er "jungeltelegrafen" som er viktigste informasjonskilde for både foreldre og elever, og at det er på det grunnlaget at undervisning i lulesamisk blir etterspurt.

Ifølge våre informanter er Bodø kommune velvillig overfor det samiske. Det er aldri noe problem for læreren å få tilgang til det som måtte finnes av læremidler i lulesamisk, og foreldre som har barn som tar samisk, får med ordbøker hjem for å kunne bistå sine barn. Læreren får også delta på relevante kurs og konferanser, noe som er svært viktig for å gi faglig nettverk og inspirasjon når en ellers er alene om et fag. Læreren har også fått gjennomslag for et lønnsstillegg på linje med det andre får for å være kontaktlærer. Dette kompenserer for det ekstraarbeidet læreren har med samiskundervisningen, samtidig som læreren ikke trenger ofre sin egen økonomi ved å unnvære kontaktlærertillegget.

Fra våren 2012 overtok Bodø kommune ansvaret for å gi et fjernundervisnings-tilbud i lulesamisk. Bodø kommune fikk omsider ei liste fra Tysfjord der 14 elever hadde meldt sin interesse for å få fjernundervisning i samisk. På det nåværende tidspunkt er det likevel bare to elever som mottar slik undervisning fra Bodø. Mange var ikke interesserte i å begynne med samisk midt i skoleåret, mens i hvert fall én kommune heller valgte å betale noe mer for fjernundervisning fra Árran fordi læreren i Bodø er førskolelærer og dermed ikke har tilstrekkelig kompetanse for å undervise i ungdomsskolen. Noen var nok også lei av at det hadde vært en del fram og tilbake med hele fjernundervisningen de siste årene. Dagens prosjekt i Bodø tar slutt til sommeren. Det blir da opp til kommunen og fylkesmannen å evaluere hva de vil gjøre videre. Fra Bodø kommunes synspunkt vil det være vesentlig å få tak i en utdannet lærer og at en kan få til et opplegg der fjernundervisningstilbudet kan berike nærundervisningstilbudet. Det er dermed ikke helt sikkert at tilbudet med fjernundervisning fra Bodø vil vedvare. For lulesamisk språk er det imidlertid viktig å ta vare på enhver som ønsker å lære språket. For at elever ikke skal fortsette å bli fratatt sin rett til opplæring i samisk, er det helt essensielt at en løsning er klar i god tid før skolestart, enten det blir i Bodø eller et annet sted.

Ersvika samiske Siida ligger 15 km fra Bodø sentrum og har som en del av den kulturelle skolesekken arbeidet fram et samisk undervisningsopplegg som vektlegger praktiske ferdigheter og kulturelle tradisjoner. Dette benyttes av

skolene i distriktet og oppleves som et positivt opplegg, selv om det kan kritiseres for å bygge opp under tradisjonelle stereotyper av samer med rein, i stedet for å få fram det mangfold av samiske levemåter og identiteter en har i dagens samiske samfunn. Kommunen opplever dessuten at det er vanskelig å få noe svar på hva lulesamisk kultur er, eller hvordan den gir seg uttrykk. De etterlyser flere konstruktive møter med det samiske miljøet for å få vite mer om hva den lulesamiske befolkningen synes er viktig å få fram om sin kultur og språk.

3.12.5 Språksituasjonen i helse- og omsorgstjenesten

Det tilrettelegges ikke særskilt for den samiske befolkninga innenfor helse- og omsorgssektoren i Bodø. Specialisthelsetjenesten i regi av Nordlandssykehuset har nok et noe mer bevisst forhold til dette. Nordlandssykehuset er skiltet på samisk og er dermed med på å minne Bodøværingene om at kommunen har en samisk befolkning.

3.12.6 Øvrig bruk av samisk språk i Bodø kommune

Det er ingen næringsaktivitet eller fritidsaktiviteter i Bodø kommune der samisk språk er i bruk. I en nokså stor befolkning og med relativt få som behersker samisk språk, er det kanskje ikke rart at språket i liten grad høres i det offentlige rom. Det hender nok likevel, men da først og fremst i forbindelse med ulike samiske seminarer og konferanser. Samisk gudstjeneste avholdes 6. februar som del av kommunens feiring av dagen og samisk uke.

3.12.7 Drøfting

Til tross for tidligere samisk tilstedeværelse i kommunen, har det samiske vært helt usynlig i Bodø fram til på 2000-tallet. I løpet av det siste tiåret, og særlig etter 2007 har dette endret seg. Skilting av byen på samisk og oppmerksomheten rundt samisk uke har trolig ført til en større bevissthet omkring det samiske både blant innbyggerne generelt og blant politikere. Bodø kommune har også vist en velvilje overfor det samiske ved å ta på seg ansvaret for fjernundervisning i samisk. For kommunens del er noe av begrunnelsen for dette ønske om å skape et større miljø for sine egne elever i lulesamisk gjennom forsøk på kopling mellom stedlige og fjernundervisnings elever. Om dette går, vil bare tiden vise. Uansett har kommunen endelig fått på plass et brukbart opplæringstilbud for egne elever. Det er også opprettet et barnehagetilbud, selv om dette nok bør bedres for å kunne gi ungene et bedre utgangspunkt for videre opplæring i samisk.

Disse framskrittene betyr ikke at det bare er fryd og gammen i Bodø, men at kommunen kan synes å være på vei i positiv retning. Mye gjenstår ennå for å øke

kunnskapen omkring samisk språk og kultur både lokalt i kommunen, i forhold til det lulesamiske og det samiske som sådan, samt sett i lys av en del negative holdninger som ennå til dels preger byen.

3.13 OSLO KOMMUNE

3.13.1 Om Oslo kommune

Oslo er den eneste av de 11 kaskommunene våre som ikke ligger i et område med tradisjonell samisk bosetting. Som landets hovedstad og som administrativt og politisk senter for nasjonal styring, har byen likevel også trukket til seg samer. Om vi ser bort fra de samene som etter Kautokeino-opprøret havna i fengsel på Akershus festning midt på 1800-tallet, er kanskje Isak Saba, den første same innvalgt på Stortinget i 1906, en av de tidlige markerte samer som iallfall under stortingssesjonene bodde i Kristiania. Også den første mer kjente samiske forfatter Matti Aikio, ifølge Hirsti (1980) også den første same som tok examen artium, bodde i perioder fra tida rundt år 1900 i Kristiania. Sjøl om det alt fra 1848 blei undervist i samisk ved universitetet, synes slikt tilbud ikke å ha tiltrukket seg, eller i praksis vært åpent for, samiske studenter. Uten at det vel finnes god dokumentasjon på dette området, er det rimelig å tru at tilflytting av samer i noe større omfang først kom i etterkrigstida med et langt mer åpent utdanningssamfunn og arbeidsmarked. Før vi fikk Universitetet i Tromsø (1970), høgskoletilbud i Alta på 1970- - 80-tallet og Samisk Høgskole i Kautokeino (1989), var Oslo naturlig det lærested som tiltrakk seg flest samer for høgere utdanning. Oslo hadde, og har, også et variert tilbud av arbeidsplasser på alle kompetansenivå som kunne virke fristende for ungdom fra heile landet, uansett etnisk tilhørighet. Dessuten kunne det kanskje være en del samer som, slik en av våre informanter påpeker, kom hit til Oslo "...for å skjule sin samiskhet".

Det som i dag er sikkert, er at det i Oslo med godt over halvmillionen innbyggere er et stort antall samer. Ifølge vurderinger gitt på Internett fra Sámi Instituhtta og oppdatert i 2006, finnes det "...ikke konkret tallmateriale som dokumenterer hvor mange samer som bor i Oslo, verken nå eller tidligere". Når det ofte anslås å være om lag 5.000 samer i Oslo, er det altså bare å oppfatte som ei relativt laust fundert gjetning. I Sametingets valgmanntall var det i 2009 registrert 623 personer. Dersom vi forutsetter at samer i Oslo har like stor tilbøyelighet til å registrere seg i valgmanntallet som samer i Kautokeino, ville det bare gi et anslag

på knappe 1.200 samer i hovedstaden, noe som kan virke urimelig lågt⁹. Det er vel grunn til å tru at samer i Oslo er vesentlig mindre tilbøyelige til å registrere seg for sametingsvalg enn samer i Kautokeino. Det eneste vi kan slå fast er at det i Oslo, og osloområdet, uten tvil er mange samer, sannsynligvis flere tusen. Det er derfor interessant i en sammenheng som denne å se på hvilken plass samisk språk og språkopplæring har i landets hovedstad.

3.13.2 Samiske institusjoner og organisasjoner

I 1948, samme år som NRL (Norske Reindriftssamers Landsforbund) blei etablert i Tromsø, blei den samiske foreninga *Sámi Sær'vi* ("Samisk Selskap") stifta i Oslo med det formål å skape større forståelse blant folk for samenes spesielle problemer (Hirsti 1980). Ifølge Hirsti var det innen denne foreninga, som etter hvert fikk flere lokallag i Finnmark, at tanken om en mer slagkraftig samisk organisasjon tok form, noe som i 1968 resulterte i NSR (Norske Samers Riksforbund). NSR oppsto som en sammenslåing av de ulike lokallaga innen Samisk Selskap (Sámi Instituhtta 1990). Denne historikk illustrerer at samer i Oslo alt tidlig i etterkrigstida sto sentralt i arbeidet for å fremme samenes stilling i det norske samfunn generelt.

Oslo var, som vi skal komme tilbake til, også tidlig ute med samisk barnehage. På initiativ fra NSR kom samisk barnehage i drift i 1986, samme år som det blei åpna for statlig støtte til barnehager med samisk som hovedspråk. Ei anna viktig etablering for vedlikehold og bruk av samisk språk i hovedstaden er foreningen *Samisk Hus* som så dagens lys i 2004. Formålet for denne upolitiske foreninga er å arbeide for videreføring av samisk språk, kultur og samfunnsliv. Vår informant som representerte Samisk Hus la vekt på hvor sammensatt gruppe samene i Oslo er med hensyn til forhold som samisk språkgruppe, alder og yrkesmessig bakgrunn. Mange som i dag er aktive i det samiske miljøet, er barn og barnebarn av samer som i sin tid kanskje tok avstand fra sin samiske bakgrunn. Fram til utgangen av 2011 hadde Samisk Hus hatt lokaler sentralt i Oslo. Det blir nå (mars 2012) arbeidd for nye egnete lokaler gjennom møter med representanter for Sametinget og for Oslo kommune. Det skapte bekymring i miljøet at den støtten fra Sametinget som, sammen med noe støtte fra Oslo kommune, hadde gjort leie av de tidligere lokalene mulig, nå på langt nær ville være nok for tilsvarende lokaler sentralt i Oslo.

⁹ I Kautokeino var det i 2009 1.557 manntallsregistrerte av en befolkning på 2.998 personer (2006). Om vi grovt kan regne alle innbyggerne i Kautokeino for å være samer, vil en enkel forholdstallbetraktning ut fra at det i Oslo var 623 manntallsregistrerte, gi et estimat på bare om lag 1.200 samer i Oslo.

Ifølge våre informanter har Samisk Hus med sine lokaler og aktiviteter representert en viktig arena for samling om samiske saker i byen og for bruk av samisk språk. Det blei arrangert lørdagskafé, språkkurs og språkbud i regi av og i lokalene til Samisk Hus, og den samiske pensjonistforeninga har brukt lokalene til sine møter. Samisk Hus har også søkt Sametinget om å få status som samisk språksenter, men foreløpig uten å ha fått gjennomslag. Det var en klar oppfatning blant våre informanter at uten nye og egne lokaler, vil det bli vanskelig å føre videre mange av de aktiviteter foreninga Samisk Hus har drevet, og samer i Oslo vil miste en viktig møteplass og arena for praktisering av samiske språk. Betydningen av disse forhold blei også understreka ved at det blei hevda at det er de samiske organisasjonene i Oslo som på landsbasis har størst auke i medlemstall.

3.13.3 Samiske hensyn i kommunal politikk og administrasjon

Det synes ut fra våre informanter ikke å være slike spesielle hensyn til det samiske utover det som gjelder skole og utdanning, og som blir tatt opp i neste punkt. Men Oslo kommune har, som nevnt, over noen år gitt tilskudd til drift av Samisk Hus, for inneværende år 200.000 kr.

3.13.4 Situasjonen for det samiske i skole og utdanning

Om vi ser bort fra den samiskrelaterte undervisning (språk, historie, folkeminne etc.) ved Universitetet i Oslo fra midt på 1800-tallet, og som i liten grad nådde samiske "brukere", er den alt nevnte samiske barnehagen fra 1986 det første tiltak innen skole og opplæring retta mot samer i Oslo. Denne barnehagen, som starta opp i privat regi, drives nå kommunalt. Den har to avdelinger, ei for 1-2 ½-åringar med 13 barn og ei avdeling for de større barna med 19 barn. Ifølge lederen ved barnehagen, er dette en reint samisk barnehage der det legges stor vekt på praktisk bruk av samisk i det daglige arbeid, både blant de 10 tilsatte og, så langt mulig, blant barna. I tillegg til de fulltidstilsatte er to pensjonister deltidsengasjert som språkbærere, ei "bestemor" og en "bestefar", begge med nordsamisk som morsmål og med erfaring fra arbeid med barn. Dette med i størst mulig utstrekning bruk av samisk ved barnehagen representerer betydelige utfordringer. Det blei anslått at av de om lag 60 enkeltforeldre med barn i barnehagen er det i dag bare seks som snakker samisk flytende. Det er altså, slik også andre informanter var inne på, mange foreldrepar hvor ingen av foreldrene kan samisk, men som likevel ønsker samiskopplæring for barna sine alt i barnehagen, en situasjon vi for øvrig har møtt i flere andre kommuner. For å styrke effekten av språkstimuleringa i barnehagen, blir det i regi av barnehagen

også arrangert kurs i nordsamisk, den samiske variant det satses på, for foreldre. Inneværende år følger åtte foreldre et slikt kurs.

Ledelsen ved den samiske barnehagen legger stor vekt på å gjøre barnehagen synlig, dette som et ledd i rekrutteringsarbeidet og mer generelt for den samiske sak. Barnehagen har egen heimeside under Oslo kommune. Kapasiteten er fullt utnyttet, men anses foreløpig for å være tilstrekkelig ut fra behovet. Vår informant peker på at en kommune, ifølge barnehagelovens § 10, er forpliktet til å gi samiske barn et tilbud, enten i egen regi eller gjennom samarbeid med andre kommuner. Den samiske barnehagen i Oslo har tatt opp barn også fra Bærum når plassen har tillatt det. Rekruttering av fagfolk, altså førskolelærere som også behersker samisk, er ei kjempeutfordring. Barnehagen måtte siste året ta inn to førskolelærere uten samisk. Begge går nå på språkkurs.

Våre to informanter fra grunnskolesektoren understreka begge hvor viktig arbeidet i den samiske barnehagen er, og har vært, for rekrutteringa til samiskopplæringa i grunnskolen i Oslo. Som den ene av disse uttrykte det, "...den samiske barnehagen er grunnfjellet. Uten [denne] ingen samiskopplæring i skolen". Samiskundervisninga kom først i gang ved Møllergata skole alt i 1983, men fra 2000 har ansvaret for opplæringa vært delegert til Kampen skole. Inneværende skoleår (2011-2012) får i alt 33 elever samiskopplæring i Oslo, men bare fem av disse er faste elever ved Kampen skole. For de yngre elevene (klassetrinn 1-4) skjer opplæringa med ambulerende lærer, altså ved at samisklærer ved Kampen skole oppsøker elevenes heimeskoler, mens de større elevene (5-10) får skyss til Kampen skole for samisktimer sammen med skolens egne elever. Det blei pekt på flere store utfordringer ved gjennomføringa av samiskopplæring i Oslo kommune. De viktigste var:

Rekruttering av lærere. Etter en periode med stabil og godt kvalifisert lærer er nå situasjonen mer labil. Modellen med ambulerende lærer og dels undervisning på Kampen skole for egne elever og elever fra andre skoler, er svært krevende for involverte lærere, noe som ikke bidrar til å gjøre utfordringa knytta til rekruttering mindre. Særlige problem knytter seg til det å skaffe kvalifisert vikar når slikt behov oppstår.

Organisering og administrasjon. Timeplanlegging skjer vanligvis før sommerferien. Når det gjelder samiskopplæringa, må Kampen skole forhandle med de andre skolene som har elever med krav på samiskopplæring. Timeplan ved flere skoler må samordnes, gruppesammensetninger byr på utfordringer, og

foreldreønsker skal tilgodeses. Vi har ikke timeplan klart før like før skolestart i august.

Økonomi. Vår informant fra skoleledelsen hevder at staten gjennom Fylkesmannen i Finnmark langt fra dekker de ekstrautgiftene som følger med samiskopplæringa; det gjelder for Kampen skole isolert og det gjelder for Oslo kommune samla.

Læreplanen for krevende. De aller fleste med samiskopplæring i Oslo følger andrespråksplan. Her er målet funksjonell tospråklighet. Vår informant, en kvalifisert mangeårig samisklærer, hadde over flere år lyktes bare med et par elever sett i lys av ei slik målsetting. Informanten meiner at målsettinga er utopisk for elever som ikke lever i et miljø hvor samisk brukes daglig, eksamensoppgavene er for vanskelige ("nesten like vanskelige som for førstespråk"), og det heile virker demotiverende og håpløst for mange elever. I opplæringa for andrespråkselevne burde det legges mer vekt på den praktiske bruk av språket og mindre på de teoretiske sidene.

Frafall. Det er en del frafall, særlig fra 4. til 5. klasse, som iallfall delvis henger sammen med krevende fagplaner. At samisktimene for elevene kommer i tillegg til, "utenpå", den øvrige undervisninga, fører til at enkelte elever og foreldre opplever at arbeidet med samisk tar for mye tid. Vår informant hevder at det bare er de aller mest ressurssterke elever med særlig ressurssterke og dedikerte foreldre som greier å gjennomføre samiskopplæringa tilfredsstillende.

3.13.5 Andre forhold

Ut over det som her er vist til innen skole og kultur, har vi gjennom vårt rett nok beskjedne feltarbeid ikke kunnet registrere særlige ordninger fra kommunalt hold eller innen nærings- og samfunnsliv for øvrig i Oslo hvor hensynet til det samiske kommer spesielt inn.

3.13.6 Drøfting

Som hovedstad og den klart største kommune i landet med landets mest omfattende og varierte arbeidsmarked, utdanningstilbud, tjeneste- og underholdningstilbud har Oslo, kanskje særlig gjennom de siste 50-60 åra, trukket til seg et betydelig antall samer, trulig et sted mellom 2000 og 5000, kanskje nærmere det siste. Likevel utgjør samene kanskje bare i området ½ % av Oslos befolkning. Den større aksept som samer har fått, blant anna gjennom Grunnlovens "sameparagraf" (§ 110A), publisiteten omkring samene som urfolk,

og samiske læreplaner for grunnskole og videregående skole, har også ført til at flere står fram som samer. Det er da også registrert stigende interesse for opplæring i samisk i tida etter at Opplæringslova av 1989 gav individuell rett til samisk opplæring.

At samene i Oslo utgjør en så pass liten del av befolkningen, kan nok være ei forklaring på at det ikke alltid oppleves like lett for samene å nå fram med sine krav, sjøl om disse kan være forankra i klare rettigheter som urfolk og formelt akseptert administrativt og politisk i kommunen. Dette er forhold som klart blei uttrykt av en av våre informanter som kommentar på hvordan krav om samiskopplæring kan bli møtt: "Mye uvilje og uvitenhet ved skolene. Vi må kjempe heile tida. Da blir det *for* krevende for mange."

Det vi har sett som særlig positivt, er at Oslo kommune i nærmere 30 år har drevet en samisk barnehage som virker faglig og strategisk offensiv og god. Barnehagen synes også å ha stor betydning for rekruttering til samiskopplæringa i skolen, da også ved at barnas faglige og holdningsmessige beredskap for denne opplæringa blir styrka. Samiskopplæringa i grunnskole og videregående opplæring byr på store faglige og organisatoriske utfordringer, men det synes likevel klart at den skolen som har blitt tildelt denne oppgaven, tar oppgaven alvorlig. Både for skole og barnehage er det å skaffe kvalifiserte lærerkrefter, samiskspråklig og pedagogisk, en betydelig utfordring som Oslo kommune må ta alvorlig.

Vårt feltarbeid kom midt under arbeidet for nye lokaler til Samisk Hus. Et slikt samlende hus for samer i hovedstaden, både som enkeltpersoner og som medlemmer av ulike lag og organisasjoner, framstår som viktig. Det synes å være en oppgave som foreninga Samisk Hus må finne en løsning på i samarbeid med Sametinget og Oslo kommune.

3.14 AVSLUTTENDE OPPSUMMERING OG DISKUSJON

Denne tredelingen av kaskommunene, det vil si kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, småkommuner utenfor forvaltningsområdet og bykommuner, har synliggjort at det så vel mellom om innen disse grupperingene er store variasjoner i samisk språks status, bruk og institusjonalisering. Kommuner hvor de fleste innbyggere, eller kommuner hvor samiskspråklige utgjør en betydelig andel av befolkningen, vil klart ha andre betingelser og utfordringer enn områder hvor samisk er på vikende front. Forskjeller i lovgrunnlag og kommunale forpliktelser har opplagt betydning, slik

det også ble dokumenter i Angell m.fl. (2012). I dette bildet inngår også politisk og administrativ forståelse og innsikt. Betydningen av samiske språkarenaer, herunder også samiske barnehager, bør heller ikke undervurderes. Også betydningen av ildsjeler og ressurspersoner i lokalsamfunnet er en viktig nøkkel for å forstå språkets status og utvikling. Det må imidlertid understrekes at det ikke er et klart skille mellom kommunene, selv om vi i vår drøfting drar opp en slik tredeling. Kommuner har endret status fra å være utenfor til å være innenfor området, og det finnes kommuner som har søkt om å bli en del av språkforvaltningsområdet. Små kommuner trenger ikke å være fraflyttingskommuner, og bykommuner er ikke nødvendigvis samiske kraftsentra. Kategoriske skiller er derfor verken mulig eller ønskelig å dra opp. Men det kan fungere som en god tredeling for å få fram noen hovedtrekk i forskjeller.

For flere av kommunene i vårt materiale kan man litt lettvtint si at før i tiden ble samisk snakket overalt, unntatt i skolen. I dag er skolen nærmest den eneste plassen hvor samisk snakkes, og barnehage og skole er uten tvil svært viktige i for samisk språkrøkt. Betydningen av barnehage og skole kan ikke undervurderes i samisk språkrøktsammenheng. Men samtidig illustrerer dette et hovedproblem når målet er å bevare samisk: det må finnes språkarenaer hvor språket kan brukes til hverdags. Språk handler om kommunikasjon, og dersom språket ikke brukes til å kommunisere, har det ikke noen praktisk betydning. Og det er her rapportens skille mellom de ulike kommunene er relevant.

Mens småkommuner opplever en fraflytting, opplever bykommuner en vekst i befolkningen. Unge, ressurssterke mennesker flytter til byer og større tettsteder. Det betyr at det her er et potensial for at flere kan artikulere ønsker og flere står bak krav om et samiskspråklig løft. At det kommer barnehagetilbud, et opplæringstilbud i skolen, eller et språksenter, er i mange tilfeller et resultat av at samiske interesser mobiliserer og samler seg i samiske organisasjoner eller foreninger. En samisk infrastruktur vil kunne ha en forsterkende effekt. Etablering av samiske institusjoner vil man også gjerne finne i slik sentra. I små kommuner, som opplever reduksjon i folketall og en skjev demografisk sammensetning, vil ha færre ressurspersoner. Terskelen for å artikulere samiske språkbehov i små kyst- og fjordkommuner kan være høy, også fordi slike krav kan møte motstand av mer følelsesmessig karakter i små lokalsamfunn.

Også blant språkforvaltningskommunene viser rapporten at det er store forskjeller. Én variabel som har betydning, er hvor lenge kommunen har vært omfattet av dette forvaltningsområdet, og hvordan språksituasjonen var på det

tidspunktet de ble en del av dette. Og ikke minste, hvordan kommunen har valgt å jobbe for å bedre språksituasjonen og hvordan dette arbeidet er organisert. Kommuner hvor lokalpolitikere har en positiv tilnærming til samisk språk, har gjerne også en mer offensiv og praktisk tilnærming. I kommuner hvor lokalpolitikere og de samiske lokalsamfunnene står samlet om språkarbeidet, viser det seg at tilpasningen til samelovens språkbestemmelser går langt lettere enn der det synes å være en splittelse.

Samarbeid mellom kommunens politiske og administrative apparat på den ene siden, og samiske interesser samlet i ulike foreninger og organisasjoner på den andre siden, synes å være en nøkkelfaktor i alle kommuner. Der hvor det finnes et lovverk, forplikter dette selvsagt kommunen i sterkere grad. Men også der hvor det legale grunnlaget er svakt, ser det ut til at dialog og samarbeid til en viss grad fører fram. Men det er nødvendig å understreke at i kommuner utenfor forvaltningsområdet er den samiskspråklige utviklingen (og også den samiske samfunnsutviklingen generelt) i langt sterkere grad avhengig av skiftende politiske vinder i lokalpolitikken.

4. KVANTITATIV ANALYSE

Marit Solstad

I dette kapitlet skal vi se på resultatene fra den spørreundersøkelsen som gikk ut til et utvalg personer som er registrert i Sametingets valgmanntall. For en nærmere beskrivelse av utvalget og betraktninger omkring mulighetene til å generalisere på bakgrunn av disse funnene, viser vi til Kap. 2.

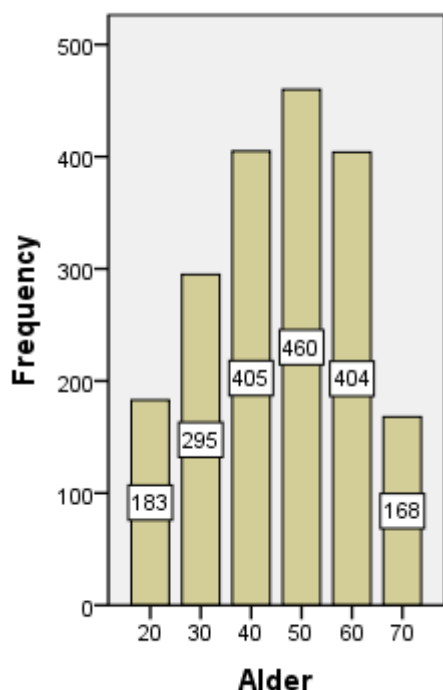
I tospråklige miljøer, som samisk nå virker i, kan man se på de to språkernes stilling ut fra *ferdigheter* i språkene og *bruken* av språkene på ulike arenaer (hjemme, jobb, fritid osv.) og med ulike personer (familie, venner osv.). Et tredje aspekt en gjerne ser på er *språkholdninger* der en kan inkludere både egne og andres holdninger. I forhold til samisk vet vi at den norske stat og storsamfunnets holdning til samisk språk i stor grad svekket de samiske språkene gjennom fornorskningspolitikken. Slike negative holdninger til samisk ble også i stor grad internalisert hos samene selv slik at språket både eksternt og internt fikk en lavere verdi enn norsk (jf. pkt 1.1 foran). Fra 1960-tallet og utover begynte en mobilisering for igjen å gi samisk språk en verdi, men denne gryende revitaliseringskampen kom i gang på ulike tidspunkt i forskjellige områder av landet, og i helt ulike språklige situasjoner både når det gjelder grad av fornorskning og interne og eksterne holdninger til språket.

Dette kapitlet vil først gi en nærmere beskrivelse av det innsamlede datamaterialet. I neste del vil vi ta for oss språkferdighetene slik disse er rapportert av respondentene. Vi vil ikke spesifikt gå inn på språkholdninger, men disse reflekteres til en viss grad i resultatene knyttet til språkbruk. Til sist vil vi ta for oss både opplærings situasjonen for barn av respondentene, og i hvilken grad respondentene i undersøkelsen ønsker mer opplæring i samisk og i så fall hvilke faktorer de anser som viktige for å realisere slike planer.

I forhold til resultatene på alle disse områdene, er det viktig å huske på at vi i materialet vårt kan regne med en positiv seleksjon både i populasjonen og i responsen på undersøkelsen (jf. pkt. 2.3.5). Språksituasjonen slik den rapporteres her, vil dermed ikke gi et så korrekt bilde av situasjonen for ulike grupperinger og i ulike områder som vi skulle ønske.

4.1 EN BESKRIVELSE AV DET INNSAMLEDE MATERIALET

Til sammen er det 1968 personer som har svart på spørreskjemaet. Da vi vet at den norske stats politikk over for samisk språk har forandret seg fra aktiv fornorskning til nå å ha som mål å revitalisere de samiske språkene, har vi ansett det som viktig å kunne gjøre analyser som viser hvordan denne politikken har virket og endret rammene for samisk språk over tid. Vi har derfor laget en kategorisering basert på alder slik Figur 1 viser. I gruppa 20-årene, har vi personer som er født mellom 1983 og 1994, dvs. at den også inkluderer personer under 20 år med stemmerett. For de resterende gruppene angir 30 de som i dag er i trettiårene (30-39), 40 de som er i førtiårene osv. I aldergruppa 70+ er alderen fra 70 år og oppover.

Figur 1 Antall respondenter i ulike aldergrupper. (Vedlegg 2, spm. 1)

Når det gjelder kjønn, ser vi av Tabell 2 at det er totalt 52 % kvinner og 48 % menn som har sendt inn besvarelse, men kjønnsfordelingen er forskjellig for ulike aldersgrupper. Tendensen er at kvinneandelen er høyest blant de yngre og oppe i

hele 64 % i aldersgruppa 18 og 29 år. For de eldre i aldersgruppen 60-69 utgjør menn hele 59 % av besvarte.

Tabell 2 Fordeling etter kjønn og alder. Prosent kvinner og totalt antall i hver av aldersgruppene. (Vedlegg 2, spm. 1 og 2)

Kjønn		
Aldersgruppe	Andel kvinner	Totalt antall
18-29	64	181
30-39	55	292
40-49	59	367
50-59	50	456
60-69	41	398
70 +	43	167
Samlet	52	1891

1958 personer har oppgitt hvilken samisk språkgruppe de har tilhørighet til. Her ser vi av Tabell 3 at over 70 % tilhører nordsamisk språkgruppe, mens andelen med lule- og sørsamisk gruppetilhørighet er omtrent lik med i underkant av 9 % for hver. Ut over dette har omtrent 6 % oppgitt å tilhøre andre samiske språkgrupper (pitesamisk, enaresamisk og skoltesamisk). Samlet er vi oppe i 102 %, noe som skyldes at noen har oppgitt tilhørighet til mer enn én språkgruppe.

Tabell 3 Fordeling etter tilhørighet til samisk språkgruppe. Antall og prosent. (Vedlegg 2, spm. 4)

Språkgruppe	Antall	Andel
Nordsamisk	1418	72,4
Lulesamisk	172	8,8
Sørsamisk	168	8,6
Pitesamisk	46	2,3
Skoltesamisk	14	0,7
Enaresamisk	63	3,2
Totalt	1958	102,2*

*2,2 % har oppgitt tilhørighet til mer en ei språkgruppe

Tabell 4 viser en jevn kjønnsfordeling i svarmønsteret for nordsamer og sørsamer, mens det for gruppen lulesamer er en overvekt av kvinner som har besvart undersøkelsen. Blant de relativt få som har oppgitt tilhørighet til andre samiske språk, ser vi at svarmønsteret varierer sterkt.

Tabell 4 Kvinneandel blant respondentene fra de ulike samiske språkgruppene. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 2 og 4)

Språkgruppe	Andel kvinner	Totalt antall
NS	52	1402
LS	57	168
SS	49	166
PS	42	45
SkS	64	14
ES	37	62

Ifølge Tabell 5 er nærmere en tredel av de som inngår i vårt materiale bosatt i forvaltningskommuner for samisk språk.

Tabell 5 Fordeling etter kommunetype. Antall og prosent. (Vedlegg 2, spm. 5)

	Andel	Antall
Innafor språkforvaltningsområdet	31	609
Utafor språkforvaltningsområdet	69	1359
Totalt	100	1968

I våre videre analyser vil vi til en viss grad bruke dette som utgangspunkt, men ut fra både kjennskap til språksituasjonen og funn angående språkferdigheter Kåfjord og Lavangen, har vi i flere analyser valgt å sette disse kommunene inn blant andre kommuner i Nord-Norge, slik at situasjonen i de samiske kjerneområdene i Finnmark kommer tydeligere fram i analyser basert på kommunegrupperinger for nordsamisk.

Som det går fram av Tabell 6, utgjør språkforvaltningskommunene i Finnmark (Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Tana og Porsanger) en første kategori. Andre kategori er bykommunene Alta og Tromsø. Tredje kategori teller resten av kommunene i Finnmark og Troms samt nordlandskommunene Evenes, Tjeldsund, Narvik og Ballangen med markasamisk bosetting.

Tabell 6 Fordeling etter egen kommunegruppering for det nordsamiske området. Antall og prosent. (Vedlegg 2, spm. 5)

	Antall	Andel
Forvaltningskommuner Finnmark	454	32
Alta og Tromsø	208	15
Øvrige kommuner NS område	209	15
Utenfor NS område	547	38
Totalt	1418	100

Her ser vi at omtrent en tredel av de nordsamiske respondentene i materialet vårt bor i forvaltningskommunene i Finnmark, ca. én seksdel i henholdsvis byene Alta og Tromsø, én seksdel i øvrige bygdekommuner i nordsamisk område og endelig vel en tredjedel er bosatt utenfor nordsamisk område. Det vil være store forskjeller angående språkferdigheter og språkbruk i alle disse kategoriene, men slik vil det måtte være. I og med at språkforvaltningskommunene står i en særstilling med hensyn til antall og andel samer, og ikke minst kommunenes forpliktelser overfor den samiske befolkningen (se pkt. 3.1), vil vi også utføre en del analyser der funn vil bli vist fordelt på hver av disse kommunene¹⁰.

4.2 SPRÅKKUNNSKAPER

Vi vil her først se på hvordan de muntlige språkferdigheter er for personene i vårt materiale. Det går av Tabell 7 fram at andelen som behersker sitt eget samiske språk veldig godt eller flytende, er høyest blant nordsamene og noe lavere blant lulesamene. Mens to av fem nordsamer mener de kan språket sitt veldig godt, er den tilsvarende andelen av sørsamer det halve med én femdel. Som vi pekte på i metodedrøftingene (pkt. 2.3.5), må vi regne med at prosentene for språkbeherskelse i denne og andre tabeller gir et vel positivt inntrykk av språksituasjonen. Denne faren for overestimering vil være størst for den lulesamiske gruppen fordi svarprosenten her var særlig lav.

¹⁰ Lavangen og Kåfjord vil bli sett under ett da antall respondenter, særlig i Lavangen er svært lavt.

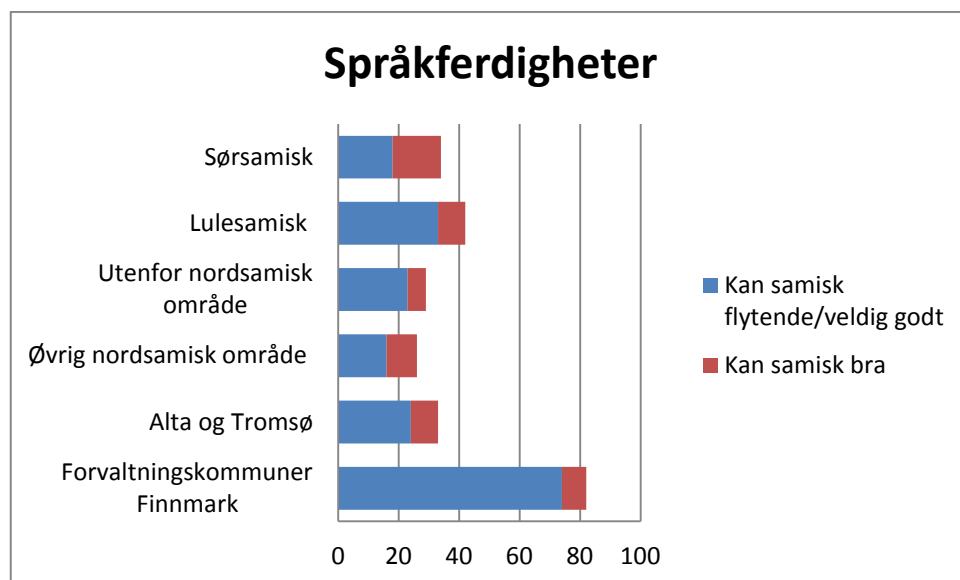
Tabell 7 Muntlige språkferdigheter etter samisk språkgruppe. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 4 og 7)

	Flytende/ velig godt	Bra	Litt/Forstår, men snakker ikke	Forstår ikke	Sum Prosent	Totalt antall
NS	39	7	27	27	100	1401
LS	33	9	25	33	100	164
SS	18	16	31	35	100	162

Vi har også sett på i hvilken grad de som tilhører ulike samiskspråklige grupper behersker hverandres språk. Det kom her fram at det er langt flere lule- og sørsamer som kan nordsamisk bra eller bedre (henholdsvis to og én av ti), enn det er nordsamer som sier det samme angående de samiske minoritetsspråkene lule- og sørsamisk (henholdsvis tre og to av hundre). Derimot er andelen nordsamer og lulesamer som forstår eller kan "litt" av hverandres språk nokså lik på rundt en firedel, mens bare om lag ti prosent av samene fra disse språkgruppene forstår eller kan litt sørsamisk. Denne gjensidige forståelse av hverandres språk for nordsamer og lulesamer henger nok sammen med at disse språkene ikke ligger så langt fra hverandre. Magga (2002) peker på at variasjonen mellom nordsamiske dialekter er nesten like stor som mellom (standard) nordsamisk og lulesamisk. Likevel vises det nordsamiske språkets sterkere posisjon seg ved at to av ti lulesamer kan nordsamisk bra, veldig godt eller flytende, mens det er mindre enn tre prosent av nordsamene som sier at de behersker lulesamisk på dette nivået¹¹. Den nordsamiske språkets dominans kommer også fram gjennom at 16 % av sørsamene forstår eller kan litt nordsamisk, mens andelen sørsamer som behersker lulesamisk på dette nivået bare er halvparten så stor, selv om lule- og sørsamisk vel ligger noe nærmere hverandre enn nord- og sørsamisk. (Tabelldekning for disse opplysningene er ikke tatt med i rapporten.)

Med bakgrunn i kommuneinndelingen i Tabell 6 kan vi av frekvensfordelingene som søylediagrammet i Figur 2 baserer seg på, beregne at 61 % av de som behersker samisk godt, bor i språkforvaltningskommunene i Finnmark, 9 % bor Tromsø og Alta og bare 6 % i resten av det vi har definert som nordsamisk område. Det som likevel kan virke noe overraskende, er at hele 126 eller 22 % av de som oppgir å kunne samisk, bor i kommuner som vi har kategorisert som utenfor nordsamisk område.

¹¹ Her kommer også muligheten for at den lulesamiske gruppen er positivt skeiv språklig ved at de høyt utdanna lulesamene knytta til Árran og andre institusjoner i Tysfjord er overrepresenterte.

Figur 2 Samisk kunnskaper for sørsamer, lulesamer og for utvalgte grupper nordsamer¹². Prosent som oppgir å beherske samisk "flytende/veldig godt" eller "bra". (Vedlegg 2, spm. 5 og 7)

En analyse av oppvekstkommunene til nordsamer som bor i kommuner som vi har definert som utenfor nordsamisk område, viser imidlertid at hele 75 % av disse har vokst opp i Karasjok, Kautokeino, Tana og Nesseby. (Tallgrunnlaget ikke tatt med i rapporten.) Siden ingen av disse kommunene er spesielt store, og utflytting er et generelt problem i de aller fleste nordnorske småkommuner, kan dette reflektere at samisk identitet er sterkest for samer fra disse kommunene, slik at de ved flytting til andre deler av landet i særlig grad velger å stå i valgmanntallet for Sametinget.

Av Figur 2 ser vi hvordan språkferdighetene er for de som tilhører nordsamisk språkgruppe *innenfor* hver av kommunekategoriene for nordsamisk (jf. Tab. 6 foran) og for de som tilhører sør- og lulesamiske språkgruppe. Vel tre av fire (73 %) i språkforvaltningskommunene i Finnmark oppgir å beherske samisk muntlig veldig godt, etterfulgt av bykommunene Alta og Tromsø der en firedel (24 %) kan

¹² Antall som prosentueringene baserer seg på, framgår av tabellene 3 og 6: sørsamer – 172; lulesamer – 168; NS forv.kom. i Finnm. – 454; Alta/Tromsø – 208; Øvrig NS i NS-området – 209; NS utenfor NS-område – 547.

språket tilsvarende godt. I resten av det nordsamiske området er det faktisk bare én av seks (16 %) som oppgir å beherske samisk veldig godt, mens nordsamer for resten av landet er på nivå med Alta/Tromsø i språkbeherskelse (23 %). Som vi alt har vært inn på, henger dette nok sammen med at to tredeler av denne siste gruppen har sin oppvekst i språkforvaltningskommunene i Finnmark. Spesielt for sørsamene er prosentdelen som karakteriserer sin muntlige samisk som flytende eller veldig god forholdsvis liten, også sammenlignet med den lulesamiske gruppen i materialet vårt.

I Tabell 8 har vi tatt utgangspunkt i spørsmålet om hvor godt en kan samisk (muntlig) og slått sammen de tre svarkategoriene som kan sies å innebære å kunne språket (flytende, veldig godt og bra). Resultatet viser at språkkunnskapene blant nordsamer er like gode for menn som for kvinner. Blant lule- og sørsamene ser det derimot ut til å være en viss kjønnsforskjell i kvinnenes favør.

Tabell 8 Muntlige språkferdigheter etter kjønn og språkgruppe. Prosent innen hver gruppe som kan samisk flytende, veldig godt og bra. (Vedlegg 2, spm. 2, 4 og 7)

Kjønn	Nordsamisk		Lulesamisk		Sørsamisk	
	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn
Andel (%)	46	46	46	36	41	28
Totalt antall i gruppen	721	664	92	68	81	79

4.3 SPRÅKFERDIGHETSPROFILER

Språkferdigheter består av flere aspekter ved språket. I de neste seksjonene vil vi ta for oss hvordan respondentene på spørreundersøkelsen oppgir å beherske ulike sider ved sitt eget samiske språk, dvs. i hvilken grad de oppgir å kunne *forstå, snakke, lese og skrive* samisk. Vi har her prøvd å lage fire svarkategorier som sier litt mer om hva det å kunne noe godt er, enn bare å si "veldig godt", "bra" osv. som i det spørsmålet om språkbeherskelse som vi hittil har sett på. Dette er gjort for at ulike respondenter i ulike miljø i større grad kan forventes å svare ut fra samme forståelse av hva hver kategori innebærer. (Se sp.m. 11 i App. 2)

Denne type profiler for språkbeherskelse er særlig egnet for bruk i tospråklighetssituasjoner der de to (eller flere) språkene gjerne har ulike profiler både når det gjelder ferdigheter og bruksområde. I moderne enspråklige miljø kan en forvente at enspråklige respondenter svarer at de behersker alle aspektene

ved språket godt, selv om en del vil ha noen problemer med skriftlige ferdigheter. I tospråklige miljø kan det derimot være at selv førstespråklige i landets minoritetsspråk har lavere skriftlige ferdigheter i sitt eget språk, enn i statens dominante språk. For samisk vil dette kunne forklares ved at norsk språk dominerer i media og at eldre generasjoner ikke fikk mulighet til lese- og skriveopplæring i sitt eget språk. Ideelt sett skulle vi også hatt språkprofilen for respondentene i norsk, men profilen for samisk språk alene gir også mye informasjon. Samtidig viste Fig. 2 hvor forskjellig de samiske språkene står i ulike deler av Norge, slik at samlede resultater særlig når det gjelder nordsamisk, vil kamufleres i presentasjonen av samiske språkprofiler i de kommende underpunktene til pkt.4.3. (Engen og Kulbrandstad 2004)

Vi vil her gjøre oppmerksom på at vi ikke lenger tar utgangspunkt i oppgitt språkgruppetilhørighet. Når respondentene ble bedt om å svare på i hvilken grad de kan forstå, snakke, lese og skrive samisk, så har de selv først krysset av for hvilket samisk språk de svarer for, dvs. det språket de føler mest tilhørighet til, eller kan best. Det er noen færre som har svart på disse spørsmålene enn på språkgruppetilhørighet. Det synes å være de med lavest språkkompetanse som i størst grad har unnlatt å svare på disse mer detaljerte spørsmålene om språkferdigheter. Dette kan forklare at de følgende tabellene indikerer noe bedre språkferdigheter enn det vi har rapportert så langt.

4.3.1 Språkferdigheter blant nordsamer

I det følgende vil vi se på hvordan respondentene behersker de ulike aspekter ved språket sitt. Vi begynner med kunnskapene som oppgis for nordsamisk språk.

Tabell 9 tar for seg hvor godt samisk språk forstås. Her ser vi klart at forståelsen av samisk språk er høyest blant de over 70 år der seks av ti oppgir å forstå samisk i alle situasjoner, mens andelen øker til åtte av ti hvis vi tar med de som forstår mye. I aldersgruppen 50-69 er det opp mot seks av ti som forstår det meste, mens denne andelen faller til fem av ti for de tre laveste aldersgruppene. Vi kan imidlertid merke oss at det i den yngste årsklassen fra 18 til 29 år er forholdsvis flere som forstår samisk i alle situasjoner enn i 30 – 40-årsklassene.

Tabell 9 Hvor godt nordsamer *forstår* samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Alle
Ja, i alle situasjoner	41	35	34	43	44	61	41
Ja, mye (når omhandler kjente tema)	12	18	16	16	15	21	16
Bare litt i kjente situasjoner (ord og uttrykk)	22	23	22	20	22	10	20
Nesten ingenting (kjenner igjen enkeltord)	25	25	28	21	19	9	22
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	115	199	259	304	253	102	1238

Dersom vi ser tabellene 9 og 10 i sammenheng, går det fram at andelen som kan forstå samisk i alle situasjoner, ikke er mye høyere enn andelen som synes det faller helt naturlig å snakke samisk. Det samme mønsteret finner vi for de som bare kan litt og de som ikke kan samisk. Derimot er det blant de som forstår det meste, en betydelig større andel som finner det lettere å forstå samisk enn å bruke språket i aktiv tale, særlig for dem under 50 år.

Tabell 10 Hvor godt nordsamer *snakker* samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det faller helt naturlig	36	32	28	40	43	63	39
Ja, det går for det meste greit	7	6	9	10	13	15	10
Bare litt i noen situasjoner	23	29	20	21	20	9	21
Nei (kanskje noen enkeltord)	34	33	43	29	24	12	30
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	115	199	259	305	254	106	1238

Når det kommer til beherskelse av skriftspråket, viser Tabell 11 at leseferdighetene er best og nærmest opp til de muntlige ferdighetene for de to yngste årsklassene. For de over 70 år er det imidlertid bare én av tre av de som forstår alt, som også er fullt ut bekvemme med å lese samisk. Samme tendens ser vi blant femti- og sekstiåringene, men i noe mindre grad.

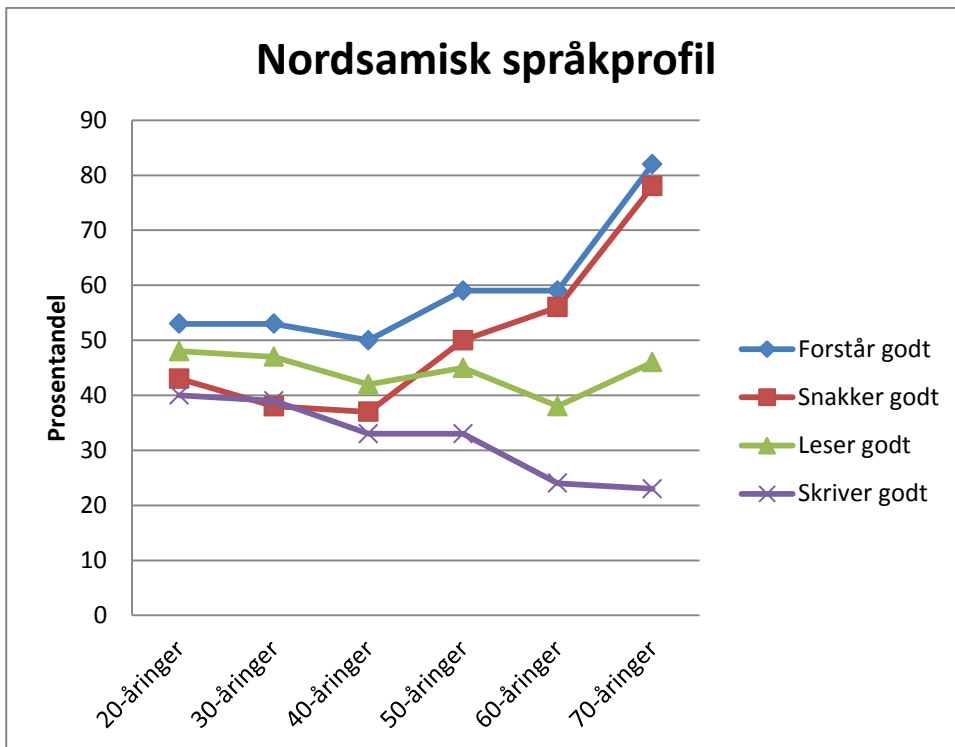
Tabell 11 Hvor godt nordsamer leser samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det går helt greit å lese alle slags tekster	34	31	26	27	20	21	26
Ja, så lenge teksten omhandler vanlige tema og ikke er for komplisert	14	16	16	18	18	25	17
Når teksten er veldig enkel og tema er kjent	23	24	17	21	22	23	21
Nei, jeg kan ikke lese samisk	30	30	41	33	40	32	35
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	115	198	258	304	255	106	1236

Tabell 12 Hvor godt nordsamer skriver samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det faller helt naturlig	25	23	15	16	11	8	16
Ja, men jeg må tenke meg litt ekstra om	15	16	18	17	13	15	16
Bare litt, som enkle beskjeder eller uttrykk	24	25	16	20	20	24	21
Nei, jeg kan ikke skrive på samisk	36	36	51	47	47	53	47
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	113	198	259	305	256	105	1236

Tabell 12 viser hvordan nordsamene vurderer sine skriftlige ferdigheter i samisk. Aldersmessig er tendensen den samme som når det gjaldt leseferdigheter, men det er tydelig at å skrive oppleves som vanskeligere for alle aldergrupper, og særlig for de eldste.

Figur 3 Nordsamisk språkprofil. Prosentdel nordsamer som rapporterer å beherske de fire ferdighetskategoriene på de to høyeste nivå etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

I Figur 3 presenteres profiler på tvers av aldersgrupper for de fire mestringsaspektene for nordsamisk. Diagramframstillingen viser hvordan gapet mellom de muntlige og skriftlige ferdighetene blant nordsamerne blir større og større med stigende alder.

4.3.2 Språkferdigheter blant lulesamer

De tabellene som nå følger, viser hvordan lulesamer vurderer ulike aspekter ved sine språkferdigheter. Den første, Tabell 13, gjelder forståelsen av språket. Det er personer i alderen 60 år og oppover som i størst grad forstår samisk i alle situasjoner (sju av ti), mens dette bare gjelder 14-21 prosent i aldersgruppen 30-49 år. For den yngste gruppen (18-29 år) er det imidlertid en betydelig større andel som forstår samisk i alle situasjoner, nemlig 40 prosent.

Tabell 13 Hvor godt lulesamer *forstår* samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, i alle situasjoner	40	14	21	42	67	71	37
Ja, mye (når omhandler kjente tema)	24	36	32	13	11	0	22
Bare litt i kjente situasjoner (ord og uttrykk)	28	27	18	32	6	29	24
Nesten ingenting (kjenner igjen enkeltord)	8	23	29	13	17	0	17
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	25	22	28	31	18	7	131

Som vi så for nordsamisk språk, er andelen som forstår og snakker samisk på de to høyeste nivåene omtrent lik for de over femti, mens det blant tretti og førtiåringene er en storandelen som forstår men ikke snakker.

Tabell 14 Hvor godt lulesamer *snakker* samisk etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det faller helt naturlig	40	5	14	45	66	57	34
Ja, det går for det meste greit	12	9	17	10	11	14	12
Bare litt i noen situasjoner	24	50	35	13	6	29	26
Nei (kanskje noen enkeltord)	24	36	34	32	17	0	28
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	25	22	29	31	18	7	132

I beskrivelsen av språksituasjonen i Tysfjord som er kjerneområdet for lulesamisk språk, gikk det fram at andelen samiske førstespråkselever var på vei ned. Foreldrenes lave språkferdigheter ble dratt fram som en forklaring. Denne situasjonen illustreres godt i tallmaterialet over. Mange i den yngste alderskategorien hadde trolig foreldre som nå er i alderen 50 – 69 år, altså i det aldersjiktet der mange hadde god beherskelse av samisk. Det hadde også foreldrene til de som i dag er i tretti og førtiårene, men da deres barn vokste opp fra 1950 tallet og ut på åttitallet, var holdningen i Tysfjord som i mesteparten av landet for øvrig, at det beste for barna var ikke å lære samisk (pkt. 1.1). Mens foreldrene som først mobiliserte for å ta tilbake samisk språk, selv behersket samisk, er situasjonen den at dagens foreldre i tretti og førtiårene i liten grad har språket intakt.

Dermed er språkstøtten i hjemmet for dagens skolebarn langt dårligere enn den var på 1990-tallet og tidlig på 2000-tallet. Blant trettiåringene er det under én av

ti som kan sies å ha lulesamisk språk på morsmålsnivå, mens halvparten ikke kan noe samisk eller bare kan det i svært begrenset grad. Av den halvparten som er i stand til å forstå mye samisk, er det bare én av tre som mener å kunne snakke språket på tilsvarende nivå (Tabell 14). Altså er det under en firedel av de voksne som i dag kan snakke samisk med sine barn, mens det for generasjonen før var dobbelt så mange. Vi har altså sett ei utvikling fra en situasjon der foreldre, kunne, men ikke ville snakke samisk med barna sine, til en situasjon hvor mange foreldre vil, men kan ikke. Med den siste utviklinga med oppgang av unge som behersker lulesamisk, får vi kanskje et tredje stadium der mange foreldre igjen både kan og vil bruke samisk overfor sine barn (jf. diskusjonen i pkt. 1.1).

Tabellene 15 og 16 nedenfor viser skriftlige ferdigheter i lulesamisk for ulike aldersgrupper. Her ser vi at det er de yngste som i størst grad leser språket, og i denne alderskategorien er det til og med flere som mener det faller naturlig å lese samisk, enn andelen som sier de forstår alt i alle situasjoner. Blant respondentene i sekstiårene er det bare vel halvparten av de som synes å ha samisk på morsmålsnivå (øverste nivå), som også synes det går greit å lese alle slags tekster. Og Tabell 16 viser at bare halvparten av disse synes å kunne skrive på samme høye nivå som de leser samisk. Vi ser videre at det også blant de yngste er vanskeligere å produsere tekst enn å lese tekst.

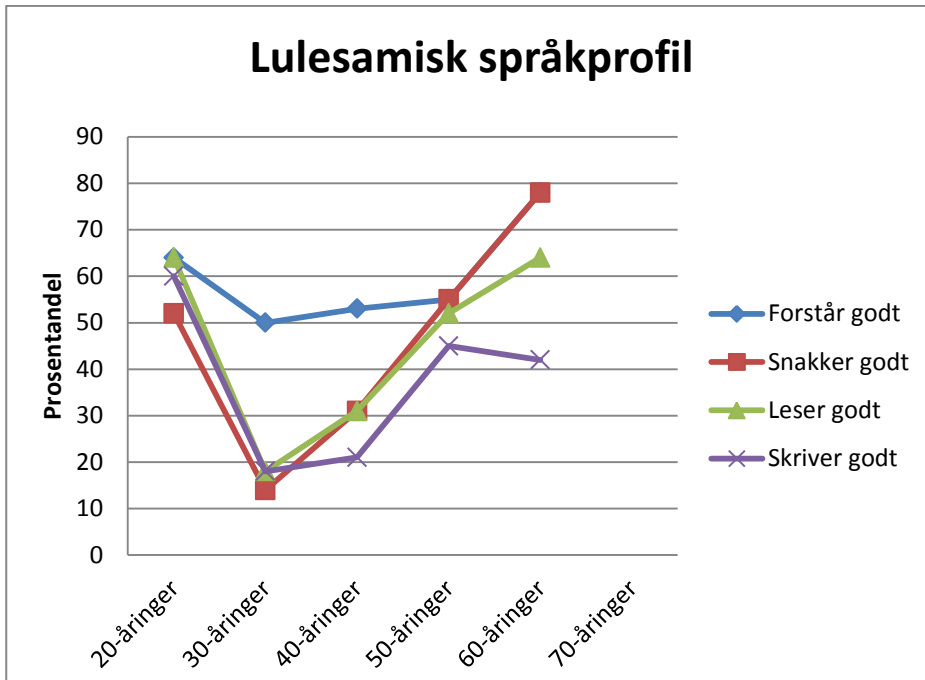
Tabell 15 Hvor godt lulesamer leser samisk etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det går helt greit å lese alle slags tekster	48	9	10	39	35	43	29
Ja, så lenge teksten omhandler vanlige tema og ikke er for komplisert	16	9	21	13	29	14	17
Når teksten er veldig enkel og tema er kjent	12	46	28	16	12	29	23
Nei, jeg kan ikke lese samisk	24	36	41	32	24	14	31
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	25	22	29	31	17	7	131

Tabell 16 **Hvor godt lulesamer skriver samisk etter alder.** (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det faller helt naturlig	32	0	7	32	18	43	20
Ja, men jeg må tenke meg litt ekstra om	28	18	14	13	24	0	18
Bare litt, som enkle beskjeder eller uttrykk	16	27	28	13	24	43	22
Nei, jeg kan ikke skrive på samisk	24	55	51	42	34	14	40
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	25	22	29	31	17	7	131

Når så mange lulesamer over 70 år i stor grad oppgir å beherske både lesing og skrivning, kan dette trolig forklares ved at vi har svært få respondenter i denne aldersgruppen og at disse nok ganske aktivt har jobbet med samisk språk, jf. igjen den lave svarfrekvensen nettopp for lulesamer fra den lulesamiske forvaltningskommunen. Denne antakelsen underbygges av Tabell 13 og 14 som viste at det blant de eldste var noen flere som forsto på høyeste nivå, enn som snakket på tilsvarende nivå. På feltarbeid ble det kommentert av en respondent at det var de familiene som først behersket norsk som nå er den samiskspråklige eliten, og som altså først gikk tilbake til å bruke samisk. Med svært få respondenter i kategorien fra 70 år og oppover, er det umulig å si om det er dette som fanges opp i dette kvantitative materialet, eller om det skyldes tilfeldigheter.

Figur 4 Lulesamisk språkprofil. Prosentdel lulesamer som rapporterer å beherske de fire ferdighetskategoriene på de to høyeste nivå etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

* For de eldste er forståelsen av samisk og snakkeferdighetene på samme nivå, slik at rød linje ligger oppå og dekker en blå linje.

På grunn av det lave antall lulesamiske 70-åringer i materialet er 60- og 70-åringene slått sammen til én gruppe. Vifteformen i den grafiske framstillinga for lulesamene i Figur 4 er ikke fullt så framtrepende som den var i Figur 3 for den nordsamiske språkgruppen. Hovedforskjellen skyldes som vi så over at samisk ble et "ikke-språk", slik at bare passiv forståelse av samisk ble videreført ved at barna hørte samisk, mens bruk av språket og dermed de øvrige ferdighetene ble fornorsket bort.

4.3.3 Språkferdigheter blant sørsamer

Til slutt i denne gjennomgangen av hvordan ulike sider ved språket etter respondentenes egen oppfatning mestres, skal vi se på de sørsamiske språkbrukerne.

Tabell 17 viser hvor godt de med sterkest tilknytning til sørsamisk, *forstår* språket sitt fordelt på aldersgrupper. Slik tilfelle var for de lulesamiske tabellene, er gruppen på 70 år eller eldre svært liten.

Tabell 17 Hvor godt sørsamer *forstår* samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, i alle situasjoner	25	11	14	11	15	25	15
Ja, mye (når omhandler kjente tema)	29	39	17	18	21	25	24
Bare litt i kjente situasjoner (ord og uttrykk)	29	32	34	34	27	0	30
Nesten ingenting (kjenner igjen enkeltord)	17	18	35	37	37	50	31
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	24	28	29	38	33	8	160

Om lag halvparten av de yngste og eldste (60 år eller mer) hevder å forstå mye eller alt på sørsamisk. Det kan virke påfallende at det blant de yngre (under 40 år) er så vidt markert færre enn blant de eldre som rapporterer å forstå "nesten ingenting". Det kan tyde på at vi ser effekten av at en del unge har fått opplæring i sørsamisk. Sørsamisk som fjernundervisning kom i gang fra midt på 1990-tallet, og fra rundt tusenårsskiftet kom det mange steder også i gang samiskkurs for voksne, noe som ikke minst foreldre med barn i skolen tok del i.

Den mer aktive bruk av språket gir Tabell 18 et innblikk i. Gjennomgående er det slik at prosentdelen på de to øverste kompetansenivåene ligger 10-20 prosentpoeng under tilsvarende nivå for å *forstå* i foregående tabell. Ellers går tendensen til at språknivået i betydningen å kunne snakke, er noe bedre for de yngre grupperingene og særlig for de under 30 år.

Tabell 18 Hvor godt sørsamer snakker samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det faller helt naturlig	13	11	10	8	18	13	12
Ja, det går for det meste greit	29	25	17	18	9	13	19
Bare litt i noen situasjoner	38	39	31	21	18	25	28
Nei (kanskje noen enkeltord)	21	25	41	53	55	50	41
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	24	28	29	38	33	8	160

Tendensen til et slags oppsving for sørsamisk språkkompetanse innen de to yngste aldersgruppene går også igjen i de to påfølgende tabellene 19 og 20.

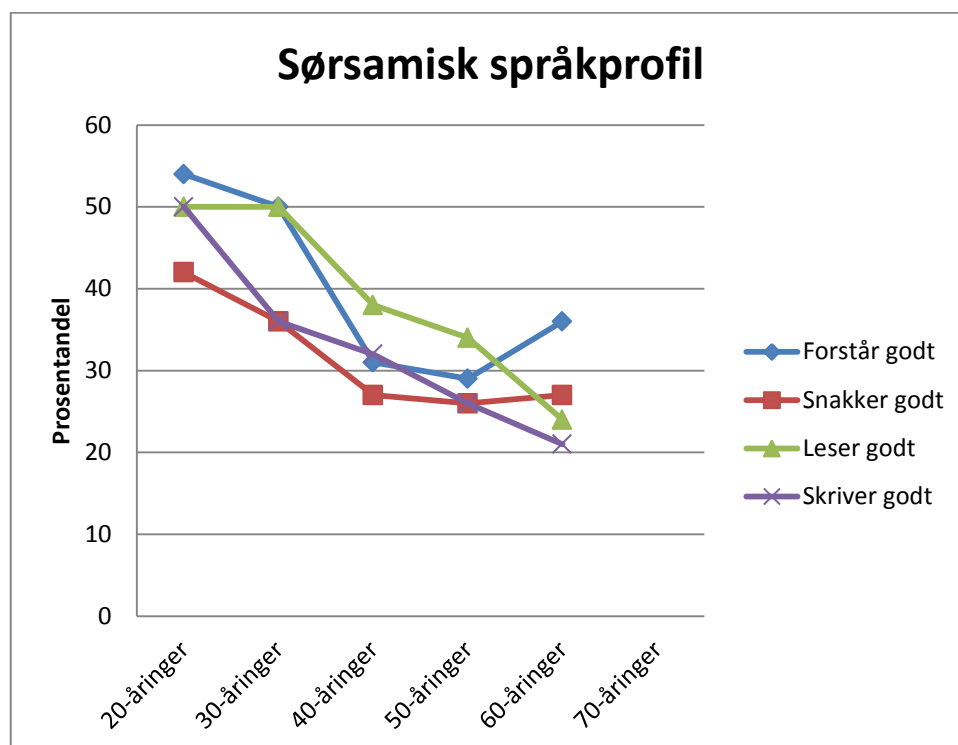
Tabell 19 Hvor godt sørsamer leser samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det går helt greit å lese alle slags tekster	17	29	14	16	2	25	17
Ja, så lenge teksten omhandler vanlige tema og ikke er for komplisert	33	21	24	18	15	0	20
Når teksten er veldig enkel og tema er kjent	25	25	14	15	15	25	19
Nei, jeg kan ikke lese samisk	25	25	48	59	61	50	44
Sum %	100	100	100	100	100	100	100
Antall	24	28	29	38	33	8	160

Tabell 20 Hvor godt sørsamer skriver samisk etter alder. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

	18+	30+	40+	50+	60+	70+	Totalt
Ja, det faller helt naturlig	8	4	7	8	3	0	6
Ja, men jeg må tenke meg litt ekstra om	42	32	25	18	18	0	25
Bare litt, som enkle beskjeder eller uttrykk	25	32	7	21	15	13	19
Nei, jeg kan ikke skrive på samisk	25	32	61	53	64	88	50
Antall	24	28	28	38	33	8	159

Det er prosentvis markert flere innen de to yngste aldersgruppene som rapporterer å lese og skrive på de to øverste kompetansenivåene enn det er for gruppene på 40 år eller eldre. Igjen må dette henge sammen med den formelle skolering i sørsamisk som en del innen disse lavere aldersgruppene har tatt del i.

Figur 5 Sørsamisk språkprofil. Prosentdel sørsamer som rapporterer å beherske de fire ferdighetskategoriene på de to høyeste nivå etter alder. (Vedlegg 2, spm. 1, 4 og 11)

Som det går fram av Figur 5 som samler resultatene fra tabellene 17-20 for den sørsamiske språkgruppens ulike ferdigheter. Gjennomgående er det to karakteristiske trekk ved denne figuren sammenlignet med de to foregående figurene for lulesamisk (Figur 4) og nordsamisk (Figur 3). Det ene er at de ulike ferdighetene tenderer til å bli mindre utbredt dess eldre sørsamene er. Det andre karakteristiske trekket er at i profilene for sørsamenes beherskelse av språket finner vi ikke den vifteformen med stigende alder som var svært karakteristisk for nordsamene, men som til en viss grad gjaldt også for lulesamene. Vi skal i neste punkt se noe nærmere på disse trekkene ved språkbeherskelsen for de tre samiske språkgruppene i sammenheng.

4.3.4 Sammenlignende ”differanseprofiler” for nord-, lule- og sørsamisk.

I forskning på tospråklighet er det vanlig å undersøke hvorvidt og eventuelt på hvilke måter ferdighetsprofilene er forskjellige for de aktuelle språkene. Nå har vi ikke datatilfang for norsk, som ville vært det naturlige andrespråket i denne sammenheng, men vi vil her gjøre en tilsvarende analyse for sammenligning av ferdighetsstrukturen for nord-, lule- og sørsamiske språkbrukere. En tar da gjerne utgangspunkt i muntlige og skriftlige ferdigheter, samt om ferdighetene er reseptive eller produktive. (Engen og Kulbrandstad 2004.) Dette gir følgende firefeltstabell:

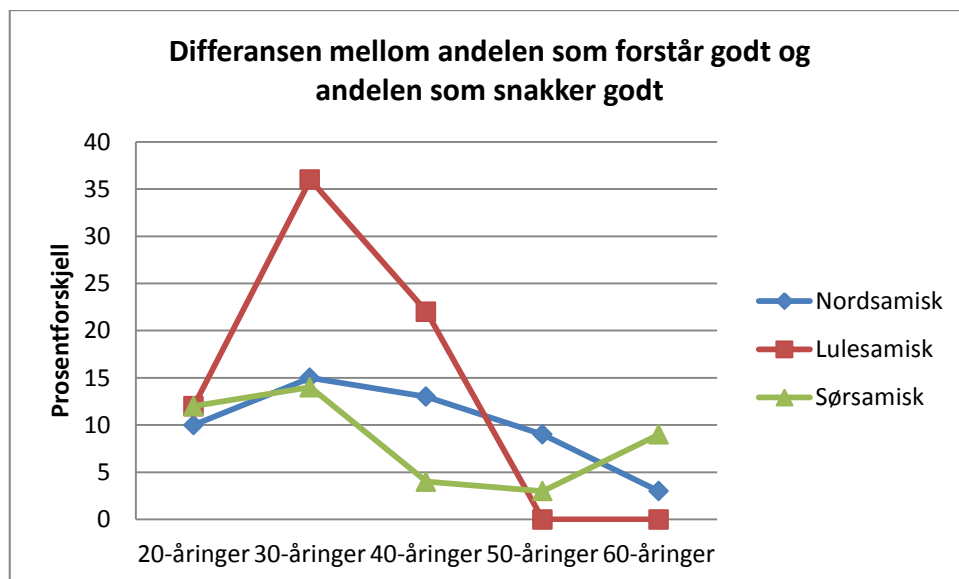
	Muntlige ferdigheter	Skriftlige ferdigheter
Reseptive ferdigheter	Lytte/forstå	Lese
Produktive ferdigheter	Snakke	Skrive

I figurene som nå følger, har vi tatt utgangspunkt i tabellene i pkt. 4.3.1-4.3.3 som omhandlet i hvilken grad respondentene behersket ulike sider av sitt eget samiske språk. Vi har slått sammen de to høyeste ferdighetsnivåene for hver type ferdighet (forstå, snakke, lese og skrive). Vi kan dermed si at disse nivåene samlet sett utgjør de som i rimelig grad behersker en ferdighet. Deretter har vi for hver språkgruppe sett på differansen mellom beherskelsen av ulike ferdigheter slik at vi får fram tydeligere mønster for hva slags profil ulike aldersgrupper har for hvert av de tre samiske språk.

Vi har alt sett at for de nord- og lulesamiske gruppene er den muntlige språkbeherskelsen, å forstå og snakke, svært god for de eldste aldersgruppene. Figur 6 viser at det da heller ikke er særlig forskjell på de to muntlige språkferdighetene for de eldste nord- og lulesamene. For de eldste sørsamene er differansen noe større mellom å forstå og å snakke godt. Men generelt synes det å være slik at for de eldre (over 50 år) er det det muntlige språket som dominerer. For de som forstår samisk i disse alderskategoriene, er det også naturlig å snakke samisk, det vil si at reseptive og produktive ferdigheter er like gode i muntlig språk for de godt voksne. Det framgår også av Figur 6 at det gjennomgående er mellomgenerasjonen (tretti- og førtiåringene) som synes å ha visse sperrer mot å ta språket i bruk aktivt, mens de yngste i mindre grad er preget av denne type sperre.

For lulesamisk språk ser vi det samme mønstret i ferdighetsstruktur som for nordsamisk, men språksituasjonen er likevel ganske annerledes. Her er

generasjons skillet mellom dem over seksti år og gruppa mellom tretti og femti svært tydelig. Mens det å snakke samisk faller like lett som å forstå språket for de eldste, er det helt tydelig at å snakke samisk ikke lenger var ansett som fordelaktig

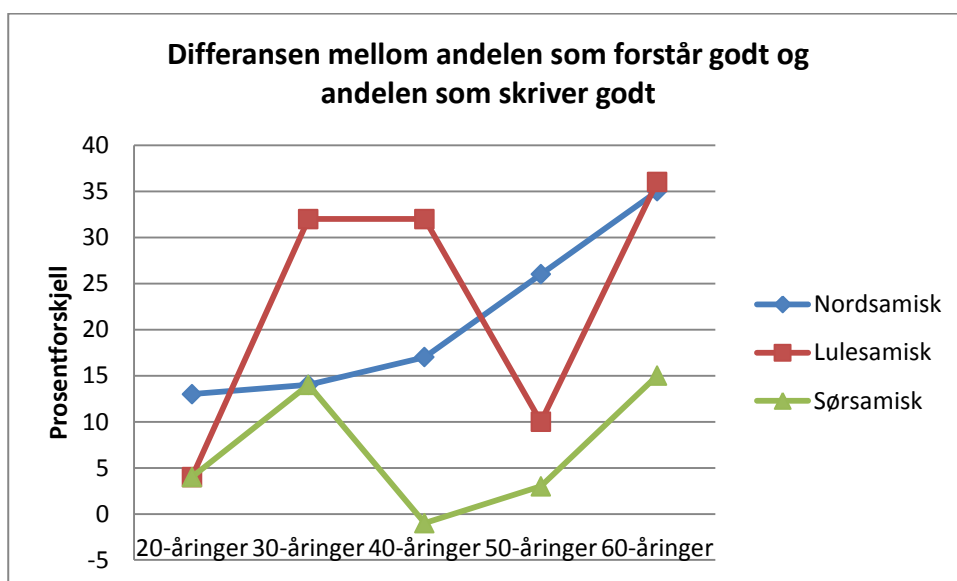

Figur 6 Differanseprofil for forholdet mellom å forstå godt og snakke godt samisk for hvert av de tre samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk etter alder. Prosentdifferanser. (Vedlegg 4, spm. 1, 4 og 11)

fra femtitallet og til ut på 1980-tallet. Dette faller sammen med tidspunktet for en storstilt boligaksjon der en betydelig andel av den lulesamiske befolkningen ble flyttet fra sine boplasser innerst i fjordarmene i Tysfjord kommune og ut til bygda Drag og nærliggende områder. Her kom altså overgangen fra å bruke samisk som felles dagligspråk, til en situasjon der unge vokste opp med at de helst ikke skulle lære samisk, brått på. Blant de under tretti år ser vi at denne sperren er blitt redusert, samtidig som vi i Figur 4 foran så at forskjellen mellom det å forstå og å lese samisk ble nesten borte. Dermed reflekterer dette godt den språklige mobiliseringen som førte til oppstart av samisk barnehage og etter hvert både andrespråksundervisning og samiske førstespråksklasser i kommunen. Vi ser likevel at tidligere generasjoners sperre mot å snakke samisk henger igjen. Det at respondenter i de to yngste årsklassene oppgir å ha bedre produktive ferdigheter

skriftlig enn muntlig (negativ differansen mellom å snakke og skrive i Figur 8), reflekterer nok også at samisk i større grad er blitt et skolespråk.

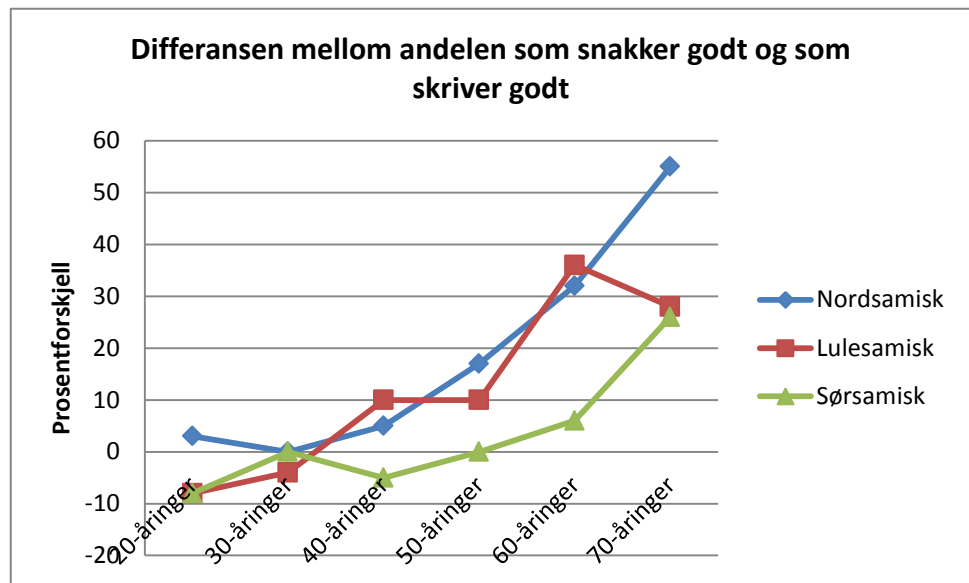
Blant de som mener å beherske sørsamisk rimelig godt, ser vi som for nordsamisk en viss skepsis til å bruke språket muntlig, men denne er på ingen måte så stor som i lulesamisk område. I den eldste aldersgruppen er forskjellen mellom å forstå og å snakke riktignok stor, men her er antallet som har besvart spørreskjemaet så lite at vi ikke kan bruke resultatet til å dra noen slutninger. En mulighet kan imidlertid være, at overgangen til at det ble ansett som "best" å snakke norsk kom tidligere i de sørsamiske områdene. Vi ser at skriftlige ferdigheter står relativt sterkt i forhold til muntlige for alle under seksti år, noe som kan indikere at språket i større grad er lært via formell utdanning.

Figur 7 Differanseprofil for forholdet mellom å forstå godt og skrive godt samisk for hvert av de tre samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk etter alder. Prosentdifferanser. (Vedlegg 4, spm. 1, 4 og 11)

Figur 7 viser hvor stor de prosentvise forskjellene er mellom de som forstår samisk godt og de som mener også å skrive godt for ulike aldersgrupper og for hvert av de tre språkene. Det framgår av figuren at særlig for de eldste, og spesielt for nord- og lulesamene, er andelen som forstår samisk godt betydelig større (om lag 35 %) enn andelen som skriver godt. For lulesamene er denne forskjellen også svært stor for mellomgenerasjonen (tretti- og førtiåringene).

Mens bildet for forholdet mellom det å forstå språket godt og skrive på tilsvarende nivå i Figur 7 gav et noe uoversiktlig bilde sett over de ulike aldersgruppene, viser den tilsvarende framstillinga over prosentdifferansene mellom de produktive ferdighetene å snakke og å skrive i Figur 8 nær sammenfallende profiler for de tre språkgruppene. I de eldste alderskategoriene er det klart flere som opplever å snakke bedre enn de skriver, selv om differansen er lavere for sørsamer enn for de to andre gruppene. Blant trettiåringene er det for alle språkene slik at de som snakker bra samisk også skriver språket sitt på samme nivå. For den yngste aldersgruppen er situasjonen derimot motsatt. Blant lule- og sørsamisk synes de skriftlige produktive ferdighetene å overgå de muntlige.

Figur 8 Differanseprofil for forholdet mellom å snakke godt og skrive godt samisk for hvert av de tre samiske språkene nord-, lule- og sørsamisk etter alder. Prosentdifferanser. (Vedlegg 4, spm. 1, 4 og 11)

Hvis vi sammenligner språkprofilen på tvers av språk, ser vi en del forskjeller. I lulesamisk område er det ingen over 50 år som opplever en forskjell mellom reseptive og produktive muntlige ferdigheter (forstå og å snakke). Derimot er differansen svært markert for tretti og førtiåringene. Sperren mot å snakke samisk

er som vi har sett også til en viss grad til stede innen nord- og sørsamisk gruppe, men i mye mindre grad og med et mindre markert mønster. For alle språkene er det imidlertid en tendens til at flere av de som forstår samisk også snakker språket i den yngste aldersgruppen.

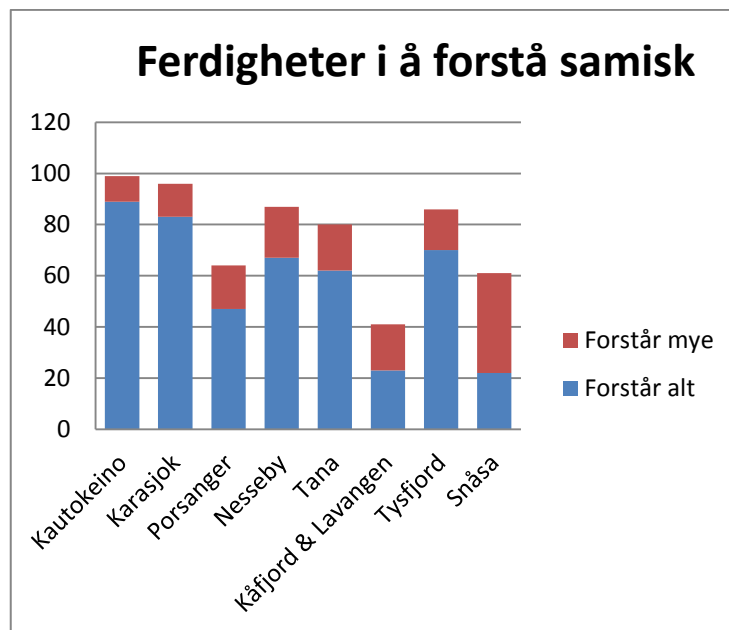
Mens forskjellen mellom å forstå og å skrive samisk godt viste en jevn nedgang for nordsamene, økte denne for sør- og særlig for lulesamene i mellomgenerasjonen. Mens skriftlige ferdigheter og forståelsen av samisk språk er svært liten for alle språkene blant de yngste, er det tydelig at aktive bruk av muntlig språk (å snakke) er mer krevende blant sør- og lulesamer enn blant nordsamene. Dette tyder på at de samiske minoritetsspråkene i mindre grad er aktive bruksspråk enn nordsamisk. Lulesamisk skiller seg også ut som et språk der forståelse av språket er betydelig sterkere enn andre ferdigheter.

Til slutt kan vi bemerke at de mer jevne profilene vi har sett for nordsamisk språk enn for de to andre, og særlig i forhold til lulesamisk, nok reflekterer at overgang til norsk har funnet sted på forskjellige tidspunkt og i ulik grad i ulike deler av nordsamisk språkområde, noe som også gjelder mobilisering for å ta tilbake språket.

4.4 SPRÅKBEHERSKELSE AV SAMISK SPRÅK I FORVALTNINGSKOMMUNENE

Siden forvaltningskommunene står i en særstilling i forhold til samisk språk både med hensyn til antall manntallsførte samer og det samiske språks stilling, skal vi se nærmere på hver enkelt av disse kommunene. Som i forrige seksjon, tar vi her utgangspunkt i hvor godt respondentene som bor i de ulike forvaltningskommunene oppgir å forstå det samiske språket de har størst tilhørighet til, eller kan best.

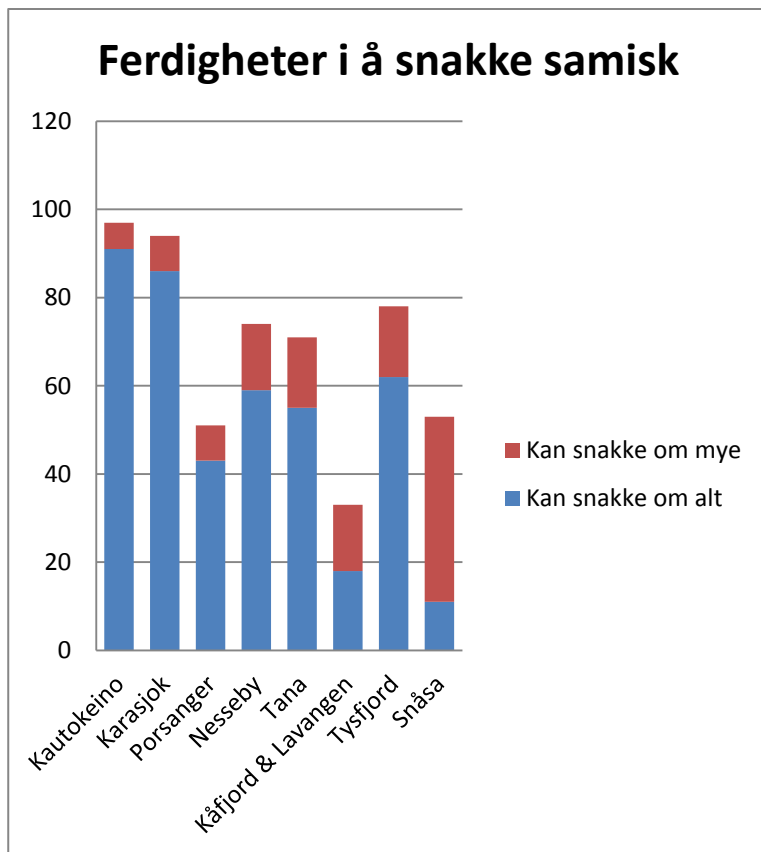
Figur 9 viser altså hvor godt samer som bor i ulike språkforvaltningskommuner mener de *forstår* sitt eget samiske språk.

Figur 9 Grad av forståing av samisk for samer i forvaltningskommunene. Prosentdel som rapporterer å forstå mye eller alt. Antall i kommunene er fra venstre til høyre i figuren som følger: 152, 106, 71, 39, 68, 39, 50 og 18. (Vedlegg 2, spm. 5 og 11)

Vi har oppgitt prosentandelen i hver kommune for de som mener de behersker samisk språk i alle situasjoner og for de som mener de kan forstå mye samisk. Hvis vi slår sammen disse to kategoriene, ser vi at nærmest alle respondentene Kautokeino og i Karasjok forstår samisk (99 % og 96 %). I Porsanger, Tana og Nesseby forstår mellom 64 % og 80 % samisk. Andelen av disse, som i visse situasjoner kan ha problemer med å forstå samisk, er høyere enn tilsvarende i Kautokeino og Karasjok. Resultatene for språkforvaltningskommunene Kåfjord og Lavangen er slått sammen på grunn av lave respondenttall. 41 % forstår samisk i disse Troms-kommunene, men her er det bare vel halvparten som behersker samisk i alle situasjoner. Denne tendensen er mye mer utpreget i Snåsa kommune der langt flere av de som samlet sett forstår samisk, har problemer i en del situasjoner. I Tysfjord er situasjonen omtrent som i Nesseby og Tana. Den samlede andelen som forstår samisk er på 83 %. Igjen må vi minne om faren for overestimering av samiske ferdigheter, og da særlig for Tysfjords vedkommende, noe vi vil komme tilbake til i slutten av dette kapitlet.

Et tilsvarende oppsett i Figur 10 for i hvilken grad respondentene oppgir å kunne snakke samisk, viser at forskjellen mellom å forstå og å snakke ser ut til å være relativt mindre innafor forvaltningsområdet for samisk språk enn totalt sett slik vi så det i foregående analyser (punktene 4.3.1-4.3.4).

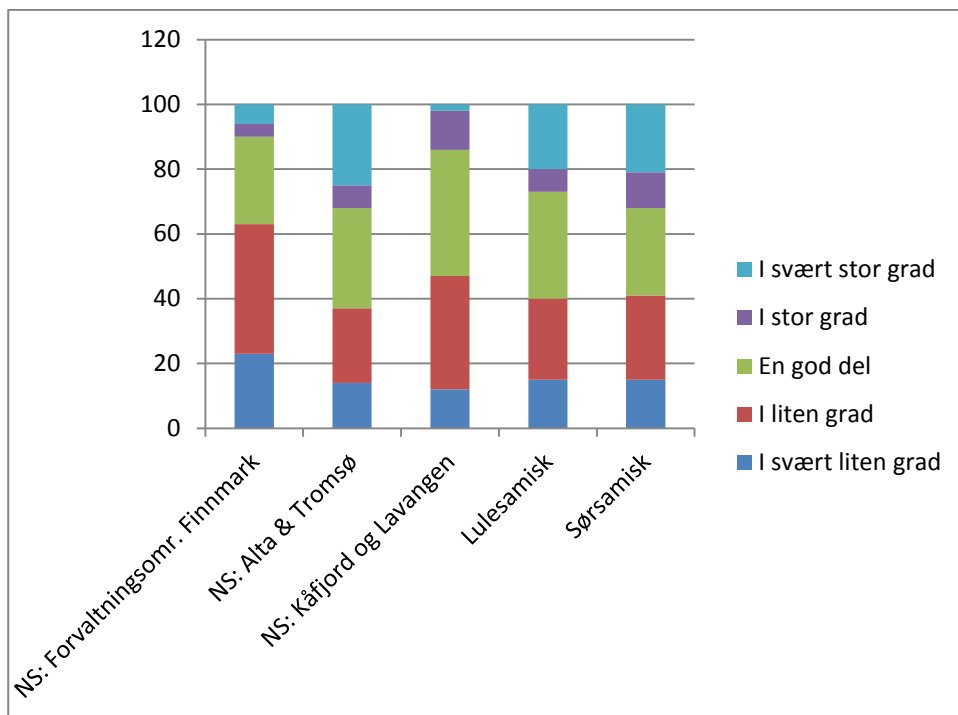
Figur 10 Ferdigheter i å snakke samisk for samer i forvaltningskommunene. Prosentdel som behersker ferdigheten på de to høyeste av fire nivå. Antall som i Figur 9 over. (Vedlegg 2, spm. 5 og 11)

Det er igjen i kommunene Kautokeino og Karasjok at det store flertall behersker samisk på en slik måte at samisk er naturlig å bruke i alle situasjoner. For samene i Snåsa gjelder dette bare om lag 10 % og for Kåfjord/Lavangen under 20 %.

4.5 BLANDINGSSPRÅK SAMISK- NORSK – EN TRUSSEL MOT DE SAMISKE SPRÅKENE I NORGE?

Alle språk er påvirket av de språk som tales og skrives av de grupper som språkbærerne samhandler med. Generelt sett er det språket som et mindretall representerer, mer utsatt for påvirkning enn majoritetens språk. Dette vil i særlig grad gjelde om flertallets språk også representerer den politisk, økonomisk, og kulturelt dominante gruppering i vedkommende samfunn. Internasjonalt er det en kjent sak at engelsk språk, altså språket til stormakter som Storbritannia og U.S.A., spesielt fra tida rundt andre verdenskrig, har bidratt med en flom av lånord til andre mindre europeiske språk som norsk, dansk og svensk. Dette gjelder i mindre grad finsk, sannsynligvis fordi engelske ord og uttrykk ikke så lett innpasses i finsk-ugrisk vokabular og syntaks. Men heller ikke islandsk, iallfall ikke skriftsspråket, har latt seg anglifisere i særlig grad. Og her har det sammenheng med en streng islandsk språkrøkt som visstnok kan føres tilbake til tida rundt 1900 da dansk var i ferd med å ta over som dagligspråk i Røykjavik. I en bølge av nasjonal mobilisering blei det skapt ei holdning i det islandske folk om å ta vare på sitt eget språk. Som et lite språk med bare et par hundre tusen brukere blei det sett på som viktig å verne om islandsk som et eget språk. Det må i denne sammenheng nevnes at islendingene i sin språkrøkt har hatt en omfattende islandsk litteratur i ryggen.

Sjøl det store samiske språket nordsamisk er i internasjonal sammenheng et svært lite språk, og dermed trolig særlig utsatt for påvirkning fra majoritetens språk, om enn ikke i samme grad som lule- og sørsamisk. Om vi forutsetter at et språks mulighet for å overleve svekkes ved sterk innblanding av ord og uttrykk fra andre språk, er det derfor i en språkundersøkelse som denne av interesse å se på omfanget av slik påvirkning fra norsk.

Figur 11 Språkblandingsprofiler. Fordeling på spørsmålet "I hvor stor grad bruker du norske ord når du snakker samisk i dagligtale?" for utvalgte nordsamiske kommuner og for lule- og sørsamisk¹³. (Vedlegg 2, spm. 4, 5 og 17)

Det blei i spørreskjemaet lagt inn det spørsmålet som er referert i figurteksten til Figur 11 med de svaralternativene som er listet opp til høyre i figuren. Vi ser at det er det nordsamiske språket i det samiske kjerneområdet i Indre Finnmark som i minst grad synes utsatt for innblanding med norske ord i samisk dagligtale, men også her hevder nærmere 40 % av det skjer "en god del" eller i stor grad. Bare noe over 20 % av denne gruppen rapporterer at dette skjer i svært liten grad. I de to små nordsamiske kommunene Kåfjord og Lavangen er det mange som sier de bruker norske ord en god del, mens det i Alta/Tromsø og for de to samiske minoritetsspråkene lule- og sørsamisk er vel 20 % som sier de snakker samisk med svært stor grad av bruk av norsk i sin samiske dagligtale. Sett under ett er det de to samiske minoritetsspråkene som er mest utsatt.

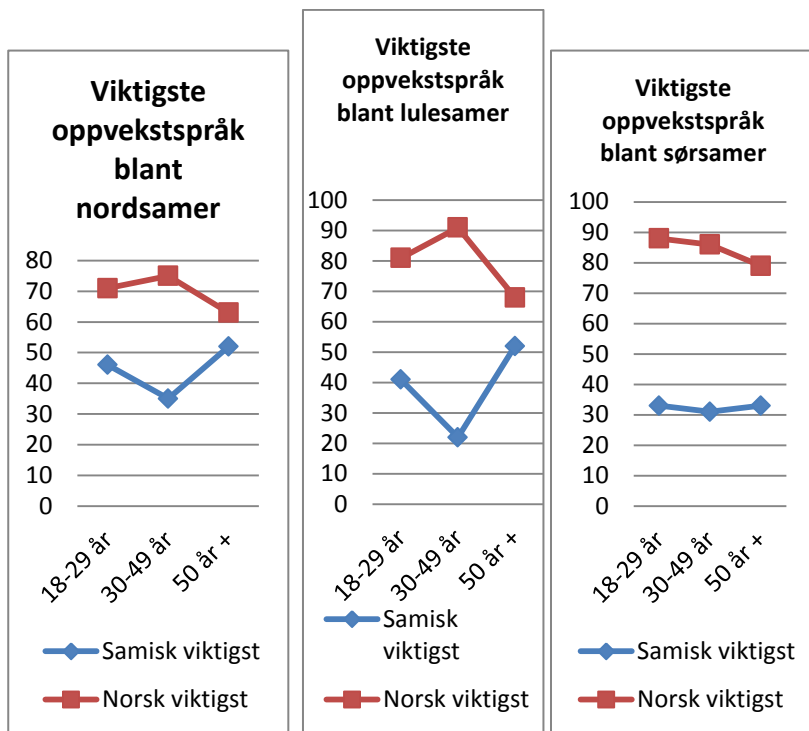
¹³ Antallet i hver av gruppene er som følger: Nordsamiske forvaltningskommuner – 454; Alta og Tromsø – 208; Kåfjord og Lavangen - 39; lulesamisk -161; sørsamisk – 158.

Til tross for at under 10 % av nordsamene i språkforvaltningskommunene i Finnmark oppgir i stor grad å bruke norsk vokabular, kom det i kommunebeskrivelsen av Kautokeino som er den kommunen i landet der samisk står aller sterkest, fram en klar bekymring for at samisk språk vannes ut med påvirkning fra norsk. Om denne tendensen i mindre grad gjelder de som her har svart på undersøkelsen, eller om bruk av norsk er tilsvarende lav i andre kommuner i samisk kjerneområde, vites ikke.

Uten at det i vår sammenheng er mulig å gå inn på nærmere analyser av denne typen, mener vi det her dreier seg om en interessant påvisning som det er viktig å ta hensyn til i arbeidet for å bevare og styrke de samiske språkene i Norge. En må her bestrebe en balanse mellom språklig puritanisme og oppfordring til å snakke samisk med den språkkunnskapen hver og en besitter. Kanskje er det viktigst å få opp antall språkbrukere, men en bevissthet omkring å velge samiske ord og samisk setningsoppbygging når mulig, er også viktig for å bevare og videreutvikle språket.

4.6 OPPVEKSTSPRÅK

I foregående analyser (pkt. 4.3) har vi sett store forskjeller mellom aldersgrupper i språkferdigheter og språkprofiler. I det følgende vil vi legge fram resultater som gjelder respondentenes oppvekstspråk.

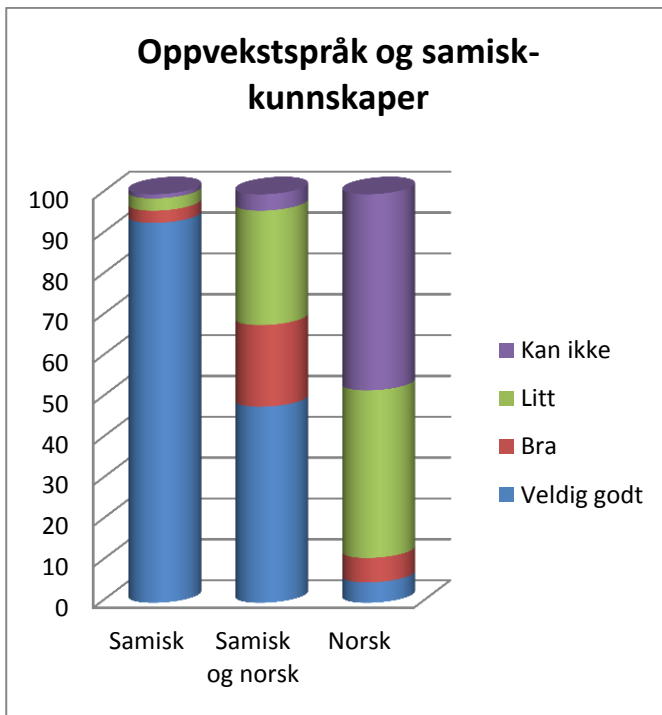
Figur 12 Grafisk framstilling av oppvekstspråk for hver av de tre samiske språkene etter alder. Figuren er basert på antall respondenter i hver språk og aldersgruppe. N (NS) – 1309; N (LS) – 168; N (ss) – 162. (Vedlegg 2, spm. 1, 3 og 4)

Som det går fram av Figur 12 hvor prosentene summeres til godt over 100, var det mulig å krysse av for to oppvekstspråk. Vi ser at norsk står sterkt i den forstand at mange som oppgir samisk som sitt viktigste oppvekstspråk, også oppgir at norsk har vært et tilsvarende viktig språk i oppveksten.

Vi ser av de grafiske framstillingene i Figur 12 at samisk var oppvekstspråket til vel halvparten av nord- og lulesamene som i dag er over 50 år. Slik vi har sett indikasjoner på i tidligere analyser, faller andelen som vokser opp med samisk som hovedspråk i aldersgruppen 30-49 år, men slik språkferdighetene i pkt. 4.3 viste, er fallet betydelig større for lulesamisk språk enn for nordsamisk. I den yngste aldersgruppen har andelen som oppgir samisk som viktigste oppvekstspråk gått opp igjen for begge disse gruppene. Blant sørsamene har andelen som oppgir samisk som sitt oppvekstspråk ligget på én tredel for alle aldersgruppene. Ut fra

kjennskap til språksituasjonen i lule- og sørsamisk område, er det overraskende at henholdsvis 40 % og 30 % i yngste alderskategori oppgir samisk som det viktigste oppvekstspråk, vel og merke i stor grad sammen med norsk. Dette kan tolkes som at mange krysser av for "samisk viktigst" dersom samisk brukes i hjemmet, selv om det kanskje er i betydelig mindre grad enn norsk. Samtidig demonstrerer nedgangen i norsk sammen med oppgangen av bruk av samisk som oppvekstspråk for nord- og lulesamisk nettopp en ny bevissthet om å bruke samisk i hjemmet. Det er imidlertid sannsynlig at en så vidt stor andel med samisk oppvekstspråk i disse minoritetsområdene kan reflektere at respondentene i denne undersøkelsen representerer et over gjennomsnittlig språkbevisst gruppe samer.

For nordsamisk vet vi at variasjonene i språkbeherskelse og språkbruk er svært store. Fra kommunebeskrivelsene så vi at samisk i dag ennå er hovedspråket blant dagens unge i Kautokeino der fornorskningen aldri fikk fotfeste, mens dagens ungdom i andre områder av forvaltningsområdet så som i Nesseby nå bruker norsk seg i mellom. At nesten 50 % av de som nå er i er i 20-årene oppgir at samisk var viktigste oppvekstspråk (til dels i kombinasjon med norsk), skyldes nok at nettopp kommunene i språkforvaltningsområdet i Finnmark samlet sett utgjør en svært stor del av materialet. Dette er under forutsetning av at den tredelen av respondentene som i dag bor i disse kommunene, har vokst opp i området, og at hele tre fjerdedeler av den tredjedelen respondenter som nå bor utenfor Nord-Norge kommer fra disse. Dermed utgjør de som har vokst opp i nordsamisk område for øvrig, der fornorskningen trolig var kommet så langt at det har vært vanskeligere å ta samisk i bruk igjen som hjemmespråk, en relativt liten andel av det nordsamisk materialet. Hvorvidt de som bor utenfor Nord-Norge i samme grad makter å gi sine egne barn samisk som hjemmespråk, er imidlertid mer tvilsomt.

Figur 13 Beherskelse av muntlig samisk etter oppvekstspråk. Bare nordsamisk. Prosent. N (bare samisk) – 426; N (samisk og norsk) – 212; N (bare norsk) - 743. (Vedlegg 2, spm. 3 og 7)

Det er ingen overraskelse at oppvekstspråk er svært viktig for språklæring. I Figur 13 kommer dette tydelig fram. Ni av ti av de som bare har oppgitt samisk som sitt oppvekstspråk, anser at de behersker samisk flytende eller veldig godt, mens dette bare er tilfellet for 45 % av de som oppgir både norsk og samisk som sine oppvekstspråk. Blant disse er det imidlertid en betydelig andel som har krysset av for at de kan samisk bra eller i hvert fall litt. Blant de som bare har oppgitt norsk som sitt oppvekstspråk, oppgir halvparten ikke å kunne noe samisk. To av fem oppgir at de kan litt samisk, mens bare én av ti sier de behersker samisk bra eller veldig godt.

Figuren over gjaldt det nordsamiske materialet, men grunnlagstabeller viser at tendensen er helt klart den samme for de to andre språkgruppene. Den eneste forskjellen er at en litt større andel av de som bare har hatt norsk som sitt oppvekstspråk, oppgir å kunne litt samisk.

Tabell 21 Språkvalg for utvalgte grupperinger. Prosentdel fra hver respondentgruppe til venstre i tabellen som ønsker å uttrykke seg på henholdsvis samisk eller norsk når de er opprørte eller vil snakke om nære ting. Antall og andel som angir norsk, samisk eller annet språk innen ulike kommunegrupperinger og samiske språk.

	Samisk	Norsk	Annet	Sum %	Antall
Språkforvaltningskommuner i Finnmark	60	36	4	100	421
Alta og Tromsø	22	76	1	100	143
Øvrig nordsamisk område	13	85	2	100	136
Utafor nordsamisk område	16	79	4	100	361
Lulesamisk	25	71	5	100	133
Sørsamisk	12	80	9	100	112

* Kategorien "annet" er brukt for en del som hadde krysset av for både norsk og samisk, samt for de som har oppgitt et annet hovedspråk som svensk, finsk og kvensk.

Morsmålet har en spesiell plass for den enkelte person og kalles derfor ofte for hjerte- eller følelsesspråket. Det er dette språket som lett kommer fram når en er i følelsesladde situasjoner. I spørreundersøkelsen fikk respondentene et spørsmål om hvilket språk de uttrykker seg best på når de er opprørte eller vil snakke om nære ting. Resultatet er som presentert i Tabell 21. Det er i det samiske kjerneområdet at samisk språk står sterkest som en persons foretrukne følelsesspråk med 60 %. Deretter står samisk sterkest blant de lulesamiske respondentene hvor en fjerdedel gir lulesamisk språk denne betydningen, mens samene i bykommunene Alta og Tromsø følger på nesten samme nivå. Vi ser at sørsamer og nordsamer i de øvrige kommunekategoriene for nordsamisk i mye mindre grad oppgir samisk som sitt følelsesspråk. Når språkbeherskelsen blant nordsamer som er bosatt utenfor nordsamisk område er på høyde med i Alta og Tromsø, samtidig som at samisk i mye mindre grad fungerer som følelsesspråk, tyder dette på at manglene språkmiljø fører til at norsk lett tar over denne rollen. Kategorien "annet" er brukt for en del som hadde krysset av for både norsk og samisk, samt for de som har oppgitt et annet hovedspråk som svensk, finsk og kvensk.

Selv om en ofte tenker på følelsesspråket som en persons morsmål, er det mange aspekter som spiller inn i en tospråklighetssituasjon som den vi har hatt i Norge. Selv om en person ikke synes det er lettest å uttrykke seg på samisk fordi språket til en viss grad er gått tapt, kan samiske fremdeles oppleves som hjertespråket. Dette innebærer at følelser og identitet er knyttet til språket, selv om språkferdighetene er redusert og kanskje gjør det vanskeligere å bruke språket i følelsesladde situasjoner.

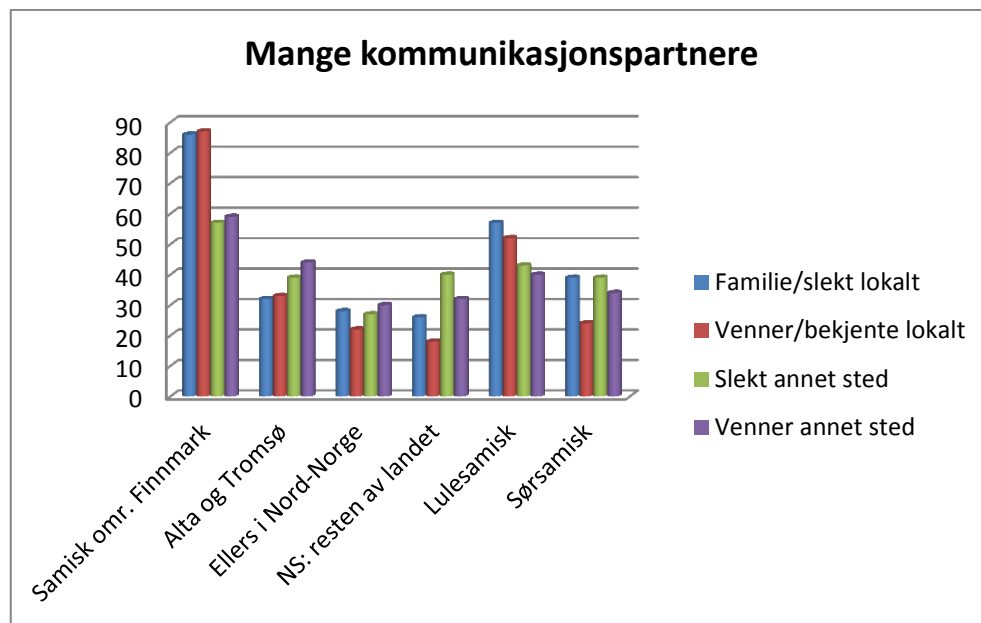
4.7 BRUK AV SAMISK SPRÅK

Vi har så langt brukt mye plass på å beskrive språkkunnskapene i samisk i ulike områder, for ulike aldersgrupper og for ulike språk. Vi vil her se nærmere på hvor og med hvem språket brukes. Dette sier noe om muligheten til bruk, men også noe om holdningen til bruk enten denne er bevisst eller ubevisst. I Pkt. 4.7 vil vi derfor ta utgangspunkt i de som oppgir at de kan noe samisk, da dette er en forutsetning for å kunne bruke språket¹⁴.

4.7.1 Språkvalg

For å kunne bruke samisk språk, er det nødvendig å ha andre samisktalende personer å snakke med. Vi begynner derfor dette avsnittet med å se på i hvilken grad respondentene oppgir å ha slekt- og familie eller venner og bekjente, i eller utenfor lokalmiljøet sitt. Svarene er fordelt på de ulike kommunekategoriene som vi har laget for nordsamisk språkgruppe (jf. Tabell 6), og på de to minoritets-språkene.

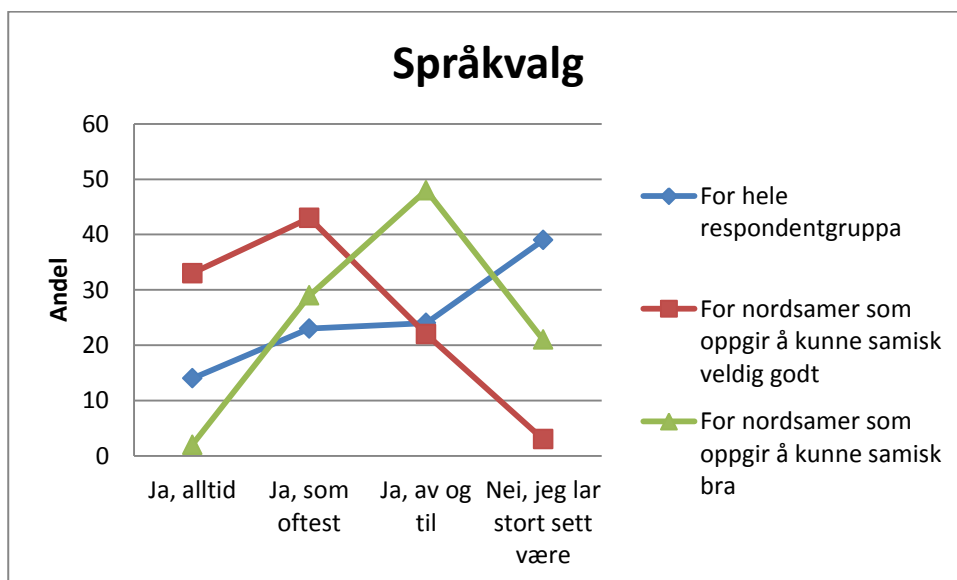
¹⁴ Vi vil gjøre oppmerksom på at "når den du snakker med kan en del samisk" er oversatt med litt (veaháš) samisk i sp.m. 13 og med nokså mye (oalle muddui) i sp.m. 19. Som påpekt i pkt. 2.3 foran er presis oversetting av spørreskjema svært krevende. Vi tror ikke disse språklige nyansene gjør noe stort utslag i analysene av henholdsvis kommunikasjonspartnere og språkarenaer.

Figur 14 Samisktalende personer i den enkeltes omgangskrets for samer innenfor de ulike grupperinger. Prosentdel som rapporterer at mange eller de fleste innen hver kategori til høyre i figuren er samisktalende. Grunnet noe varierende svarprosent, er prosentene basert på noe ulike antall, men er for gruppene fra venstre mot høyre om lag slik: 400, 140, 120, 330, 125 og 110. (Vedlegg 2, spm. 5 og 20)

Det framgår av Figur 14 at nordsamer i kjerneområdet for samisk språk i størst grad har samisktalende personer i sitt eget lokalmiljø. I denne gruppa har også vel halvparten av respondentene, mange de kan snakke samisk med utenfor lokalmiljøet. Tendensen er motsatt for respondenter i bykommunene Tromsø og Alta der andelen som svarer at de har mange samisktalende i sitt lokalmiljø, er lavere enn andelen som har mange venner å snakke samisk med utenfor lokalmiljøet. Dette er også tendensen for de som er bosatte utenfor det vi har definert som nordsamisk område. Her ser vi imidlertid at slekt og familie får en forholdsvis større betydning som samisktalende samtalepartnere. For lulesamisk språkgruppe er tendensen den samme som i språkforvaltningskommunene i Finnmark, men andelen som har mange samisktalende personer å forholde seg til, er betydelig lavere. Bortsett fra for lulesamene og for nordsamer i samisk kjerneområde i nord, er muligheten til å snakke samisk minst i forhold til venner og bekjente i eget nærmiljø. For sørsamene ser vi at slekt og familie både i og utenfor lokalmiljøet er særlig viktige kommunikasjonspartnere.

Det å ha samisktalende personer man kan snakke samisk med, betyr ikke alltid at en gjør det. Å prate norsk vil i de aller fleste situasjoner være en valgmulighet. I det følgende vil vi derfor se nærmere på i hvilken grad samisk velges som samtalepråk i situasjoner der den en snakker med også kan en del samisk.

Figur 15 Valg av samisk som samtalepråk for grupper beskrevet til høyre i figuren. Antall i gruppene ovenfra og ned som følger: 1419, 527 og 98. (Vedlegg 2, spm. 4, 7 og 12)

Figur 15 viser at det totalt sett bare er 10-15 % som alltid velger å bruke samisk når de snakker med en som kan en del samisk, mens over 60 % bare gjør dette i liten grad (av og til/lar stort sett være). Selv om alle som har svart på dette spørsmålet har oppgitt å kunne noe samisk, er språkferdighetene til den enkelte svært variable, noe som betyr at det å velge samisk både for respondenten og samtalepartneren i større eller mindre grad kan påvirke kommunikasjonsflyten. For nordsamer som oppgir å kunne samisk veldig godt, er tendensen til å velge samisk når høvet byr seg vesentlig sterkere. Likevel er det en firedel av de som behersker samisk veldig godt som i stor grad lar være å bruke språket. For de som oppgir å kunne samisk bra, og dermed heller ikke skulle ha så store kommunikasjonsproblemer med å bruke samisk, er det tre av ti som oftest bruker

samisk, mens halvparten gjør det av og til. Vi har sjekket om det skulle være noen forskjeller i språkvalg mellom menn og kvinner, men det er det ikke i vårt materiale.

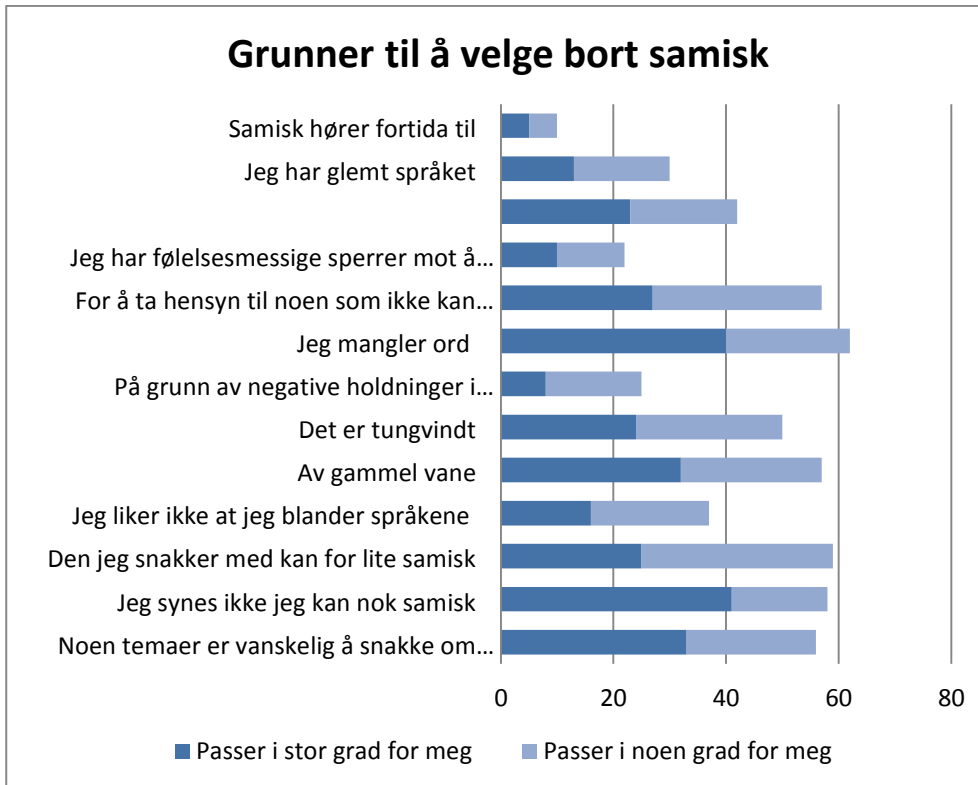
I Tabell 22 tar vi utgangspunkt i det samme spørsmålet som Figur 15 over om valg av språk, men svarene er fordelt på de ulike kommuneinndelingene for nordsamisk og på de to samiske minoritetsspråkene. Vi har dessuten slått sammen svarene fra de som har krysset av for at de *alltid* velger samisk og de som svarer at de *som oftest* gjør det.

Tabell 22 Valg av samisk for ulike respondentgrupper. Prosentdel samiskspråklige innen hver gruppering som velger alltid eller som oftest å snakke samisk med personer som kan en del samisk. (Vedlegg 2, spm. 4, 7 og 12)

	NS: språk- forvalt. Finnmark	NS: Alta & Tromsø	NS: Øvrige nordsamisk omr.	NS: Resten av landet	N NS	LS	SS
%	63	29	24	27	41	36	20
N	428	150	139	360	1077	134	120

Vi har så langt i dette kapitlet sett at nordsamene i forvaltningskommunene i Finnmark er i en særstilling. Om lag tre firedeler av respondentene som er bosatt i disse kommunene oppgir at de kan samisk flytende eller veldig godt (Figur 2). Nesten ni av ti oppgir å ha mange samisktalende samtalepartnere i lokalmiljøet sitt (jf. Figur 14). Likevel ser vi av Tabell 22 at bare seks av ti oppgir at de alltid eller som oftest snakker samisk når den de snakker med kan en del samisk. I Tromsø og Alta er tendensen motsatt. Tre av ti oppgir å snakke samisk når anledningen byr seg (29 %), selv om bare en tredjedel har mange å snakke samisk med i lokalmiljøet, og samiskkompetansen bare er veldig god for rundt en firedel av dem.

Det synes klart at mulighetene til å bruke samisk ikke blir fullt ut utnyttet av mange. For noen er ferdighetene ikke fullt ut tilfredsstillende, og i andre tilfelle kan samiskferdighetene hos samtalepartneren være noe mangelfulle. Figur 16 viser i hvilken grad ulike begrunnelser for å velge bort samisk passer for de som har svart på undersøkelsen.

Figur 16 Ulike grunner til at det er lett å velge norsk selv om en kunne ha brukt samisk når en snakker med en annen som kan en del samisk. N = 1205-1273. (Vedlegg 2, spm. 12 og 21)

Vi ser av figuren at svært få velger å snakke norsk fordi de mener samisk hører fortida til. Figuren viser derimot at begrunnelsen for å velge norsk når det ville vært mulig å bruke samisk i stor grad, har sammenheng med faktiske eller opplevde språkferdigheter. Nesten tre av fem er reserverte fordi de ikke synes de snakker samisk godt nok, og enda noen flere holder tilbake fordi de mangler ord (62 %) eller synes noen temaer er vanskelige å snakke om på samisk (55 %). To av fem oppgir dessuten å ha en viss redsel for å gjøre feil (42 %).

Det er også mange som viser til at det er lett å velge norsk når den en snakker med ikke kan nok samisk (59 %), eller for å ta hensyn til noen som ikke kan samisk (57 %). I Tromsø kommenterte en lærer at samiske barn i større grad enn andre minoritetsspråklige unger gikk over til norsk hvis norske unger var i nærheten, og i

Tysfjord ble det vist til at samisktalende eldre ikke ville bruke samisk på sykehjemmet. I begge tilfellene ble hensynet til norskspråklige ansett som grunn. Dette hensynet kan dermed gå på bekostning av samisk språk, og har nok sammenheng med innarbeidede vaner som også går i arv. Slike vaner kan igjen føres tilbake til at samisk ble ansett for å være et mindreverdige språk. Den norske befolkningens manglende forståelse for behovet for samiskspråklige arenaer kom også til uttrykk i kap. 3 der det i Tromsø og Nesseby ble referert til situasjoner der ikke-samisktalende følte seg ekskluderte. I Røros ble det i stedet påpekt at en stor grad av inngifte og relativt lite språkkompetanse gjorde at norsk stort sett ble dominerende på mer sosiale aktiviteter rettet mot den samiske befolkningen.

Negative holdninger i nærmiljøet passer i noen eller stor grad for en firedel av respondentene, mens rundt én av fem opplever i ulik grad å ha følelsesmessige sperrer mot å ta språket i bruk. 30 % bruker dessuten samisk i mindre grad enn de kunne gjort, fordi de føler at de har glemt språket.

Vi ser altså at alle faktorene presentert i Figur 16 kan bidra til å skape en reservasjon mot å bruke samisk språk, men det er vanskelig å vite i hvilken grad disse faktorene faktisk reduserer språkb Bruken. Ved lave språkerfardigheter vil et språk ikke være et funksjonelt kommunikasjonsmiddel unntatt i spesielle situasjoner der en bevisst går inn for å trene opp språket. Litt lavere ferdigheter i et språk enn i et annet skulle imidlertid ikke være noe hinder for god kommunikasjon. Det kan imidlertid tenkes at en person selv opplever sine språkerfardigheter som dårligere enn det de objektivt sett er, og dermed holder tilbake mer enn nødvendig.

For å kunne få mer kunnskap om mulig underbruk av samisk, ble respondentene spurt om det var noen de syntes det var særlig vanskelig å snakke samisk med. Samlet sett er det 290 av 1108, dvs. 26 % som oppgir at det er noen de synes det er vanskelig å snakke samisk med, selv om det ellers ville vært mulig. Tabell 23 viser at rundt en fjerdedel av nordsamene opplever at det kan være vanskelig å bruke samisk språk med bestemte personer (relasjoner). I tråd med tidligere funn der vi har sett at å snakke synes å være særlig vanskelig blant lulesamene, ser vi at over en tredjedel av disse synes det kan være problematisk å snakke samisk i forhold til bestemte relasjonelle kommunikasjonspartnere. Andelen er tilsvarende for sørsamene.

Tabell 23 Prosentdel samiskspråklige som oppgir at det er bestemte personer de synes det er vanskelig å snakke samisk med for ulike respondentgrupper. (Vedlegg 2, spm. 14)

	NS: språk- forvalt. Finnmark	NS: Alta & Tromsø	NS: Øvrige nordsamisk omr.	NS: Alle Resten av landet	Alle NS	LS	SS
%	25	26	23	24	24	36	33
N	367	96	119	288	870	109	90

Respondentene fikk muligheten til å oppgi hvem de eventuelt synes det er vanskelig å snakke samisk med. Det er store variasjon i svarene, men en del svar går igjen. Den hyppigste årsaken som ble oppgitt, var at det ble opplevd som vanskelig å snakke samisk med de som er veldig flinke i språket enten de er innenfor eller utenfor egen familie og slekt. Det kan være morsmålstalere, akademikere, lærere, "supersamer", "språkpoliti", de som snakker fagspråk, bruker språket som hersketeknikk, retter på en osv. En usikkerhet rundt sitt eget språk blir også trukket fram av respondenter som svarer at det kan være vanskelig å snakke samisk med personer de ikke føler seg trygge på, eller kjenner godt nok. Flere peker også på at det er vanskelig å snakke samisk dersom relasjonen til en person først er etablert på norsk. Dette så vi eksempler på i kommunebeskrivelsene der det blant annet kom fram at det var vanskelig å bruke nyervervede kunnskaper i samisk om en alt hadde en norskspråklig relasjon til den aktuelle samtalepartneren (Kåfjord). Fra Tysfjord fikk vi beskrevet at samisk stort sett bare ble brukt med bestemte kommunikasjonspartnere der samisk var etablert som kommunikasjonsspråk, selv om kommunikasjonen kunne fungert bra også med andre. Når det gjelder mer konkrete merkelapper på personer, ble det fra flere hold trukket fram at det kan være vanskelig å snakke samisk med barn eller eldre, mens like mange hevdet at det er lettest å snakke samisk med de yngste og eldste. For øvrig nevnes de fleste typer relasjoner som venner, naboer, kollegaer, onkler, tanter, barnebarn osv.

Resultatene i Figur 16 og forklaringene omkring hvem det kan være vanskelig å snakke samisk med, bekrefter hverandre. Det er ikke alltid en objektivt sett for lav språkkompetanse som gjør at mange til tider velger bort samisk til fordel for norsk. Utdypingen i forhold til hvem det kan være vanskelig å snakke samisk med, tyder på at frykten for ikke å strekke til språklig sett nok sitter dypt hos mange. Denne er trolig knyttet til en historie som har gjort at følelsene knyttet til det samiske språket kan være vanskelige. Noen informanter har også knyttet denne

typen ambivalens til usikkerhet omkring egen identitet og til om de strekker til som same.

4.7.2 Språkrelasjoner

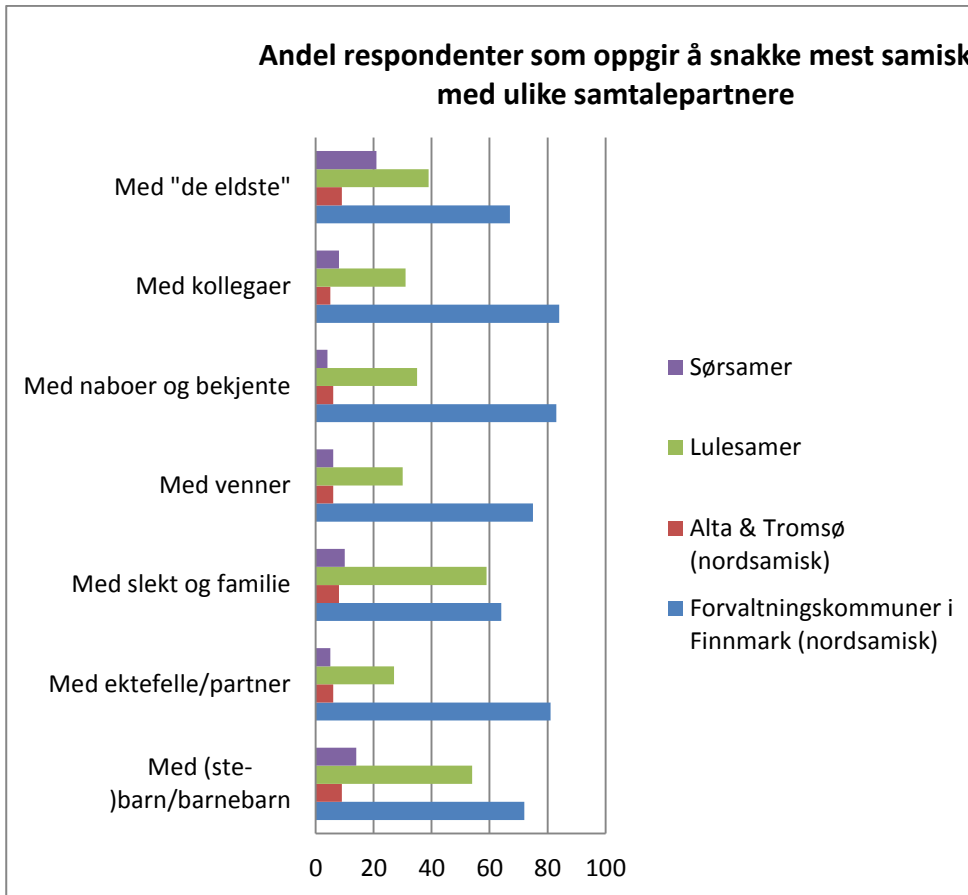
Språkvalg henger, som vi nettopp har sett, tett sammen med språkrelasjoner. I det følgende vil vi gå nærmere inn på dette ved å analysere opplysningene vi har om bruk av samisk og norsk med personer vi står i ulike relasjoner til.

Vi begynner med å se hvem de samiskspråklige i datamaterialet vårt oppgir å bruke samisk med. I Tabell 24 har vi slått sammen de som svarer at de snakker "nesten bare samisk" og de som svarer at de "snakker oftere samisk enn norsk" i ulike relasjoner. Tilsvarende betyr kategorien "mest norsk" at en snakker oftere norsk eller nesten bare norsk.

Tabell 24 Prosentdel samiskspråklige som oppgir å bruke samisk i samtale med personer og grupper til venstre i tabellen. (Vedlegg 2, spm. 13)

	Mest samisk	Likt	Mest norsk	%	N
Med (ste-)barn/barnebarn	48	8	44	100	651
Med ektefelle/partner	39	5	56	100	584
Med slekt og familie	41	11	48	100	1123
Med venner	32	16	52	100	1012
Med naboer og bekjente	35	13	52	100	901
Med kollegaer	36	10	54	100	737
Med "de eldste"	50	9	41	100	1066

Tabellen viser at samisk i særlig grad brukes med "de eldste" og med barn/barnebarn. Mens rundt halvparten bruker mest samisk i disse relasjonene, faller andelen til fire av ti i andre familie- og slektsrelasjoner. Andelen som bruker mest samisk i mindre nære relasjoner er noe mindre, men fremdeles på rundt en tredel. Tilsvarende ser vi at vel halvparten bruker mest norsk utenfor sin egen slekt og familie.

Figur 17 Samtalepartnere på samisk for sørsamer (N=120), lulesamer (N=115), nordsamer i Alta/Tromsø (N=140) og nordsamer i forvaltningskommunene i Finnmark (N=405). Prosent.

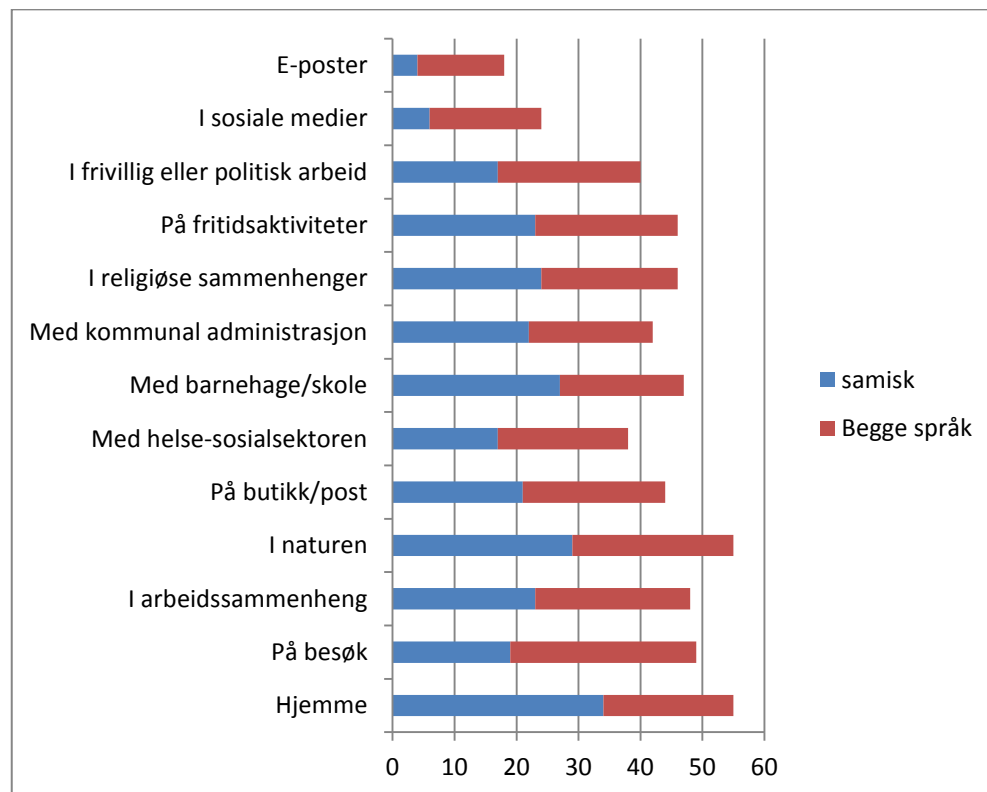
Det framgår av Figur 17 hvordan samisk språk brukes med ulike samtalepartnere i fire av de kommune- og språkinndelingene som vi har benyttet oss av i denne rapporten. Den illustrerer godt at det bare er i kjerneområdene i Finnmark at samisk er et generelt kommunikasjonsspråk. Lulesamisk brukes også relativt mye med barn og slekt, men i mindre grad i andre typer relasjoner.

Figur 17 gir også et noe mer nyansert bilde på ulike bruksmønstre. Mens samisk de fleste steder i særlig grad brukes med barn, familie og slekt samt de "eldste",

er samisk i samisk område i Finnmark vel så mye et språk som brukes med kollegaer, naboer, bekjente og partner.

4.7.3 Samiske språkarenaer

Etter å ha sett på hvem det er ulike respondentgrupper velger å snakke eller ikke snakke samisk med, skal vi nå ta en nærmere titt på hvilke arenaer samisk språk benyttes. Figur 18 viser bruk av samisk knyttet til ulike aktiviteter.

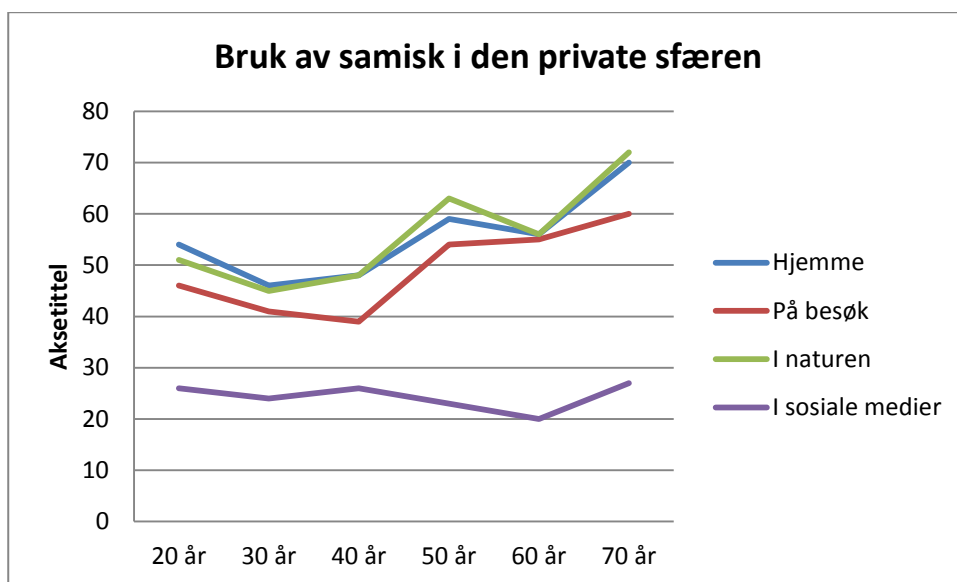

Figur 18 Prosentdel som snakker samisk ("nesten bare") og som snakker begge språk ("noe oftere samisk" og "like mye") på ulike arenaer. Utgangspunktet er de som kan samisk når de har noen å prate samisk med på den aktuelle arenaen.

Både hjemme og i naturen er det godt over halvparten som oppgir å bruke mye samisk, og på hjemmebane er det om lag én tredel som nesten bare snakker samisk. I kontakt med kommunale instanser, ser vi at samisk i stor grad brukes overfor skole og barnehage, men i mye mindre grad overfor helse- og

sosialsektoren. I en mer privat og uformell sammenheng som på besøk, kan det synes som om samisk og norsk brukes mer om hverandre enn i eget hjem og i skolesammenheng. Det mest påtakelige i tabellen er at bare rundt en femdel benytter samisk i sosiale medier som vi vet er en ny sosial arena som særlig de unge benytter seg av.

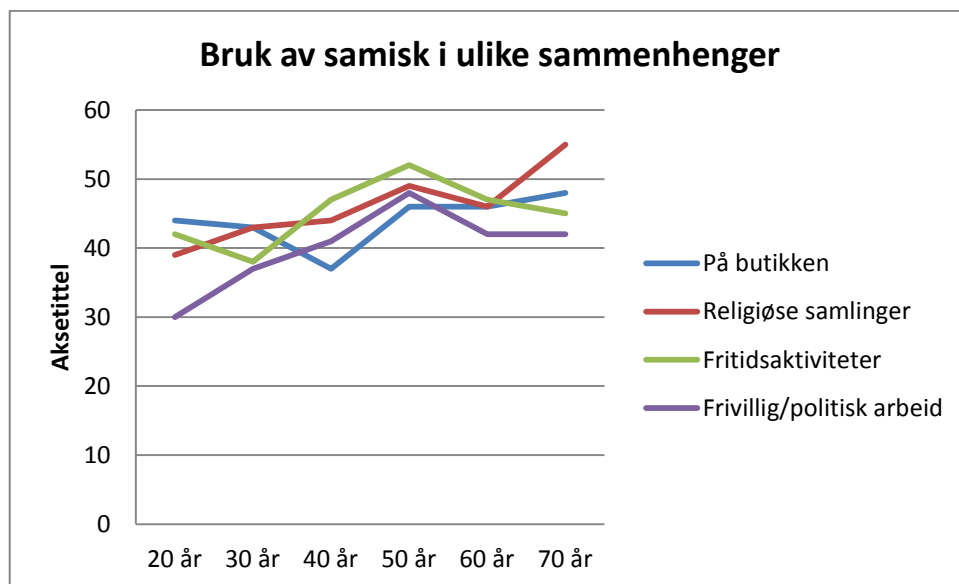
Et spørsmål en ofte stiller seg angående språkbruksarenaer, er om disse endrer seg over tid. Til å få en indikasjon på dette, har vi i Fig. 19 og Fig. 20 presentert andelen i ulike aldersgrupper som oppgir å bruke samisk på ulike arenaer. Prosentandelen refererer til andelen som sier de bruker like mye samisk som norsk, eller mer samisk. Figurene viser resultatene for valg av språk for de som har noen de kan kommunisere samisk med, og som er tilstede i de aktuelle arenaene.

Figur 19 Andel innen ulike aldersgrupper som bruker minst like mye samisk som norsk på ulike arenaer oppgitt til høyre i figurfeltet. (Antall respondenter hjemme: 923, på besøk: 997, i naturen: 993, i sosiale medier 782). (Vedlegg 2, spm. 5 og 19)

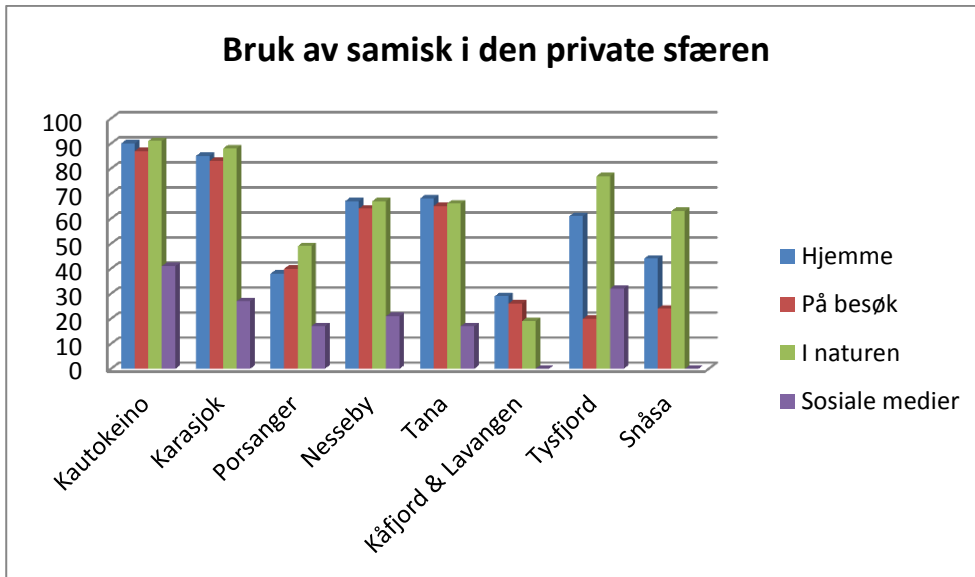
I Fig. 19 ser vi at bruken av samisk hjemme og i naturen er noe høyere enn på besøk for alle aldersgruppene. Andelen som bruker samisk på disse tre arenaene er høyest blant de eldste (opp i 70 %), og faller til et bunn-nivå for tretti og

førtiåringene (40-45 %) i tråd med tidligere funn om at disse aldergruppene i størst grad er preget av fornorskning. Blant de yngste ser vi en svak økning i bruken av samisk (rundt 50 %), men det er for tidlig å si om dette er starten på en oppadgående trend.

Figur 20 Andel innen ulike aldergrupper som bruker minst like mye samisk som norsk på ulike arenaer oppgitt til høyre i figuren. (Antall respondenter: På butikken: 756, på religiøse samlinger 589, på fritidsaktiviteter: 588 og i frivillig eller politisk arbeid: 627) (Vedlegg 2, spm. 5 og 19)

I mer offentlige sammenhenger som ute i lokalmiljøet og i organiserte aktiviteter er bruken av samisk noe lavere enn i de mer rent private. Den mest markerte endringen er bruk av samisk i frivillig eller politisk arbeid som topper seg blant femtiåringene der omtrent halvparten oppgir å bruke minst like mye samisk som norsk, mens denne andelen er under en tredjedel blant de yngste. Samlet sett er forskjellene mellom bruk av samisk for ulike aldergrupper kanskje mindre enn en skulle trodd. I det følgende skal vi derfor igjen ta utgangspunkt i hele materialet og heller prøve å få et mer klart bilde av forskjellene mellom ulike arenaer samlet sett ved å gå inn på disse innen samisk språkområde.

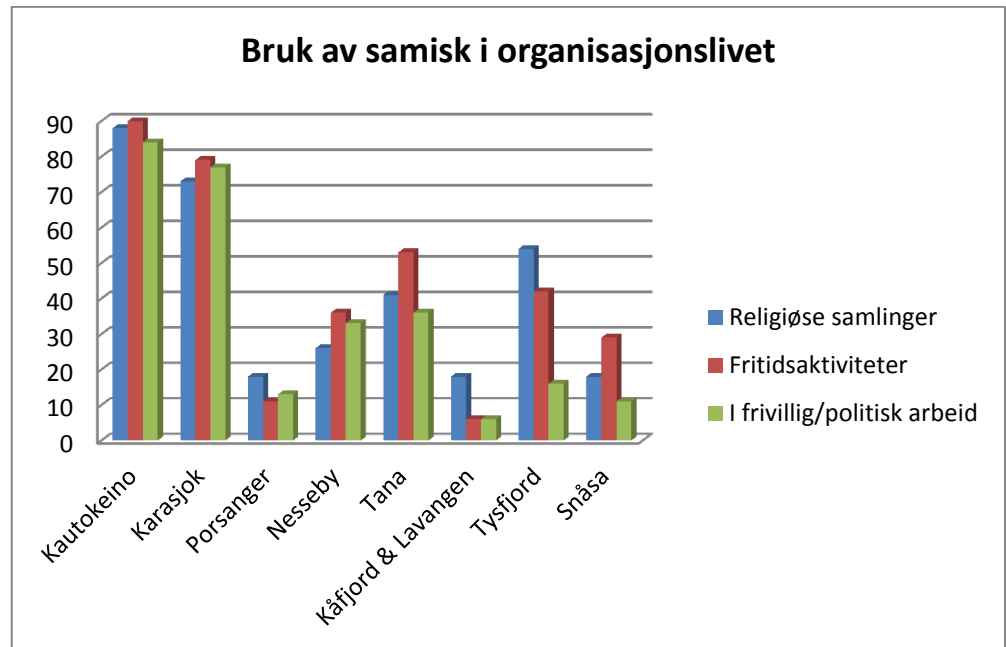

Figur 21 Bruk av samisk i private sammenhenger i de ulike språkforvaltningskommunene. Prosent som rapporterer å bruke like mye samisk og norsk eller mest samisk i ulike sammenhenger. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19)

Figur 21 viser at andelen som bruker samisk i det vi har definert som den private sfæren varierer mye fra kommune til kommune. I Kautokeino, Karasjok, Nesseby og Tana er andelen som bruker samisk omtrent den samme på de tre arenaene "hjemme", "på besøk" og "i naturen". I Tysfjord og Snåsa (pluss Porsanger), ser vi derimot at naturen utgjør en særlig viktig arena for bruk av samisk. Bruk i hjemmet er også langt vanligere enn bruk blant venner, slik at språket sjøl innen en privat sfære synes mer privatisert enn lenger nord i landet. I Tysfjord ser vi imidlertid at samisk språk brukes mer i sosiale medier enn på besøk. Dette kan muligens henge sammen med faktorer som den relativt sterke sperren for å snakke samisk som vi har sett spor av tidligere i kapitlet, eller det kan være et resultat av f.eks. Nuoraj-TV som var et tiltak som nettopp involverte unge via moderne kommunikasjonsmidler (jf. pkt. 3.5). Selv om sosiale medier på mange måter kan true samisk språk, kan det kanskje også brukes til skape utvidete språkarenaer.

Neste figur, Figur 22, viser at det også er i Kautokeino og Karasjok at samisk språk brukes konsekvent og i stor grad i organisasjonslivet, det være seg i religiøse sammenhenger, fritidsaktiviteter eller i frivillig eller politisk arbeid. Religiøse

samlinger er den viktigste arenaen for bruk av samisk språk i Tysfjord, Lavangen/Kåfjord og i Porsanger. I Snåsa og Tana er det fritidsaktiviteter som sport, kor og lignende som har størst betydning som språklig arena. For øvrig ser vi at samisk språk brukes i relativt stor grad i frivillig og politisk arbeid i Nesseby og Tana.

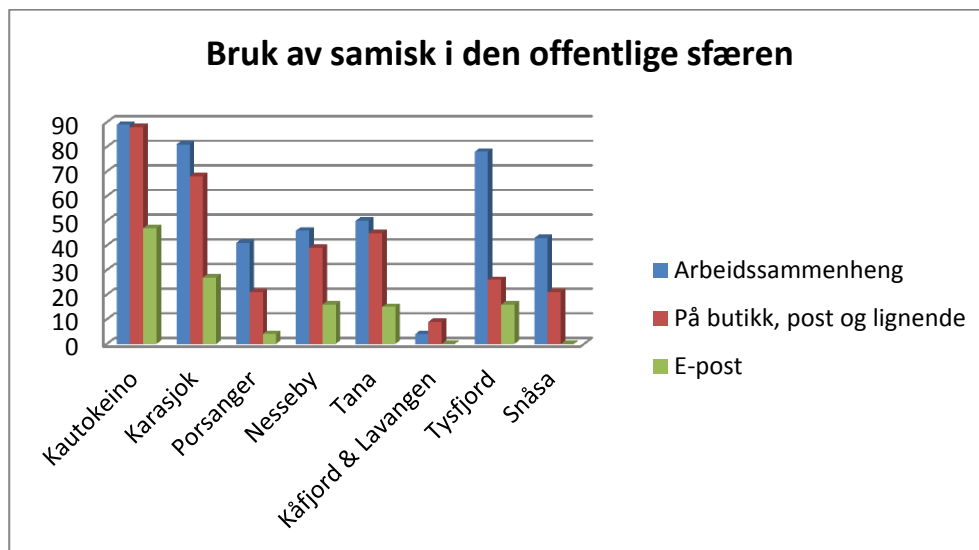
Figur 22 Bruk av samisk i organisasjonslivet for forvaltningskommuner for samisk språk. Prosentar som rapporterer å bruke like mye samisk og norsk eller mest samisk på de ulike arenaene. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19)

I de to neste figurene beveger vi oss mer inn i den offentlige sfæren der vi først har gruppert arbeidssammenheng og e-post som er et redskap på mange arbeidsplasser, samt lokalmiljøet representert med samhandling med lokalt næringsliv som butikker, kafé og lignende. Deretter presenteres samhandlingsarenaer knyttet til offentlige tjenester.

Slik vi ser av Fig. 23 ligger bruken av samisk i arbeidssammenheng konsekvent over bruken av språket ute på butikken, kafeen eller lignende bortsett fra i Kautokeino (og Kåfjord/Lavangen). I Tysfjord er andelen som i hvert fall bruker samisk like mye som norsk i arbeidssammenheng, faktisk på høyde med i Karasjok.

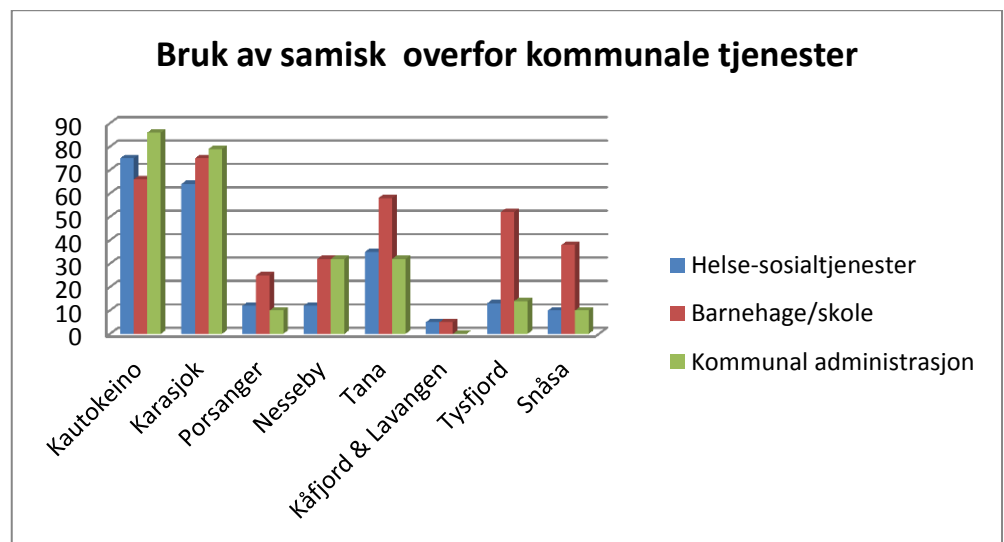
Men i Tysfjord er andelen som bruker samisk i kontakt med det lokale næringslivet bare en tredel av andelen som bruker samisk på jobb. I Snåsa og Porsanger er det også omtrent dobbelt så mange som bruker samisk i jobbsammenheng som ute i bygda, mens forskjellen er mindre i de resterende områdene.

Når så mange som vi her ser, rapporterer å bruke samisk i forbindelse med jobb, kan det tenkes å ha sammenheng med jobber knyttet direkte til kommunens status som tospråklig kommune, eller kanskje vel så viktig, til oppbygginga en har sett av samiske institusjoner i disse kommunene. E-post brukes på mange slike arbeidsplasser, men vi ser at det bare er i Kautokeino at nærmere halvdelen av de som oppgir å bruke mye samisk i arbeidssammenheng, også gjør det i e-postene sine. Til tross for at samisk språk i Kautokeino kommune var noe mindre i bruk skriftlig enn muntlig, kan den relativt høye andelen som bruker samisk i e-poster ha sammenheng med at samisk er et fungerende administrasjonsspråk (se Fig. 24). Hvordan dette kan tolkes i forholdt til Karasjok, er det vanskelig å si ut fra vårt materiale.

Figur 23 Bruk av tjenester på samisk i forvaltningskommunene for samisk språk. Prosentene som rapporterer å bruke like mye samisk og norsk eller mest samisk i ulike samhandlingssituasjoner til høyre i figuren. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19)

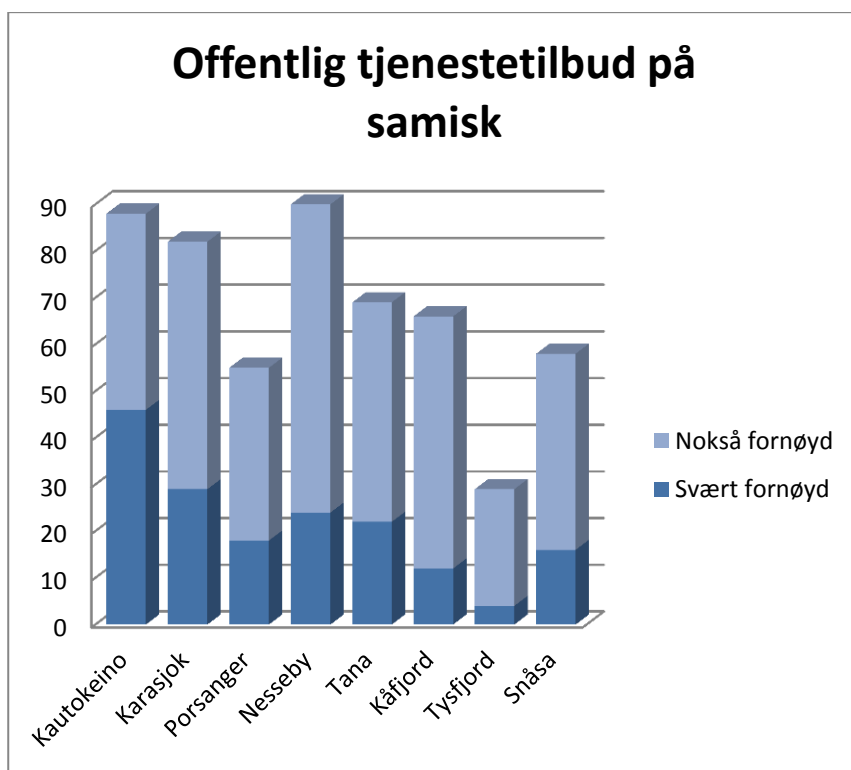
Figur 24 illustrer ganske vesentlige forskjeller i bruken av samisk i møte med kommunale tjenester. Igjen ser vi at andelen som bruker samisk i denne type samhandling er omtrent på høyde med bruken av samisk hjemme og i arbeidssammenheng i Kautokeino og Karasjok. Det er også bare i disse to kommunene at andelen som bruker samisk er høyere overfor kommuneadministrasjonen enn overfor skolesektoren. Kautokeino skiller seg dessuten ut ved at andelen som bruker samisk språk overfor helse- sosialsektoren er høyere enn overfor skolesektoren. I Porsanger, Tana, Tysfjord og Snåsa er opplæringssektoren den desidert viktigste kommunale arenaen for bruk av samisk. Bilde kan tolkes dit hen at opplæring i samisk for barn og unge prioriteres i en revitaliseringsfase, og så får andre områder komme etter. Dette bildet bekreftes også i kommunebeskrivelsene som viste at samiskspråklig opplæring er og har vært en grunnstein for språkarbeidet også i mange andre kommuner slik som i Røros, Skånland, Bodø og Oslo.

Figur 24 Bruk av samisk i offentlige tjenester i forvaltningskommuner for samisk språk. Prosenten som rapporterer å bruke like mye samisk eller mest samisk overfor ulike kommunale tjenester. (Vedlegg 2, spm. 5 og 19)

Spørreundersøkelsen inneholdt også et spørsmål om hvor fornøyde respondentene var med det offentlige tjenestetilbudet på samisk. Figur 25 viser at innbyggerne i Nesseby, Kautokeino og Karasjok i stor grad er fornøyde med tilbudet kommunen gir. Andelen som er svært fornøyde er høyest i Kautokeino

der om lag én tredel gir uttrykk for slik tilfredshet. Det mest oppsiktsvekkende i tabellen er imidlertid Tysfjord kommune hvor bare noen få er svært er fornøyde, og færre enn tre av ti nokså fornøyde.

Figur 25 Tilfredshet med offentlig tjenestetilbud på samisk i forvaltningskommuner for samisk språk. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 5 og 16)

Våre funn i den kvalitative delen av denne språkundersøkelsen sammen med så sterk bruk av samisk i arbeidssammenheng også i kommuner der samisk ut fra kjennskap til kommunen i liten grad er et vanlig samhandlingsspråk, tyder på at samiske institusjoner kan virke forsterkende på bruken av samisk språk. Vi vil nå se litt nærmere på dette og begynner med å kartlegge hvilken type jobbtilknytning respondentene i denne undersøkelsen har.

Tabell 25 Andel som arbeider i en samisk institusjon fordelt på arbeidsmarkeds-tilknytning. Antall. Prosent i parentes i randfordelingene. (Vedlegg 2, spm. 9 og 10)

	Arbeider i samisk institusjon		Totalt
	Ja	Nei	
Offentlig sektor	179	584	763 (44)
Privat sektor	38	471	509 (30)
Hjemmeværende/trygdet	9	364	373 (21)
Skole/utdanning	7	84	91 (5)
Totalt	233 (13)	1503 (87)	1736 (100)

Tabell 25 viser hvordan respondentene er fordelt med hensyn til arbeidsmarkeds-tilknytning og hvorvidt de jobber i en samisk institusjon eller ikke. 44 % er sysselsatt i offentlig virksomhet og blant de som jobber i en samisk institusjon, er hele tre firedeler tilknyttet offentlig sektor. Det finnes også en del som kople arbeid i samisk institusjon med utdanning eller å være hjemme av ulike grunner.

Tabell 26 Samisk språkbeherskelse blant ansatte i samiske institusjoner. Prosent. (Vedlegg 2, spm.4, 7 og 10)

	Flytende	Veldig godt	Bra	Litt/forstår men snakker ikke	Forstår ikke	Sum %	Totalt antall som jobber i samisk institusjon
NS	65	11	6	14	3	100	179
LS	48	12	16	20	4	100	25
SS	9	13	38	38	3	100	32

Tabell 26 viser språkferdighetene for de som arbeider i samiske institusjoner. 65 % av nordsamene som jobber i en samisk institusjon, kan nordsamisk flytende, mens tilsvarende andel lulesamer er på 48 %. For de med sørsamisk tilhørighet er det bare 9 % av de som jobber i en samisk institusjon som behersker sitt språk på tilsvarende høyt nivå. Andelen som ikke kan samisk og likevel jobber i en samisk institusjon, er svært lav for alle de tre språkgruppene. Derimot ser vi at omtrent to av fem sørsamer kan språket sitt bra og tilsvarende andel sier de bare kan litt/forstår samisk uten å kunne snakke språket. Dermed er det i sørsamiske institusjoner tre av fire som bare i begrenset grad behersker språket sitt, mens

dette gjelder vel én tredel av lulesamene og bare én femdel av nordsamene. Dette illustrerer et gjennomgående trekk: språksituasjonen er vanskeligst for de samiske minoritetsspråkene, og aller vanskeligst før sørsamisk.

4.8 OPPLÆRING I SAMISK

Vi har så langt sett på respondentenes rapporterte språkferdigheter og hvordan samisk brukes. Vi går nå over til å rapportere på formell opplæring i samisk – først den opplæring respondentene har fått i sin oppvekst, så hvilken opplæring deres barn får, før vi til slutt går inn på hva slags ønsker og opplæringsbehov respondentgruppen selv har i dag.

4.8.1 Egen og barns opplæring i samisk

Tabell 27 viser andelen innen ulike aldersgrupper som har fått andrespråks- eller førstespråkopplæring i samisk på ulike opplæringstrinn.

Tabell 27 Samiskopplæring etter alder. Prosent og antall i gruppene. (Vedlegg 2, spm. 8)

Alder	Språk-oppl.	Barnehage	Ant.	Barne-skole	Ant.	Ungdoms-skole	Ant.	V.g.-skole	Ant.
18-29	1.språk	32	145	28	171	28	170	23	168
	2.språk	9		33		29		30	
30-39	1.språk	15	191	15	280	17	176	11	272
	2.språk	4		31		26		28	
40-49	1.språk	3	155	7	362	7	364	3	349
	2.språk	5		19		20		19	
50-59	1.språk	0	101	2	365	3	389	5	347
	2.språk	2		7		13		15	

Tabellen har ikke med de to eldste aldersgruppene fordi det her ikke ble rapportert om samiskopplæring. Derimot framgår det at en del, 15 – 20 %, av de som i dag er i femtiårene fikk noe samiskundervisning etter barneskolen, mens samiskundervisning i hele grunnskolen ikke ble tilgjengelig før fra 1970-tallet og utover da de som nå er i aldersgruppa 40 til 49 år gikk på skolen. Mens en fjerdedel av disse oppgir å ha fått samiskundervisning i grunnskolen, øker andelen til seks av ti for dem under tretti år. Tallene reflekterer også at det fra slutten av syttitallet begynte å bli mulig å gå i samisk barnehage, og at de som har gått i samisk barnehage etter hvert utgjorde elevgrunnlaget for førstespråksundervisning opp gjennom hele skoleløpet. Blant de under førti år har halvparten

av de som har fått samiskopplæring hatt det på førstespråksnivå. Blant dagens voksne ser det likevel ut til at en del av dem som fikk førstespråksopplæring i grunnskolen, sluttet med dette på videregående nivå. Vi kan si lite om grunnen, men det kan ha like mye å gjøre med tilgjengelighet og med valg av studieretning (yrkesfag/allmennfag) som med ønske om å slutte med samiskopplæring, og det er vanskelig å si om tallene også skjuler en overgang til andrespråksopplæring for noen og frafall for andre.

Den neste tabellen er basert på respondentenes opplysninger om egne barns opplæring i samisk. Av respondentene er det 36 % som oppgir å ha til sammen 1424 barn i skolealder (fra barnehage t.o.m. videregående). Mens forrige tabell så på andeler voksne som hadde fått mer eller mindre samiskopplæring på ulike nivå i sin skolegang, gir Tabell 28 et nåtidsbilde på hva unger i dag faktisk får, uten å si noe om hva de har fått tidligere eller vil ta på høyere skoletrinn. Ut fra mønsteret i forrige tabell, kan antydningen til nedgang i andel barn i samisk barnehager i Tabell 28 være et tegn på at andel førstespråkslever i skolen kan være på vei nedover slik vi i Kap. 3 så at tilfellet var i Tysfjord. Ved å slå sammen barn som i dag får første- og andrespråksopplæring i samisk i grunnskolen, ser vi at denne andelen ligger på samme nivå som den gjorde for den yngste aldersgruppen av respondentene, dvs. seks av ti får samiskopplæring.

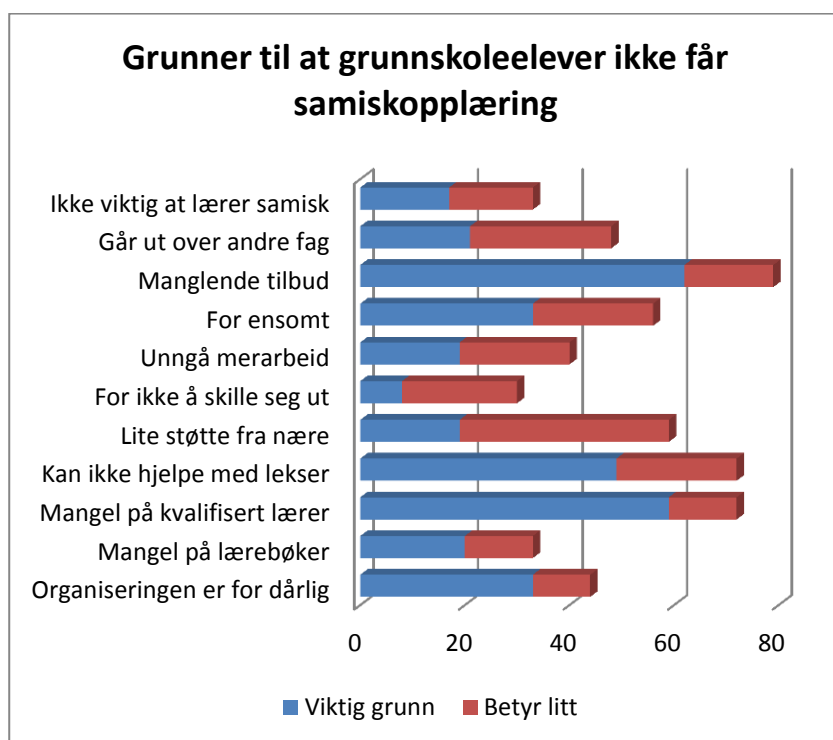
Tabell 28 Samiskopplæring for respondentenes barn etter språknivå (ingen, 2.-språk, 1.-språk) og skoletrinn. Prosentar viser andel av respondentenes barn som får opplæring i samisk fordelt på opplæringstrinn. (Vedlegg 2, spm. 22)

	Ingen samiskopplæring	Noe samisk Samisk andrespråk	Samisk avd. Samisk førstespråk	Sum %	N
Barnehage	66	10	24	100	466
Barneskole	35	35	30	100	424
Ungdomsskole	38	30	32	100	287
Videregående	43	30	27	100	247
Totalt	47	25	28	100	1424

Respondentene ble også spurt om de hadde barn som fikk opplæring *på* samisk i andre fag enn samisk. Her svarte 20 % bekreftende, mens altså 80 % bare har opplæring *i* samisk. Det vil si at en av tre førstespråkslever kun får opplæring *i* samisk. Faglig sett er det slik at et språk læres mest fullverdig om du får utvikle deg faglig på dette språket. Når minoritetsspråk kun undervises i språktimene, kan

det være vanskelig å oppnå funksjonell tospråklighet på et språk med færre språkarenaer og språklige samhandlingspartnere selv med førstespråksundervisning, i hvert fall om språkstøtten i hjemmet ikke er sterk. (Thomas og Collier 1997).

Slik vi så i Kap. 3.1 gjelder den individuelle retten til samiskopplæring i skolen for alle barn til foreldre som har rett til å skrive seg inn i valgmanntallet til Sametinget. Vi har sett at vel én tredjedel av ungene i grunnskolen likevel ikke får slik opplæring. Fig. 26 viser derfor andelen av foreldrene med barn i grunnskolen som oppgir ulike grunner som viktige eller av litt betydning for at barna ikke tar samisk som skolefag.

Figur 26 Grunner til at egne barn ikke får opplæring i samisk. Prosent. (Noe varierende svarprosent på de ulike alternativene til venstre på figuren. N i området 380-420) (Vedlegg 2, spm. 25)

Vi ser her at bare vel femten prosent av foreldrene oppgir at en viktig grunn til at ungene deres ikke får samiskopplæring, er at de selv mener at dette ikke er viktig. Like mange sier at dette betyr litt, noe som kan tyde på at de i hvert fall ikke selv tar initiativ til at egne barn skal få slik opplæring. Den absolutt viktigste grunnen til at barn ikke får samiskundervisning, er imidlertid at de mangler et slikt tilbud. Hele 60 % peker på dette som en viktig grunn, og utdyper det i kommentarfeltet på spørreskjemaet. Mangel på tilbud kan også forstås som at den muligheten til opplæring som måtte finnes, ikke er tilfredsstillende. Også på dette kom det inn flere kommentarer. Mangel på kvalifisert lærer oppgis som viktig grunn av tre av fem foreldre, mens rundt en tredel mener organiseringen av samiskopplæringen er for dårlig. Evalueringen av LK06 Samisk viste da også at mange skoler sliter med å få i stand gode tilbud blant annet fordi det er vanskelig å få tak i godt kvalifiserte lærere og legge en timeplan som er akseptabel for både lærer og elev (Solstad *et al.* 2012). For skoleledelsen er nettopp organiseringen knyttet til ekstra timetall, skoleskyss, hvilke andre timer samisk skal tas fra osv. problematisk. Også i vårt materiale har vi sett at lærer, elever og foreldre fortalte at samiskundervisning etter vanlig skoletid, når de andre elevene hadde morsomme fag osv. ble opplevd som negativt, eller som en straff, fra barnets side (ibid. og Kap. 3 over). Det ser imidlertid ikke ut til at mer arbeid og et høyere timetall for eleven er noen viktig grunn til å holde barna borte fra samiskundervisning sett fra foreldrenes synsvinkel (under én av fem). Men andelen som oppgir at disse to grunnene har litt betydning er høyere. Disse faktorene er dessuten nevnt av flere i kommentarfeltet til spørsmålet, slik at de kanskje har en viss betydning som ikke nødvendigvis alene fører til at samiskopplæring unngås.

I det kvalitative materialet så vi at en del foreldre i sørsamisk område selv hadde lært seg samisk i voksen alder, til dels for å støtte barna som de kjempet fram et samisktilbud for. I Tysfjord ble manglende samiskkompetanse blant dagens foreldres trukket fram som en viktig grunn til at færre elever nå begynner i førstespråksklassene, mens sørsamisk helst undervises på andrespråksnivå nettopp av samme grunn (alle de tre kaseskommunene).

For øvrig kan vi merke oss at ungenes redsel for å skille seg ut og vise sin samiskhet via samiskopplæring i skolen, ikke ser ut til å være noen viktig grunn til å holde ungene borte fra slik opplæring. Dette tyder på at det ikke lenger virker så stigmatiserende å være same i dag som tidligere. Derimot synes det som om foreldre er opptatt av at ungene ikke vil, eller skal måtte ta et fag der de gjerne blir helt alene "i klassen".

Også barnehagene skal tilrettelegger for samisk språk og kultur, men Tabell 28 viste at hele to tredeler av barnehagebarn ikke har noe som helst samisktilbud. Vi har også for denne gruppa sett på hvordan foreldre begrunner denne situasjonen. Her oppgir 66 % at manglende tilbud er en viktig grunn, mens manglende tilbud betyr litt for 15 % av foreldrene, noe vi igjen tolker som at et for foreldrene akseptabelt tilbud ikke finnes. Grunnen til dette kan igjen henge sammen med problemet med rekruttering av samiskspråklige ansatte og ikke minst pedagogisk personell slik vi også har fått det referert i kaseskommuner. Over halvparten av foreldrene fremmer dette som en viktig grunn til at ungene deres ikke får samiskopplæring, mens 11 % sier det er av betydning. (Grunnlagsmaterialet er ikke presentert.)

I videregående opplæring er det igjen tre av fem foreldre som oppgir at manglende språkopplæringstilbud er en viktig grunn til at barna deres ikke får samiskundervisning. Ytterligere en femdel angir dette som en faktor som betyr litt. Disse tallene reflekteres igjen i form av lærermangel/ustabil lærerdekning som oppgis av to tredjedeler av foreldrene som en viktig grunn. (Grunnlagsmaterialet er ikke presentert.)

Altså ser vi at manglende språkopplæringstilbud er en vesentlig hemsko for opplæring i samisk på alle nivå, og at utdanning av flere samisklærere vil være svært viktig for å øke antall samiskspråklige i tida framover.

4.8.2 Interesse for voksenopplæring i samisk

I og med at mange har helt eller delvis mistet sitt samiske språk, er behovet for voksenopplæring i samisk stort. Det er også ønskelig at de som kan samisk, men ikke har fått muligheten til å lære å lese og skrive språket, kan få tilbud om dette. I kommentarfeltet til spørreundersøkelsen var det flere eldre som kommenterte at de hadde sluttet å lese, eller fant det svært tungt etter de nye rettskrivningsreglene. Disse uttrykte imidlertid ikke noe eksplisitt ønske om å lære det nye, og mange eldre kommenterte at de var for gamle til å gå i gang med, eller lære mer, samisk. Andre fortalte at de nå som pensjonister så fram til å ha tid til å lære seg, eller friske opp, kunnskaper i samisk. Flere fortalte da om et barndomsspråk de ønsket å kunne ta i bruk igjen.

For å nå ut til ikke-samisktalende i et bredt geografisk område, ble det i 2009 initiert et 5-årig voksenopplæringsprogram i regi av Samisk høgskole og i samarbeid med Sametinget. Dette er del av oppfølgingen av regjeringens Handlingsplanen for samisk språk (AID 2009). Mye av denne opplæringen som gir

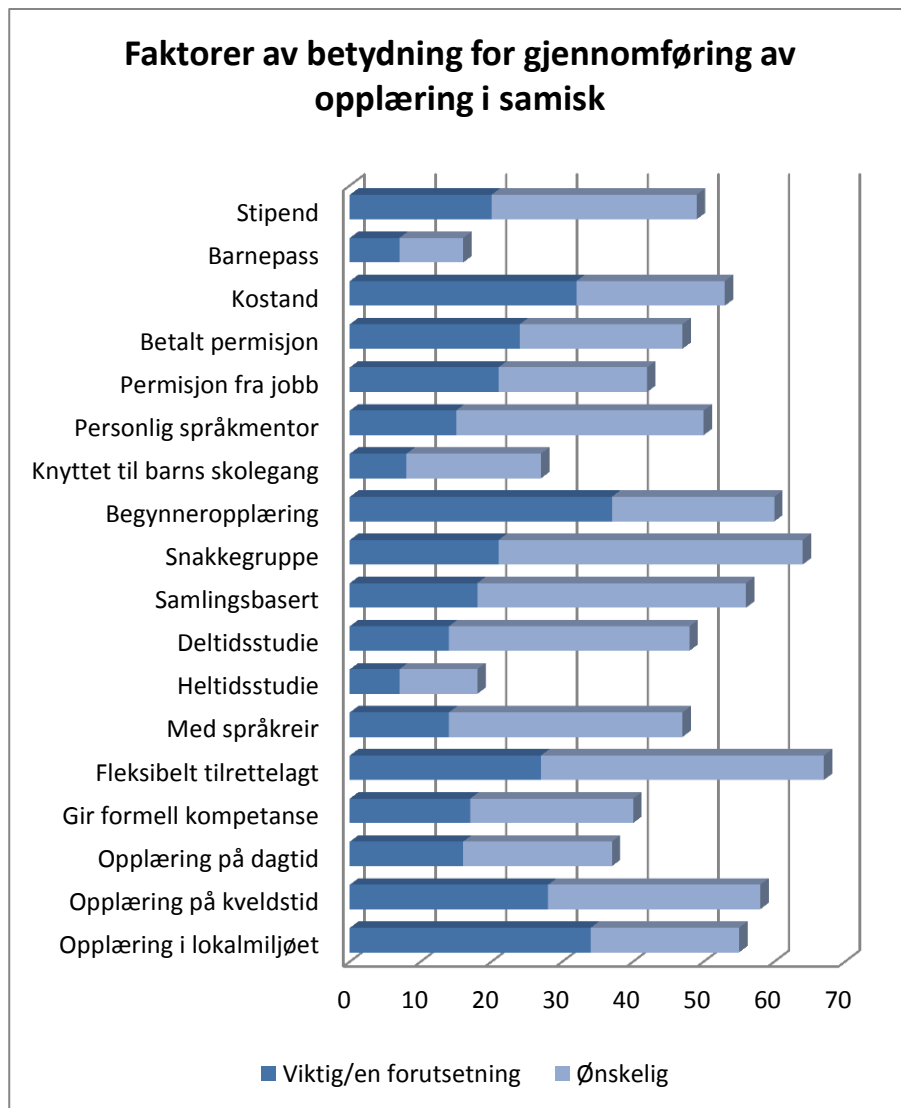
formelle studiepoeng på begynnernivå, gis i et samarbeid mellom Samisk høgskole eller Universitetet i Tromsø og samiske språksentre. Språksentrene tilbyr også et utall andre typer kurs der språket i større eller mindre grad er et bærende element. Her kan nevnes, dialektkurs, duodjikurs med samisk terminologi, språkkafé med flere. I denne språkundersøkelsen har det vært et mål å få en oversikt over interessen for voksenopplæring i samisk, og å få et inntrykk av hva det er slags type opplæring folk ønsker.

Tabell 29 Ønske om egen opplæring i samisk etter språkgruppe. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 4 og 26)

	Ja, det vil jeg gjerne	Kanskje på sikt	Nei	Sum %	Alle
Nordsamisk totalt	32	29	38	100	1305
Forvaltningskommuner i Finnmark	26	21	53	100	395
NS: Alta og Tromsø	34	37	29	100	199
NS: Ellers i nordsamisk område	36	33	31	100	193
NS: Resten av landet	36	31	33	100	518
Lulesamisk	50	29	21	100	147
Sørsamisk	49	36	15	100	155

Tabell 29 viser at rundt halvparten av lule- og sørsamene som har besvart undersøkelsen gjerne vil begynne å lære, eller lære seg mer, samisk gjennom opplæring. Andelen nordsamer er under en tredel. Denne noe lave andelen kan til dels forklares med at relativt flere nordsamer kan samisk på et høyt nivå. Av de som kan nordsamisk flytende er det 60 % som ikke ønsker å lære mer samisk, dvs. fortsette med utdanning i samisk. Det er blant de som enten "bare forstår" (men ikke kan snakke samisk), de som "kan litt samisk" og de som oppgir å "kunne samisk bra", at interessen for å lære (mer) samisk er størst. Blant disse vil halvparten veldig gjerne lære mer samisk. De som ikke kan noe samisk, er mer usikre på om de ønsker slik opplæring. Kun 24 % sier at de planlegger det, mens 40 % vurderer å gjøre det på sikt. (Tabellgrunnlaget ikke tatt med i rapporten.) Ved å fordele det nordsamiske materialet på de fire kommuneområdene vi har brukt tidligere, ser vi at bare én firedel av respondentene i språkforvaltningskommunene i Finnmark har planer om opplæring. Andelen som gjerne vil ha tilgang til voksenopplæring i samisk, forblir likevel betydelig lavere for nordsamisk også i resten av landet, enn for de to samiske minoritetsspråkene.

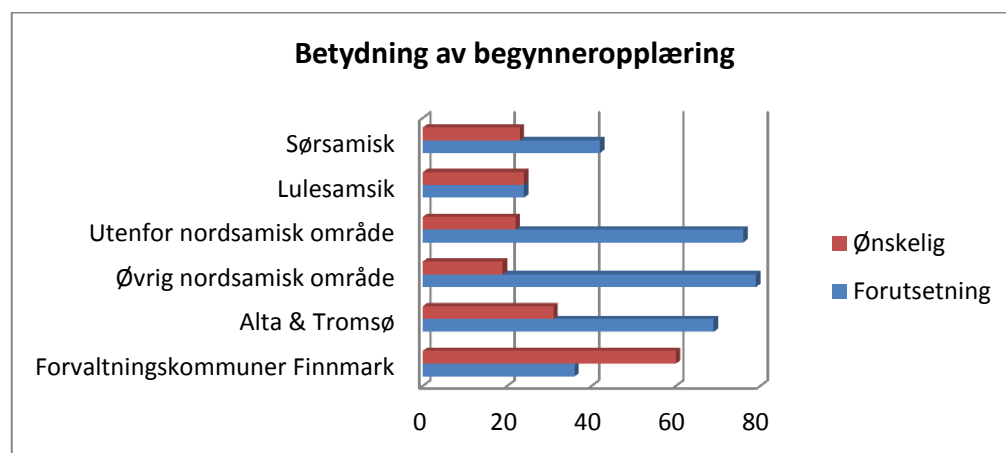
Det er alltid en utfordring å tilrettelegge for voksenopplæring da voksne som regel er fullt ut opptatt med jobb, hjem og familie. Figuren under er laget for å få fram hvilke tiltak respondentene på denne undersøkelsen vurderer som viktige/en forutsetning eller ønskelige for å gå i gang med samiskopplæring.

Figur 27 Faktorer som kan ha betydning for å ta samiskopplæring. Prosent. (Vedlegg 2, spm. 27)

Det framgår av Figur 27 at mange anser samiskkurs i lokalmiljøet som helt nødvendig for å kunne gjennomføre opplæring i samisk. Rundt 35 % oppgir at de må ha begynneropplæring, og mange flere synes dette vil være ønskelig. For de som setter lokal opplæring som en forutsetning, er kanskje nettbaserte løsninger mindre aktuelle, men vi har fått inn kommentarer om at nettbasert løsning er et nest beste i mangel av tilbud lokalt. En fjerdedel oppgir at fleksibel nettbasert tilrettelegging er en forutsetning for oppstart med samiskopplæring, og mange anser det som ønskelig. Det er flere som ønsker seg kveldskurs enn dagskurs, og svært få vurderer heltidsstudier. Derimot er det flere som ønsker samlingsbaserte opplegg, kombinert med nettundervisning. Figur 27 viser at kostnadene i forbindelse med samiskopplæring spiller en rolle. Vi har i tråd med dette fått kommentarer om at nettopp samlinger kan bli dyrt å dekke privat.

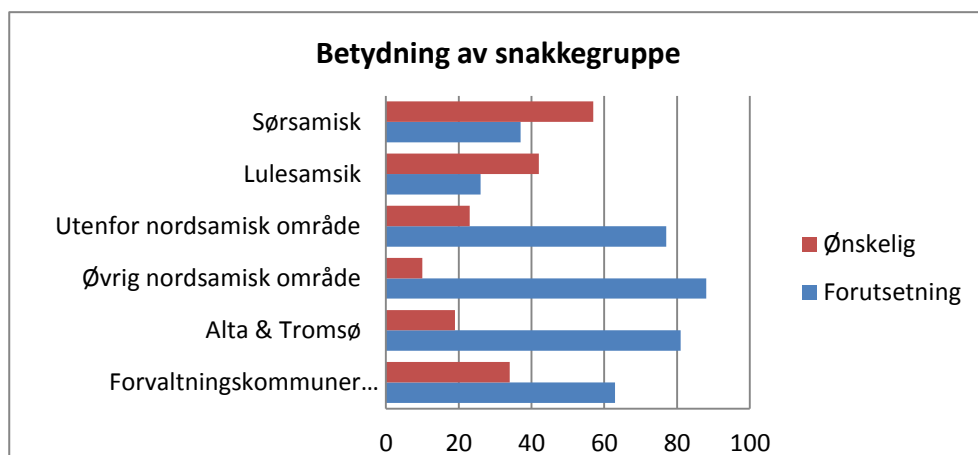
I det følgende har vi valgt ut noen av faktorene over for å se hvordan vurderingen av disse fordeler seg blant samer tilhørende ulike språkgrupper og bosatt i ulike nordsamiske kommunegrupperinger. De følgende tabellene er laget med utgangspunkt i de som planlegger (gjerner vil) ha (mer) opplæring i samisk.

Figur 28 Vektlegging av opplæring på begynnernivå. Andel respondenter innen hver gruppe. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 83, 64, 62, 171, 66, 60)

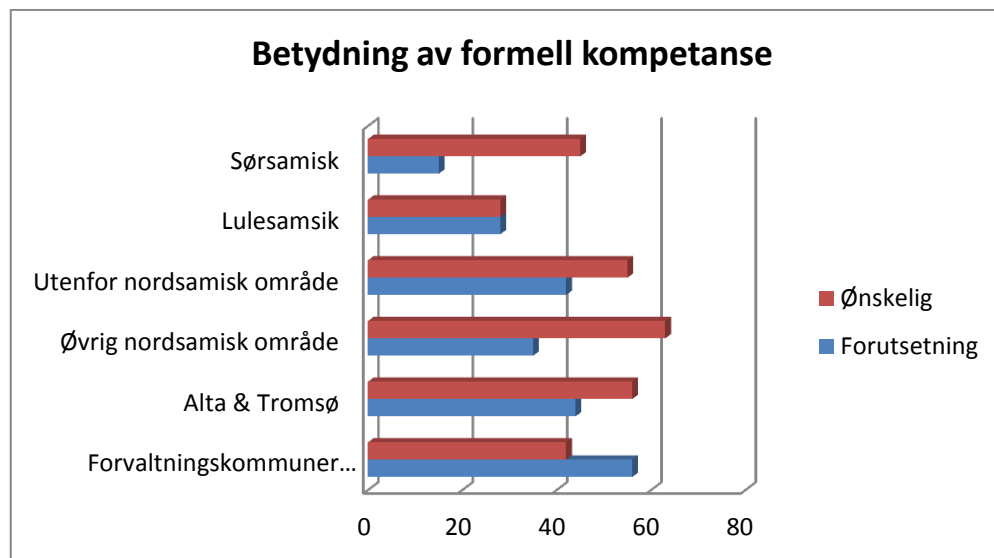
Figur 28 viser at begynneropplæring er en forutsetning for å gå i gang med samiskopplæring for vel sju av ti nordsamer utenfor språkforvaltningsområdet i Finnmark og rundt fire av ti innenfor, og blant sørsamene. Blant respondentene

på denne undersøkelsen, er det bare en femtedel av lulesamene som vurderer begynnerundervisning som nødvendig.

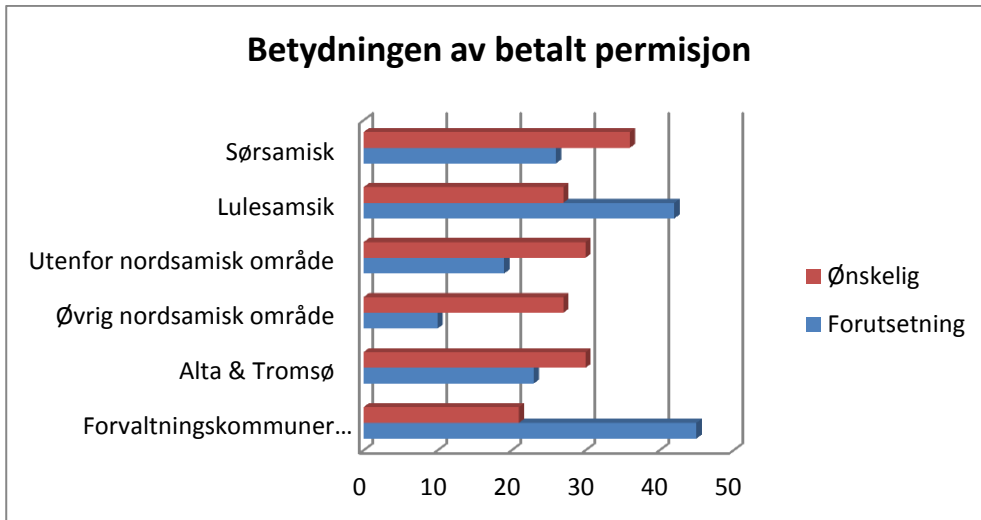
Figur 29 Betydningen av snakkegruppe for gjennomføring av samisk språkopplæring. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 86, 64, 67, 170, 66, 62)

I Figur. 29 kommer det fram at fire av ti nordsamene anser tilgang til snakkegrupper som helt vesentlig for å gå i gang med samiskopplæring. Lulesamisk språkprofil (Figur 4) indikerte at andelen lulesamer i aldersgruppen 30-49 år som kan snakke samisk, er mye lavere enn andelen som forstår samisk, og snakkeferdighetene er betydelig lavere enn de skriftlige ferdigheter for både lule- og sørsamene (figurene 4 og 5). Av de som ønsker opplæring i lulesamisk, er det likevel bare en firedel som oppgir snakkegruppe som en forutsetning for opplæring, og vel en tredel av sørsamene. For de som tilhører disse minoritetsgruppene, er det flere som mener snakkegruppe er ønskelig, enn som setter det som en forutsetning.

Figur 30 Betydningen av formell kompetanse for å ville gå i gang med (mer) opplæring i samisk. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 89, 64, 60, 165, 64, 62)

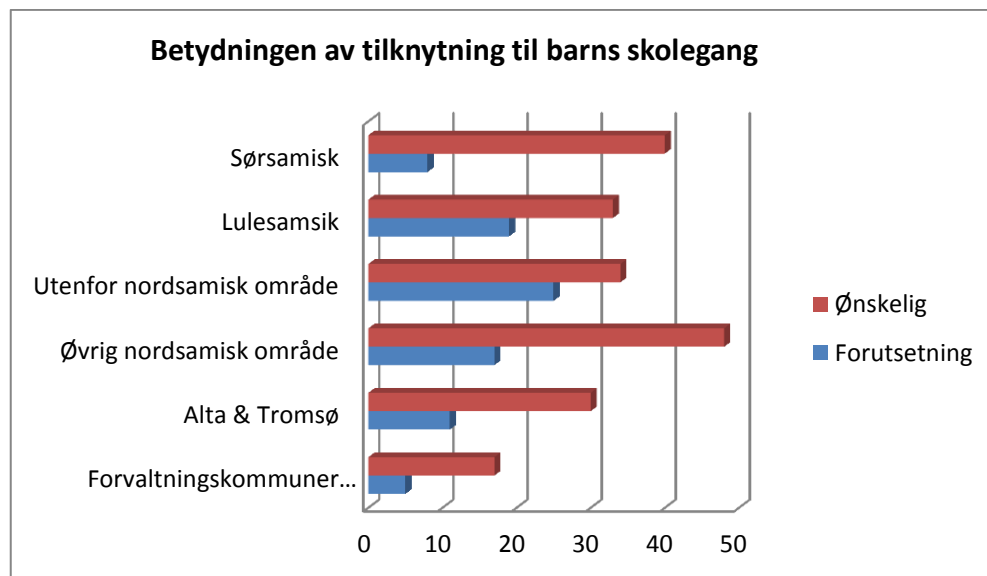
Ifølge Figur 30, ser vi at andelene som vurderer formell kompetanse som en forutsetning for opplæring, er lavere enn tilfellet var for begynneropplæring og snakkegruppe. Det er bare i forvaltningskommunene i Finnmark at vel halvparten av de som gjerne vil/planlegger å lære seg (mer) samisk, forutsetter at opplæringen må være kompetansegivende. Om dette kan ha sammenheng med at mange her alt har høy språkkompetanse, eller om de i større grad enn ellers har behov for papirer i forbindelse med kompetansekrav i ulike stillinger, vites ikke. Blant sørsamene er formell kompetanse minst viktig, men vel to av fem mener det er ønskelig.

Figur 31 Betydningen av betalt permisjon for å gjennomføre ønsket opplæring i samisk. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 86, 666, 59, 159, 66, 62)

I forvaltningskommunene for samisk språk brukes ofte tospråklighetsmidler for å stimulere ansatte og til dels andre innbyggere i kommunen til å ta opplæring i samisk (se kasusbeskrivelsene). Vi ser at betalt permisjon ansees som en forutsetning for mer enn to av fem lulesamer, og nordsamer, innen samisk område i Finnmark. Slik permisjon vurderes også som særlig ønskelig blant sørsamene.

Den siste mer spesifikke figuren vi vil legge fram for å illustrere variasjoner i hvordan ulike faktorer vurderes som ønskelige, eller en forutsetning, for å gå i gang med (mer) samisk opplæring, gjelder betydning av opplæringens tilknytning til barns skolegang. Samlet sett, så vi i Figur 27 at bare én firededel oppga dette som en relevant faktor. Det gjaldt imidlertid for hele utvalget, mens vi i Figur 32 bare ser på respondenter som har barn i skolealder. Det framgår at tre av fem nordsamiske respondenter utenfor Alta, Tromsø og språkforvaltningskommunene i Finnmark, verdsetter en slik tilknytning. Halvparten av de sør- og lulesamiske foreldrene oppgir også at det vil være et pluss om egen opplæring knyttes opp mot barnas, og det er en forutsetning for opp mot én av fem lulesamiske foreldre. En respondent kom med et forslag om samiskkurs for foreldre i forbindelse med fjernundervisningselevs hospiterings- eller samlingsopphold. For de yngste elevene er det nemlig vanlig at foreldre er med ungene på slike opphold.

Figur 32 Betydningen for foreldre med barn i skolen av at opplæring i samisk knyttes opp mot barns skolegang. (Vedlegg 2, spm. 27) (N nederst til øverst: 42,27,23, 68, 27, 25)

Samlet sett gir Figur 28-32 et nokså komplekst bilde som det er vanskelig å tolke. En hovedkonklusjon må være at målgruppene for opplæring er mange, slik at en ikke kan forvente at alle skal finne seg til rette på samme type kurs, selv om det faglige nivået ville kunnet passe. Det er derfor viktig å skreddersy opplegg, samtidig som en nok bør se på mekanismene bak hva slags kurs som ønskes. En må både ta hensyn til brukerne, og være strategisk i forhold til hva slags behov lokalsamfunnet har. Vi må da ikke glemme at en rimelig andel respondenter med gode samiskferdigheter også ønsker å bygge videre på disse, slik en relativt høy søkning til en Bachelorgrad i lulesamisk ved Universitetet i Nordland kan tyde på.

Et gjennomgående funn i kasstudiene er et stort behov for samiskspråklig fagkompetanse til opplærings og helsetjenesten og ellers for å kunne opprettholde og videreutvikle samiskspråklige tjenester. Dette behovet kom tydelig fram i Fig. 26 som viste at lærermangel er en viktig grunn til at en god del barn ikke får samiskopplæring, og problemet med rekruttering av både pedagogisk og helsefaglig personell med samiskkompetanse ble vektlagt i alle kaskommunene med unntak av Kautokeino. En må derfor satse både på samiskopplæring på ulike nivå for ulike profesjonsutøvere, og oppmuntre personer med samiskkompetanse til å ta relevant profesjonsutdanning.

4.9 SAMMENFATTENDE DRØFTING

Utbrettingen av det kvantitative materialet har først og fremst vist hvor store forskjeller det er i situasjonen for samisk språk mellom de tre samiske språkgruppene, innenfor og utenfor språkforvaltningsområdet, og til sist mellom språkforvaltningskommunene. Vi vil avrunde dette kapitlet ved å dra fram noen hovedpunkter fra det kvantitative materialet som vil tjene på en drøfting opp mot det kvalitative materialet presentert i Kap. 3.

I beskrivelsene av de ulike språkprofiler for nord-, lule- og sørsamisk så vi at språkbeherskelsen for ulike aldergrupper varierte. Ut fra feltarbeid i kommunene viser beskrivelsene av språksituasjonen at lokale kontekster som grad av fornorskning i perioden før samisk bevisstgjøring og tidspunkt for mobilisering for språket, har mye å si for dagens situasjon. I Kautokeino der samisk står sterkest, ble samisk aldri forlatt som bruksspråk, mens kommunebeskrivelsen av Nesseby indikerte at et slikt språkskifte var i gang da samisk mobilisering for språket begynte innsatsen for å reversere trenden. Dermed har samisk språk mistet noe av sin rolle som hverdagspråk blant de yngre.

I en kommune som Kåfjord kom snuoperasjonen når det gjelder holdning til samisk språk etter at størstedelen av befolkningen alt var fornorsket, men i dag får likevel sju av ti unger i bygda der samisk står sterkest samiskopplæring. Språkprofilen for lulesamisk illustrerte en særlig brå overgang til norsk. Ut fra beskrivelser av språkskiftet i for eksempel Skånland kommune, er det mye som tyder på at en noe mer markert nedgang i aktive språkbrukere også ville kunne komme fram om analysene var gjort for enkeltkommuner i nordsamiske områder utenfor språkforvaltningskommunene, eller for eksempel for språkområder som de markasamiske bygdene i grenselandet mellom Troms og Nordland. Jo seinere språkskiftet i et område fant sted, jo større er potensialet for språklig revitalisering. Dette skyldes at antallet og andelen med en viss grad av språkkompetanse da er større, og ikke minst viktig er det at det vil være flere morsmålsbrukere av språket. Kraftig og brå fortregning av samisk språk synes i tillegg å ha medført en ambivalens i forhold til språklig revitalisering, noe en nettopp har sett for Kåfjord og Tysfjord der også samisk identitet ble svekket eller valgt bort i den sterkeste fornorskingsperioden. Slik ambivalens synes i mindre grad å være en følelsesmessig belastning og en hemske i revitaliseringsarbeidet med sørsamisk der samisk identitet er mer avklart og knyttet til reindriften, selv om språket i større grad er forsvunnet.

Innsats fra ildsjeler, organisasjoner og foreninger synes å ha hatt, og ha, en svært stor betydning for arbeidet for samisk språk. Dette så vi konkrete eksempler på i Røros og Skånland, mens en i Kvalsund ikke har hatt pådrivere for å snu forunderskningsprosessen som dermed går sin gang. I byer som Bodø, Tromsø og Oslo har foreldre/foreldrenettverk presset fram samiske opplæringstilbud, mens slik innsats i småkommuner som Tysfjord og Skånland førte til opprettelsen av private samiske barnehager som seinere gikk inn i språksentrene i de respektive områdene. I Røros så vi resultatet av et tett samarbeid mellom samiske interesser og rektorer ved to skoler, noe som førte til både ressurskolestatus og opprettelsen av et språksenter. Faren med ildsjeler er at viktig arbeid blir avhengig av bestemte personer. Her må framskritt i språkarbeidet så langt som mulig institusjonaliseres, samtidig som ildsjeler nok vil måtte fortsette å drive arbeidet framover. Det er imidlertid viktig at språkmedarbeidere, lærere og andre som jobber for samisk språk og kultur, opplever at arbeidet blir verdsett, og at en over tid ikke kan basere språkarbeid på slik frivillig innsats.

Fra kommunebesøkene ble det klart av språkarbeidet hadde best utviklingsmuligheter der et relativt samlet samisk miljø og kommunen greide å samarbeide om et felles mål. Her kan vi trekke fram Nesseby og Snåsa som vellykkede eksempler.

I kommuner innenfor forvaltningsområdet for samisk språk, så vi fra den kvantitative analysen at bruk av samisk i arbeidssammenheng var bemerkelsesverdig vanlig i kommuner som for øvrig hadde få samiskspråklige arenaer. Dette indikerer at samiske institusjoner og samlokaliseringen av disse for å skape samiskspråklige miljø, er svært viktig for samisk språk. I Tysfjord og Skånland (senter lokalisert i Evenes) finnes slike arenaer innenfor samme lokaler. Ved lokalisering av kommunale språksentre blir disse gjerne lagt i tilknytning til kommunens språkavdeling eller språkkonsulent slik at samisk kompetanse og språk også her kan bidra til en større språkarena (jf. Kåfjord). Flere steder kan en si at skole og språksenter utgjør to tyngdepunkt for samisk språk i kommunen. Språkarbeidet tjener på at disse to institusjonene samarbeider om språktiltak for barn og unge, og slikt samarbeid ser ikke ut til å være avhengig av språkforvaltningsstatus eller språksentrets status i forhold til kommunen. Igjen kan det synes som om personlige relasjoner betyr mye. Her kan vi vise til pkt. 3.7 der det ble vist til ulike forståelser av språksituasjonen. Noen utenforstående vil ikke ha mistanke om at noe er skjult, mens andre vil være klar over at de ikke ser alt. For at arbeid med samisk språk skal tas på alvor i en kommune og i kommunal tjenesteproduksjon, må en sørge for at kunnskapsnivået hos dem som ikke er

innsidere, i hvert fall er tilstrekkelig til at de erkjenner at de ikke ser eller forstår alt. Vi har sett tilfeller der dette ikke synes å være tilfellet, noe som betyr av en innsats må gjøres også mot den ikke-samiske befolkningen, samt at kjennskap til, eller i hvert fall interesse for samisk språk og kultur, bør være et minimumskrav for arbeid opp mot samiske brukere i kommunenes servicesektorer. På feltarbeid kom det fram at synliggjøring av det samiske i form av skilting og utsmykning kan bidra nettopp til en alminneliggjøring av det samiske, noe som bidrar til økt bruk av samisk på offentlige arenaer og en større åpenhet blant nordmenn.

Vi har flere ganger nevnt at språkferdighetene, og trolig også språkbruken, som kommer fram i den kvantitative undersøkelsen, trolig viser en bedre beherskelse av språket for ulike språkgrupper og språkområder enn det som gjelder for populasjonen "voksne samer". For å illustrere dette, vil vi ta en nærmere titt på det lulesamiske materialet. Vi har alt vært inne på at skeivheter i materialet nok er særlig sterke for lulesamisk språk, men tendensene er helt sikkert til stede også for sør- og i noe mindre grad for nord-samisk.

Vi har alt sett at svarprosenten var særlig lav for lulesamisk språk (18 %). I analysene for Tysfjord kommune, kom det videre fram at nesten 80 % bruker like mye eller mest samisk i arbeidssammenheng, samtidig som bare en firededel bruker språket på butikken. Dette tyder på at en stor del av de som har svart fra Tysfjord kommune, er tilknyttet miljøet ved Árran lulesamiske senter eller ved skolen. Ut fra feltarbeid vet vi at det er kun ved disse institusjonene at samisk språk kan være såpass mye i bruk. Generelt er svært mange av dem som kan samisk veldig godt, ansatte i samiske institusjoner. Språkferdighetene i materialet vårt synes godt over det en ville forvente ut fra feltarbeidet og kjennskap til kommunen. Altså er det trolig at det er de som kan samisk og som jobber med samiske saker som har valgt å svare på undersøkelsen. Språksituasjonen framstår dermed sannsynligvis som langt bedre for det lulesamiske miljøet enn den faktisk er. Vi kan derfor ikke generalisere til valgmannfallsregistrerte og i enda mindre grad til den lulesamiske befolkningen.

Når vi sammenligner mulighetene til bruk av samisk, er det flere forhold som spiller inn. Vi har sett at andelen med brukbare språkferdigheter varierer fra språk til språk og område til område, noe andelen som oppgir å ha mange de kan snakke samisk med også gjør. Selv om vi i undersøkelsen ser på bruk av samisk når den du snakker med kan en del samisk, så holder ikke dette til å gi et tilfredsstillende bilde av mulighetene for samisk språkbruk. En person i Nesseby vil ha langt større sannsynlighet for å møte noen på butikken å snakke samisk med, enn en

samiskspråklig i Røros eller Oslo. Selv om den sistnevnte konsekvent bruker samisk når mulig, vil personen i Nesseby kunne bruke samisk en mye større del av tida enn tilfellet er for den språkbevisste i Røros. Sørsamene er spredt over et svært område slik at muligheten til å praktisere språket er relativt liten, men noe bedre i Snåsa enn ellers. Samisk språk utenfor de nordsamiske kjerneområder står derfor relativt svakere enn tallmaterialet vårt indikerer. Dette kom også fram i den kvalitative delen av denne språkstudien.

Vi har likevel sett at svært mange velger ikke å bruke samisk, også når de kunne ha gjort det. Selv i forvaltningskommunene i Finnmark er det en tredel som oppgir ofte å velge bort samisk. Dette indikerer at det må jobbes innad i de samiske miljøene for å få opp bevisstheten omkring språkvalg. Selv om vi har argumentert for at andelen i Tysfjord kommune som behersker samisk på et høyt nivå (på linje med Tana og Nesseby), trolig er lavere enn angitt i vårt tallmaterialet, mente likevel lærere at vel halvparten av elevene hadde en eller annen i slekt eller familie som de kunne snakke litt samisk med. Den samiske bosettinga i Tysfjord er dessuten i stor grad konsentrert i bygda Drag der vel halvparten av innbyggerne regner seg som samer. Her ligger også de nevnte samiske arbeidsplassene og den lokale butikken. Dette tyder på at lite bruk av samisk på den offentlige arena og selv blant venner, ikke utelukkende er et resultat av manglende muligheter, men av manglende bevissthet, og mange relasjoner som i unødig grad er bygd på kommunikasjon på norsk. Dette bekreftes også i tallmaterialet ved at bare én av tre lule- og sørsamer som oftest velger å bruke samisk når muligheten byr seg. Dermed er behovet for å bygge trygge samiskspråklige arenaer stort både der språksituasjonen skulle tilsi noe større muligheter til å bruke språket (Nesseby og til en viss grad Tysfjord), og der mulighetene knapt eksisterer (i mange nordsamiske kommuner). Slike skjermede arenaer er særlig viktig fordi svært mange oppgir usikkerhet omkring egne språkferdigheter og hensyntaking til norskspråklige som grunner til bortvalg av samisk. Dessuten er det viktig at barn og unge får muligheten til å møtes for å utvikle samisk som et bruksspråk.

Ulikhetene i bruk av samisk på ulike arenaer viser seg å være relativt like på tvers av aldersgruppe. Den nærmest eksplosjonsaktige økningen i bruken av dataspill og sosiale medier siden midten av 1990-tallet tilsier imidlertid at en kanskje bør være på vakt i forhold til påvirkningen dette kan få på samisk språk for de som nå vokser opp. Det gjelder også her å være proaktive for å utvikle virtuelle samiskspråklige arenaer.

Respondentenes tilgang til samiskundervisning viste seg ikke overraskende å øke for de yngre aldersgruppene. Vi har også sett av opplæring i samisk har vært et hovedsatsningsområde for språkarbeidet. Likevel ser vi at halvparten av barna som i dag er i skolealder (barnehage til og med videregående) ikke får samiskundervisning. Den viktigste grunnen er mangel på opplæringstilbud, som igjen henger sammen med lærermangel. Foreldrenes manglende språkferdigheter er også en viktig grunn til bortvalg av samisk. Dette viser hvor viktig det er å tilrettelegge for språkstøtte for barna utenom skolen, og å tilrettelegge for språkopplæring for voksne innrettet mot å kunne hjelpe barna i arbeidet med samisk. Ønsket om dette blant foreldre som oppgir å planlegge å lære seg (mer) samisk, er også relativt stor.

Et problem i forhold til videreføringen av samisk språk er at andrespråksopplæringen i svært liten grad fører til funksjonell tospråklighet. I beskrivelsen av språksituasjonen i Kautokeino kom det fram at en heller ikke her oppnådde dette til tross for en sterk tospråklighetsmodell og et samiskspråklig miljø. I evalueringen av LK06-Samisk kom det fram at nettopp andrespråkselevne innenfor de nordsamiske språkforvaltningskommunene var de som i størst grad opplevde faget som vanskelig (Solstad *et al.* 2012). Kanskje ferdighetene opplevdes som ekstra dårlige i forhold til morsmålsbrukere, eller kan dette henge sammen med redselen for å gjøre feil som vi har sett gjør at mange voksne til tider lar være å snakke samisk. Uansett er det et problem at opplæringen etter både første- og andrespråksplanene i samisk foregår under svært varierende omstendigheter. Selv om det er viktig at en setter krav i samiskfaget og sikrer progresjon, er det ikke formålstjenlig om faget uansett læreplan blir så krevende for elevene at de ikke opplever å mestre det.

Halvparten av lule- og sørsamene som svarte på denne undersøkelsen oppgir at de ønsker (mer) opplæring i samisk, mens andelen nordsamer som gjør det, er lavere. I det kvantitative materialet kom det fram at svært mange faktorer kan spille inn for om en person faktisk går i gang med opplæring. Det kvalitative materialet underbygger våre kvantitative funn. Ulike grupper har behov for ulike typer tilrettelegging slik at en nok bør fortsette med den breie tilnærmingen til språkopplæringen som de fleste samiske språksentre har.

Til slutt vil vi peke på at en må jobbe for å opprettholde en kjønnsbalanse i språkopplæringen. Vi ser at flere kvinner har svart på undersøkelsen blant de yngste, og i sørsamisk område kommer det fram at det store flertallet som arbeider med språk, og som følger språkopplæring, er kvinner. For å videreføre og

revitalisere samisk som et bruksspråk, er det viktig at begge kjønn er involverte i dette arbeidet. En grunn til kvinnedominansen blant kursdeltakere, er at flere kvinner jobber i opplærings- og helsesektorene som har blitt sterkt fokusert på i forhold til opplæring i forvaltningskommunene for samisk språk. Kanskje flere kommuner bør gjøre som Kåfjord og gi økonomisk kompensasjon for gjennomføring av samisk språkkurs også til andre enn offentlig ansatte. Samtidig har vi sett at behovet for nettopp pedagogisk og helsefaglig personell til det videre arbeidet med samisk språk er helt essensielt.

5. KONKLUSJON

Da jeg begynte på skolen kunne jeg ikke et ord norsk, og da jeg var 15 kunne jeg ikke lenger snakke samisk.

Denne kommentaren fra en av respondentene på spørreundersøkelsen, reflekterer vel nettopp den tilbakegangen for samisk språk som gjør at Samisk språkundersøkelsen 2012 er viktig som et bidrag til innsatsen for å styrke de samiske språkene.

Språkundersøkelsen har hatt som mål å kartlegge språksituasjonen på individnivå for å få en bedre oversikt over språksituasjonen for nord-, lule- og sørsamisk i ulike områder av landet. I Kapittel 3 gav vi en beskrivelse av hver av de tolv kommunene undersøkelsen har utført feltarbeid i, mens vi her i Kapittel 4 har brettet ut det relativt omfattende kvantitative materiale som er samlet inn på individnivå. I det følgende vil vi dra opp noen hovedfunn knyttet til de problemstillingene som ble presentert i Kapittel 1. Dette blir gjort ved å se kunnskapen som er samlet inn på individnivå i sammenheng med språksituasjonen slik den er beskrevet i kaseskommunene. Vi vil her prøve å dra lærdom fra kaseskrikselsene for å kunne gi en bedre tolkning av det kvantitative materialet.

I den kvantitative analysen har vi i mange tilfeller tatt utgangspunkt i en firedeling av nordsamiske språkbrukere basert på bosted og det samiske språkets stilling i området. Språkforvaltningskommunene i Finnmark er i det kvalitative materialet vårt representert ved Kautokeino og Nesseby, mens kaseskommunen Tromsø kan bidra til å belyse funnene for bykommunene Alta og Tromsø i den kvantitative undersøkelsen. Den tredje gruppen kommuner er alle de øvrige kommunene i det vi har kalt nordsamisk område – hele Finnmark og Troms samt fire markasamiske kommuner i Nordland. Innen denne store gruppen finner vi kaseskommunen Kvalsund i Finnmark, Kåfjord i Troms som også er en forvaltningskommune for samisk språk, og endelig Skånland som et eksempel på kommunene i grenseområdet mellom Troms og Nordland med markasamisk bosetting. Disse vil bidra til å vise variasjoner og likheter innen dette store området der fornorskningen har satt særlig dype spor. Nordsamer som bor lenger sør i landet, er representert ved bykommunen Oslo. For lulesamisk språk inngår Tysfjord som det desiderte tyngdepunktet for lulesamisk språk og kultur og som eneste lulesamiske språkforvaltningskommune. Bodø representerer som Tromsø og Alta

en bykommune som trolig også er den viktigste innflyttingskommunen for lulesamer. For sørsamisk har vi tatt med både språkforvaltningskommunen Snåsa og kommunene Hattfjelldal og Røros som representerer henholdsvis den nordlige og den sørlige delen av det geografisk store sørsamiske området.

5.1 SPRÅKSITUASJONEN FOR SAMISKE SPRÅK UNDER ULIKE FORUTSETNINGER

Både gjennom det kvalitative og det kvantitative materialet dokumenter rapporten at det er store ulikheter, både med hensyn til bruken av samisk språk hos enkeltindivider og med hensyn til omfanget på bruken av samisk språk blant samer i utvalgte kommuner i Norge. I vår rapport dokumenterer vi at relativt mange samer i undersøkelsen ikke snakker samisk, eller har et begrenset samisk språk. Samtidig som samisk språk i noen områder og kommuner står relativt sterkt, er det i andre kommuner i ferd med å forsvinne helt, det er bare eldre folk som snakker samisk. I våre kasusstudier framkommer det også at den offentlige innsatsen for samisk språk i ulike kommuner varierer kraftig, fra kommuner hvor det samiskspråklige innslaget er nærmest fraværende til kommuner hvor samisk både er det primære samhandlingsspråket og forvaltningsspråket. Dette innebærer også at samisk språk står overfor svært ulike utfordringer i ulike kommuner.

Rapportens kvantitative del dokumenterer bruk av samisk språk på ulike arenaer og i ulike sammenhenger, mens den kvalitative delen både synliggjør årsaker til dagens ulike språksituasjoner, hvilken rolle kommunene som offentlige aktører spiller, og til dels også hvilke utfordringer og muligheter som foreligger for å styrke samisk språkbruk.

I det kvantitative materialet har vi sett at forvaltningskommunene for samisk språk i Finnmark står i en særstilling når det gjelder språkferdigheter, språkbruk og tilrettelegging for samisk på ulike arenaer. Det er bare i disse kommunene at samisk brukes relativt konsekvent i dagliglivet og i det offentlige rom, men det er likevel tydelige variasjoner mellom kommunene. Disse har vi fått inntak til via mer spesifikke tabeller og diagrammer som er presentert for å få en grundigere framstilling av språksituasjonen i det samiske språkforvaltningsområdet.

Samlet sett kan i underkant av halvparten av nordsamene i vårt kvantitative materiale samisk på et rimelig bra nivå, men i det samiske området i Finnmark er situasjonen langt bedre, noe som selvsagt indikerer at situasjonen for nordsamisk

i resten av landet er desto dårligere. For hele det nordsamiske området så vi at de eldste i svært stor grad behersket muntlige ferdigheter i samisk, mens de manglet skriftlige ferdigheter. Omtrent 80 % av de eldste i utvalget kunne samisk muntlig. For de unge under 30 år gjelder dette bare rundt halvparten, men disse har til gjengjeld nesten tilsvarende nivå på sine skriftlige som på sine muntlige ferdigheter.

Kautokeino og Karasjok skilte seg klart ut fra alle andre kommuner ved at samisk brukes i svært stor grad i alle typer samhandlingssituasjoner. Språket brukes også på flere arenaer i Tana og Nesseby, og i noe mindre grad i Porsanger, men samisk språk trekkes i disse kommunene noe mer ut av den offentlige sfæren samt at det blir tydeligere variasjon mellom ulike bruksområder.

Betydningen av Kautokeino og Karasjok, samt i noe mindre grad de andre forvaltningskommunene i Finnmark, som bastioner for samisk språk i hele landet, kom klart fram via feltarbeidet. Vi så blant annet at resurspersoner fra disse kjerneområdene gjør en viktig innsats i revitaliseringsarbeidet som finner sted i mer fornskede områder, selvfølgelig sammen med lokale ildsjeler og ressurspersoner.

Sett i lys av den samiske tilstedeværelsen, er språksituasjonen slik den framsto i det kvantitative materialet vårt, prekær i mange nordsamiske kommuner i Finnmark, Troms og nordre Nordland. Vi har ikke lagt fram data om språkbeherskelse i forhold til alder for disse kommunene, men datainnsamlingen i flere av kaskommunene bekrefter imidlertid at overgangen fra samisk til norsk språk skjedde i løpet av de første tiårene etter andre verdenskrig. I så måte er det naturlig å tenke seg at en i noen av disse kommunene ville kunnet fått fram en språkprofil (forholdet mellom lytte-, snakke-, lese- og skriveferdighetene) noe mer i tråd med den vi fant for Tysfjord kommune, der fallet i andelen som snakket samisk kom brått på og var betydelig større enn det bildet for hele det nordsamiske materialet gir.

Selv om Kåfjord er del av språkforvaltningsområdet, har vi sett at samisk er et språk som i den grad det brukes, er knyttet til individer og den private sfære og ikke til bruk opp mot kommunale tjenester. Språket brukes på religiøse samlinger, i private hjem, blant venner og i naturen. Mens skolesektoren skiller seg ut som en viktig arena for språklig revitalisering og bruk av samisk opp mot offentlig tjenesteyting, (Snåsa, Tysfjord, Porsanger og Tana), ligger dette feltet langt etter i Kåfjord.

I materialet vårt står nordsamisk språk vel så sterkt i bykommunene Alta og Tromsø og sør for nordre del av Nordland, som i området utenfor disse byene og forvaltningskommunene i Finnmark. Oslo utgjør kanskje den viktigste enkeltkommunen for samisk innflytting utenfor samisk område. Selv om det her, i motsetning til de mange andre steder, finnes et brukbart opplæringstilbud, drukner det samiske lett i en stor og uvitende befolkning. Da er det lettere i en by som Tromsø som er mindre, og plassert i et gammelt kystsamisk område.

Som innflyttingskommuner og utdanningssentra representerer Alta og Tromsø viktige kommuner for utviklingen av samisk språk i tida framover. Den generelle urbaniseringstendensen betyr at samisk språk vil kunne komme i en enda mer truet situasjon dersom en ikke også bygger opp samiske miljøer og språkarenaer i noen av byene. Rundt 25 % av respondentene i disse byene oppga å kunne samisk på et rimelig nivå eller bedre, noe som er litt over det vi fikk rapportert for småkommunene i nord utenfor språkforvaltningsområdet. Selv om en i Tromsø har bygd opp tilbud på barnehage- og skolefronten, er andelen foreldre som snakker samisk med sine barn, på under 10 % prosent innen vårt utvalg.

Lulesamisk språk antas å stå svært svakt, men språkferdighetene i forvaltningskommunen Tysfjord, er omtrent på høyde med den en finner i Tana og Nesseby. Samiskspråklig samhandling finner også sted med flere typer samtalepartnere, men språkarenaene er likevel mye mer begrensede enn i forvaltningskommunene i nord. Samisk brukes mest privat hjemme og i naturen, i religiøse sammenhenger og på arbeid. På sistnevnte arena oppgir nesten fire av fem å bruke mye samisk, noe som tilsvarer situasjonen i Karasjok. Ut fra feltarbeidet gikk det fram at det lulesamiske sentret og skolen nærmest er de eneste arbeidsplassene der samisk brukes. Dette styrker en mistanke om at resultatene fra denne undersøkelsen kan gi et noe feilaktig bilde av språksituasjonen, og kanskje særlig språkbruken, i Tysfjord. Vi har alt referert til hvordan samisk språk brått forsvant som bruksspråk, noe som også reflekteres i den relativt høye andelen som oppgir å ha problemer med å snakke samisk selv om den de snakker med kan samisk. For øvrig peker Tysfjord seg ut som en kommune der tjenestetilbudet på samisk framstår som særlig dårlig bortsett fra på feltet barnehage og skole. Utenfor forvaltningsområdet har vi beskrevet hvordan Bodø kommune, etter lenge å ha forholdt seg passive, nå er kommet mer på banen.

Når det gjelder språkferdigheter, er språksituasjonen særlig vanskelig for sørsamisk språk. Mens store andeler av de som kan nord- og lulesamisk i ulike kommunetyper kan samisk godt, er det blant sørsamene mange flere som

behersker samisk på et lavere nivå. Det som likevel er positivt er at andelen som kan samisk er klart større blant de yngste enn blant de eldste. Dette kan tolkes som at revitalisering er mulig, men i denne prosessen er samisk i stor grad blitt et mer skriftlig språk slik at det å få samisk inn som et dagligspråk, forblir en utfordring. Brukere av sørsamisk og lulesamisk språk, samt nordsamisk i byene Tromsø og Alta, oppgir også i mye større grad å bruke norske ord når de snakker samisk enn det tilfellet er innenfor språkforvaltningskommunene. Feltarbeid tyder imidlertid på at det også i Kautokeino brukes mye norsk i kommunikasjonen på samisk.

Som for nordsamisk, varierer språksituasjonen innad i det sørsamiske området. Feltarbeid og resultatene i den kvantitative undersøkelsen viser at sørsamisk språk står sterkest i Snåsa der en har hatt drahjelp av status som forvaltningskommune og tilstedeværelsen av samiske institusjoner. Nettopp denne forskjellen på innenfor og utenfor språkforvaltningsområdet ble imidlertid kritisert fra Rørossamisk hold. De opplevde at deres rettigheter som samer var langt under rettighetene i Snåsa slik at definisjonen av innenfor og utenfor hindrer likeverdighet. Gjennom holdningsskapende arbeid og synliggjøring av det samiske språket har blant annet Snåsa og Nesseby kommune klart å løfte statusen til det samiske språket, hvor språket også nå blir tatt i bruk oftere. Tysfjord kommune har ikke lyktes i like stor grad med å få dette til, og synes å mangle den samme innsatsviljen og positiviteten til revitalisering av det samiske språket.

Det samiske språket har i særlig grad gått tapt i de sjøsamiske områdene, men språket har holdt stand i Nesseby. Fra feltarbeidet kom det fram at en her var i en sterk fornorskningssprosess da innsats for å revitalisere språket kom i gang. Etter innsats fra språksentret og kommunen er holdningene nå mye mer positive og språkbeherskelsen på opp mot 80 % blant de som har svart på undersøkelsen vår, så potensialet er der. Likevel ser vi at samisk i Nesseby er et språk som i langt større grad enn i Kautokeino, brukes fortrinnsvis i den private sfæren.

5.2 OPPLÆRING I SAMISK

Vi har alt bemerket at opplæringssektoren, helst under påtrykk fra samiske foreldre, ser ut til å være den første kommunale tjenesten som legger til rette for samisk språk. På grunn av betydningen for videreføringen av språket, er det også nettopp her samiske pådrivere i mange tilfeller først kjempet fram et tilbud. Likevel viser materialet vårt at en tredel av foreldrene oppgir at ungene ikke lærer samisk på skolen, og av disse er det flere som ønsker dette for sine barn.

Manglende tilbud oppgis som den viktigste årsaken og redegjøres for i ulike kaskommuner. I noen kommuner har en fått opp gode tilbud som bidrar til å rekruttere barn til samisk språk, mens en mange andre steder sliter med å rekruttere lærerkrefter slik at tilbudet blir for dårlig. Manglende samiskkunnskaper hos dagens foreldregenerasjons viser seg også å være en viktig grunn til at unger ikke får opplæring i samisk.

Vi har også i kaskommuner fått demonstrert hvordan skolenedlegginger i samiske grendelag blir sett på som en alvorlig trussel så vel mot kvaliteten på samiskopplæringa som mot videre rekruttering til slik opplæring. Det bør vurderes tiltak som gjør det vanskelig for kommuner å fatte slike vedtak om nedlegging av skoler i samiske samfunn ut fra trange kommunaløkonomiske hensyn.

Det er særlig mange sør- og lulesamer som ønsker å begynne, eller fortsette med å lære samisk. Det er her viktig å skille mellom ulike målgrupper. Godt over halvparten oppgir at de trenger begynneropplæring. Mange legger vekt på nødvendigheten av å få et fleksibelt tilbud som vil kunne passe inn ved siden av jobb og familie, for eksempel ved at en kan gjøre en del arbeid når en selv vil og gjøre det hjemmefra. Samtidig ønsker vel halvparten opplæring på kveldstid og en tilsvarende andel opplæring i lokalmiljøet. En nærmere titt på noen av disse faktorene, avslørte svært ulik vektlegging av disse avhengig av språkgruppe og kommunegruppe.

5.3 MULIGE INNSATSOMRÅDER

Både det kvalitative og det kvantitative materialet bekreftet de store forskjeller mellom det samiske språkets stilling i ulike lokalsamfunn. Som materialet viser, står det samiske språket i enkelte områder i en svært kritisk stilling. For at det samiske språket skal overleve, er det helt avgjørende å få satt i gang tiltak som kan bidra til å forbedre språksituasjonen.

Der skillet mellom skriftlige og muntlige ferdigheter er stort, vil tiltak for å bryte ned indre sperrer og praktisering av språket være viktige fokusområder. Holdningsendringer og strategier for å øke mulighetene for samiskspråklig samhandling er essensielt der en ser ulikheter i bruksarenaer. For å beholde et levende språk, er det viktig at språket brukes muntlig. Det kan være aktuelt å legge til rette for nye språkarenaer hvor generasjonene kan samhandle i større grad, i stedet for å gruppere dem etter alder. På en slik arena vil eldre med sitt muntlige språk kunne være en støtte for barn og unge, mens de yngre kunne bistå

de eldre med å lese og skrive. Det vil også kunne utgjøre en møteplass mellom generasjonene som tradisjonelt har hatt stor betydning i samiske miljøer, men begynner å gå tapt i de moderne kommunale sektorinndelingene.

Vi har redegjort for at en del samer i enkelte situasjoner eller i kommunikasjon med bestemte personer, synes det er vanskelig å snakke samisk, eller finner det krevende å bruke samisk muntlig. Kartleggingen belyser til en viss grad hva som ligger til grunn for at så mange ikke bruker samisk og hvor slike sperrer opererer. En vil likevel måtte ta utgangspunkt i den lokale situasjonen for å se hvordan en kan løfte det samiske språket til å bli et bruksspråk uavhengig av lokalitet og person. Det er imidlertid svært viktig at denne type problematikk tas på alvor, dersom språkarbeidet skal ha framgang.

Viktigheten av at alle drar lasset sammen, både innad i det samiske miljøet og med kommunen, som kasusbeskrivelsene har vist, kan ikke understrekes nok. Det er krevende å få alle parter engasjert og forpliktet til språkarbeid. Sametinget bør av den grunn satse på å bygge opp den nødvendige kompetansen på feltet og samarbeide med aktuelle kommuner og miljøer som har behov for det.

Vi har kartlagt store forskjeller mellom kommuner og steder når det gjelder mulighetene for å bruke samisk språk. Slike forskjeller henger delvis sammen med ulik tilgang på andre samisktalende å samhandle på samisk med, men undersøkelsen har gitt oss grunn til å anta at det er også en snakk om mer subtile forhold. Det vil være viktig å finne ut mer om hvorfor det er blitt slik at samisk språk ofte ikke blir brukt i tilfelle hvor de ytre forhold skulle ligge godt til rette for det.

Synliggjøring av språket er en annen måte både å gi samisk språk status, og å minne samiskspråklige om at her kan vi bruke samisk. Der det tidligere har vært "forbudt" å snakke samisk, er det særlig viktig å ta aktive grep for å bryte de sperrene som kan henge igjen fra tidligere tider og redusere språkbruken uten at personen selv er seg det bevisst.

Et dilemma i revitaliseringsprosesser er knyttet til balansen mellom å snakke med den språkkompetansen du har, eller å sette krav til et visst språknivå før du kan tillate deg å snakke. Tallene fra spørreundersøkelsen viser at innblanding av norske ord i samisk språk er minst i forvaltningskommunene i Finnmark, selv om det i den kvalitative studien kom fram at norskspråklig påvirkning er relativt stor også i Kautokeino. Selv om det er viktig for bevaring av språket å jobbe med å få

opp vokabularet i samisk, er det like viktig at alle får "lov" og oppfordres til å snakke samisk så godt de kan. Et språk kan ikke overleve uten brukere og bruken vil ikke komme bare ved å ha et opplæringstilbud i skolen. Det at flere spesifikt nevner at de synes det er vanskelig å prate med de som er gode i samisk, må tas på alvor. For at samisk skal bli et levende språk i lokalsamfunnene, er det avgjørende å utvikle skjermede språkarenaer utenfor skolen. I de lokalsamfunnene hvor samisk ikke høres utenfor hjemmet og skole, vil ikke slike arenaer komme naturlig. Kommunen eller andre aktuelle virksomheter må aktivt inn og tilrettelegge for å få språket til å bli et bruksspråk igjen. Med dette som utgangspunkt vil vi nedenfor komme med konkrete forslag på tiltak for å styrke de samiske språkenes stilling. I altfor mange kommuner haster det med dette arbeidet.

Denne rapporten har fått fram viktig kunnskap som det må tas hensyn til i utviklingen av videre strategier for å sikre en positiv utvikling av de samiske språkene. Vi vil avslutte arbeidet med å framsette noen mer konkrete forslag til tiltak.

5.4 FORSLAG TIL TILTAK

En vesentlig faktor for å snu en negativ utvikling eller å gi styrke til en allerede positiv utvikling, er å formalisere og regulere tiltak. Regulering av språklige rettigheter i lovverk har slik sett vært en viktig innsatsfaktor, særlig i de kommunene som ligger innenfor forvaltningsområdet for samisk språk. Disse bestemmelsene gir klare og konkrete språklige forpliktelser for kommunene, både forvaltningsmessig og i den offentlige tjenesteytingen. Dette gjør også at samisk språk blir et offentlig anliggende, til forskjell fra øvrige kommuner hvor ansvaret for samisk språk, med noen få unntak, i prinsippet er privatisert og overlatt frivillige initiativ fra ressurspersoner.

En nøkkel for å styrke samisk språk er barnehagene. Å satse på flere samiskspråklige barnehageplasser vil bidra til at flere barn blir samiskspråklige. I kommuner utenfor samisk språkforvaltningsområde viser det seg at det er gjennom barnehagene at elever rekrutteres til opplæring både i og på samisk. Å stimulere til flere samiskspråklige barnehager er derfor et helt konkret tiltak. I denne sammenhengen vil eksempelvis en styrking av retten til et samiskspråklig barnehagetilbud i barnehageloven, utenfor forvaltningsområdet i likhet med innenfor, være et viktig bidrag. En slik språklig arena i kommunen vil kunne

stimulere til økt bruk av samisk mellom foreldre og barn, og etablere eller eventuelt styrke et allerede eksisterende samiskspråklig miljø.

Når det i vårt materiale framkommer at barn ikke lærer samisk på skolen på grunn av manglende tilbud, så er dette noe det må tas tak i. Ved lærermangel kan det blant annet gis fjernundervisning. Spørsmålet er om elever og foreldre i tilstrekkelig grad informeres om denne muligheten? Fra vårt materiale kan det synes som om den informasjonen som foreldre får, om retten til samisk språkopplæring, er svært variabel. Et konkret tiltak er å sikre at alle kommunene oppfyller sin informasjonsplikt med hensyn til elevers rett til samisk språkundervisning, og at foreldre også gis informasjon om alternative opplæringsformer der det er en utfordring å rekruttere stedlig lærer. Det vil her være en fordel å opprette en felles instans som kan gi foreldre, rektorer og skoleeiere over hele landet informasjon om rettigheter, plikter og mulige løsninger. Også organiseringen av særlig 2.-språksopplæringen bør gjennomgås, da det synes å være en allmenn utfordring at disse elevene ikke får samisk kunnskaper på det nivået som er fastsatt i læreplanene.

Samisk samfunnsbygging og styring av samisk språk hadde ikke vært mulig uten ressurspersoner og ildsjeler. At andelen samiskspråklige er høyere i Alta og Tromsø enn i andre kommuner utenfor forvaltningsområdet kan på den ene siden forklares i innflytting fra områder hvor samisk språk står sterkt. Men det kan også forklares i at vekstsentra både beholder egne ressurspersoner og trekker til seg nye; det etableres samiske miljøer hvor ildsjeler og ressurspersoner organiserer seg, jobber sammen, artikulere behov og stiller krav. Framveksten av samiskspråklige nøkkelinstitusjoner i flere kommuner, som for eksempel samiske barnehager og samiske språksentra, kan ses som et resultat av dette. Gode rammebetingelser for samisk organisasjonsarbeid kan derfor indirekte ses på som støtte til samisk språkarbeid.

Fordi samisk er et minoritetsspråk som kjemper for å overleve, er utfordringer knyttet til språkrøkt noe som ikke alltid får nok oppmerksomhet, det vil si hvordan sikre at utvikling av nye begreper i et hverdagssamisk språk blir brukt, og hvordan sikre at enkeltord og uttrykk ikke blir erstattet av norske. Lokalsamfunn hvor samisk er hverdagsspråket står overfor andre utfordringer enn samfunn hvor samisk språk står i fare for å bli marginalisert.

Mange av dagens unge som får samisk språkopplæring har for lite språkstøtte i miljøet sitt både hjemme og i lokalsamfunnet. Det er viktig at den

språkkompetansen eldre språkbærere innehar, blir utnyttet på en positiv måte både for yngre og eldre og at samisk språk blir et naturlig samhandlingsspråk. Et konkret tiltak vil være å utvikle pedagogiske opplegg knyttet til sosiale og kulturelle aktiviteter der unge og eldre kan møtes. Målet må være en arena som ikke er skole, men som samtidig bidrar til systematisk læring. Foreldre vil med fordel også kunne involveres.

Samarbeid mellom kommune, språksenter, andre samiske institusjoner eller organisasjoner, samt aktuelle skoler, barnehager eller andre institusjoner i kommunen er viktig for å få fortgang i arbeidet med samisk språk. Sametinget bør utarbeide en strategi for å kunne bidra i situasjoner der disse relasjonene er problematiske.

Avslutningsvis har vi lyst å fokusere på Sametingets rolle og funksjon i samisk språkarbeid. Dette ligger utenfor vårt oppdrag og er basert på innspill som har kommet opp enten i forlengelse av datainnsamling, gjennom innsamling av bakgrunnsmateriale til dette prosjektet eller i forbindelse med andre beslektede prosjekter. Et konkret tiltak er å få styrket de økonomiske rammene for samisk språkarbeid. For eksempel kommer det opp en hel rekke gode ideer og tiltak gjennom ulike språksentra og annet språkarbeid, tiltak som kan risikere å strande på manglende økonomiske ressurser. Videre vil en videre oppbygging av Sametinget som faglig instans, både med hensyn til språkarbeid og til opplæring, bidra til at Sametinget kan styrke sin rolle som en ressurs for både kommuner, samiske organisasjoner og enkeltpersoner, både med hensyn til informasjon, veiledning og utvikling av strategier og konkrete tiltak.

REFERANSER

- AID (2009): *Handlingsplan for samiske språk*. Oslo: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.
- Aira, H. *Vil avvikle samiske språktilbud*. NRK Sápmi, 05.11.11
http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.7903315
- Angell, Elisabeth, Áila Márge Varsi Balto, Eva Josefsen , Paul Pedersen og Vigdis Nygaard (2012): *Kartlegging av samisk perspektiv i kommunesektoren*. Norutrapport nr. 2012:5
- Aubert, W. (1978): *Den samiske befolkningen i Nord-Norge*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Borgos, J. I. (1987): *Jordens ufructbarhed och Hafsens Fisherie. Befolkning, bosetning og økonomi i Barkedstad og Langenes fjerding 1700-1820*. Tromsø: Universitetet i Tromsø. (Hovedfagsoppgave i historie. Også gitt ut som Diedut nr.3/1988.)
- Engen, T.O. og Kulbrandstad, L.A. (2004): *Tospråklighet, minoritetsspråk og minoritetsundervisning*. Oslo: Gyldendal.
- Evjen, B. (2004): Samisk skolehistorie – med eksempler fra Salten og Tysfjord. I *Årbok for norsk utdanningshistorie*, 21. årgang, s. 80-94.
- FAK (2011a): *Den europeiske pakten om regions- eller minoritetsspråk. Femte periodiske rapport. Norge*. Oslo: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.
- FAK (2011b): *Handlingsplan for samiske språk – status 2010 og videre innsats 2011*. Oslo: Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet.
- Dahl, H. (1976): *Språkpolitikk og skolestell i Finnmark 1814-1905*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eidheim, H. (1973): *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Elsvatn, L. (1985): *Samenes historie*. Bodø: Nordlandsforskning. (Notatserie)
- Jacobsen, K. (1975): *Samefolket i historien. Vefsn bygdebok*, Bind 3, s. 83-91. Mosjøen: Vefsn historielag.
- Jensen, E.B. (1991): *Fra fornorskningsspolitikk til kulturelt mangfold*. Stonglandseidet: Nordkalott-Forlaget.
- Jensen, E.B. (2005): *Skoleverket og de tre stammers møte*. Tromsø: Eureka forlag.
- Hirsti, R. (1980): *Samenes fortid, nåtid og framtid*. Oslo: Gyldendal.
- Hirvonen, V. (2004): *Samisk skole i plan og praksis*. Guovdageaidnu/Kautokeino: Samisk høgskole.

- Hoëm, A. (2007): *Fra noaidiens verden til forskerens. Misjon, kunnskap og modernisering i sameland 1715-2007*. Oslo: Novus forlag.
<http://skuvla.info/skolehist/ingar-tn.htm>
<http://www.samene.no>
<http://www.snasa.kommune.no>
<http://www.ssb.no/vis/samisk/om.html>
<http://www.tromso.kommune.no/samisk-historie.121091.no.html>
- Høgmo, A. (1989): *Norske idealer og samisk virkelighet*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Lund, S. (2009): «Forfall og fornorsking» i Lund, S., Boine, E., Siri Broch Johansen, S.B. og Rasmussen, S. (red.): *Samisk skolehistorie 3*. Karasjok: Davvi Girji 2009.
- Lund, S. (red) (2011): *Samisk skolehistorie 5*. Karasjok: Davvi Girji
- Magga, O.H. (2004): Samisk språk – en oversikt. I Nordisk Ministerråd: *Samiska i ett nytt årtusende*. København: Nordiska Ministerrådet, s. 9-22.
- Marek, V. (1992): *Samene i Susendal*. Hattfjelldal: Hattfjelldal kommune.
- Meløy, L.L. (1982): *Internatliv i Finnmark. Skolepolitikk 1900-1949*. Oslo: Det norske samlaget.
- Minde, H. (2003): Assimilation of the Sami – Implementation and Consequences. *Acta Borealia*, 2, s. 121-146.
- Nordlys: «Ap innrømmer tabbevalg» 27.02.2012, ss. 12-13
- NOU 1984: 18: *Om samenes rettsstilling*.
- NOU 1985:14: *Samisk kultur og utdanning*.
- NOU 2007: 13: *Den nye sameretten*.
- Nystø, S.R. (1982): *Etnisitet og religiøsitet: to uforenlige statuskategorier i etnopolitisk mobilisering?: et casestudium av Nuortta-Sálto Sámiij Sijdda*. Tromsø: Universitetet i Tromsø.
- Patton, M.Q. (1987): *Qualitative Evaluation Method*. London: SAGE.
- Pedersen, P. og Høgmo, A. (2004): *Kamp, krise og forsoning*. Tromsø: Norut. (Norut-rapport 4/2004.)
- Oppenheim, A.N. (1992): *Questionnaire design, interviewing, and attitude measurement*, London: Pinter.
- Reiersen, J. (1915): *Skolen i Finnmarken*. Hammerfest: Hagen. (I kommisjon hos bokhandler Hagen.)
- Romssa Sámi Searvi (2002): Forprosjekt. Tromsø som internasjonal urfolksby.
- Rønning, W. (2005): *Sørsamisk opplæring ved hjemmeskoler. Sluttrapport*. Bodø: Nordlandsforskning. (NF-rapport 1/2005.)
- Sametinget (2011): Konkurransesgrunnlag – Språkundøring 2011.
- Sámi instituhtta (1990): *Samene – en handbok*. Kautokeino: Sámi instituhtta.

- Sammallahti, Pekka (1998): *The Saami Languages: an introduction*. Kárášjohka: Davvi girji
- SEG (2000): *Undersøkelse av bruken av samisk språk*. Tana: Samisk nærings- og utredningssenter
- Solstad, K.J., Bongo, M., Eriksen, L., Germeten, S., Kramvig B., Lyngsnes, K. og Nygaard, V. (2009): *Samisk opplæring under LK06-samisk*. Bodø: Nordlandforskning. (NF-rapport 3/2009.)
- Solstad, K.J., Nygaard, V. og Solstad, M. (2012): *Kunnskapsløftet 2006 Samisk – Mot en likeverdig skole?* Bodø: Nordlandforskning. (NF-rapport 1/2012.)
- SSB (2004): *Statistisk årbok*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Saus, Merete (1998): «Kontekstuelt barnevern. Lokalsamfunnet som klient i barnevernet» i Eidheim, Harald og Vigdis Stordahl (red.): *Kultur møte og terapi i Sápmi*. Karasjok: Davvi Girji OS
- Stien, L. (2000): ČSV. *I En nasjon blir til*. Tidsskriftet Ottar, nr. 232. Tromsø museum. Lund, Svein (2003): *Samisk skole eller Norsk standard?: reformene i det norske skoleverket og samisk opplæring*. Karasjok: Davvi Girji
- St.meld.nr. 28(2007-2008): *Samepolitikken*.
- Thomas, W.P. og Collier, V. (1997): *School Effectiveness for Minority Students*. Washington D.C: The George Washington University.
- Todal, J. (2004): "Det lappiske tungemaal til at forstå" : ei vurdering av andrespråkfaget som reiskap for språkleg vitalisering» i Vuokko Hirvonen (red.): *Samisk skole i plan og praksis Kárášjohka : Sámi allaskuvla*,
- Tonstad, P.L. (1985): *Samerett – for framtida*. Luleå (?): Jár'galæd'dji Å/S. Tromsø 12. april 2002.

VEDLEGG

VEDLEGG 1.

Intervjuguider til:

- Representanter for (politisk og) administrativ ledelse
- Skolesektor:
 - Skoleleder
 - Lærere
 - Foreldrenettverk/foresatte (gruppeintervju)
 - Ungdom på videregående skole (gruppeintervju)(ikke aktuelt i alle kommuner)
- Helsesektor: en utvalgt institusjon:
 - Ansatte
- Kultursektor:
 - Ansatte
- Språksentre: Ansatte/daglig leder
- Lokale sameforeninger

Intervjuguide for politisk og administrativ ledelse – i kommuner hvor samisk ikke er dominant

- Ut fra ditt kjennskap til kommunen, kan du gi en beskrivelse av den samiske språksituasjonen i kommunen i dag?
 - Hvor mange bruker samisk i kommunen?
 - Er det spesielle bygder/områder hvor samisk er mer vanlig enn andre bygder/områder?
- Har kommunen utarbeidet planer hvor samisk språk og kultur inngår som viktige elementer?
- I hvilken grad drøftes samiske problemstillinger, inkludert utfordringer knyttet til samisk språk;
 - på administrative ledermøter?
 - på politiske møter?
 - Kan du nevne eventuelle saker hvor det samiske har vært konfliktfylt?

(Bare til kommuner innenfor språkforvaltningsområdet)

- Bli politiske møter (kommunestyret og andre) tolket til/fra samisk, eventuelt hvilke rutiner finnes for dette?
- Bli sakspapirer til politiske møter oversatt til samisk, eventuelt hvilke rutiner finnes for dette?
- Hvor mange saker vil du si at kommunen behandler i kommunestyre og formannskap som har samiskspråklig relevans? Er samiske (språk)saker et politisk stridsspørsmål? (gi gjerne eksempler)
- Regjeringen har vedtatt "Handlingsplan for samisk språk" (2009) med status og oppfølgingsdel (2011). I denne planen pekes det også på at kommunene har en sentral rolle i utviklingen av samisk språk. Har du kjennskap til denne planen?
- Har kommunen ev vært i kontakt med Sametinget/blitt kontaktet av Sametinget når det gjelder samisk språkarbeid?
- Hvem samarbeider kommunen med for å støtte opp om/utvikle/fremme samisk språk i kommunen?

- Deltar kommunen på arenaer for utvikling av samisk språk som andre inviterer til (Sametinget, fylkeskommunen, Fylkesmannen, departement/direktorat, andre)?
- Har kommunens som tjenesteyter innenfor helse og sosial (allmenhelsetjeneste, fysioterapi, jordmor, helsestasjon, skolehelsetjeneste, pleie og omsorg, psykisk helsearbeid, rusvern), opplæring (barnehage og skole), kultur (bibliotek, kulturskole, ungdomsklubb, kirke) igangsatt tiltak eller kartlagt behovet for et samiskspråklig tilbud? Ev. hvordan?
- (Kjenner dere til om) Har kommunen ansatte som behersker samisk muntlig/skriftlig som gjør det mulig å respondere på ev samiskspråklige henvendelser?
 - Får kommunen mange henvendelser på samisk (muntlig og skriftlig)?
 - I så fall hvordan blir disse besvart?
 - Har det vært aktuelt å tilby ansatte kurs i samisk?
- Blir samiskspråklig kompetanse vektlagt ved ansettelse i kommunale stillinger?
I så fall, hvilke typer stilling?
- Er det, eller har det vært forsøkt, igangsatt samiskspråklige møteplasser/kulturtilbud i kommunen?
 - For de som har; Hvor viktig vil du si at samiske språktilbud er i denne kommunen?
- Har det vært noen former for dokumentasjon eller synliggjøring (visualisering) av samisk språk i kommunen (stedsnavn, skilting av vei/bygg)?
- Hvilke tanker har du rundt en eventuell framtidig styrking av samisk språk i kommunen?
- Næringsliv: Har du inntrykk av at samisk språk brukes i servicenæringen og i næringsvirksomhet i kommunen?
 - Har du kjennskap til om bedrifter i kommunen har behov for samiskspråklig kompetanse, og om de ev har ansatte som behersker samisk?

Sevicesenter/førstelinjetjeneste (stikk innom i hver kommune-trenger ikke avtale)

- Har dere folk ansatt i førstelinjetjeneste som kan ta imot henvendelser på samisk?
- Evt. hvor mange, vil det alltid være noen på jobbe som kan betjene disse?
- Får dere ofte/mange henvendelser på samisk (muntlig/skritlig)?
- Hvilke rutiner har dere for oppfølging av slike henvendelser?

Intervjuguide for politisk og administrativ ledelse – i kommuner hvor samisk er dominant (Kautokeino, Nesseby)

- Utfra ditt kjennskap til kommunen, kan du gi en beskrivelse av den samiske språksituasjonen i kommunen i dag?
 - Hvor mange bruker samisk i kommunen?
 - Er det spesielle bygder/områder hvor samisk er mer vanlig enn andre bygder/områder?
- Kommunen får tospråklighetsmidler fra Sametinget.
 - Hva er hovedtrekkene i disponeringen av disse midlene?
 - Har bruken av disse vært evaluert av kommunen selv?
 - Hvordan mener du at tospråklighetsmidlene bidrar til å fremme bruk av samisk språk blant kommunens innbyggere?
 - Vil endringene i Sametingets tildelingskriterier som kommer fra 2012 (overgangsår)/2013 påvirke bruken av midlene i vesentlig grad?
- Blir politiske møter (kommunestyret og andre) tolket til/fra samisk, eventuelt hvilke rutiner finnes for dette?
- Blir sakspapirer til politiske møter oversatt til samisk, eventuelt hvilke rutiner finnes for dette?
- Regjeringen har vedtatt "Handlingsplan for samisk språk" (2009) med status og oppfølgingsdel (2011). I denne planen pekes det også på at

kommunene har en sentral rolle i utviklingen av samisk språk. Har du kjennskap til denne planen?

- Hvordan har kommunen eventuelt fulgt opp relevante tiltak i denne planen?
- Hvem samarbeider kommunen med for å støtte opp om/utvikle/fremme samisk språk i kommunen?
- Deltar kommunen på arenaer for utvikling av samisk språk som andre inviterer til (jf samarbeidsavtaler mellom Sametinget og kommuner, fylkeskommunen, Fylkesmannen, departement/direktorat, andre)?
- I hvilken grad drøftes utfordringer knyttet til samisk språk på administrative ledermøter?
- Har kommunen en tospråklighetsplan?
 - Eventuell rullering og oppfølging?
- Har kommunen ansatte som ikke behersker samisk muntlig/skriftlig?
 - Hva er frekvensen på kurstilbud for disse ansatte (oppstart en gang i året, annen hvert år, etter behov)?
- Hvor viktig vil du si at samiske språktilbud er i denne kommunen?
- Hvilke tanker har du rundt en eventuell framtidig styrking av samisk språk i kommunen?
- Næringsliv: har du kjennskap til om bedrifter i kommunen har behov for samiskspråklig kompetanse, og om de ev har ansatte som behersker samisk?

Sevicesenter/førstelinjetjeneste (stikk innom i hver kommune-trenger ikke avtale)

- Har dere folk ansatt i førstelinjetjeneste som kan ta imot henvendelser på samisk?
- Evt. hvor mange, vil det alltid være noen på jobbe som kan betjene disse?
- Får dere ofte/mange henvendelser på samisk (muntlig/skriftlig)?
- Hvilke rutiner har dere for oppfølging av slike henvendelser?

Intervjuguider for skolesektor:

Intervjuguide for skoleleder

Intervjuguide for samisklærere (gruppeintervju)

Intervjuguide for foreldrenettverk/foresatte (gruppeintervju)

Intervjuguide for ungdom på videregående skole (gruppeintervju)

Intervjuguide for skoleleder

Hvor mange elever får i dag opplæring i eller på samisk i kommunen?

- Ulike nivå (førstespråk, andrespråk 2 og 3)

Hvordan har utviklingen i antallet elever med samisk vært de siste 5 årene?

- Endringer mellom nivåene?
- Frafall av elever? I så fall, oppfatninger om årsaker.

For kommuner innenfor språkforvaltningsområdet

Følger alle elevene i kommunen LK06S?

Hvordan opplyser kommunen som skoleeier om samiske barns rett til opplæring i eller på samisk (skriftlig? Muntlig)?

- Ved skolestart
- Underveis i utdanningsløpet

Gir kommunen tilbud om samiskopplæring til alle som ønsker det, eller er det begrenset til rettighets elever?

Hvordan er samiskopplæringen organisert?

- Stedlig lærer
- Fjernundervisning, samlinger
- Ulike grupper og nivåer (blanding på tvers av alderstrinn)
- Har kommunene de siste 5 årene hatt endringer i skolestruktur (nedleggelse)?
 - I så fall, hvordan har dette påvirket organiseringen og vilkårene for samiskundervisningen?
- Har skoleeier samarbeid med andre aktører i planleggingen og gjennomføringen av samiskundervisningen? Eventuelle nettverk, pådrivere?

Har kommunen klart å rekruttere kvalifiserte samisklærere til samiskopplæringen?

- Eventuelle utfordringer, knyttet til ulike nivå førstespråk og andrespråk

Har kommunen støttetiltak for å styrke det samiske språk (SFO/leksehjelp/tilbud til foreldre)?

Spørsmål om barnehage

Har kommunen tilbud til samiskspråklige barn i barnehagen?

- I så fall hvordan er dette organisert? (egen barnehage (kommunal/privat), egen avdeling, i blandede grupper, individuell oppfølging)
- Spesielle utfordringer med å rekruttere samiskspråklig personale?
- Hvis ikke tilbud, hva er årsaken (ikke etterspørsel, ikke mulig å få tak i samiskspråklig personale ol)

For de kommunene som ligger innenfor språkforvaltningsområdet, tilleggsspørsmål:

Hvilke planer, mål, metoder og tiltak har skoleeier i forhold til å gjøre barna med samiskopplæring funksjonelt tospråklige?

- Hvilke utfordringer ligger eventuelt i dette arbeidet?
- Hvilken støtte opplever dere at barnehagebarna har i hjemmet mht tospråklighet?

Intervjuguide for lærere (gruppeintervju der det er flere samisklærere)

Hvordan opplever du/dere som lærer det samiske språkets stilling i kommunen?

- I befolkningen, ulike stilling i ulike bygder? (levende tospråklig, vitalisering, revitalisering)
- I kommunens administrative og politiske ledelse? (prioritering, fokus)

Hva tror du er den viktigste motivasjonen for foreldre til å velge samiskopplæring for sine barn?

Hvilke synspunkter har du på skoleeiers organisering av samiskundervisningen i kommunene?

- Fordeler og ulemper?

Har det vært endringer i skolestrukturen eller forandringer i organiseringen som har hatt betydning for språksituasjonen?

Kan du anslå cirka hvor stor andel av elevene med samiskundervisning som kommer fra hjem hvor samisk brukes daglig (helt eller delvis)?

Hvilken støtte får elevene hjemme med lekser og oppfølging av arbeidet med samisk språk?

Hovedmålet i læreplanene for samisk som andrespråk er å legge grunnlaget for at elevene skal bli funksjonelt tospråklige. De skal bli motivert til og blir trygge på å velge samisk som kommunikasjonsspråk i dagliglivet.

- Lykkes dere i forhold til denne målsetningen?
- Hva er i så fall utfordringene for å få det til?

Hvor konsekvent er du på bruken av samisk i samisktimene/evnt. norsk som hjelpespråk?

- Samisk som førstespråk
- Samisk som andrespråk

(Bare Kautokeino og Nesseby + de som er lærere ved sameskole/samisk klasse):

Hvilket inntrykk har du av bruken av samisk språk i undervisningen i andre fag?

Hvilket inntrykk har du av elevenes bruk av det samiske språket på skolen utenfor samisktimene?

- I friminuttene (forskjell mellom første- og andrespråkelever)

Hvilket inntrykk har du av elevenes bruk av samisk språk på sin fritid og i forhold til venner?

- Hvilke språkarenaer finnes for elevene i lokalmiljøet?

En del elever med samiskundervisning slutter underveis i utdanningsløpet. Hvordan har dette vært for de elevene du har hatt?

- Ved frafall, når skjer dette i utdanningsløpet, hva tror du er årsakene til frafall?

Intervjuguide for foreldrenettverk/foresatte (gruppeintervju) som har barn med opplæring i samisk

Hvilke faktorer har vært viktig for at dere valgte samisksopplæring for barn(a)?

- Relatert til familie/hjemme

- Lokalmiljø
- Tilrettelegging fra skole/kommune

Hvordan ble dere som foreldre informert om muligheten til å velge samisk?

- Er dere som foreldre fornøyd med den informasjonen dere fikk fra kommunen?
- Har dere fått informasjon fra kommunen eller skolen om hvordan samisktilbudet er organisert?

Hovedmålet i læreplanene for samisk som andrespråk er å legge grunnlaget for at elevene skal bli funksjonelt tospråklige. De skal bli motivert til og blir trygge på å velge samisk som kommunikasjonsspråk i dagliglivet.

- Hvilken oppfatning har dere som foreldre av at skolen lykkes med dette målet?
- Gir ditt/dine barn uttrykk for at de føler seg trygg på bruken av det samiske språket?

Er dere fornøyd med kvaliteten på den undervisningen barna får i samisk?

- Eventuelt hva fungerer bra, hva er dere misfornøyd med (organisering, kompetanse hos lærere, motivering av elevene)?

På hvilken måte støtter dere som foreldre opp om barnas bruk og praktisering av samisk?

Hvilke arenaer utenfor skolen har barna for å praktisere samisk?

Dere kjenner sikkert til andre foreldre i kommunen med samisk bakgrunn som velger å ikke sende barna på samiskundervisning eller tar dem ut underveis i skoleløpet. Hvilke inntrykk har dere av årsaker til at samisk velges bort?

Intervjuguide for ungdom på videregående skole (gruppeintervju)

Hvor lenge og på hvilket nivå har du/dere hatt samisk?

Hva er de viktigste grunnen til at du har/har hatt samisk på skolen?

- Få frem foreldres valg versus elevenes valg om å fortsette/slutte

Hvordan er bruken av samisk i ditt nærmiljø?

- Familie, slekt

- Venner

Hvordan ser dine venner og skolekamerater på samiskfaget og det faktum at du har/har hatt samisk?

- Har det vært endringer i holdninger over tid?

Er du fornøyd med kvaliteten på samiskundervisningen du får?

- Eventuelt hva fungerer bra, hva er dere misfornøyd med?

Hovedmålet i læreplanene for samisk som andrespråk er å legge grunnlaget for at elevene skal bli funksjonelt tospråklige. De skal bli motivert til og blir trygge på å velge samisk som kommunikasjonsspråk i dagliglivet.

- Føler dere som elever at skolen har lyktes med denne målsetningen?

Får dere hjelp og støtte av foreldre og hjemmemiljøet ellers til lekser og praktisering av samisk?

Hvilke arenaer utenfor skolen har dere for å praktisere samisk?

- Formaliserte
- Uformelle

Er du eller har du vært med på noen organiserte kulturelle aktiviteter hvor det samiske språket brukes?

Bruker du samisk på sosiale medier (sms, facebook osv)?

Eventuelt; hva skal til for at du/dere bruker mer samisk på fritiden?

- Forslag til nye arenaer

Intervjuguide for helsesektor:

Intervjuguide for ansatte i en utvalgt institusjon (gruppeintervju) daglig leder og eventuelt ansatte som behersker samisk

- Utfra ditt kjennskap til kommunen, kan du gi en beskrivelse av den samiske språksituasjonen i kommunen?
 - Hvor mange snakker samisk i kommunen?

- Er det spesielle bygder/områder hvor samisk er mer vanlig enn andre bygder/områder?
- Har dere oversikt over hvor mange av deres pasienter/klienter som er samiskspråklige?
 - Er det eventuelt noen av disse som har utfordringer med å bruke norsk?
- I møte med samiskspråklige pasienter/klienter; har dere noen gang opplevd utfordringer som har vært relatert til språklige ferdigheter?
- Har dere samiskspråklige ansatte? Hvor mange?
 - Bruk av tolk?
- Har det vært et behov for samiskspråklig kurs for ansatte?
- Har dere fraseordbok eller andre språklige hjelpemidler for bruk i møte med samiskspråklige brukere?
- Hvilke utfordringer gir samiskspråklige pasienter/klienter, til forskjell fra norskspråklige?
 - Ved eventuelle utfordringer, hvordan løses disse?
- Når det gjelder samiskspråklige pasienter/brukere og deres pårørende (barn, barnebarn); hvilket språk vil du si at flesteparten disse bruker?
- Har du inntrykk av at samisk er et bruksspråk mellom generasjonene?

For kommuner innenfor språkforvaltningsområdet; tilleggsspørsmål:

- Samiskspråklige pasienter/klienter har i sin kommunikasjon med helsevesenet rett til å bli møtt på samisk. Blir denne retten oppfylt?

Kultursektor:

Intervjuguide for ansatte (f.eks. rektor kulturskolen, fritidsklubb, kirke, ungdomsklubb, kulturinstitusjoner i kommunen)

- Utfra ditt kjennskap til denne kommunen, kan du gi en beskrivelse av den samiske språksituasjonen i kommunen i dag?
 - Hvor mange vil du mene bruker samisk/snakker samisk i kommunen?
 - Er det spesielle bygder/områder hvor samisk er mer vanlig enn andre bygder/områder?

- Hvilke språkarenaer finnes for samisktalende i kommunen i dag? (eks. skole, barnehage, annen offentlig forvaltning, kultur- og foreningslivet)

Hvilke aktører i kommunen er aktive med å fremme samisk kultur?

- Hvilke arenaer finnes for å vise/fremme samisk kultur?

På hvilken måte fremmes det samiske språket gjennom kulturaktiviteter?

- For ulike grupper/aldre?

Hvordan bidrar kommunens politiske og administrative ledelse (gjennom planlegging, tilrettelegging, finansiering) for å skape kulturelle møteplasser for bruk av det samiske språket?

Hvilke tanker har du rundt en eventuell framtidig styrking av samisk språk i kommunen gjennom kulturelle aktiviteter?

- Forslag til tiltak?

Intervjuguide for ansatt/representant for språksentra

Utfra ditt kjennskap til kommunen, kan du gi en beskrivelse av den samiske språksituasjonen i kommunen i dag?

- Hvor mange bruker samisk i kommunen?
- Er det spesielle bygder/områder hvor samisk er mer vanlig enn andre bygder/områder?

På hvilke måter bidrar språksentret til å skape arenaer for bruk av samisk i lokalsamfunnet?

- Gi eksempler på tiltak (lavterskelnivå, kompetansehevende)

Hvilke andre arenaer finnes for bruk av samisk språk i kommunen?

- Hvor viktig vil du si at kommunen er i arbeidet med å sikre og utvikle samisk språk i kommunen?
 - Spesielt i forhold til opplæring av kommunalt ansatte, samt førstelinjetjeneste

- Har du/dere noen synspunkter på skolens organisering av undervisningen i/på samisk?
- Har det vært noen former for dokumentasjon eller synliggjøring (visualisering) av samisk språk i kommunen (stedsnavn, skilting av vei/bygg)?
- I hvilken grad vil du si at samisk språk i kommunen viser en framgang eller en tilbakegang?
- Hvilke tanker har du rundt en eventuell framtidig styrking av samisk språk i kommunen?
 - Forslag til tiltak?
- Næringsliv: Har du inntrykk av at samisk språk brukes i servicenæringen og i næringsvirksomhet i kommunen?
 - Har du kjennskap til om bedrifter i kommunen har behov for samiskspråklig kompetanse, og om de ev har ansatte som behersker samisk?

Intervjuguide for sameforeninger utenfor samisk språkforvaltningsområde

- Utfra ditt kjennskap til denne kommunen, kan du gi en beskrivelse av den samiske språksituasjonen i kommunen i dag?
 - Hvor mange vil du mene bruker samisk/snakker samisk i kommunen?
 - Er det spesielle bygder/områder hvor samisk er mer vanlig enn andre bygder/områder?
- Hvilke språkarenaer finnes for samisktalende i kommunen i dag? (eks. skole, barnehage, annen offentlig forvaltning, kultur- og foreningslivet)
- Kan du gi en generell beskrivelse av hvordan kommuneforvaltningen ivaretar samisk språk?
 - med hensyn til konkrete tiltak innenfor a) skolesektoren, b) helsesektoren, c) kultursektoren,
- Med utgangspunkt i sameforeningens arbeid, hvordan vil du vurdere kommunens kontakt og samarbeid med a) sameforeningen, b) Sametinget i arbeidet med samiske spørsmål i kommunen?

- Er det etablert møtepunkter mellom sameforeningen/samisk befolkning i kommunen og kommuneadministrasjonen/-politikere?
- Hvor viktig vil du si at kommunen er i arbeidet med å sikre og utvikle samisk språk i kommunen?
- Har det vært noen former for dokumentasjon eller synliggjøring (visualisering) av samisk språk i kommunen (stedsnavn, skilting av vei/bygg)?
- I hvilken grad vil du si at samisk språk i kommunen viser en framgang eller en tilbakegang?
- Hvilke tanker har du rundt en eventuell framtidig styrking av samisk språk i kommunen?

- Næringsliv: Har du inntrykk av at samisk språk brukes i servicenæringen og i næringsvirksomhet i kommunen?
 - Har du kjennskap til om bedrifter i kommunen har behov for samiskspråklig kompetanse, og om de ev har ansatte som behersker samisk?

Intervjuguide for sameforeninger innenfor samisk språkforvaltningsområde

- Utfra ditt kjennskap til denne kommunen, kan du gi en beskrivelse av den samiske språksituasjonen i kommunen i dag?
 - Hvor mange vil du mene bruker samisk/snakker samisk i kommunen?
 - Er det spesielle bygder/områder hvor samisk er mer vanlig enn andre bygder/områder?
- Hvilke språkarenaer finnes for samisktalende i kommunen i dag? (eks. skole, barnehage, annen offentlig forvaltning, kultur- og foreningslivet)
- Kommunen får tospråklighetsmidler fra Sametinget. Hvilke erfaringer har sameforeningen med kommunens disponering av disse midlene?
- Hvordan vil du si at kommunen etterlever Samelovens bestemmelser om retten til å henvende seg til kommunen, og få svar på, samisk?

- Samarbeider kommunen med sameforeningen i arbeidet med å støtte opp om/utvikle/fremme samisk språk i kommunen?
- Hvordan vil du vurdere kommunens kontakt og samarbeid med Sametinget i arbeidet med samiske spørsmål i kommunen?
- Med utgangspunkt i sameforeningens kjennskap til samisk i kommunale tjenester, kan du gi en beskrivelse av hvordan kommuneforvaltningen ivaretar samisk språk med hensyn til konkrete tiltak innenfor a) skolesektoren, b) helsesektoren, c) kultursektoren,
- Er det etablert møtepunkter mellom sameforeningen/samisk befolkning i kommunen og kommuneadministrasjonen/-politikere?
- Hvor viktig vil du si at kommunen er i arbeidet med å sikre og utvikle samisk språk i kommunen?
- Har det vært noen former for dokumentasjon eller synliggjøring (visualisering) av samisk språk i kommunen (stedsnavn, skilting av vei/bygg)?
- I hvilken grad vil du si at samisk språk i kommunen viser en framgang eller en tilbakegang?

- Næringsliv: Har du inntrykk av at samisk språk brukes i servicenæringen og i næringsvirksomhet i kommunen?
 - Har du kjennskap til om bedrifter i kommunen har behov for samiskspråklig kompetanse, og om de ev har ansatte som behersker samisk?

VEDLEGG 2

ID-kode:

SAMISK SPRÅKUNDERSØKELSE 2012

Formålet med denne undersøkelsen er å få et grunnlag for å igangsette tiltak for å styrke de samiske språkernes stilling i Sápmi og i Norge. Det er nødvendig med et godt kunnskapsgrunnlag for å kunne sette inn gode språktiltak. Våren 2011 tok Sametinget, Fornyings-, administrasjons- og kirkedepartementet og Kunnskapsdepartementet derfor initiativ til å få gjennomført en kartlegging av bruken av samiske språk i Norge.

Nordlandsforskning har i samarbeid med Norut Alta fått oppdraget. Vi har også fått tillatelse fra Sametinget til å ta utgangspunkt i valgmannstallet. Vi sender derfor ut dette spørreskjema og håper du er villig til å delta i undersøkelsen.

Vi håper at du tar deg tid til å svare så grundig som mulig på denne språkundørsøkelsen uansett om du kan samisk eller ikke. Arbeidet med å fylle ut skjemaet vil ta 10-20 minutter. Du kan unnlate å svare på enkeltspørsmål som du helst ikke vil svare på. Så lenge undersøkelsen pågår, det vil si fram til utgangen av april 2012, vil du kunne be om å trekke tilbake dine svar. Alle data blir slettet så snart det innkomne materialet er blitt analysert.

Når du har fylt ut spørreskjemaet, skal det legges i den ferdig frankerte konvolutten og postlegges innen 22. mars. Ti av dem som svarer, vil bli trukket ut og får en premie hver på 1000 kr.

Du kan velge heller å svare på spørreskjemaet elektronisk ved å gå til www.nforsk.no ("Samisk språkundørsøkelse" under "Snarveier" i venstre boks) og logge deg på ved hjelp av brukernavn SPUR og identitetskoden du finner på svarkonvolutten og spørreskjemaet ditt. Her kan du også velge å svare på et annet samisk språk enn det du har fått tilsendt.

Opplegget for undersøkelsen er godkjent av Personvernombudet for forskning som krever at denne typen kartlegginger følger strenge regler for bruk av opplysninger fra enkeltindivid. Forskerne er også underlagt taushetsplikt. Alle opplysninger som blir gitt på spørreskjemaet, blir behandlet strengt konfidensielt, og de blir ikke koplet til navn. Enkelt personer eller konkrete lokalmiljø, institusjoner og liknende vil derfor ikke kunne identifiseres.

Sluttrapporten vil gjøres tilgjengelig på www.nforsk.no i løpet av mai 2012.

Ditt bidrag er viktig!

Dersom du har spørsmål i forbindelse med dette spørreskjemaet, vennligst ta kontakt med Nordlandsforskning ved Karl Jan Solstad (tlf. 75 51 70 21; e-post: kjs@nforsk.no), Marit Solstad (75 51 71 98; mas@nforsk.no) eller Norut-Alta ved Eva Josefsen (78 45 7106; eva.josefsen@norut.no) eller Vigdis Nygaard (78 45 71 02; vigdis.nygaard@norut.no)

Bakgrunn

1. **Fødselsår:** _____
2. **Kjønn:** Mann Kvinne
3. **Hva var ditt viktigste talespråk i oppveksten (morsmål)?** (Du kan sette flere kryss.)
 Samisk Norsk Finsk Kvensk Svensk Annet
4. **Hvilke(n) samiske språkgruppe tilhører du?** (Du kan sette flere kryss)
 Nordsamisk Lulesamisk Sørsamisk
 Pitesamisk Skoltesamisk Annen
5. **Hvilken kommune bor du i?** _____
6. **Hvilken kommune vokste du hovedsakelig opp i?** _____
7. **Hvor godt kan du de samiske språkene muntlig? Sett ett kryss på hver linje.**

	Flytende (morsmål)	Veldig godt	Bra	Litt	Forstår, men snakker ikke	Forstår ikke
Nordsamisk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Lulesamisk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Sørsamisk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
_____ samisk	☐	☐	☐	☐	☐	☐

8. **Hvor mye skolegang har du, og hvilken opplæring har du fått i samisk?**
 Sett ett kryss for hvert utdanningsnivå du har gjennomført, og ett kryss for hva slags opplæring du har fått i samisk på hvert av de ulike skoletrinnene.

	Gjennomført skolegang	Ingen samisk- opplæring	Noe samisk/ Samisk andrespråk	Samisk avd. eller barnehage/ Samisk førstespråk
Barnehage	☐	☐	☐	☐
Barneskole (inkl. 7-årig folkeskole)	☐	☐	☐	☐
Ungdomsskole (inkl. framhaldsskole)	☐	☐	☐	☐
Videregående skole/fagbrev	☐	☐	☐	☐
Høgere utdanning, lavere grad	☐	☐	☐	☐
Høgere utdanning, høyere grad	☐	☐	☐	☐

9. **Hva jobber/gjør du til daglig?**
 Jobber i offentlig sektor i privat sektor Er hjemmeværende/trygdet Under utdanning
10. **Arbeider du innenfor en spesifikk samisk institusjon?** Sett ett kryss: Ja Nei
 (Eks. Sametinget, språk-/kultursenter, samisk avd./barnehage, sameskole/klasse, samisk vgs el. høyskole, samisk organisasjon, avis osv.)

Din vurdering av dine språkkunnskaper i samisk

11. Hvor godt synes du at du mestrer de ulike sidene ved det samiske språket?
Kryss av det ene svaralternativet som passer best for deg for hvert av de fire spørsmålene under.

Hvis du kan flere samiske språk, skal du svare for det du er best i eller har sterkeste tilhørighet til.

Jeg svarer for: Nordsamisk Lulesamisk Sørsamisk Annet _____

Spørsmål	Svaralternativer:	Sett x:
Kan du forstå samisk?	Ja, i alle situasjoner	☐
	Ja, mye. (Når det omhandler kjente tema)	☐
	Bare litt i kjente situasjoner (ord og uttrykk)	☐
	Nesten ingenting (kjenner igjen enkeltord)	☐
Kan du snakke samisk?	Ja, det faller helt naturlig	☐
	Ja, det går for det meste greit	☐
	Bare litt i noen situasjoner	☐
	Nei, (kanskje noen enkeltord)	☐
Kan du lese samisk?	Ja, det går helt greit å lese alle slags tekster	☐
	Ja, så lenge teksten omhandler vanlige tema og ikke er for komplisert.	☐
	Når teksten er veldig enkel og tema kjent	☐
	Nei, jeg kan ikke lese samisk.	☐
Kan du skrive på samisk?	Ja, det faller helt naturlig	☐
	Ja, men jeg må tenke meg om litt ekstra	☐
	Bare litt – som enkle beskjeder eller uttrykk	☐
	Nei, jeg kan ikke skrive på samisk	☐

Spørsmål om språkbruk og språkvalg. (De som ikke kan noe samisk kan gå til sp. m. 22)

12. Snakker du samisk når den du snakker med, kan en del samisk?

Ja, alltid Ja, som oftest Ja, av og til Nei, jeg lar stort sett være

13. Hvilket språk bruker du hvis du snakker med andre som kan en del samisk?

Sett ett kryss på hver linje for svaret du synes passer best.

	Nesten alltid samisk	Oftere samisk enn norsk	Samisk og norsk like mye	Oftere norsk enn samisk	Nesten alltid norsk	Ingen kan samisk	Ikke aktuelt
Med (ste-)barna/barnebarna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Med ektefelle/partner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Med slekt og familie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Med venner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Med naboer og bekjente	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Med kollegaer	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Med "de eldste"	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

14. Er det noen du synes det er ekstra vanskelig å snakke samisk med, selv om de kan en del samisk?

Sett ett kryss: Nei Ja I så fall med hvem? (eks. barnebarn, nabo, onkel) _____

15. Hvor mye av den tiden du aktivt bruker språk (snakker, leser og skriver), bruker du samisk?
Sett ett kryss på hver linje for svaret du synes passer best.

	Svært lite (0-20 %)	En del (20 - 40 %)	Om lag halv- parten (40-60 %)	Store deler av tida (60-80 %)	Mesteparten av tida (80-100 %)
På hverdager	☐	☐	☐	☐	☐
I helga	☐	☐	☐	☐	☐

16. Hvor fornøyd er du med det offentlige tjenestetilbudet på samisk der du bor? Sett ett kryss.

Svært fornøyd Nokså misfornøyd Ikke relevant der jeg bor
Nokså fornøyd Veldig misfornøyd

17. I hvor stor grad bruker du norske ord når du snakker samisk i dagligtale.
Sett kryss for svaret som passer best for deg.

I svært liten grad I liten grad En god del I stor grad I svært stor grad

18. På hvilket språk uttrykker du deg best når du er opprørt eller vil snakke om nære ting?

Samisk Norsk Annet språk _____

19. Hvor mye bruker du samisk i ulike sammenhenger når den du snakker med, kan en del samisk?
Sett ett kryss på hver linje for svaret du synes passer best.

	Nesten alltid samisk	Oftere samisk enn norsk	Samisk og norsk like mye	Oftere norsk enn samisk,	Nesten alltid norsk	Ingen kan samisk	Ikke aktuelt
Hjemme	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
På besøk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I arbeidssammenheng (jobb/ skole)	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
På fjellet, vidda, skogen, sjøen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
På butikken, posten og liknende	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Overfor helse- og sosialtjeneste	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Overfor barnehage og skole	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Overfor kommunal administrasjon	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Religiøse samlinger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
På egne eller barns fritidsaktiviteter	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
I frivillig eller politisk arbeid	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Facebook, twitter, blogg, SMS/mobil	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
e-poster	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

20. Hvor mange samisktalende personer har du kontakt med i ulike miljø? Sett ett kryss for hvert miljø.

	I lokalmiljøet ditt				Utenfor lokalmiljøet ditt			
	Ingen	Et fåtall	Mange	De fleste	Ingen	Et fåtall	Mange	De fleste
Slekt og familie	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Venner og bekjente	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

21. Her følger noen grunner til at du kanskje ikke bruker ditt samiske språk så mye som du kunne gjort, selv når den du snakker med, kan en del samisk. Sett ett kryss på hver linje.

Begrunnelser for å velge norsk når det ville vært mulig å bruke samisk:	Passer i stor grad for meg	Passer i noen grad for meg	Passer ikke for meg
Noen temaer er vanskelig å snakke om på samisk	☐	☐	☐
Jeg synes ikke jeg kan nok samisk	☐	☐	☐
Den jeg snakker med kan for lite samisk	☐	☐	☐
Jeg liker ikke at jeg blander språkene	☐	☐	☐
Av gammel vane	☐	☐	☐
Det er tungvint	☐	☐	☐
På grunn av negative holdninger i nærmiljøet	☐	☐	☐
Jeg mangler ord	☐	☐	☐
For å ta hensyn til noen som ikke kan samisk	☐	☐	☐
Jeg har følelsesmessige sperrer mot å snakke samisk	☐	☐	☐
Jeg er redd for å gjøre feil/ikke være god nok	☐	☐	☐
Jeg har glemt språket	☐	☐	☐
Samisk hører fortida til	☐	☐	☐
Andre årsaker _____	☐	☐	☐

Språklæring (Alle skal svare på resten av spørsmålene)

22. Hvis du har barn, får de i så fall opplæring i samisk nå? Sett inn antall barn for aktuelle kategorier.

	Ingen samisk-opplæring (Antall barn)	Noe samisk/Samisk 2.språk (Antall barn)	Samisk avd. eller barnehage/Samisk 1. språk (Antall barn)	Ikke aktuelt
Barnehage	___	___	___	☐
Barneskole	___	___	___	☐
Ungdomsskole	___	___	___	☐
Videregående skole	___	___	___	☐

23. Hvor fornøyd er du samlet sett med ditt/dine barns språkopplæringstilbud? Sett ett kryss.

Svært fornøyd Litt fornøyd Litt misfornøyd Svært misfornøyd Ikke aktuelt
 Kommentar _____

24. Har du barn i skolealder som får opplæringen på samisk i andre fag enn samisk? Ja Nei

25. Hvis du har barn som ikke får opplæring i samisk, hva er da grunnen? Sett ett kryss på hver linje.

	Viktig grunn	Betyr litt	Ingen betydning	Ikke aktuelt
Organiseringen er for dårlig	☐	☐	☐	
Mangel på lærebøker	☐	☐	☐	
Mangel på kvalifisert lærer/ustabil lærerdekning	☐	☐	☐	
Jeg kan for lite samisk selv til å følge opp barna	☐	☐	☐	
Manglende støtte fra slekt og venner	☐	☐	☐	
Barn vil ikke skille seg ut fra de andre	☐	☐	☐	
Barn vil ikke fordi det innebærer merarbeid/flere timer	☐	☐	☐	
For ensomt eller for lite miljø for barna	☐	☐	☐	
Manglende tilbud	☐	☐	☐	
Det går ut over andre skolefag	☐	☐	☐	
Jeg synes ikke det er viktig at barna mine lærer samisk	☐	☐	☐	

26. Planlegger du å lære samisk/mer samisk? Sett ett kryss på hver linje.

	Ja, det vil jeg	Kanskje på sikt	Nei
Nordsamisk	☐	☐	☐
Lulesamisk	☐	☐	☐
Sørsamisk	☐	☐	☐
Annet: _____ samisk	☐	☐	☐

27. Hvor viktige er ulike forhold for at du skal gå i gang med eller fortsette å lære mer samisk?
Sett ett kryss på hver linje.

	Viktig/en forutsetning	Ønskelig	Betyr lite/ikke relevant	Ønsker ikke opplæring
Opplæring i lokalmiljøet	☐	☐	☐	
Opplæring på kveldstid	☐	☐	☐	
Opplæring på dagtid	☐	☐	☐	
Gir formell kompetanse v.g./studiepoeng	☐	☐	☐	
Fleksibelt tilrettelagt/nettbasert	☐	☐	☐	
Inkluderer språkreir/språkbud	☐	☐	☐	
Heltidsstudie	☐	☐	☐	
Deltidsstudie	☐	☐	☐	
Samlingsbasert	☐	☐	☐	
Snakkegruppe	☐	☐	☐	
Begynneropplæring	☐	☐	☐	
Kurs knyttet til barns skolegang	☐	☐	☐	
Personlig hjelp fra en person (fadder/mentor)	☐	☐	☐	
Permisjon fra jobb	☐	☐	☐	
Betalt permisjon fra jobb	☐	☐	☐	
Kostnad på kurs/utdanning	☐	☐	☐	
Barnepass	☐	☐	☐	
Stipend	☐	☐	☐	

Takk for hjelpen